

T. D. K.

دکتر جواد هیئت
تهران - خیابان فلسطین شمالی شماره ۱۵۱
طبقه اول تلفن ۶۴۶۶۳۶۶

DİVANÜ LÛGAT-İT-TÛRK TERCÜMESİ

ÇEVİRENİ

BESİM ATALAY

TÜRK DİL KURUMU GENEL ÖZEK ÜYELERİNDEN

KONYA SAYLAVI

CİLT

II

Türk Tarih Kurumu Basımevi, ANKARA - 1985

دکتر جواد هیئت

طهران - خیابان فلسطین شمالی شماره ۱۵۱

طبقه اول تلفن ۶۶۶۳۶۶

ESİRGİYEN, KORUYAN TANRININ

ADIYLA

SÂLİMDEN FİİLLER KİTABI

İKİ HARFLİLER AYRIMI

تَبْدَى tapdı: "قُلْتَنگِرِگَ تَبْدَى" kul Tengrige tapdı =
kul Allaha taptı", "أَلْخَانَا تَبْدَى" ol
Xanka tapdı = o, Hakana hizmet etti".
Başkası da böyledir; "أَلْنَانَجِي تَبْدَى" ol
nengni tapdı = o, yiten şeyi buldu",
(تَبَار - تَبَار tapar - tapmak).

تَبْدَى tepdi: "أَلْقُلِين تَبْدَى" ol kulin tepdi = o, kö-
lesini ayağıyle tepti", (تَبَار - تَبَار
teper - tepmek).

چَابْدَى çapdı: "أَرْسُفْدَلْجَبْدَى" er suwda çapdı = adam su-
da yüzdü", "أَلْأَتِي جَبْدَى" ol atın
gıbık birle çapdı = o, atını çubukla
yavaşcana vurdu, gırpıştırdı"; "جَمَقْ
تَبْدَى" çomak tat boynın çapdı =
müslüman, gâvurun boynunu vurdu". Uy-
gurca. "أَرْأَفْجَبْدَى" er ewin çapdı = a-
dam evini arı çamurla sıvadı", (جَبَار -
جَبَار çapar - çapmak).

سَبْدَى sapdı: "يَغِي يَغِي سَبْدَى" yiği yigne sapdı = terzi
iğneye iplik geçirdi", "أَلْقَشْرَقْتِن سَبْدَى"

ol kuş kanatın sapdı = o, kuşun kana-
dını sardı". Bir şey, kendi cinsinden
eksik kalır veya az olup ta başka bir
şeyle tamamlanırsa, sarılırsa yine
böyle denir, (سَبَّاز - سَبَّاق) sapar -
sapmak).

قَبْدِي kapdı: "أَرْتُونُ قَبْدِي" er ton kapdı = adam elbise
kaptı". Başkası da böyledir; "أَغْلَانِعُ مَبْدِي"
اغلانیغ یئل kapdı = çocuğa yel
dokundu" (çocuğa cin yeli dokundu),
(مَبَّاز - مَبَّاق) kapar - kapmak). Yel,
elbise ve elbiseye benzer şeyleri u-
gurursa yine böyle denir.

كُوبْدِي kopdı: "أَرْتِيَارُ كُوبْدِي" er yokarı kopdı = adam ye-
rinden ayağa kalktı", "تُوبِي قُوبْدِي"
kopdı = tipi koptu, tipi çıktı", "كُوشُ"
kuş kopdı = kuş kalktı". Başkası
da böyledir; (كُوبَّاز - كُوبَّاق) kopar - kop-
mak).

بِغْدِي bığdı: "أَرْتَابُ بِيغْدِي" er et bığdı = adam et kes-
ti". Başkası da böyledir; (بِيغَّاز - بِيغَّاق)
bığar - bığmak).

سَاقْتِمُ saqtım: "مَنْ يَبَارِ سَاقْتِمُ" men yıpar saqtım = ben
misk saqtım". Başkası da böyledir;
"أَلْفَاكَا سَوْفُ سَاقْتِمُ" ol ewge suw saçdı = o,
eve su saçtı". Başkası da böyledir,
(سَاقَّاز - سَاقَّاق) saçar - saçmak).

سِغْدِي sığdı: "أَرْتَسِغْدِي" er sığdı = adam sığtı", (سِغَّاز)
سِغَّاق) sıçar - sıçmak). Başkası da

böyledir.

كَغْدِي kağdı: "أَرْتَقْدِي" er kağdı = adam kaçtı". Baş-
kası da böyledir; (كَجَّاز - كَجَّاق) kaçar -
kaçmak).

كوغْدِي koğdı: "أَلْ مَنِي كُوغْدِي" ol meni koğdı = o, beni
koğtu, kucakladı", (كُوغَّاز - كُوغَّاق) ko-
ğar - koğmak).

كُغْتِي keğti: "أَيُّ كُونُ كُغْتِي" ay kün keğti = ay, gün geç-
ti", "أَرَسُوفُ كُغْتِي" er suw keğti = adam
su keğti". Başkası da böyledir; "أَرْتَكْدِي"
er keğti = adam keğti, öldü", (كُغَّاز - كُغَّاق)
keger - keğmek).

كُوغْتِي köğti: "سُ كُوغْتِي" sü köğti = asker göğtü". Baş-
kaları da böyledir; (كُوغَّاز - كُوغَّاق) kö-
çer - köçmek).

Doğrusu, sert harflerde mâzi
alâmeti olan > harfi, söylenişi tat-
lılaştırmak için ت ye çevrilmektir.
Sert harfler şunlardır: (sert ب = p),
(sert ج = ç), (ق = k) ve (sert ك =
ke).

Bunlardan başka harflerde doğ-
ru olan, mâzi sıygası > ile söylen-
mektir; çünkü bu, daha güzeldir; ni-
tekim şu parçada gelmiştir :

تَنْلَا بِلَا كَجَالِمُ
تَرْكُولُ سِغْرُ كَجَالِمُ
يُغَايِقِي أَلْسُونُ

Tünle bile köçelim

Yamar suwin kegelim

Terngük suwin içelim

Yuwga yagi uwulsun

"Geceleyin göçelim, Yamar suyunu ge-
gelim, kaynaktan içelim, yufka duş-
man ezilsin".

(Geceleyin göçelim, Yamar suyunu ge-
gelim -bu bir deredir-; sızan, kay-
nıyan sudan içelim, yufka duşman
elimizde didik didik olsun).

بَرْدِي bardı: "أَلْأَفْكَا بَرْدِي ol ewge bardı = o, eve
vardı", (بَرْمَاق - بَرِير - باریر - barır - bar-
mak). Başkası da böyledir.

بُرْدِي bürdi: "أَلْبُحْبُوحُ بَرْدِي ol yanğuk agzı Bür-
di = o, torbanın ağzını büzdü". Don
uçkurluğu ve torba gibi şeyleri büz-
mek için de böyle denir, (بُرْاز - بَرْمَاق
bürer - bürmek).

بُرْدِي burdı: "بُرْدِي يَبَارُ يَبَارُ burdı = misk koktu".
Herhangi bir güzel kokulu şeyin kok-
masına da böyle denir; "سُوفْبُرْدِي suw
burdı = suyun buğusu yükseldi, su bu-
gulandı". Başkası da böyledir, (بُرْاز -
بَرْمَاق burar - burmak).

تُرْدِي turdı: "أَرِيْبَارُ تُرْدِي er yokaru turdı = adam
ayağa kalktı"; "تَمَانُ تُرْدِي tuman turdı =
duman koptu, duman çıktı", (تُرْمَاق
turur - turmak).

تُرْرُ turur: Bu muzari fiilidir, mâzısiz ve mas-

tarsız kullanılır; anlamı "odur" demek-
tir: "أَلْأَتَاشُ تُرْرُ ol taş turur" sözün-
de olduğu gibi ki "o, taştır" demek-
tir. Ve yine "أَلْقَشْرُ تُرْرُ ol kuş turur"
denir ki "o, kuştur" demektir.

Bu, sözbağlantısıdır. Arapça-
da bunun eşiti (yaraşır = يَنْبَغِي) sö-
züddür. Bunun mâzisi ve mastarı yok-
tur.

تُرْدِي türdi: "أَلْبِتِكُ تُرْدِي ol bitik türdi = o, kitap
dürdü". Başkası da böyledir; (تُرْمَاق)
türer - türmek).

سَرْدِي serdi: "أَلْسَرْدِي ol serdi = o, sabretti", (o,
bir işte sabretti). (سَرْمَاق - سَرَاز se-
rer - sermek).

سُرْدِي sürdi: "أَلْأَتُ سُرْدِي ol at sürdi = o, at sür-
dü". Başkası da böyledir; "أَرِاقُ سُرْدِي"
er itığ sürdi = adam köpeği koğdu",
(سَرْمَاق - سَرَاز sürer - sürmek). Başka-
sı da böyledir. Bey, bir kimseyi bir
şehirden sürerse yine böyle denir.

قُرْدِي kurdı: "خَانُ سُوْسُرْدِي Han süsin kurdı = Han
askerini topladı"; "خَانُ جَوَاقُ قُرْدِي"
ğuvaç kurdı = Han, çadır kurdu, açtı",
(قُرْمَاق - قُرْاز kurar - kurmak).

قِرْدِي kırdı: "أَرِيْبِكُ قِرْدِي er yeriğ kırdı = adam yeri
kazdı". Başkası da böyledir; (قِرْمَاق)
kırar - kırmak).

قُرْدِي kurdı: "أَرِيْبَا قُرْدِي er ya kurdı = adam yay

kürdü", (قرماق - karar - kurmak).
 کردی kerdî: "آر یپ کردی er yıp kerdî = adam ip ger-
 di". Başkası da böyledir; "بک یول کردی"
 Beg yol kerdî = Bey, yolu kapattı",
 (bu, Beyin, düşmandan çekindiği zaman,
 tanınmayan kimselerin geçmesinin önü-
 nü almak ve gözetlemek için, önezeve
 adam oturtmasıdır). "ایت کردی =
 köpek ürdü". Karlukça. (کرماک -
 kerer - kermek).
 کردی kördî: "آل منی کردی ol meni kördî = o, beni
 gördü", (کرماک - körer - kormek).
 Şu savda dahi gelmiştir: "یوزکا کرما آردم بیلا"
 yüzge körme erdhem tile = yüze bakma,
 fazilet ara", (yüzün rengine, güzelli-
 ğine bakma; adamdan edep ve fazilet
 iste).
 کردی kirdî: "آل افکا کردی ol ewge kirdî = o, eve
 girdi". Başkası da böyledir; (کرماک -
 kirür - kirmek).
 کردی bezdî: "آر تاملیغ دین کردی er tumliğdın bezdî = adam
 soğuktan titredi". Başkası da böyle-
 dir; (بزماک - bezer - bezmek).
 کردی bozdî: "آل اف کردی ol ew bozdî = o, ev yık-
 tı". Başkası da böyledir; (بزماق -
 bozar - bozmak).
 کردی tezdî: "ایکف کردی keyik tezdî = geyik kaçtı,
 tezikti". Başkası da böyledir; (تزار -
 tezer - tezmek).

کردی tüzdi: "بک ایلین تزدی Beg elin tüzdi = Bey ili-
 ni, vilâyetini düzeltti", "آل ییرک تزدی"
 ol yeriğ tüzdi = o, yeri düzeltti".
 Başkası da böyledir; (تزار -
 tüzer - tüzmek).
 کردی tizdi: "آل ییجو تزدی ol yinqü tizdi = o, inci
 dizdi". Bir kimse söz dizdiği, nazmet-
 tiği zaman da "آل سوز تزدی ol söz tiz-
 di" denir; (تزار - tizer - tiz-
 mek).
 کردی çıjdi: "یغیرلیغ ات چیردی yağırılığ at çıjdi = ya-
 ğırı olan at, binilmek istendiğinde
 kocundu". Sirtında yağırı olan her hay-
 van, yük vurulmak istendiği zaman böy-
 le yapar; (چیزار - çijar - çij-
 mak). (iki çıkak arasındaki ile).
 کردی çüjdi: "آر اغتیب چیردی uragut yıp çüjdi = kadın
 ip çekti, uzattı". İp ve koyun bağır-
 sağı gibi çekmekle uzatılabilen her
 şey için de böyle denir; (چرماک -
 çüjer - çüjmek). (iki çıkak arasında-
 ki ile).
 کردی süzdi: "آل سوف سزدی ol suw süzdi = o, su süz-
 dü". Başkası da böyledir; (سزماک -
 süzer - süzmek).
 کردی sızdi: "یاغ سیزدی yağ sızdi = yağ eridi". Baş-
 kası da böyledir. "[+] کون سیزدی kün

[+] Basma nüshada bu kelime görülen şekilde ise de yazma nü-
 hada سزدی imlâsındadır. B. A.

sızdı = güneşin ucu göründü", "سڭل سیزدی",
sökel sızdı = hasta arıkladı, zayıfla-
dı"; (سيزماؤ - سيزاز - سيزار - سيزار - سيزار).

قازدی kazdı: "آز ار قازدی er arık kazdı = adam ark
kazdı". Başkası da böyledir, "ات قازدی at
kazdı = at haşarılandı, çamışlandı ve
ön ayaklarıyla yeri kazdı", (قازار - قازار - قازار - قازار - قازار).

کزدی kezdi: "أل یریک کزدی ol yerig kezdi = o, yeryü-
zünü dolaştı, gezdi", (کزاز - کزماک - کزماک - کزماک - کزماک).

باسدی basdı: "آنی بورت باسدی anı burt basdı = onu kara-
basan (kâbus) bastı", "بنایل باسدی Beg
el basdı = Bey vilâyeti bastı, sanki ü-
zerine çöktü", "بختیغ باسدی Begni ya-
ğı basdı = Beyi düşman bastı". Başkası
da böyledir; "آز قیزغ باسدی er kızığ
basdı = adam kızı bastı, üzerine çöktü,
gullandı", "یت کیغ باسدی it keyikni bas-
dı = köpek avı bastı ve yıktı"; (باسار -
باسار - باسار - باسار - باسار).

پسدی püsdı: "آز قیزغ پüsdı er kulin püsdı=adam köle-
sini döğüş döğdü, çok döğdü". (پسار -
پسار - پسار - پسار - پسار).

پسدی pusdı: "بک یسقا پسدی Beg yağıka pusdı = Bey,
düşmanı beklemek için pusuya girdi",
(پسار - پسار - پسار - پسار - پسار).

کسدی kusdı: "آز کسدی er kusdı = adam kustu". Baş-

kası da böyledir; (قُساؤ - قُساؤ - قُساؤ - قُساؤ - قُساؤ).

قُسدی kusdı: "بُدُغ قُسدی bodhuğ kusdı = boya sol-
du, bezikti".

کُسدی kısdı: "قُبُغ اَرک اَداق قُسدی kapuğ erig adhakin
kısdı [+] = kapı, adamın ayağını kıstı-
tırdı". Herhangi bir nesneyi kistiran
şey için de böyle denir; (قُساؤ - قُساؤ - قُساؤ - قُساؤ - قُساؤ).

کُسدی kısdı: "أل اَیك تُولغُ قُسدی ol anıñ tonlukın
kısdı = o, onun elbiseliğini, görenek
olan şeklinden kıstı" (o, onun elbise-
liğinden parça çaldı). Herhangi bir
şey, görenek olduğu şeklinden kısal-
tılsa, alıkonursa yine böyle denir.

کسدی kesdı: "أل یغاج کسدی ol yığaç kesdı = o, a-
ğaç kesti". Başkası da böyledir; (کسار -
کسار - کسار - کسار - کسار). Şu savda da gel-
miştir: "أغیر یغاج اَز و ز کس. تَر فِی سَا کس" :
Uygur yığaç uzun kes, temür kısa kes = ey
Uygur ! ağacı uzun, demiri kısa kes",
(ağaç kestiğin zaman uzun kes, demir
kestiğin zaman kısa kes; çünkü demir
uzatılabilir).

Uygurların bir dellâli var-
dır, her gün çağırır ve hükmü onlara

[+] Bu cümle, yazma nüshada قُسدی قُسدی قُسدی şeklinde -
dir. Bay Kilisli, bu Türkçe cümleyi, arapçadaki صَعَطَ البَابِ
sözüne uyması için düzeltilmiştir. B. A.

bildirir.

küsdî: "الَّذِينَ كَذَبُوا" ol andın küsdi = o, ona küstü", (كُتِبَ - küser - küsmek).
Oğuzca.

buşdum: "مَنْ بُوِئِدُنْ بُوِئِدْمَ" men bu işin buşdum = ben bu işten sıkıldım", (بُوِئِدْمَ - buşmazmen - buşmak). Şu savda da gelmiştir: "بُوِئِسَارُ بُوِئِسَارُ تُوِئِسَارُ. اِيْمَسَارُ اِيْمَسَارُ تُوِئِسَارُ". buşmasar boz kuş tutar, ewmeser ürüng kuş tutar = avcı, sıkılmazsa boz kuş tutar, acele etmezse beyaz kuş tutar". (Adam, işinde sıkılmazsa av avladığında beyaz doğan avlar, acele etmezse doğanların en güzelini avlar). Bu sav, dileğine ermek için işinde ivmemekle emrolunan kişi için söylenir.

pişdı: "أَشِيحُ يَشْدِي" aşığ pişdı = çorba pişti", "يَمِيشُ يَشْدِي" yemiş pişdı = meyva oldu, erdi", "أَزْمِرُ يَشْدِي" er kıymız pişdı = adam, olması için kıymız tulumunu salladı", (بَشْمَارُ - pişmak - pişmak).

taşdı: "أَشِيحُ تَشْدِي" aşığ taşdı = tencere kaynadı, taşdı", "سَوْفُ تَشْدِي" su taşdı = su taşdı", su, kaptan veya ırmaktan taşarsa yine böyle denir. (تَشْمَارُ - taşar - taşmak).

tuşdı: "أَلْمَنَّاكَ تَشْدِي" ol manğa tuşdı = o, bana düş oldu, bana rastladı, beni gördü",

(تُشَارُ - tuşar - tuşmak).

tüşdi: "أَرَاتِنُ تَشْدِي" er attın түşdi = adam attan indi", "أَرْتَامِدِنُ تَشْدِي" er tamdın түşdi = adam damdan düştü". Attan düşmek te böyledir. Yerinden düşen herhangi bir şey için dahi böyle denir, (تُشَارُ - tüşer - tüşmek). Şu parçada dahi gelmiştir :

تَكَرَّأَلْبُ أَكْرَلِمُ
أَرَسَلْنُ لِيُوكْرَلِمُ
أَرَاتِنُ تَشْبُ يَكْرَلِمُ
كُوِجِي أَنْكَ كَهْلَسُونُ

Tegre alıp egrelim

Attın түşüp yügrelim

Arslanlayu kökrelim

Küçi anın kewilsün

"Çepçevre çevirelim, kuşatalım; attan inip-yügrükçe-koşalım, arslan gibi kükriyelim; onun gücü gevşesin". (Duşmanı çevirelim, kuşatalım; attan inerek gayretle saldıralım; arslan kükreyişiyle kükriyelim; tâ ki, bundan duşman zayıflasın).

Şu savda dahi gelmiştir :

"أَبَانُ سِنَاكَ سِنَاكَ سِنَاكَ سِنَاكَ" ewek sinek sütte düşer". Bu sav, işlerinde aceleyi terk ile emrolunan kişi için söylenir.

seşdi: "أَرَاتِنُ كِشَنُ سَشْدِي" er attın kişen seş-

di = adam, attan köstek gözdü", (adam atın kösteğini gözdü). Herhangi bir şeyi bağından çözersen yine böyle denir, (سَشَار - سَشَار - seşer - seşmek).

قَشْدِي koşdı: "أَلْ قَوْيَا أَحْكُوقَشْدِي" ol koyka eçkü koşdı = o, koyuna keçi kattı, arkadaş etti".

Herhangi bir şey bir başkasına eş, ögür yapılırsa yine böyle denir; "أُولِيْبِيْر" ol yır koşdı = o, koşma, türkü düzdü", (o, gazel ve şiir nazmeyledi), (قَشْمَار - قَشْمَار - koşar - koşmak).

بَغْدِي bogdı: "أَلْ أَرْبِيْ بَغْدِي" ol erni bogdı = o, adamı bogdu". Başkası için de böyle denir, (بَغَار - بَغَار - bogar - bogmak).

تَوْدِي togdı: "كُونُ تَوْدِي" gün doğdu" = güneş doğdu", "أَغْلُ تَوْدِي" ogul togdı = çocuk doğdu". Şu savda da gelmiştir: "مَوْشُ أَعْلِيْ مِيَاوُ تَوَار" muş oğlu miyavu togar = kedi yavrusu miyavlıyarak doğar", (kedi yavrusu anası gibi miyavlar). Bu sav, babasının huyu ile huylanan çocuklar için söylenir, (تَوَار - تَوَار - togar - togmak).

تِغْدِي tıgdı: "أَوْ بَشَقِيْنُ تَاشُ تِغْدِي" ok başakın taş tıgdı = taş, ok temrenini körleştirdi, taşa değmekle körlendi", (تِغَار - تِغَار - tıgar - tıgmak).

چِغْدِي çıgdı: "أَلْ تَرْكَانُ چِغْدِي" ol türkek çıgdı = o, bohçayı dürdü, çıkıladı, bağladı".

چِغَار - چِغَار (چِغَار - چِغَار) Başkası da böyledir, (چِغَار - چِغَار) çıgar - çıgmak).

سَغْدِي sagdı: "أَر قَوِيْ سَغْدِي" er koy sagdı = adam, koyun sagdı". Başkası da böyledir, (سَغَار - سَغَار - sagar - sagmak).

سَوْدِي sogdı: "أَلْ قَوِيْ دَرَقَرْتُ سَوْدِي" ol koydan kurut sogdı = o, koyundan kurut edindi, kuru yoğurt elde etti", (سَوَار - سَوَار - sogar - sogmak). Bunun aslı "سَوْرْدِي" sogurdu"dır.

سِغْدِي sıgdı: "بُوسُوْرُ كُكَلْ سِغْدِي" bu söz köngülge sıgdı = bu söz, gönüle koydu, tesir etti", "أُونُ قَابْقَا سِغْدِي" un kapka sıgdı = un kaba sıgdı". Başka şeyler için de böyle denir; (سِغَار - سِغَار - sıgar - sıgmak).

تَوْدِي tewdı: "أَلْ أَيْكُ سِشَقَانْدِي" ol etiğ sışka tewdı = o, eti şişe dizdi". Başkası da böyledir; (تَوَار - تَوَار - tewer - tewmek).

سَوْدِي sewdı: "أَلْ مَنِيْ سَوْدِي" ol meni sewdı = o beni sevdi", (سَوَار - سَوَار - sewer - sewmek). Şu savda da gelmiştir: "سَيَاغَانُ كُكَلْ تِغَارُ سَوْدِي" taygan yügürgenni tilkü sewmes = tazinin yügürüğünü tilki sevmez", (tilki, tazı köpeklerinin çok koğanını sevmez; çünkü o, onu yakalar). Bu sav, arkadaşları arasında faziletle ün alan kimse için söylenir; arkadaşları onu çekemezler, ona karşı hınç

beslerler.

کۆدې kowdı: "it keyikni kowdı = it, avı koğdu, kovaladı". Arkasından gidilerek kovalanan her şey için de böyle denir; (کۆوار - کۆوار kowar - kowmak).

کۆدې kewdı: "er sözüğ kewdı = adam sözü geveledi". Bunun aslı "تېغونی کۆدې" taŋunı kewdı" sözünden alınmıştır, "lokmayı gevdi", (lokmayı ağzında gevdi, yutmadı) demektir; (کۆمار - کۆمار kewer - kewmek).

بۆدې bakdı: "ol manğa bakdı = o, bana baktı", (بۆکار - بۆکار bakmak).

بۆدې bukdı: "ol adhakın bukdı = o, ayağını topladı", (o, uzanmış olan ayağını kendine doğru çekti, topladı). (بۆکار - بۆکار bukar - bukmak).

تۆدې tıkdı: "ol kapka un tıkdı = o, kaba un tıktı". Herhangi bir nesneye tıkarak, sıkıştırarak konulan şey için de böyle denir. Taneleri birbirine sıkışık olan üzüm "تۆدې" tıkdıma üzüm" denir.

تۆدې takdı: "er burunduk butluka takdı = adam, burunduruğu burun yumşağına taktı", (o, yuları burun yumşağına taktı). Oğuzca. Başka bir şe-

ye bağlanan her ip için de böyle denir. (تۆکار - تۆکار takar - takmak).

چۆدې çakdı: "ol sözüğ anıñ kulakka çakdı = o, sözü onun kulağına çaktı, eriştirdi". Oğuzca; "الکې کۆش" ol ikki kişi ara çakdı = o, iki kişinin arasını kışkırttı", "الچقار" ol çakmak çakdı = o, çakmak çaktı", (چقار - چقار çakar - çakmak). Bu, hem isim, hem mastardır.

چۆدې çukdı: "kuş çukdı = kuş indi, kondu", (چقار - چقار çukar - çukmak). Şu beyitte dahi gelmiştir:

ارن قمع ارندي نانك لره اذو
تقار كراب اسن تاليو امر كا جقار

Eren kamuğ artadı nengler udhu

Tawar körüp uslayu eske çukar

"Mal yüzünden adamlar hep bozuldu; mal gördüklerinde kartal gibi leşin üzerine inerler".

(Mala tamâ etmek yüzünden halkın ahlakı bozuldu; bir mal gördüklerinde, kartalın leşe konduğu gibi konarlar).

چۆدې çıkdı: "er ewdin çıkdı = adam evden çıktı". Başkası da böyledir. Şu savda da gelmiştir: "کۆج الدین کرسا سارو"

[*] Basma nüshada yukarıda gördüğünüz şekilde olan bu kelime yazma nüshada اسن şeklindedir. Bizce bu kelime kartal manasına gelen "اس" olmalıdır. Bk. I, 39, 15. B. A.

شكلك تزجماز küğ éldin kirse törü tün-
lükten çıkar [+] = zor kapıdan gi-
rince görenek bacadan çıkar", (zulüm
evin aralığından girerse, görenek ve
insaf pencereden çıkar). (جهاز-
جهاز çıkar - çıkmak).

سكدم sokdum: "من آني أفكاسكدم" men anı ewge sokdum =
ben, onu eve soktum". Başkası da böy-
ledir. Sapı baltaya yerleştirmek gibi
sıkıca bir nesneyi başka bir şeye
koymak için de böyle denir. "أرتوزسكدي"
er tuz sokdı = adam tuz döğdü". Baş-
kası da böyledir. "فشمك سكدی" kuş
meng sokdı = kuş tane topladı"; "آني
يلان سكدی" anı yılan sokdı = onu yılan
soktu". Oğuzca. (سقاو- سقاو sokar -
sokmak).

سكدي سكدی: "أل أزم سكدی" ol üzüm sıkdı = o, üzüm
sıktı". Başkası da böyledir; (سقاو-
سقاو sıkar - sıkmak).

بكدی bükdi: "أل مني كرب بكدی" ol meni körüp bükdi = o,
beni görüp kapandı", (o, beni göre-
rek yere kapandı, gizlenerek alçaldı,
sindi); "أل أشردن بكدی" ol aşdın bük-
di = o, yemekten doydu, tıkanasıya
kadar doydu, usandı"; "أل تقارفا بكدی"

[+] Gerek basma ve gerek yazma nüshalarda **ألدين** şeklinde geçen
bu kelime yanlış olsa gerektir; çünkü aynı sav III,86,9 da
ألدين şeklinde geçmektedir. Bundan başka, aynı kelime I,
49,14 te **ألدين** şeklinde geçmektedir. B. A.

ol tawarka bükdi = o, mala bıktı",
(gözü mala doydu). Başkası da böyle-
dir. (بجكاز - بجكاز bükür - bükmek).
بكدی bükdi: "أل سونغ بكدی" ol suwuğ bükdi = o, su-
yu durdurdu, önüne yaptığı germeçle,
büğet ile suyu topladı"; "بک سوسين بكدی"
Beg süsin bükdi = Bey askerini top-
ladı", (بجكاز - بجكاز bükür - bükmek).

Her zaman çoklukta, askerini su-
ya benzetilmiş olduğunu bilesin: "سوف"
sü aktı = su aktı"; "سواقتی" sü
aktı = asker aktı".

تكدی tökdi: "أل غلان سونغ تكدی" oğlan suw tökdi = oğlan
su döktü"[+], (تکاز - تکاز töker - tök-
mek). Şu savda da gelmiştir: "أل غلان سونغ تكدی"
oğlan suw töker, uluğ ya-
nı sınır = çocuk su döker, büyüğün bir
yanı incinir", (çocuk su döker, bundan
büyüğün ayağı kayar, kırılır). Bu sav,
küğüğün yaptığı fenalık yüzünden büyü-
ğün zarar gördüğü zaman söylenir.

تكدی tegdi: "أل أفكا تكدی" ol ewge tegdi = o, eve var-
dı, erişti". Başkası da böyledir; (تکیر-
تکیر tegir - tegmek). Şu savda da-
hi gelmiştir: "إيشك أفكا تكدی" ewek
ewge tegmes = iven, eve ermez; çünkü
o, yürüyüşte koşar, atını yorar, yar-
dımsız olarak boynu buruk kalır". Bu
sav, işlerde yavaşlıkla emredilen kim-

[+] Bu kelimenin, basma ve yazma nüshalarda muzari ve mastarı
yoktur; biz koyduk. B. A.

se için kullanılır. Şu beyitte dahi gelmiştir :

أَتَسَلُّ أُمَّيْ آزَاقْ
بِكُذِّي بُوَسَافِ أَشَاقْ

Atgalır oknu azak

Tegmedi bu saw uşak

"Bana, nerden geldiği belli olmayan okunu atar; bu koğcu söz bana gelmedi".

(Bana bu koğculuk erişmedi; o oynak kadın, nereden geldiği belli olmayan bir okla beni vurmak istiyor).

تُغْدِي tügdi: "أَزْتُكُونُ تُغْدِي" er tügün tügdi = adam düğüm düğdü". Başkası da böyledir. (تُكَازْ - تُكَازْ tüger - tügme). Şu savda da gelmiştir: "تِيلَنْ تِكْمِشِي تَشْرَنْ زِمَاسْ" tılın tügmişni tışın yazmas = dil ile bağlanan dişle çözülmaz". Bu sav, sözünü yerine getirmekle emrolunan kimse için kullanılır.

تِكْدِي tikdi: "أَزْتُونُ تِكْدِي" er ton tikdi = adam elbise dikti"; "أَتِغْ يِلَانُ تِكْتِي" atıg yılan tikti = atı yılan soktu". Başkası da böyledir. Kuyruğuördü (akrep) sokarsa dahi böyle denir. "أَرِيفَاحُ تِكْتِي" er yığaç tikti = adam, ağaç dikti". Dikilen her şey için de böyle denir. (تِكَازْ - تِكَازْ tiker - tikmek). Şu savda da gelmiştir: "تِيلَا مَكْنَا بِلَاسْ" tıla məkna bılās

tikmegiñçe önməs, tilemegiñçe bulmas= dikilmedikçe bitmez, aramadıkça bulunmaz", (ağaç, dikilmedikçe bitmez; bunun gibi, bir dilek aramadıkça bulunmaz, elde edilmez). Bu sav, işlerinde çalıışmakla emrolunan kimse için söylenir.

جَكْدِي çekdi: "أَلْ بِيكْ جَكْدِي" ol bitik çekdi = o, kitabı noktalandı", "أَلْ آتِنْ جَكْدِي" ol atın çekdi = o, atın damarından kan aldı", (جَكَا كْ - جَكَا كْ çeker - çekmek).

جُكْدِي çökdi: "أَلْ بِيكَا جُكْدِي" ol Begge çökdi = o, Beyin önüne diz çöktü". Başkası da böyledir. "تَوُجْ جُكْدِي" tewi çökdi = deve çöktü, ihtı", "تَمْرُ سَفْدَا جُكْدِي" temür suwda çökdi = demir suyun dibine çöktü". Başkası da böyledir. (جَكَا كْ - جَكَا كْ çöker - çökmek).

جَكْدِي çekdi: "أَلْ زَكَا كْ بَاغْرُ جَكْدِي" ol tərkek bağın çekdi = o, boğanın bağını sıkıladı". Başkası da böyledir. (جَكَا كْ - جَكَا كْ çeker - çekmek).

سُكْتِي sökti: "أَلْ يِمَاغُ سُكْتِي" ol yamağ sökti = o, yama söktü", (o, elbiseden yamalık söktü). "أَلْ آفْرُ سُكْتِي" ol ewin sökti = o, evini söktü"; "أَلْ بِيكَا سُكْتِي" ol Begge sökti = o, Beyin önünde diz çöktü". Başkası da böyledir. Bu sözden alınarak "سَا أَلْزُ" söke oltur" denir ki

"دیز گۆکerek otur" demektir. (سکاز - söker - sökmek).

سکتی sikti: "آزاراغتی سکتی" er uragutni sikti = erkek kadını sikti", (سیکاز - سیکاک, siker - sikmek).

بولدی buldı: "الیرماق بولدی" ol yarmak buldı = o, para buldu". Başkası da böyledir, (بولوز - بلور, bulur - bulmak).

بولدی bildi: "الیریک بولدی" ol bilig bildi = o, bilgi bildi", (o, akıl, ilim ve hikmet öğrendi). Başkası da böyledir, (بیلر - بیلر, bilir - bilmek).

Argular "بولور" bilür" şeklinde kullanırlar; çünkü bunlar kelimenin J harfini ötre olarak söylerler. Başka Türkler bunlara uymazlar.

تلدی teldi: "آرتام تلدی" er tam teldi = adam duvar deldi". Başkası da böyledir.

تلدی teldi: "ال اغلاق سغلا تلدی" ol oglakığ saglıkka teldi = o, oğlağı sağılana kattı", (o, oğlağı, emzirmesi için sütlü keçiye kattı). Bu, keçinin sütü azaldığı, yahut öldüğü ve süt emen oğlağın arkaya kaldığı zaman yapılır. (تلر - تلر, telir - telmek).

تلدی tuldı: "آرتیق آدری بلا تلدی" er topıknı adhrı bile tuldı [+] = adam, topu çatal değ-

[+] Bu kelime, bu cümlede gördüğünüz şekilde yazılmış ise de yazma nüshada تلوز şeklinde yazılmıştır. Basma nüshada her üç fiilde de ت harfi ötre yazılmıştır. B. A.

nekle vurdu". Bu, bir Türk oyunudur; göyle oynanır : Oynıyanlardan birisi, oyunun kendi tarafından başlamasını istediği zaman, yukarıda anlatıldığı şekilde topa vurur. Bu işte kuvvetli vuran oyuna başlamış olur. Çelik çomak oyununun vurmasında dahi böyle denir. (تلوز - تلوز, tular - tulumak).

تلدی tildi: "آزیرنداق تلدی" er yarındak tildi = adam sıırım, kayış dildi". Uzunlamasına yarılan her şey için de böyle denir. (تلوز - تلوز, tiler - tilmek).

چالدى çaldı: "ال انی چالدى" ol anı çaldı = o, onu yere çaldı, yendi", "السوز كاتميك فلاقا چالدى" ol sözüğ mening kulakka çaldı = o, sözü benim kulağıma işittirdi". Şu savda dahi gelmiştir: "چالسا تلوز, چالسا تلوز" çaksa tütnür, çalsa bilür = çakmak çakılsa duman tüter, söz kulağa çalsa bilinir", (çakmak çakılsa ateş çıkar, söz işidilse dilek anlaşılır). "تونوغ تاش ازا چالدى" tonuğ taş üze çaldı = elbiseyi taşa vurdu", (çamaşırıcı, elbiseyi taşa çaldı, vurdu). Şu parçada da gelmiştir :

ایتم توتب قدی چالدى
آینک تویسن قرا تلدی

بَشِينُ الْبِ قَدْ بِي سَلْدِي
بَغْرُ [++] الْبِ سَلْدِي

Itım tutup kudhı çaldı

Anıñ tüşin kıra yoldı

Başın alıp kudhı [++] saldı

Boguz alıp tükkel bogdı

"Köpeğim onu tutup yere çaldı, onun tüyünü büsbütün yoldu, başını koparıp aşağıya saldı, boğazını yakalayıp tamamen boğdu".

(Köpek, kurdu yakaladı, onu yendi, tüylerini yoldu, arkaya attı, boğazını sırdı, boğdu); (جَلَا - جَلَاق) çalar - çalmak).

سَلْدِي saldı: "أَلْ مَسْكَوْنُ سَلْدِي" ol manga tonın saldı = o, bana elbisesiyle işaret etti", "أَلْ مَسْكَوْنُ سَلْدِي" ol manga kişide altın saldı = o, bana bir kişi ile altın gönderdi", (o, bana bir kişi üzerinde altın çıkardı), "سَوْفُ مَبَاغِجِ سَلْدِي" suw yıgağıç saldı = su, ağacı saldı, topladı". Başkası da böyledir. (سَلَا - سَلَاق) salar - salmak). Bir adam uzaktan el-

[+] Bu kelime, basma nüshada gördüğünüz şekilde ise de yazma nüshada بَغْرُ diye yazılmıştır; biz yazmayı kabul ettik.

[++] قَدْ بِي ve قَدْ بِي kelimeleri, her ne kadar Brockelmann'da "kodi" ve "kodi" şeklinde yazılmış ise de bugün bu kelimeler hem "kudi = kuyı", "kuyulu" şekillerinde, hem de Brockelmann'ın yazdığı şekilde kullanılmaktadır. Her iki şekil de dilde yaşamakta olduğundan biz "u"lu şekli aldık. Çünkü en çok kullanılan şekil, bizim aldığımız şekildir. B. A.

leriyle işaret ederse yine böyle denir.

قَلْدِي kaldı: "أَرْكِيذِنْ قَلْدِي" er kidhın kaldı = adam arkaya kaldı", "أَلْ أَيْوُنْ دَا قَلْدِي" ol o-yunda kaldı = o, yarışta kaldı". Kalan ve bırakılan her şey için de böyle denir. Şu savda dahi gelmiştir:

"أَيْلْ قَلْدِي رُو قَلْدِي" El kaldı törü kalmas = Vilâyet kalır, görenek kalmaz", (Vilâyet terkedilir, âdet terkedilmez).

Bu sav, göreneğe uygun çalışması için emrolunan kimseye söylenir. (قَلَاق - قَلَاق) kalır - kalmak).

قَلْدِي koldı: "أَلْ مَنْدِنْ نَانَكْ قَلْدِي" ol mendin neng koldı = o, benden bir şey istedi", (قَلْوَر - قَلْوَر) kolar - kolmak).

قَلْدِي kıldı: "أَرْأَيْشْ قَلْدِي" er iş kıldı = adam iş yaptı"; "أَرْقَبْرِغْ قَلْدِي" er kızığıç kıldı = adam, kızı yaptı". Bu söz, erkekle dişinin birleşmesinden kinayedir; onun için Oguzlar bu sözü söylemekten kaçınır ve "قَلْدِي kıldı" yerinde "أَيْتْ" etti" derler. Nitekim adam namaz kıldığı zaman "أَرْكَبْرِغْ أَيْتْ" er yükünç etti" derler. Türkler "قَلْدِي kıldı" derler, (قَلْوَر - قَلْوَر) kılır - kılmak).

قَلْدِي keldi: "أَرْأَقْكَ قَلْدِي" er ewge keldi = adam eve geldi"; Başkası da böyledir. (كَلِير - كَلِير) kelir - kelmek). Şu savda da

gelmiştir: " **بِرْقَرَايِرْلَا قِشْن كَلْمَاسِن** " bir karga birle kış kelmes = bir karga ile kış gelmez". Bu sav, kendisine yardım edecek arkadaşının gelmesi için, işlerinde ağır olmakla emredilen kimse hakkında söylenir.

كُلْدِي küldi: " **أَرَكُلْدِي** er küldi = adam güldü". Başkası da böyledir. (**كُلَاكْ - كَلَاكْ** küller - külmek). Şu beyitte dahi gelmiştir:

كُلَا كَيْبِي أَنَّمَا أَنَكْرَا أُرْتَكَلَا [+]
بَعْلَا نَكْرَا دَكُولَكْنُ أَمْرِي نَكَلَا

Külse kişi atma anğar örter küle
Bakkıl anğar edhgülügün agzın küle
"Sana karşı gülen bir kimsenin yüzüne sıcak kül atma; ona yüzün gülererek, iyilikle bak".

Bununla "iyiliğe iyilikle karşılık ver" demek istiyor.

تَمْدِي tamdı: " **سَوْفَ تَمْدِي** suw tamdı = su damladı". Başkası da böyledir, (**تَمَا - تَمَاقْ** tamar - tammak).

چُمْدِي çumdı: " **أَغْلَا زُ سَفَا جُمْدِي** oğlan suwda çumdı = çocuk suya daldı", (**جُمَارْ - جُمَاقْ** çumar - çummak).

چُمْدِي çümdi: " **أُرْدَكْ سَفَا جُمْدِي** ördek suwka çümdi = ördek suya iyice daldı, çok daldı", (**جُمَارْ - جُمَاقْ** çümer - çümmek). Bu master **ك** ile, bundan önceki master

[+] Bu mısradaki " **كُلَا** külse" sözü Dv. I, 115, 15 te ve aynı mısradaki " **كَلَا** kelse" şeklinde geçmektedir; dikkat! B. A.

ق ile yazılmıştır. Aralarındaki fark bilinsin için [+].

قَمْدِي kamdı: " **أُلْ أَبِي قَمْدِي** ol anı kamdı = o, onu çok döğdü", (o, onu kuvveti kesilesiye kadar döğdü, gebertti), (**قَمَارْ - قَمَاقْ** kamar - kammak).

قُمْدِي kumdı: " **سَوْفَ قُمْدِي** suw kumdı = su dalgalandı", (**قَمَارْ - قَمَاقْ** kumar - kummak).

كَمْدِي kömdi: " **أُلْ أَلْكِي كَمْدِي** ol ölügü kömdi = o, ölüyü gömdü". Başkası da böyledir, (**كَارْ - كَمَارْ** kömer - kömmek). " **كُوزَمَانَ كَمْدِي** közmen kömdi = gömme gömdü, çöregi küle gömdü".

بَنْدِي bandı: " **قَوِي بَنْدِي** koy bandı = koyun bağlandı". Bir bağla bağlanan her şey için de böyle denir. (**بَنْمَاقْ - بَانِي** banır - banmak). (**ن** harfi **ل** dan çevrilmiştir).

تُنْدِي tundi: " **كُوكْ تُنْدِي** kök tundi = gök kapandı, bulutlandı", " **قَنْغْ تُنْدِي** kapuğ tundi = kapı kapandı". Sirt, dağbeli karla kapandığı zaman " **أَرْتْ تُنْدِي** art tundi" denir. (**تُنَاقْ - تُونُرْ** tunur - tunmak). Bu gibi muzarilerde Oğuzlarla Kıpçakların âdeti " **تُنَارْ** tunar" şeklinde fiili üstün kılmaktır.

[+] Bu, son parçadan ve " **أُرْدَكْ سَفَا جُمْدِي** ördek suwka çümdi" sözünden anlaşıldığına göre bu mastarda obartma (mübalâğa) anlamı vardır. B. A.

tındı: "يَغْمُرُ تَيْدَى" yağmur tındı = yağmur din-di"; "أَزْ أُلُغُ تَيْدَى" er uluğ tındı = adam kaba kaba soludu"; "أَرُوقُ تَيْدَى" aruk tındı = yorgun dinlendi", (تِنَارُ - تِنَاقُ) tinar - tınmak).

Oğuzlar, bir kimseye söz söylemek istemedikleri zaman "تِنَا" tınma" derler. Bu, "susma" demektir; öbür Türkler "تِن" tin" derler, "sus" anlamıdır. Bunlar, "تِنَا" tınma" dedikleri zaman "susma" anlamı anlaşılır; Oğuzlar burada yanlışlardır.

sandı: "أَلْ أَرُوقُ تَيْدَى" ol er .. bile sandı = o adam süvarilerden sayıldı". Başka bir şeyden sayılan herhangi bir nesne için de böyle denir, (سَانُ - سَنَاقُ) sanur - sanmak). Şu savda dahi gelmiştir: "بَارِغُ بَارِغُ تَيْدَى" barığ otu tutsa yokka sanmas = var olan öne konya yok sayılmaz", (konuğa, hazır olan şey sunulsa, bir şey verilmemiş sayılmaz).

sundu: "أَلْ مَنَّا أَمَّا تَيْدَى" ol manğa etmek sundı = o, bana ekmek sundu". Başkası da böyledir: (سُنَارُ - سَنَاقُ) sunar - sun-

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda bu cümlede bulunan خِيل kelimesi yanlıştır. Kelime arapçadır. Türkçe cümlenin arasında yeri yoktur. Bu kelime يَلِي kelimesinden bozulmuş olmalıdır. Bir ihtimale göre de kelime büsbütün yanlış olarak buraya konulmuştur. Bunun yerine "اتلغ" atlıg" kelimesi konulmalıdır. B. A.

mak).

sındı: "يَغَاغُ سَيْدَى" yıgaç sındı = ağaç kırıldı". Başkası da böyledir. "سُوسَيْدَى" süsındı = asker bozuldu". (سِنَاقُ - سِنَاقُ) sinur - sınımak). "سِنَارُ" sınar" dahi denir.

kundi: "أَغْرِي تَوَارُ كُنْدَى" ogrı tawar kundi = hırsız mal soydu". Şu beyitte de gelmiştir:

كِيكُ بُلْبُ يَأْغِي زُكُوْأَمَاشِ
أَذْكَرُ مَيْدَبُ تَدْ سَا أِنِي لِيْجِي قَانَارُ

Kiçik bulup yağını yergü emes

Edhgermedhip kodhsa ani êlni kunar

"Duşmanı küçük bulup yermemeli, hakir görmemeli; sakınmiyarak onu bırakırsa, o, vilâyetini çalar".

(Her ne kadar küçük olsa da duşmanı hakir görmemek gerektir; duşmandan çekinmiyerek onu bırakırsa vilâyetini elinden alır). (كُنَارُ - قُنَارُ) kunar - kunmak).

köndi: "يَغَاغُ كُنْدَى" yıgaç köndi = ağaç düzeldi". Başkası da böyledir. "أَغْرِي كُنْدَى" ogrı köndi = hırsız ikrar etti", (hırsız, hırsızlığını ikrar etti). Herhangi bir şeyi inkâr eden bir adam ikrar ettiği zaman da böyle denir.

"أَرُوقُ لَقَا كُنْدَى" er yolka köndi = adam

yola çıktı".

كُذِيَ köndi: "أَتَتْكَ كُذِيَ otunğ köndi = odun yandı".

Bu, Argucadır. Yukarıda kuralı geçtiği üzere onlar ی harfini ن a çevirirler.

كُذِيَ köndi: "شُونَ أَتْ كُذِيَ" tosun at köndi = haşarı at yola geldi, düzeldi". Herhangi bir şey düzelirse, yola girerse yine böyle denir; (كُنْمَاكْ - كُنْمَاكْ köner - körmek).

مَنْدِي mandı: "أَزْ نَمْ مَنْدِي" er tolum mandı = adam silâh kuşandı"; "أَزْ أَمَّاكْ سِرْكَ كَا مَنْدِي" er etmek sirkege mandı = adam, ekmeği sirkeye bandı". Herhangi bir şey, başka bir şeye banılır ve katık edilirse yine böyle denir; (مَنْأَقْ - مَنْأَقْ manar - marmak).

مُنْدِي mündi: "قَرِي أَرْمُنْدِي" karı er mündi = ihtiyar adam saçmaladı". Başkası da böyledir; (مُنْأَقْ - مُنْأَقْ munar - munmak).

مُنْدِي mündi: "أَزْ أَاتْ مَنْدِي" er at mündi = adam ata bindi". Başkası da böyledir, (مُنْمَاكْ - مُنْمَاكْ muner - münmek).

KURAL VE ÇEKMELELERLE SIFATLARIN BEYANI

VE

KURALLARIN YÜRÜYÜŞÜ

Yardım Tanrıdandır, diyerek başlarım.

Fiillerin temeli mâzi ve emir

kalıpları üzerine kurulur. Yukarıda "fiiller mâzi üzerine döner" dedim;günkü, kelimenin ilk harfi mâzi sıygasında üstün ise muzari ile mastarda dahi üstün olur, mâzi ve mastarın evveli üstün kılınır. Mâzi sıygasının ilk harfi ötre olursa muzari ve mastarda dahi bu sıygaların ilk harfleri ötreedir;esre ise esredir; beyanı şöyledir: "بَسْرَدِي" bardı = gitti". Bu kelimenin ilk harfi mâzi sıygasında dahi üstündür. Muzariinde "بَسْرِي" barır", mastarında yine ب harfi üstün olarak "بَرْمَاقْ" barmak"tır.

İlk harfi ötre olana örnek:

"تُرْدِي" turdı = kalktı". ت harfinin ötreleriyle muzarii "تُرُر" turur", mastarı "تُرْمَاقْ" turmak"tır.

Esre olana örnek: "يَنْقُو" yinqü tizdi=incidizdi. Muzariinde "تِزَر" tizer", mastarında "تِزْمَاكْ" tizmek"tır; ت harfleri esredir.

Bu kelimelerin yapısı arapça kelimelerin yapısına uymaz. Arapçada mâzi, muzari, mastar birbirine uymaz. Mücerret halinde, mâzide قَعَدْ denir, ق harfi üstündür. Muzaride يَقْعُدْ denir, ق sâkindir. Mastarında قَعَدْ denir. Nitekim قَعُودَا denir.

(مَطْرَ، يَطْرُ، مَطْرًا) diye çekilir. Ziyade
baplarında أَكْرَمَ، يَكْرُمُ، أَكْرَمًا denir.
Mâzide هَمَزَةٌ üstün, muzaride هَمَزَةٌ ötre,
mastarda هَمَزَةٌ esredir. اسْتَعْفَرَ، يَسْتَعْفِرُ، اسْتَعْفَرًا
denir; هَمَزَةٌ mâzide esredir.

Fiillerin hepsinde de mâzi
muzarie ve mastara uymaz. Türk dilin-
de böyle değildir, hepsi bir düzen ü-
zerine gelir; ikili, üçlü, dörtlü,
beşli ve daha ziyade harfli fiillerde
mâzi, muzari ve mastar bir düzen üze-
rindedir.

İkinci kural : Mâzi sıygasının-
da muzaaf olan fiiller, muzari ve mas-
tar sıygalarında muzaaf olmaz.

Üçüncü kural : Fiilden türe-
yen sıfatlar (ismi fail) -Oğuz, Kıp-
çak, Yemek, Yağma, Argu, Suvarlar, Pe-
çenek ve Göçebe dillerince- mâzi üze-
rine kurulur. Mâzisi "بَرْدِي" bardı" o-
lan kelime, sıfat halinde "بَرْدِي" barda-
cı" olur. Mâzi alâmeti olan د ile ی
arasına ج girmiştir; "gitti", "gidi-
ci" demektir. "تُرْدِي" turdı" fiili de
böyledir; sıfat yapılacağı zaman "تُرْدِي"
turdağı" denir; د ile ی arasına ج
gelmiştir. Bütün fiillerde kural bu
düzen üzerine yürür.

Emir sıygasına gelince : Biz,

fiilden çıkan sıfatların, Çiğil ve
başkaları gibi Türk dillerinin çoğun-
da, emri hazır sıygası üzerine kurul-
duğunu söylemiştik. Ulu Tanrım diler-
se, yakında anlatacağımız üzere, fi-
illere bir takım sebepler dolayısıy-
le gelen harfler emri hazır sıygası-
na da gelir.

Şurasını bilesin ki, mâzi sıy-
gası bütün fiillerde ancak د ve ی ile
gelir; bu, hiç bozulmaz; yalnız sert
harfler geldiği zaman -çıkacağın şidde-
tinden dolayı- د harfi ت ye çevrilir.
Sert harfler bu dilde dört tanedir :
(sert ب = p), (ت = t), (sert ج =
ç), (sert کاف = ke).

(Sert ب = p), "تَبَّيْتُ tepti" ke-
limesinde olduğu gibidir. ت , "تَجَّيْتُ"
tuttı", ج , "جَجَّيْتُ kaçtı", ك "كَجَّيْتُ"
çökti" kelimelerinde gelmiştir. ت ta
sert kâfa uyarak bazı kere sert harf-
ler arasına girebilir : "أَلَمَّا بَشَّيْتُ"
manga baktı" gibi.

Bu gördüğünüz kelimelerdeki
د harfi, çıkacağın sertliği yüzünden
-yukarıda söylediğim gibi- ت ye çev-
rilmiştir; asıl olan د dır. Fakat ت
ile söylemek daha tatlıdır. Mücerret
ve ziyadeli fiillerin hepsinde de ku-

ral budur.

Muzari sıygası, fiillerin hepsinde de ı harfi ile yapılır. Kelimenin sonunda ı harfi bulunursa ikinci bir ı harfi getirilir. Birincisi kelimenin asalındaki, ikincisi muzari ve istikbal harfi olan ıdır.

Bu dildeki ı harfi, istikbal belgesi olduğu zaman arapçadaki ن ا ت ي ن harfleri gibidir. Kelimenin aslında ı harfi olmazsa istikbal (muzari) belgesi olmak üzere bir ı getirilir.

Mâzi ve emir sıygalarında bu kuralın beyanı : Mâzi sıygasında ıdan evvel ı harfi bulunursa ı kalır. Yine böylece, emir sıygası yapılmak istenirse mâzi alâmeti olan ی ve ت düşer, ı harfi kalır. Bu ı kelimenin kökündendir. Bu halde, gerek bu gibi sonu ı li olan ve gerek olmıyan fiile bir ı harfi getirilerek muzari yapılır. Mâzi ve emir sıygalarının sonunda ı harfi bulunmazsa istikbal belgesi için bir ı getirilir.

Mâzide " رَدِي bardı", emirde " ر. bar". Emir sıygasında mâzi harfleri düşmüş, ı kalmıştır. Bu kelimenin kökündendir. Muzariinde اَل

" اَل رَدِي ol barır" denir. Bu sıyga, emir sıygası üzerine bir ı harfi getirilerek yapılmıştır. ı harfinin birinci kelimenin kendi kökündendir; öbürü muzari alâmetidir.

Yine böylece mâzide " اَل رَدِي ol turdı", emirde " ر. tur" denir. Muzaride " اَل رَدِي ol yokarı turur" denilir. Bu kelime iki ı toplanmıştır. Birisi kelimenin kendisinden olup ikincisi muzari belgesidir. Oğuzlar, dilde yeğnilik yapmak için muzari sıygasındaki ı nin birini birçok fiillerde atarlar ve emir sıygası gibi kelimeyi bir ı ile söylerler. Bu, güzel değildir; kurala uymıyan bir haldir.

Kendisinde ı bulunmıyan mâzi şekli " كَلْدِي keldi", emir sıygası " كَل. kel"dir. Bunun muzariinde " كَلِي kelir" denir. " كَلْدِي kıldı er" sözü de böyledir, "adam güldü" demektir; muzari " كَل. küler"dir; bu sıyga muzari alâmeti için bir ı getirilmiştir, bu ı kelimenin kökünde yoktur. Oğuzlar, kelime kökünde ı olmıyan fiilden ı harfini atmamakta öbür Türklere uyarlar.

Üç, dört ve daha ziyade harfli fiillerde bir düzeye yürüyen kural

budur.

Bundan sonra fiillerin yapısını bilesin. Türk fiillerinin yapısı arap dili fiillerinin yapısına benzer. Mâzide فَعَلَى , muzaride فَعِلُ , mastarda فَعَلَانُ şeklindedir. Mâzisinde "بَرَدَى" denir, "gitti" demektir. Bu kelime arapçanın عَفَرَ ve حَلَقَ sözleri gibidir. Muzari sıygasında "بَرِيْرُ" denir, "gider" anlamındadır. Bu kelime, arapçanın رَجُلٌ، بَكْرٌ، كَلِمَةٌ kelimeleri gibidir; mastarında "بَرْمَانٌ" barmak" olur; bu da arapçanın قَرَارٌ ve خَطَالٌ kelimelerine benzer.

Bu dilde gerek mücerret ve gerek ziyadeli fiillerin hepsinin yapısı böyledir.

İki harfli bir fiili, söylenişte tokça söyliyerek üç harfliler arasına koymak dahi olabilir. بَرَدَى denildiği gibi بَرَدَى da denilebilir.

Yine bunun gibi رُدَى ve نُزِدَى dahi denilebilir [+].

Bu, ancak mâzi sıygasında ya-

[+] Bay Kılıslı, basma nüshada nasılsa bu ibareyi unutmuş ve üçüncü cildin sonundaki cetvele koymuştur. Biz tercümesinde aldık. İbare şudur : **وَكَلَّاكَ بِقَالَ تَرَدَى إِذَا قَامَ فَمَا قِيلَ نُزِدَى جَارٌ**
B. A.

pılır, muzari ve mastar sıygalarında yapılmaz; bu, mücerret isimlere, aslında bulunmakla beraber, uzatma harfleri ve yumşak harfler ziyade kılmak gibidir. Nitekim يَبَاحٌ yazıldığı gibi يَبِجٌ dahi yazılır, "ağaç" demektir. "Şâhit" anlamına olan تَنُوقٌ ile تَنُوقٌ ta böyledir. Lâkin doğru ve güzel olan, isimlerde ve fiillerde kelimenin kısa ve söylenişte sağlam olmasıdır.

Mastar: Mastar, bütün fiillerde bir düzen üzerine olur. Kendisinde ق veya غ bulunan kelimelerle ق، ا ق veya غ bulunan kelimelerde kök ق، ا ق harfleri ziyade kılınır. Âhengi her üç harekesiyle ince olan kelimelerde ق yerine ك gelir. ق lı kelimelere örnek: "أَلْيَا فَرَدَى" ol ya kurdu = o, yay kurdu", "فَرْمَانٌ - فَرْمَانٌ" (kurar - kurmak) gibi. Kelime ق lı olduğu için mastarında dahi ق gelmiştir. غ lı kelimeye örnek: "أَلْسُونٌ سَعْدَى" ol süt sağdı" cümlesindeki سَعْدَى sözü gibi. Kelime غ lı olduğu için ق getirilmiştir. (سَغَارٌ - سَغَارٌ) (sagar - sagmak).

Âhengi kalın, tok kelimeye örnek: "أَرْبَعْدِي er bardı" cümlesindeki رَدِي gibidir, "adam gitti" demektir. Muzari ile mastarında (بَرْمَاؤُ - بَرْمَاؤُ) barır - barmak) denir. (رُدِي - رُدِي) turdı - turur - turmak) ta böyledir.

Kelime tok, kalın âhenkli olursa mastarında ق gelir.

كَلْدِي-كَلْدِي harfine gelince: كَلْدِي keldi - kelir - kelmek) gibi, kelime ك لı olduğu için mastarında دا ك gelmiştir. Yumşak ك لı kelimeler de sert ك لı kelimeler gibidir: "أَلْ" ol meni öğdi" gibi ki "o, beni öğdü" demektir. Bunun muzarii ve mastarı (أَكَا - أَكَا) öger - ögmek)tir.

Kelimenin baş tarafında yumşak ك olursa yine onun mastarı sert ك لıdır.

Yumşak kelime "أَرْبَعْدِي er telim serdi" sözündeki رَدِي kelimesi gibidir; "adam çok kere sabretti" demektir. Muzarii ile mastarı (سَرْمَاكُ - سَرْمَاكُ) serer - sermek)tir.

Tok ve âhengi ağır olan kelimelerin mastarında ق geldiği gibi, âhengi yeğni olan kelimelerin mastarında دا gelir: "بَغَانِي سُرْدِي" Beg anı sürdi = Bey, ona kızdı, çıkıştı",

(سُرْمَاكُ - سُرْمَاكُ sürer - sürmek) gibi [+]. "أَرْبَعْدِي er bitik türdi" sözündeki رَدِي kelimesi de böyledir, "adam kitabı dürdü" demektir. (سُرْمَاكُ - سُرْمَاكُ türer - türmek). "أَلْ رَمَاؤُ تَرْدِي" ol yarmak tardı" cümlesindeki "رَدِي tardı" kelimesi de böyledir, "o, para topladı" demektir, (تَرْمَاكُ - تَرْمَاكُ tärer - tär-mek). "أَتْ سُرْدِي" at sürdi" kelimesi de böyledir, (سُرْمَاكُ - سُرْمَاكُ sürer - sürmek).

Bütün bunların hepsinde gösterdiğim gibi mastar ك لıdır; gerek mücerret, gerek ziyadeli ayrımların hepsinde, bütün fiillerde bir düzeye yürüyen kural budur; bundan hiç bir şey dışarıda kalmaz. Mastarların bütün asılları bilinsin için bu söylenen kelimelerde ق veya ك aranır. Bu, mastar asıllarının topluluğudur.

Mastarların bir başka çeşidi daha vardır; o da, failin o işi yaptığı zaman faile izafe suretiyle olan mastardır. Bu, isim yerinde kullanılır. Bunun kuralı şöyledir: Kök olan bir kelimenin sonuna, kalın âhenk-

[+] Yazma nüshada bu kelime (سُرْمَاكُ - سُرْمَاكُ serdi - serer - sermek) şeklinde olduğu halde nasılsa basma nüshada (سُرْدِي - سُرْدِي sürdi - sürer - sürmek) şeklinde çıkmıştır. Brockelmann dahi bu şekilde almış ise de doğru değildir. "Sürmek" te bu mana yoktur. Dv. III, 137, 8 de geçen "sermek" kelimesi de bu anlama gelmektedir. B. A.

li, غ li veya ق li kelimelerde ق ve ى getirirler.

Yahut yapılan şeyin faile izafeti halinde kelime yeğni olursa ك ve ى getirilir [+].

Kök, emri hazırım kendisi üzerinde durduğu kelimedir.

"البرغ بردى" [++] ol barıg bar-dı = o, hiç bir şey üzerinde durmaksızın bir gidiş gitti", "أناك ايش قلیغی", "انك ایش قلیغی" anıñ iş kılığı belgüdüğ = onun iş işlemei belli" demektir. "سکل تیغی" سکل تیغی sökel tınığı artak = hastanın soluğu fena". Bu söz "أز العتیک" er uluğ tındı" cümlesindeki "سۆزünden alındı", "adam yüksek soludu, kaba kaba soludu" demektir. Ve yine "سینک بیرم" سینک بیرم "سینک بیرم" mening yorıkım netek", "سینک بیرم" sening yoriking netek" ve "أناك" أناك "benim gidişim", "senin gidişin", "onun gidişi" nicedir, demektir. Bu çe-

[+] Gerek basma, gerek yazma nüshalarda buradaki ibare الغیر او الکاف والیا، فی اضافة الشئ المشار له او الکاف والیا، فی اضافة . . . . . : Biz tercümede bu şekli aldık. B. A.

[++] Buradaki "بردی" cümlesi yersizdir; çünkü yukarıdaki kuraldan anlaşıldığına göre bu çeşit masterların faile izafesi lazımdır. Bundan başka kökün sonuna ق ve ى harfleri getirilmek gerekti. Burada yalnız غ getirilmiştir. Nasılsa yanlışlıkla buraya konulmuş olan bu parça fazladır. B.A.

şit, izafetle master olmuştur. Aslı "یوریدی" "yürüdü" anlamına-
dır. Bu fiilde ق yoktur. غ, kendisinde ancak ق bulunan fiillere gelir. Bu takımın kuralı, fiillerden masterın çıkmasında göz önüne alınır. غ, kelime kökünün sonuna gelir; o da mâzi alâmeti olan د ve ى nin atılmasıyla kalan emir sıygasıdır.

ك, kendisine -bu anlamda- getirilmeyen yeğni âhenkli kelimede gelir: "أناك یرماق تیریک کور" gibi ki "onun para derdiğini gör" demektir. "تاز کلکی بریکیکا" taz keligi börkçige" savında dahi böyledir, "kelin geleceği külâhçı dükânıdır" [+], (kelini örtmek için kel, külâhçı dükânına gelmek zorağındadır) demektir. Bu sav, kendisine gerekli olan şeyden kaçan kimse için söylenir. Bu fiilin aslı "کلدی" "keldi"dir.

Kelimenin manası değiştiğinde ona gördüğün gibi masterlık ك i getirilmiştir. Bu derecede master bu manaya gelirse غ yerine ق gelmez. Bu, ancak bu dereceden sonra kendisine غ nın gelmesine imkân olmiyan yerde gelir.

[+] Bugün, buna benzer bir atalar sözü Anadoluda da yaşamaktadır: "tilkinin geleceği yer kürkçü dükânıdır" denir. B. A.

Bu ق mâzi alâmeti olan د ile ى nin arasına girerek mâzi sıygasına gelir. Bu suretle muzaf bir mastar elde edilmiş olur.

ك , yukarıda işaret ettiğim yerlerde gelir. بردى fiilinden mastar yapıldığı zaman " $\text{أَبْرَدُ بَرْدًا قِيًّا سَبِيْرًا}$ anıñ bardukı barmadukı bir" denir ki "onun vardığı varmadığı, gidip gitmemesi bir" demektir. رَدِي kelimesinden yapılan mastar da böyledir. " $\text{مِنْكَ رَدٌّ قِيًّا سَبِيْرًا}$ mening turdukum turmadukum bir" denir ki "benim kalktıgım kalkmadıgım bir" demektir. Burada ع nın gelmesine yer yoktur; çünkü رَدِي denecek yerde رَدِي demek olamaz. Yine bunun gibi $\text{مِنْكَ بَرْدًا قِيًّا}$ demek te olamaz [++]. Bu geşitte ع gelmez.

ك anıñ $\text{أَبْرَدُ بَرْدًا قِيًّا سَبِيْرًا}$ keldügi kelmedügi bir" gibi yerlerde gelir, "onun geldiğı, gelmediğı bir" demektir. Ve yine $\text{مِنْكَ رَدٌّ قِيًّا سَبِيْرًا}$ sening kördüğüñg körmedüğüñg bir" de-

[+][++] Gerek ikinci رَدِي ve gerek buradaki رَدِي sözleri yanlış olmalıdır. Bunlar رَدِي ve رَدِي şeklinde olmalıdır; çünkü bu gibi ع li şekillerin câiz olmadığını söyledikten sonra bunlar misal getirilmiştir. Şu halde " رَدِي ve رَدِي şekilleri câiz değildir" denilmek istenmiştir. Câiz olan şekiller رَدِي ve رَدِي dir. Dikkat edilirse ibareden anlaşılana budur. B. A.

nir ki "senin gördüğün görmediğın bir" demektir.

Bu gibi mastarları ne isim, ne de fiil bahsinde söyledim; çünkü, yukarıdaki kuralları iyi belliyen kimse için kelimelerden bunu çıkarmak kolay olur. Mücerret ve ziyadeli fiillerden sahih, illetli, muzaaf gibi kelimele- rin cümlesinde bu kural bir düzöye yürümektedir.

Bu ayırmda emir sıygası iki harf üzerinedir. Onun için biz buna "ikili" dedik. " ك bar", " ك kel" denir; "git", "gel" demektir; kök olan kelime budur. Türklerin çoğı tok seali, kalın âhenkli, ق lı kelimelerde emir sıygasının müfredinin sonuna ع ; kelimenin sonunda ق olursa ع getirirler. Kelime, ince âhenkli yahut ك lı olursa ك ile beraber ك getirilir. Böylece fiil ikiliden dörtlüye, üçlüden beşliye, dörtlüden altılıya geçmiş olur. " تُرْغِلُ bargıl", " تُرْغِلُ turgıl" denir, "git", "kalk" demektir. Bu iki kelime ağır âhenkli olduğı için sonuna ع ve ك gelmiştir. Sonu ع li olan kelimelerde dahi böyledir. " تَأْغِقُلُ tağka ağkıl", " سُوتُ سَغِقِلُ süt sağkıl" denir ki "dağı çık", "süt sağı"

demektir. Kelimenin sonu غ li olduğu için ق getirilmiştir.

ew- li kelimelerde "أمكازك" ew-ge kirgil", "برماق يزك" yarmak tãrgil" denir, "eve gir", "para topla" demektir. Yukarıda söylediğim sebepler dolayısıyla bu kelimelerin sonuna ك ل getirilmiştir. Kelime iki harfliden dört harfliye çıkmıştır.

Üç harflilere örnek: "نوك كتر" yük kötür", "تام اتر" tam ötür" cümlelerindeki "kötür" ve "ötür" kelimelerinin sonuna ك getirilerek "كوتير" "kötürgil", "آتير" "ötürgil" denir; bu kelimeler böylece üçlüden beşliye çıkarılmış olur.

Dört harflilere örnek: "ات سقر" at suwgar", "من اذغر" meni udhgur" cümlelerindeki "سقر" suwgar" ve "اذغر" udhgur" gibi. Bunların sonuna ج ve ل getirilerek emir sıygası dörtlünden altılıya çıkarılmış olur, ve "اذغرل" udhgurgıl", "سقرغل" suwgarğıl" denir.

Bu çeşit emir sıygaları ancak aytanan (muhatap) bir kişi olduğu zaman yapılır. Aytanan iki kişi veya daha çok olursa bu kural yürümez.

Emir sıygası iki kişiye, yahut birçok kişiye karşı söylendiği zaman yine bir düzen üzeredir. Erkekle

dişi arasındaki hüküm dahi ayrılmaz. Bir kişi için "بر" bar" denir, "git" demektir. İki kişi için "برينكلار" barinğlar ikigü" denir, "ikiniz gidiniz" demektir. Daha fazlası için "برينكلار قسغ" barinğlar kamuğ" denir ki "hepiniz gidiniz" demektir.

Aytanan yaşça ve orunca sayılan adam olursa Türkler ona karşı cemi sözü kullanırlar; böylece "git" demek yerde "برنك" barinğ" derler ki, kelimenin asıl manası "gidiniz" demektir.

Oğuzlarla Kıpçaklar tek kişiye "بر" bar", birkaç kişiye "برنك" barinğ" derler. Cemi belgesi olan "lar"ı atarlar; onun yerine gunneli ك ile birlikte bir kişiye, acımak ve onu ağırlamak istedikleri zaman ج getirirler. Oğuz dilinde bu, cem'in cemi olur, fakat tek kişi için söylenir. Şu parçada dahi gelmiştir :

أطلب مني قمتنك
أقرركم أشنك
إنأيب قمتنك
تكرأراقتراجاز

Awlap meni koymağız

Ayık ayıp kaymağız

Akar közüm uş tenğiz

Tegre yüre kuş uçar

"Beni avlayıp bırakiverme, söz verip cayma; gözüm deniz gibi akar, yöresinde kuşlar uçar".

(Beni avlayınca horlama, alçak görme; verdiğin sözü tut, gözümden deniz suyu akıyor, -çünkü denizin suyu tuzlulukta göz yaşına benzer- gözümde akan suların etrafında kuşlar uçuşur).

Gunneli ن اytanç (muhataba) sıygasında olur; birinci şahıs (mütekellim) ve üçüncü şahıs (gâip) sıygalarda kullanılmaz; çünkü gunneli ك اytanana emredildiği zaman düşünülebilir. "barding", "kelding" denildiğinde aytanılan işten haber verilmiş olur; bu, emir değildir. Mâzi olan "barding" ile emir olan "baring" kelimeleri birbirinden kolaylıkla ayrılabilirdi için, gunneli ك emir sıygasında dahi düşmemiştir; düşmemesi de bir karışıklık yapmamıştır.

Bundan sonra, mâzi alâmeti olan د birinci, ikinci, üçüncü şahıslarda her zaman esredir: "bardım", "barding", "bardı" gibi; bütün hallerde د esredir. م harfi, işi yapanın kendine izafe kılındığı zaman getirilir: "bardım" gibi.

Gunneli ك اytanca belgedir: "barding" gibi. Üçüncü şahsa belgedir: "bardı" gibi.

Türkler, sayılan bir adama aytamak istedikleri zaman "bardingiz" derler; gunneli ك ile ز aslında topluluk için konmuştur. Oguzlar bu kelime ile topluluğa ayarlar ve "bardingiz" derler ki "gittiniz" demektir. Oguzların kullanışı kurala uygunsa da öbür Türklerin kullanışı, söz güzelliği yönünden, küçükle büyük arasını ayırd etmek bakımından daha uygundur.

Bu yerlerin hepsinde, yukarıda söylediğim üzere د harfi hep esredir. Bütün Türklerin dilinde her fiilde kural budur.

Fail: Bu ayırmadan ve ayırımların hepsinden, bir takım anlamlar için fail beş yolda gelir. Bir fail, kendisinden çıkan fiilin nasıl söyleneceğinde Türkler arasında birleşme yoktur; başkasında, fiillerden çıkan sıfatlar üzerinde, birleşmişlerdir. Bütün Türkler bazı sebeplerde birleşmemekle beraber bunu bir yolda söylerler.

Birincisi : Türklerin üzerinde birleşemedikleri fail beyanındadır: Bu da "رَدَجِي bardağı", "رَدَجِي turdağı" kelimeleri gibidir, "varıcı", "kalkıcı" demektir. Burada, failin yapısı mâzi fiili üzerine kurulmuştur. Fiilin geçtiğine alâmet olan د ile ی arasına ج girmiştir. Bu, Oğuz, Kıpçak, Yağma, Oğrak, Suvarlar ve Rus diyarına değin Peçeneklerde böyledir; kural da budur; çünkü د harfi fiilin geçtiğine alâmet olmak üzere getirilmiştir. ی, fiilin gaibe izafe olduğuna işarettir; "رَدِي bardı" kelimesinde olduğu gibi. Görmez misin, fiil, muhataba izafe kılındığı zaman "رَدِيك bardıng" denir, ی harfi düşer. Birinci şahsa izafe edildiği zaman "رَدِيك bardım" denir, ی düşmüştür, د harfi yerinde kalmış, hiç bir halde düşmemiştir. "رَدَجِي bardağı" denildiği zaman ج ile ی nin faillik belgesi olduğu bilinmişti. Burada gaipten haber verici (mâzi alâmeti) olan, ی değildir; böyle olsaydı bu, nispet ve sıfat üzerine bina olurdu; nitekim "رَدَجِي etgi = kasap", "رَدَجِي etmekçi = ekmeği" kelimelerinde olduğu gibi.

Bütün Türk boyları -san'atı, iş-

liyen kimsenin sıfatı olduğu zaman isimlerin sonuna ج ve ی getirmekte birleşmişlerdir : "رَدَجِي tarıg" kelimesinden "رَدَجِي tarıgçı", "رَدَجِي etük" kelimesinden de "رَدَجِي etükçi" denir ki "ekinci", "pabuççu, kavaf" demektir.

"رَدَجِي bardağı" ve "رَدَجِي turdağı" gibi sıfatlar, yukarıda söylendiği üzere fiilden yapılmış sıfatlardır. "رَدَجِي etgi", "رَدَجِي etmekçi", "رَدَجِي tarıgçı", "رَدَجِي etükçi" gibi sıfatlar isimden çıkmıştır.

ق li yahut ك li ve tok sesli kelimelerde değişmemek üzere kural bir düzeye yürür. Fakat Çiğil, Kağgar, Balasagun, Argu, Barsgan, Yukarı Çine kadar Uygur dillerinde bu anlamda fail yapısı emir sıygası üzerine kurulur. Kendisinde غ veya ق bulunan, âhengi ağır olan kelimelerde fiilin mâzi olduğuna belge olan د yerine غ gelir; bundan başkasında yumşak ك gelir, ج ile ی oldukları halde kalırlar.

Beyanı şöyledir: Emrihazır sıygasında "رَدِي bar" denir. "Gidici" demek için, bu dillerde "رَدَجِي barguçı" denir. Emir sıygası "رَدِي tur" olan kelime ق li olduğu için, ismi faili "رَدَجِي turguçı" şeklinde gelir.

"یا قُرغوجی" ya kurguçı" sözündeki "قُرغوجی" kurguçı" kelimesi de böyledir, "yay kurucu" demektir. Mal kapana kimse için "تَافَر قَبغوجی" tawar kapgucu", at sulıyan kimse için "اَت سَفَرغوجی" at suwgarguçı" denir. "اَت سَفَرغوجی" meni udhgurçı" sözündeki "اُدغورغوجی" udhgurguçı" da böyledir.

Kendisinde ع bulunan iki harfli kelimelerde bu sonradan getirilmiş olan ع harfi ق olur: "تاغقا اَغغوجی" tagka ağkuçı", "كوي سَغغوجی" koy sağkuçı" sözlerindeki سَغغوجی ve اَغغوجی kelimele-ri gibi ki "dağa ağıcı", "süt sağıcı" demektir. Burada ع harfinin ق olmasına sebep, iki tane boğaz harfinin yan yana toplanması ve söyleyişin güçleşmesi yüzündendir; bunlardan birisi, ağırlığı kaldırmak için, ق harfine çevrilmiştir.

Sonu ع olan emri hazır sıygasında dahi hüküm böyledir; ع harfi ق a çevrilir: "تاغقا اَغغول" tagka ağ-

[+] Bu kelime gerek basma ve gerek yazma nüshalarda "اُدغورغوجی" udhgurçı" şeklinde ise de gerek yukarıda söylenen kaideye ve gerek bundan evvel geçen "سَفَرغوجی" suwgarguçı" kelimesine göre bunun da "اُدغورغوجی" udhgurçı" olması lazımdır. Bu sebeplerden başka, yazma nüshanın kenarında aynı kalemle "اُدغورغوجی" şeklinde bir düzeltme dahi vardır. Nasılsa basım zamanında bu, gözden kaçmıştır.

Brockelmann I, 192, 16 daki "اُدغورغوجی" kelimesini "odhgurmak" okumuşsa da biz bunu doğru bulmadık. B. A.

kıl", "سوت سَغغول" süt sağkıl" sözlerinde olduğu gibi ki "dağa çık", "süt sağ" demektir.

ك li kelimelerde, fiilin maziliğine belge olan د harfinin yerine yumşak ك getirilir: "كَلغوجی" külgüçer", "اَفكَاكِرغوجی" ewge kirküçü", "بَرغوجی" yarmak tergüçü", "اَت سُرغوجی" at sürgüçü" sözlerindeki كَلغوجی, كِرغوجی, بَرغوجی kelimeleri gibi ki "gülücü adam", "eve girici", "para derici", "at sürücü" demektir. Kural, Oğuzlar ve Oğuzlarla birlikte yukarıda söylediğim boylar dilince dir. Onların sözleri ilk söylediğim yolda gider. Bu çeşit sıfatta Çiğil ve başka Türkler Oğuzlarla birleşirler, aralarında ayrılık kalmaz.

Hısımlar, dünürler arasında gelip giden adama Oğuzlar "بَرغوجی" yorigçı" derler, "بَرغوجی" yoridağı" demezler. Bütün Türk dillerinde olduğu gibi çifçiye "بَرغوجی" tarıgçı" derler, "بَرغوجی" tarıdağı" demezler.

Bu çeşit sıfatlar, emir üzerine kurulduğuna ve emri hazır sıygasının sonu sâkin bulunduğuna göre failiyet belgesi olan yalnız ج ve ی ile bırakmak elde olmadı. Emri hazır sıygasının sonuna bir hareke verilerek

"^{تُرُجِي} baruçı", "^{تُرُجِي} turuçı" denildi. İş bu şekilde yapılıncâ kelimedemri hazırlık şekli gitti. Bunun içindir ki, tok ve ق lı kelimelerde غ , ince ve ك lı kelimelerde yumşak ك getirilmiş ve emri hazırın sonu sâkin olarak kalmıştır [+]. Bu çeşit sıfatların, söylediğim boyların dillerinde emri hazır üzerine kurulmuş olduğu meydana çıktı.

Bundan sonra, bir takım manalar için başka harf getirilmekle beraber, bu gibi sıfatları yapmakta kelimenin sonuna ع veya ك getirilmek yegrek oldu. Bu da, bu iki harfin (ع , ك) muzaf olan mastarlara dahi getirilmesiyle olur. "أَنْتَ تَرْجِي نَيْتَكَ" anıñ turuğı netek", "تَارِكِي بَرْكِي" taz keligi börkçige" cümlelerindeki رُجِي ve كِي kelimeleri gibi.

Bazı kere fail mastarla sıfatlanır: رَجُلٌ نَائِمٌ , رَجُلٌ صَوْمٌ , رَجُلٌ تَوَّابٌ denir ki, رَجُلٌ نَائِمٌ ve رَجُلٌ صَوْمٌ demektir. Ulu Tanrının قُلُوبَنَا نَائِمٌ kelimesinde olduğu gibi ki. buradaki نَائِمٌ kelimesi غَائِمٌ anlamına dır.

Bütün bölümlerde, Türk boyları

[+] Bu son parçaya örnek olarak "^{تُرُجِي} barguçı", "^{تُرُجِي} turuçı" kelimeleri getirilebilir; çünkü asıl köküm somu sâkindir. B. A.

arasında ayrılıklar görülen sıfat, işte bu çeşit sıfatlardır.

İkincisi : işin devamı ve işliyenden o işin çok olarak çıkmasıyla vasıflanan faildir. Bu çeşidin yapısı -bütün ayrımlarda ve bütün Türk boylarınca- emri hazır üzerine kurulur. Bu da kalın âhenkli ve ق lı kelimelerde emir sıygası üzerine ا . ن . ع getirilmekle yapılır; ince âhenkli, ك lı ve çekmeli [+] kelimelerde ع yerine yumşak ك getirilir. Emri hazır sıygası " بَر " olan fiilde, fiille vasıflanan işleyiciden işin çok olarak çıkması bildirilmek istendiği zaman "أَلَا أَرَأَيْتَ أَفْكَارَ بَرَّانٍ" ol er ol ewge bargan" ve "أَلَا أَرَأَيْتَ إِشْرَاقًا تَرْغَانٍ" ol er ol işlarka turgan" sözlerinde olduğu gibi بَرَّانٍ , تَرْغَانٍ denir ki "o adam eve çok giden kişidir", "o adam işlere çok galışan, büyük işlere kalkışan adam" demektir.

Şu parça da buna örnektir :

تَرْغَانٌ زَانِعٌ إِشْلَقًا
تَرْكِي أَرْبٌ أَشْلَقًا
تَلْعٌ هَدِيٌّ قَشْلَقًا
قُدْبِي أَرْكٌ أَمْدَرُو

[+] Kaşgarlı "^{تَرْغَانٌ} = imaleli" kelimesinden "söz, öz" kelimele-
rindeki "ö" harfini kastetmektedir. B. A.

Turgan uluğ işlaka
Têrgi urup aşlaka
Tumluğ kadir kışlaka
Kodhtı eriğ umduru

"Büyük işlere kalkışan, yemeğe sofraseren, katı kışlarda halkı umutta bıraktı".

(O kimse, büyük işlere kalkışırdı, şiddetli kış aylarında bile sofraserer, çok yemek yedirirdi; halkı, hayrını ve selekliğini umar bir halde bıraktı).

ك lı kelimelerde "كُلُّ كَلِمَةٍ كَلِمَةٌ" külgü er" denir, "çok gülen adam" demektir. Bunun emri hazırı "كُلُّ" küll"dür.

Bu mana için emir sıygasına o harfler geldi.

İşin, vasıflanandan, işliyenden çok olarak çıkmasına belge olan ك ve غ harflerinin bu sifata gelmesi caiz olursa "بَرغُوچي barguçı", "كَلگُوچي kelgüçi" gibi kelimelerde ziyade kılındığı -yeğrek olarak- meydana çıkar. Bu, arapçadaki فَعَالٌ ve مَفْعَالٌ kelimelerine benzer. İşin çok olarak yapıldığı gösterilmek istendiği zaman مَطْعَامٌ, مَطْلَاعٌ, مَشْرَابٌ ve مَطْعَانٌ denir.

Üçüncüsü: Bir iş yapılmadan önce o işin yapılmasını arzu eden ve sı-

fat olan bir faildir. Bunun yapısı emri hazır sıygası üzerine kurulmaz [+]. Kökün son harfinden sonra -tok sesli, ق, ا, س, غ lı ve ق lı kelimelerde- ق lı ve ك lı kelimelerde غ ve sondaki ق yerine yumşak ك getirilir. Emri hazır sıygasında sâkin olan son harf esre kılınır. Emri hazırında "بَر" bar" olan kelime bu manada bir sıfat yapılmak istendiğinde "أَلْأَقْبَا" ol ewge barıgsak ol" denir, "o adam eve gitmek istediğindedir" demektir. Emri hazırı "تُرْمُنْدَا" tur munda" sözünde olduğu gibi "تُر" tur" olan kelime, bu manada bir sıfat yapılmak istenilirse "أَلْأَمُنْدَا تُرْمُنْدَا" ol munda turıgsak ol" denir ki, "o, burada kalkmak dileğindedir" demektir. ك lı kelimelerde "أَلْأَبْرُو كَلْمَسَا كْ أَرْدِي" ol berü keligsek erdi", "أَلْأَقْبَا كِرْمَا أَلْ" ol ewge kirigsek ol" ve "أَلْأَتْسَا زَبِيرِكْسَا كْ أَلْ" ol tawar têrigsek ol" denir ki, "o, beri gelmek istiyor", "o, eve girmek dileğindedir", "o, mal toplamak arzu ediyor" demektir. Bu kuralı iyi belle.

Bu anlam, isimlerde dahi iste-

[+] Kaşgarlı Mahmudun burada "bu fail emir sıygası üzerine kurulmaz" demesinden dileği "sonu sâkin olduğu halde" demek olsa gerektir. Nitekim "harfı aslı" demekle de buna işaret etmiş oluyor. B. A.

nildiği zaman kişi onunla vasıflanır. "أل أرأل تفسر ساق" ol er ol tawarsak", "بؤأراغتأل أرساك" bu uragut ol ersek" denir ki "o adam mal sever", "o kadın erkek arzu eder, erkeğe düşkün" demektir. Bu gibi isimlerde ع ve ك ın yeri yoktur.

Dördüncüsü: Kendisinden haber verilen gizli bir fiili işlemek, failin hakkı olduğu manasına gelen bir sıfatla sıfatlanan faildir. Bunda bir başka mana daha vardır; o da failin, o işi yapmayı kurduğu, azmettiği manasıyla vasıflanmasıdır. Bu çeşit fail, emir sıygası üzerine kurulur. Emir sıygası sonu sâkin olarak kalır ve ق ل ı yahut ağır âhenkli kelimelerde ق ل ı getirilir. ع ل ı kelimelerde ع ل ı la sondaki ق yerine ك getirilir: "أل برغلق أردی" ol barguluk erdi" ve "أل مندا برغلق أردی" ol munda turguluk erdi" denir ki "gitmek o adamın hakkı idi" yahut "o adam gitmeği kurmuştu", "onun burada kalkmak hakkı idi" yahut "o, burada kalkmayıkurmuştu" demektir.

Oğuzlardan bir takımları ل har-

fi yerine س getirirler: "أل مندا برغسق أردی" ol munda barıgsak erdi", "أل مندا برغسق تكل" ol mundın barıgsak tegül" derler ki "onun buradan kalkmak hakkı idi", "o, buradan gitmeği kurmamıştı" demektir. Bu gibi sıfatlar ikili fiillerden yapılıp ve beş harfli olur. Altı ve dört harfli fiillerden dahi kurulup yedi harfli olur. Ulu Tanrı dilerse bunlar yerlerinde söylenecektir.

Beşincisi: Fail, bir işi işlemeyi kendinde gizlemekle vasıflanır. Bu çeşit, bundan evvelki faile, işi işlemek azmi bakımından yakındır. Bu fail, emir sıygası üzerine kurulmayıp kelimenin sonu esre kılınır. Ve bütün ayrımlarda ziyade kılınan ekin ilk harfi sâkindir.

Emir sıygası üzerine ق ل ı yahut tok kelimelerde ع ل ı ; yumşak ve ل ı kelimelerde ك getirilir: "من سنكا برغلق من" men sanğa barıglı men", "أل مندا برغلق أل" ol munda turuglı ol" sözlerindeki برغلق , برغلق kelimleri gibi ki "ben, sana gitmeği içimde gizlemiş idim", "o, burada kalkmayi içeri-

[+] Bu cümledeki " برغسق barıgsak" kelimesi " برغسق turugsak" olsa gerektir. Arapçasındaki anlam bunu gereklı kılar. Çünkü bundan evvelki iki misalden birisi " برغلق turguluk" idi. B. A.

sinde kurmuştu" demektir. ك li kelime-
lerde "أَلْ مَنْكَ كَلِكِي رَزْدٌ" ol mangâ keligli
turur"; "أَلْ مَنْكَ تَوَارِي رَزْدٌ" ol mangâ tawar
bêrigli ol" denir ki, "o, bana gelmek
dileği beslemektedir", "o, bana mal
vermek kararındadır" demektir.

Sıfatlardan bu geçidin kuruluşu,
yapısı asıl olmiyan mastarlar üzerinedir;
yalnız, buna ي ve ل ziyade kılınır,
bu suretle sıfat olur, Çünkü biz, kökün
sonundaki sâkin harf harekelenerek غ
yahut ك ziyade kılınırsa asıl olmiyan
mastar yapıldığını söylemiştik; bu
şekilde işin yapılmakta olduğunu bildiren
bir sıyga elde edilmiş olur. "أَبْكَ بَرِّغِي كَوْزٌ"
anınğ barığı kör", "أَبْكَ كَلِكِي كَوْزٌ"
anınğ keligi kör" cümlelerindeki بَرِّغِي,
كَلِكِي kelimeleri gibi ki, "onun gittiğini,
gider olduğunu gör", "onun geldiğini,
gelir olduğunu gör" demektir. Yukarıda
söylediğim üzere ل ve ي ziyadesiyle
mastar olan kelimeler gibi bunlar da
mastar olmuşlardır.

Bu geçit sıfatlar üzerinde birleşme
vardır. Bütün Türk boyları arasında
ayrışık yoktur. Fiillerin hepsinde de
bir takım anlamlar için bu beş türlü
sıfat, göstermiş olduğum düzen

üzerine gelir.

İsmi mef'ul : Bütün ayrımlarda bir
düzeye gelir, bu da emri hazır sıygası
üzerine م ve ش getirmekle olur: "Yay
kur" anlamına olan "يَا قُرُّ" ya kur"
cümlesindeki "قُرُّ" kur" kelimesi, mef'ul
halinde "قُرِّسَ يَا" kurmuş ya" denir ki
"kurulmuş yay" demektir. "قُرِّسَ أَرَقٌ"
kazmış arık" sözü de böyledir, "kazılmış
ark" demektir. Müteaddi fiillerde bu iki
harf ziyade kılınarak kökün sonu her
zaman sâkin kalır. Lâzım fiillerde, mazide
bazı kere م ve ش gelir: "أَفْكَ بَرِّمِشْ"
ewge barmış", "أَلْ مَنْكَ كَلِيشْ" ol
mangâ kelmiş" sözlerindeki بَرِّمِشْ,
كَلِيشْ kelimeleri gibi ki "benim haberim
olmadığı halde eve gitmiş", "benim
haberim olmadığı halde bana gelmiş" demektir.

"بَرْدِي بَرْدِي" bardı", "كَلْدِي" keldi" sözlerinde olduğu gibi, mazi fiilinin belgeleri olan د ve ي yerine burada م ile ش gelmiştir. Bunların arasında fark, د ile ي söyliyeni adamın, işin olduğu zaman hazır bulunmasından ve işin yapıldığı zamanda yanında bulunmasından haber verir. "بَرْدِي بَرْدِي" dendiği zaman "o gitti, ben de gözümle onun gittiğini gördüm" demektir.

Fakat م ile ش harfleri söyliyenin bulunmadığı zamanda fiilin yapılmış olduğunu haber verir "أَلْبَرْمِشْ ol barmış", "أَلْكَيشْ ol kelmiş" denir ki "o gitmiş, ben gittiğini görmedim", "o gelmiş, ben geldiğini görmedim" demektir.

Lâzım fiillerden ve başkasından gelmiş olan bütün mazi sıygaralarında bu kural bir düzûye yürür. Bunda erkek, dişi sıygası, ق lı, tok âhenkli, ك lı ve yumşak âhenkli kelimeler arasında hüküm ayrılmaz; nitekim kuralı yukarıda geçtiği üzere "بَرْمِشْ كَيْ" barmış kişi", "كَيْشْ أَر" kelmiş er" cümlelerindeki بَرْمِشْ ve كَيْشْ kelimeleri sıfat haline gelmiş fiillerdir. Burada بَرْدَى, كَلْدَى sözlerinde olduğu gibi د ve ى nin yeri yoktur.

Çekme (tasrif): Çine varıncıya dek Uygur, Argu, Çiğil, Toxı, Yağma gibi Türk boylarının büyük bir kısmı mâzi sıygasının د ve ى ile bağlı olmasında birleşmişlerdir. Bunlar mâzi sıygasında "بَرْدَى bardı" derler, Suvarlarla Kıpçaklardan bir takımları ile Oğuzlar onlardan ayrılmışlardır. Bunlar ى yerine ق lı yahut غ lı, yahut tok kelimelerde ق ; ك lı yahut ince âhenkli kelimelerde ك getirirler. Bu dilde müfret ve cemi sıygası bir olur,

araları ayırt edilmez. ق lı kelimelerde "ياقُرْدُكُ ya kurduk" denir, "o yay kurdu" demektir; bunun gibi "مَنْ ياقُرْدُكُ" men ya kurduk" denir ki, "ben yay kurdum" demektir. "بِرْ ياقُرْدُكُ" biz ya kurduk = biz yay kurduk".

[+] اَلْسُوْتْ سَغْدَا غ lı kelimelerde "ol sût sagdı" denir, "o, sût sağdı" demektir; yine böyle "اَلْأَرْتَاغْتَا اَعْدُقُ" olar tağka agduk" denir ki, "onlar dağa ağdılar" demektir. Cemi birinci şahıs sıygasında dahi böyledir; "بِرْ اَعْدُقُ" biz agduk" denir ki "biz ağdık" demektir.

Tok harfli kelimelerde "اَلْأَبَى رَدُقُ" ol anı urduk" denir ki "o, onu döğdü" demektir; "مَنْ مِندَارْدُقُ" men munda turduk" sözü de böyledir, "ben burada kalkdım" demektir.

اَلْ كَلْدَا ك lı kelimelere örnek: "ol keldük", "بِرْ كَلْدَا" biz keldük", "اَلْأَرْتَاغْتَا كَلْدَا" olar ewge kirdük" denir ki, "o geldi", "biz geldik", "onlar eve girdiler" demektir.

Çekmeli (imaleli) kelimelerde "مَنْ اَنْكَا تَوَارْدَا بَرْدَا" men anğar tawar bërdük",

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda bu ibaredeki fiil "سَغْدَى sagdı" şeklinde yazılmış ise de bunun "سَغْدَا sagduk" olması daha doğrudur. Burası, öyle olmasını gerekli kılar. Nitekim yazma nüshada سَغْدَى kelimesinin son harfi olan ى aın üzerine kırmızı mürekeple nokta koyarak ق şekline getirilmek istenmiştir. B. A.

"من يرمق برددك" men yarmak tērdük" denir ki "ben, ona mal verdim", "ben para topladım" demektir. Gördüğün gibi, burada müfretle cemi arası ayrılmamıştır.

Oğuzların bir çoğu birinci şahsın birinci sıygasında, öbür Türklerin "بردم bardım" dedikleri yerde م yerine ق getirerek "بردق barduk" derler, müfretle cemi arasını ayırmazlar; yalnız öbür Türklerle, kendisinden haber verilen gaip mâzi sıygasında birleşirler ve "gitti", "geldi" yerinde "بردق barduk", "كلاي keldi" [+] demezler.

Emir sıygası: Bütün Türk dillerinde ayrılmaz bir yoldadır. Nefi şeklinde "برمادم barmadım", "كلادم kelmedim" denir. Şahıs sıygasında bütün Türk dilleri arasında birlik vardır.

Fiili gaibin nefyinde "برمادق barmaduk", "كلادك kelmedük" denir ki "gitmedi, gitmediğini işittim", "gelmedi, ben sonra böyle gördüm" demektir. Bu çeşit nefiler, işin yapılmış olduğunu göstermek bakımından söylediğim gibidir. "برميش barmış", "كلين kelin"

[+] Burada "كلاي keldi" kelimesi "كلادك keldük" olacaktır. Sözün gelişi böyle olmasını gösterir. Çünkü Oğuzlar da öbür Türkler gibi bu sıyga ile "بردي bardı", "كلاي keldi" şeklinde söylerler, yukarıda söylenmiş olan şekil, mâzi gairde "بردق barduk", "كلادك keldük" şeklindedir. B. A.

kelmiş" denir ki "gitmiş, gelmiş amma ben görmedim, tanık olmadım" demektir. Tok sözlü, ق lı kelimeler ve yahut ك lı kelimeler nefyedildiği zaman bütün fiillerde bu manada, yine böyle yapılıır. Nefyin tahkiki istenildiği zaman "برمادی barmadı", "كلادي kelmedi" denir ki, "hakikaten gitmedi", "hakikaten gelmedi" demektir.

Oğuzlar "بردق barduk", "كلادك keldük" gibi kelimelerde tahkik anlamını -gaip sıygasındaki ی den, şahıs sıygasındaki م den bedel- öbür Türklerin nefi olarak söyledikleri "برمادق barmaduk", "كلادك kelmedük" sözlerindeki ق ve ك ten alırlar ve bunu tahkika belge yaparlar, "barmadı", "kelmedi" derler. Bu kural bütün fiillerde yürür, hiç bir şey bundan dış kalmaz.

Mastar : Mastar, te'kit anlamına geldiği zaman -arapçanın aksine olarak fiilden evvel gelir: "البرمادق ol barmak bardı", "الكلادك ol kelmek keldi" denir ki, "o, bir geliş geldi", "o, bir gidiş gitti" demektir. Fiilin çekilmesi şu yoldadır : "بردي - بريد - برمق) bardı - barır- barmak), "gitti - gider - gitmek". Emri hazırım müfredinde "بر bar", cem'in-

de " بَرِينْگَلارُ barınglar" denir; "git, gidiniz" demektir.

Emri hazırın ceminde لار ziyade kılmak öbür Türklerin usulüdür. Oğuzlar [+] burada gummeli لاك la " بَرِينْگَلارُ barıng" derler; nitekim öbür Türkler bir ve saygı değer adam için bu kelimeyi kullanırlar.

Nehi yapmak için bir tek kural vardır, o da emir sıygası üzerine -bütün Türk dillerinde- م ve الف ziyade kılmaktır: " بَرْمَا barma", " تَرْمَا turma" gibi ki, "gitme", "kalkma" demektir. Cemi yapılırsa " بَرْمَانْگَلارُ barmanglar", " تَرْمَانْگَلارُ turmanglar" denir, "gitmeyiniz", "kalkmayınız" demektir.

Emri gaip sıygası için " رَسُونُ barsun", " كَلْسُونُ kelsün"; nehyigaipte " بَرْمَاسُونُ barmasun", " كَلْمَاسُونُ kelmesün" denir [++].

Emri gaip sıygası -bütün Türk dillerinde- emri hazır sıygası üzerine ن س و س getirmekle yapılır. Birinci şahıs sıygasında " بَرْمَرْمَنْ barırmən" denir; Oğuzlar, muzari sıygasında i-

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda "Oğuzlar" kelimesi unutulmuş. Buraya konulması lazımdır, sözün gelişi bunu icap ettirir. Biz tercümede koyduk. B. A.

[++] Hem yazma, hem basma nüshalarda buradaki arapça ibare alt üst olmuştur; biz onu tercümede düzelttik. B. A.

kinici ر harfini atıp kelimenin kökünde olan ر harfini bırakarak " مَن بَرْتِکْ men baran", " مَن تَرْتْ men turan" derler ki "ben varırım", "ben kalkarım" demektir. Asıl kelimeye ر harfi bulunmazsa o kelimeye muzari halinde ر gelir: " مَن کَلْرَانُ men keliren", " مَن کَلْرَنْ men küleren" denir ki "ben gelirim", "ben gülerim" demektir. " کَلْدِي کلدی", " کَلْدِي küldi" kelimelerinde ر harfi yoktur. Nitekim " مَن بَرْمَرْمَنْ men barır men" sözünde الف yoktur; buradaki م harfi, الف çevrilmiştir. Ve yine " مَن يَأْقُرْکَنْ men ya kuraran" denir; halbuki öbür Türkler " قُرْزَمَنْ kurar men" derler. Burada iki ر harfi vardır; birisi aslî, diğeri muzari belgesidir, kurala uygun olan budur. Oğuzların tuttuğu yol, kural yolu değilse de kolaylık yoludur. nefyinde " اَلْ بَرْمَاسْ ol barmas" denir, "o gitmez" demektir. Ve yine " مَن بَرْمَاسْمَنْ men barmas men" denir ki; "ben gitmem" demektir. Burada, Oğuzlarla öbür Türkler arasında ayrılık yoktur.

Muzari sıygasının nefyinde emri hazır üzerine -birinci, ikinci şahıslar ister müfret, ister cemi olsun- م ziyade kılınır. " اَلْ بَرْمَاسْ لَارُ ol barmaslar", " بُولَا بَرْمَاسْ لَارُ bular

barmaşlar" denir ki, "onlar gitmezler", "bunlar gitmezler" demektir.

Birinci şahsın ceminde "بِرْمَانَسْمِزْ" biz barmaş mız" denir, "biz gitmeyiz" demektir.

Gelecekte bir işin yapılacağını göstermek için emri hazır sıygasına - ق ل ve tok sesli kelimelerde - غ ی harfleri; başkalarında ك getirilir. Yine böylece غ ل kelimelerde dahi ق gelir: "أَلْ يَأْقُرَايْ" ol ya kurgay", "أَلْ سُونَ لَأَقْقَا" ol süt sağkay" denir ki, "o, yay kuracak", "o, süt sağacak" demektir. Yine böylece "أَلْ أَفْكَارْ طَايْ" ol ewge bargay", "أَلْ سَكَا كْ كَايْ" ol manga kelgey", "أَلْ يَرْمَانْ قَيْرْ كَايْ" ol yarmak tergey" denir ki, "o, eve gidecek", "o, bana gelecek", "o, para toplıyacak" demektir.

Bu anlama gelince, her bapın bütün fiillerde kural değişmez, bir düzeye gider. Bir işi yapanın yapmak üzere olduğunu, işliyeyazdığını haber veren fiil sıygası şöyle yapılır: ق ل ve tok kelimelerde emri hazırların sonuna ر ق ل kelimelerde غ ; غ ا ا ل ر ق ل ; ince âhenkli kelimelerde ك ا ا ل ر ق ل . ا harfleri getirilir. Bütün diller bu kuralda birleşmişlerdir:

"مَنْ بَرْمَانَسْمِزْ" men bargalır men", "مَنْ تَرْغَالِزْ" men turgalır men" denir ki "ben varmak üzereyim , ben varayazdım"; "ben kalkmak üzereyim, ben kalkayazdım" demektir. Ve yine böylece "أَلْ يَأْقُرَايْ" ol ya kurgalır" denir ki "o, yay kurmak üzere". Yine "أَلْ تَأْفَقَاغْ قَارْ" ol tağka ağkalır" denir ki "o, dağa çıkmak üzere". "أَلْ أَفْكَارْ كَايْ" li kelimelere örnek: "أَلْ عَوْجْ كِيرْ" ol ewge kirgelir", "أَلْ يَرْمَانْ قَيْرْ كَايْ" ol yarmak tergey" denir ki "o, eve girmek üzeredir", "o, para toplamak üzeredir" demektir.

Bu, bütün fiillerde yürüyen bir kuraldır.

İsmi zaman, ismi mekân, ismi âlet : Asıl kelimeye -Çiğil, Yağma, Toxası, Argu, Yukarı Çine kadar Uygur dillerince- tok ve ق ل kelimelerde و , غ ; ince âhenkli kelimelerde - غ yerine- ك getirilir. Oğuz, Kıpçak, Peçenek, Bulgar dillerinde bu isimleri yapmak için, emri hazır sıygasına س ق ل harfleri getirilir. İsmi za-

[+] Gerek yazma, gerek basma nüshalarda ziyade kılınan harfler bu şekilde gösterilmiş ise de burada bir yanlışlık vardır. Ziyade kılınan harfler س ا ا دır; nitekim "قُرَاسِي" turası, "أَغَا سِي" agası" kelimeleri bunu göstermektedir; bu kelimelerde و yoktur. B. A.

man için: "بۇيا قۇرغۇ اغز ارماس" bu ya kurgu ogur ermes" denir ki "bu, yay kuracak vakit degildir" demektir.

İsmi mekân için: "بۇ ترغوبير ارماس" bu turgu yer ermes" denir ki "bu, durulacak yer degildir" demektir. Oguzlar, buralarda "بۇيا قۇر ارماس اغز تىكل" bu ya kurası ogur tegül", "بۇ ترا بى يىز تىكل" bu turası yer tegül" derler ki "bu, yay kuracak vakit degil", "bu, duracak yer degil" demektir. Öbür Türkler "بۇ تاغ اغقۇ ارماس" bu tag ağku ermes" derler, "bu, dağa çıkacak zaman degildir" anlamınadır.

Ben, sana yukarıda gösterdiğim üzere kelimenin sonunda غ bulunursa bu manada bir ق getirilir: "اغقۇ" agku" kelimesindeki ق böyledir. Burada Oguzlar, bu anlamda "بۇ تاغ اغقۇ ارماس اغز تىكل" bu tag agası ogur tegül" derler, "bu, dağa gacacak zaman degildir" demektir. Bununla beraber, zaman ve mekân isimleri olan "اغز" ogur" ve "يىز" yer" kelimelerini birlikte söylerler. Bu kelimeden evvel gördüğün üzere kelimenin sonu غ olursa bu manada o kelimeye ق getirilir. ك li kelimelerde "بۇ اقمكار كؤكؤ اود اذ" bu ewge kurgü öd ol", "ال اذ كؤكؤ اذ" ol bizge kelgü boldı" denir ki, "onun eve girme zamanıdır", "onun bize gelme za-

manı oldu" demektir. Oguzlar bu anlamda "ال اذ كؤكؤ اذ" ol bizge kelesi boldı" derler.

Fiillerin bu çeşidi, isim yerinde yürür; çünkü ona bitişiktir, muzaftır. "سنىك برغونك جان" sening bargunğ kağan" denir ki, "senin gitmen ne zaman?" demektir. Burada Oguzlar "سنىك" sening barasing kağan" derler. Yine "مىك برغومر تى" mening bargum yaktı" denir ki, "benim gitmem yaklaştı" demektir. Üçüncü şahısta "اینك برغوبى" a ning bargusı" denir; Oguzlar "مىك براسم" mening barasım" derler ki "benim gitmem" demektir. ی ile س Oguzların dilinde, bu çeşit isimlerde getirilmesi kuraldır. Kelime ister ق li, ister ك li olsun, iş degişmez; ancak ق li, ك li kelimelerde, bu hüküm başkalarının dilinde degişir.

Her cinsten aygıt adı (ismi âlet) öbür isimler gibi yürür ve fiilden alınır; şöyle ki : "يىكؤ نانىك" yegü neng=kendisiyle yenilecek şey" demektir. "ارغو" argu" sözü de böyledir, "vurulacak âlet" demektir. Ağaç kesilen şeye, bıçkıya "يىغاج بىغفو" yığaç bıçgu" denir, emilecek şeye ve kan alma zamanında kan emilen aygıtta "سُرغو" sor-

gu" denir; bu kelime "أيمك سُرْدِي" emik sordi" sözünden alınmıştır, "meme emdi" demektir.

İsimlerin bu çeşidi -evvelce gösterilmiş olan yolda, Oğuzlardan başka, öbür Türklerin dillerinde olduğu gibi- ع ل ى , ق ل ى kelimelerde değişir; kural geçmiştir. Oğuzlara gelince: Aygıt adları, onların dilinde bütün fiillerde س ve ى iledir [+].

Nasıl ki "أينج يباچ بچاسنانك" biçası neng", "أينج يباچ بچاسنانك" derler, "ağaç biçecek aygıt", "yemek yenecek nesne" demektir.

Bu söylediğim kurallar ve yollar yalnız bu ayrıma özger değildir; üç, dört, beş, altı harfli kelimelerde dahi -her kitapta- bir düzeye kural olarak yürür. Bu kuralları ve yolları iyi bellemek gerektir; çünkü ben bu ayrımda uzun uzadıya bahsettim. Çok kere sözü uzatmadan buraya havale ettim. Bu, Türk dillerinin usulünü bildiren bir kimyadır [++]. Bunun için birçok defterler doldurdum. Bir

[+] Burada getirilen harfler yalnız س , ى , ا , س , ى dir. Dikkat ! B. A.

[++] Burada arapçasında ... فِهْدِي كَيْمًا أُصُولِ اللُّغَاتِ ibaresinde bir كَيْمًا kelimesi vardır. Bunu anlayamadık. Biz kimya şeklinde olmasını göz önüne alarak bu şekilde yazdık. B. A.

adam bu kuralları bellerse, Türklerden, aslını bilmiyerek içittiği kelimelerin kuralını kendi kendine çıkarabilir. Bunu iyi anla !

İki harfliler ayrımı bitti.

X

X X

ÜÇ HARFLİLER AYRIMI

HER HAREKESİYLE DE ORTASI HAREKELİ

فَعْلَدِي AYRIMI

تُپُرْدِي tüpürdi: "تُپُرْدِي تُوپِي تُوپُرْدِي = rüzgâr esti, toprağı savurdu", (تُپُرْدِي - تُپُرْمَاقْ) تُپُرْدِي - تُپُرْمَاقْ. Şu savda dahi gelmiştir : "تُپُرْمَاقْ تُوپُرْمَاقْ تُوپُرْمَاقْ" تُوپُرْمَاقْ تُوپُرْمَاقْ تُوپُرْمَاقْ = kavga etmeyince düzen olmaz , tipi olmayınca hava açılmaz" demektir. Bu sav, kavga etmiş olan iki adamın arasını bulmaya uğraşan kimse için söylenir.

كَبَرْدِي kabardı: "كَبَرْدِي كَبَرْدِي = yara kabardı", (كَبَرْدِي - كَبَرْمَاقْ) كَبَرْمَاقْ - كَبَرْمَاقْ. Aslı كَبَرْدِي dir; lâkin fasih olanı kısa olanıdır.

كُوتُرْدِي koturdu: "الْأُنُوحُ كُوتُرْدِي" ol unuğ koturdu =

[+] Bay Kilisli, basma nüshada كُوتُرْدِي fiilinin muzari ve mas-tarını كُوتُرْمَاقْ - كُوتُرْمَاقْ şeklinde yazmışsa da doğru değildir. Yazma nüshada كُوتُرْمَاقْ - كُوتُرْمَاقْ tır; biz, yukarıya yazma nüshadaki şekli aldık. B. A.

o, unu boğalttı, bir kaptan bir kaba aktardı", (فُرِّمَاقُ - فُرِّمَاقُ koturur - koturmak).

فُرِّدِي kopurdi: "أَلْهَيْ رَمْدِن فُرِّدِي ol meni ornumdin kopurdi = o, beni yerimden kaldırdı".

Yerinden kaldırılan, oynatılan her şey için de böyle denir; (فُرِّمَاقُ - فُرِّمَاقُ kopurur - kopurmak). Şu savda dahi gelmiştir: "تُوتُن كُورْسَا اِشَلُورُ" tütün korsa işlenür [+] = dumanı kurcalıyan islenir", (dumanla oynayan kişi islenir). Bu sav, bir fitneyi alevlendiren kişinin o fitneye yakalanacağı yolunda söylenir.

كُورْدِي köpürdi: "أَشِغ كُورْدِي اَشِغ köpürdi = tencere köpürdü", "سُوت كُورْدِي" süt köpürdi = süt köpürdü". İnsanın ağız köpürdüğü zaman da böyle denir, (كُورْمَاكُ - كُورْمَاكُ köpürür - köpürmek).

پُتُورْدِي pütürdi: "أَلْأَت بَاشِغ پُتُورْدِي = ı-lâç, em yarayı sağalttı", "أَلْأَت بَاشِغ پُتُورْدِي" anıñ üze alımın pütürdi = onun üzerindeki-alacağını tanıkladı", (onun üzerindeki alacağını senetle ıspat etti, davayı kazandı). Borçtan başka şeyler için de böyle denir; (پُتُورْمَاكُ - پُتُورْمَاكُ pütürür - pütürmek).

[+] Basma nüshada اِشَلُورُ şeklinde olan bu kelime yazma nüshada şu şekildedir: اِشَلُورُ. Bundan anlaşılıyor ki önceden اِشَلُورُ şeklinde yazılmışken sonradan bir düzeltme yaparak اِشَلُورُ in üstündeki üç nokta tutar haline konulmuş ve altına üç nokta yazılmış; doğrusu "تُوتُن كُورْسَا اِشَلُورُ" olacaktır. Bk. Dv. I, 250, 12. B. A.

pütürür - pütürmek).

بَاطُورْدِي baturdı: "أَلْ سُوْرِيْن مَسْدِيْن بَاطُورْدِي ol sözün mendin

baturdı = o, sözünü benden sakladı, gizledi", "أَلْأَبِي سُوْفَا بَاطُورْدِي" ol anı suwka

baturdı = o, onu suya batırdı". Şekeri

bulamaca batırma gibi, herhangi akar

bir şeye batırılan nesne için de böyle

denir; (بَاطُورْمَاكُ - بَاطُورْمَاكُ baturur - batur-

mak).

تَاطُورْدِي taturdum: "مَنْ اَنْكُورْشَ تَاطُورْدِي men anğar aş tatur-

dum = ben, ona aş tattırdım", (تَاطُورْمَاكُ - تَاطُورْمَاكُ tatururmen - taturmak).

تُتُورْدِي tütürdi: "أَلْ اَنْكُورْشَ تُتُورْدِي ol anğar it tütürdi =

o, ona köpeğini saldırttı, kışkırttı".

Bazı kere "تُتُورْدِي" tütürdi" denir. Bu

kelimede asıl olan, "اَنْكُورْشَ تُتُورْدِي" it tüt-

türdi" sözünde olduğu gibi, üç t li

olmaktır. Yeğnilik olmak için birisi

atılmıştır. (تُتُورْمَاكُ - تُتُورْمَاكُ tütürür -

tütürmek) [+].

تُورْدِي tuwurdı: "أَت قَلَاقْ تُورْدِي at kulakın tuwurdı =

at kulağını dikti". Bu, bir şey sez-

diği zaman atın kulağını dikmesidir.

(تُورْمَاكُ - تُورْمَاكُ tuwirar - tuwirmak).

[+] Hem yazma, hem basma nüshalarda bu kelimenin mastarı "تُورْمَاكُ" tütürmek" şeklinde yazılmışsa da, biz bunu şüpheli bulduk. Çünkü bu kelime, olduğu gibi, bu manada Türkiyede "tutturmak" şeklinde halâ yaşamaktadır. Bundan başka, yazma nüshada önce اِشَلُورُ şeklinde yazıldığı halde sonradan bir düzeltme yaparak تَاطُورْمَاكُ şekline getirilmiş olduğu görülmektedir. B. A.

قَرَدِي kataradı: "الْأَيْحُ قَرَدِي" ol atıg kataradı = o, a-
tı yöneldiği yerden döndürdü", "يَعِي"
قَرَدِي yağı kataradı = duşmanı döndür-
dü". Başkası da böyledir; (قَرَرُ - قَرَمَاقُ)
katarur - katarmak). Şu parçada dahi
gelmiştir:

أَرَدِي أَشْرُنُ تَرُغَانُ
يَطْلُقُ يَبِيغُ قَرَمَانُ
بِيغُنُ نَكْتُ قَرَمَانُ
بَسْتِي أَلْمُ أَعْرَوُ

Erdi aşın taturgan

Yavlak yağıg katargan

Boynın tutup kadhırgan

Bastı ölüm ahtarı

"O, yemeğini tattırıcı, yavuz duşmanı
döndürücü, tutup boynunu eğdirici idi;
ölüm onu basarak yendi".

قَرَدِي katurdı: "أَلْ يُمُشَاقُ نَابِيغِي قَرَدِي" ol yumşak nengni ka-
turdı = o, yumşak nesneyi katılaştır-
dı", (yumşak demir sertleştirildiği,
çelikleştirildiği gibi o, yumşak şeyi
katılaştırdı). "تَاشُ بِيغِي قَرَدِي" taş
yer anı katurdı = taşra yer (gurbet)
onu pişirdi, olgunlaştırdı, katılaştır-
dı", (قَرَمَاقُ - قَرَرُ) katurur - katurmak).

قَرَدِي kuturdı: "أَعْلَانُ قَرَدِي" oğlan kuturdı = çocuk
şımardı, yaramazlıkta ileri gitti",
"رَيْغُ قَرَدِي" tarıg kuturdı = ekin ve

bitki kudurdu, azdı". Başkası da böy-
ledir. Haddini geçen, taşan her nesne
için de böyle denir; (قَرَرُ - قَرَمَاقُ)
katurur - katurmak).

كَرَدِي kötürdi: "أَرِيكُ كَرَدِي" er yük kötürdi = adam yük
götürdü". Kadın gebe olursa yine böyle
denir. (كَرَمَاقُ - كَرَرُ) kötürür - kötür-
mek). Şu savda dahi gelmiştir: "أَتِيكُ"
كَرَمَاقُ tewi yük kötürse kamaç
yeme kötürür = deve yük götürse kaşığı
da beraber götürür". Bu, arabın أَتِيغُ
السُّعْرَانِهَا sözü gibidir.

سُجَرَدِي süçirdi: "أَبِيغُ نَابِيغُ نَابِيغُ نَابِيغُ" açığı neng süçirdi = a-
cı şey tatlılaştı", (سُجَرَاكُ - سُجَرَاكُ)
süçirir - süçirmek).

كَاغُرْدُم kaçurdum: "مَنْ أَرِيغُ قَرَدُمُ" men anı kaçurdum = ben
onu kaçırdım", (قَرَمَاقُ - قَرَمَاقُ) kaçurur-
men - kaçurmak).

كَاغُرْدِي keçürdi: "أَلْ بِنِي سُوْدَانُ كَاغُرْدِي" ol meni suwdan ke-
çürdi = o beni sudan geçirdi", (بِنِيكَ)
كَاغُرْدِي Beg anıg yazukın keçürdi =
Bey onun suğunu bağısladı", (كَاغُرْمَاقُ)
keçürür - keçürmek).

كَاغُرْدِي köçürdi: "أَلْ بِنِي أَعْدَانُ كَاغُرْدِي" ol anı ewdin köçür-
di = o onu evden göçürdü", (أَلْ بِنِيكَ كَاغُرْدِي)
ol bitik köçürdi = o, kitap yazdı, is-
tinsah etti". Bir yerden başka bir ye-
re göçürülen her şey için de böyle de-

nir. " **أَلْبَحْتُ كَجُرْدِي** ol köğüt köğürdi = o, atı bir yerden başka bir yere nakletti", (**كَجُرْرُزْ - كَجُرْمَاكْ** köğürür - köğürmek).

تَدْرُدُم todhurdum: " **مَنْ أَلِي تَدْرُدُم** men anı todhurdum = ben, onu doyurdum". Asli " **تَدْعُرْدُم** todhurdum" dur, (**تَدْرُمَاقْ - تَدْرُمَنْ** todhurur - men - todhurmak).

كَدْرِدِي kadhırdı: " **أَلْأَيْنِكْ سَوَزْتْ** ol anıñ boynın kadhırdı = o, onun boynunu eğdirdi", (**أَلْأَيْنِكْ سَوَزْتْ** (o, ona boyun büktürdü). " **كَدْرِدِي** ol anıñ sözün kadhırdı = o, onun sözünü reddetti", (**كَدْرَارْ - كَدْرِمَاقْ**) kadhırar - kadhırmak).

كُدُرْدِي kudurdı: " **أَلْبُو أَيْشْتَا قَدْرُدِي** ol bu işta kudurdı = o, bu işin üzerine düştü, çok çalıştı", (**كُدُرُرْ - قَدْرِمَاقْ**) kudurur - kudurmak).

كَدْرُدِي kedhürdi: " **أَلْمَنْكَا تَوْنُكْدُرْدِي** ol manğa ton kedhürdi = o, bana elbise geydirdi". Başkası da böyledir; (**كَدْرُرْ - كَدْرِمَاكْ**) kedhürür - kedhürmek).

كَدْرِدِي kedhirdi: " **أَلْقَوْبُغْ كَدْرِدِي** ol koyuğ kedhirdi = o, koyunu yüzdü, onu pastırma yaptı"; (**كَدْرَارْ - كَدْرِمَاكْ**) kedhirer - kedhirmek).

قَرْدِي karardı: " **تُون قَرْدِي** tün karardı = gece karardı", " **تُون قَرَارْدِي** ton karardı = elbise karardı". Başkası da böyledir; (**قَرَارُزْ - قَرَامَاقْ**) kararur - kararmak).

قُرْدِي kururdi: " **قُرْدِي نَانِكْ** kururdi neng = nesne kurumıya yüz tuttu", (**قُرْمَاقْ - قُرْمِرْ**) kururur - kurırmak).

قِزْدِي kızardı: " **قِزْدِي نَانِكْ** kızardı neng = nesne kızardı", (**قِزْرُزْ - قِزْرِمَاقْ**) kızarur - kızarmak).

تَزْدِي tazardı: " **تَزْدِي نَانِكْ** tazardı neng = nesne kelleşti", (**تَزْرُزْ - تَزْرِمَاقْ**) tazarur - tazar-mak).

تُزْدِي tüzardı: " **يَر تُزْدِي** yer tüzardı = yer düzeldi", (**تُزْرُزْ - تُزْرِمَاكْ**) tüzürür - tüzermek).

كُزْدِي küzerdi: " **أَوْدُ كُزْدِي** öd küzerdi = mevsim, vakit güzleşti", (**كُزْرُزْ - كُزْرِمَاكْ**) küzerür - küzermek).

بَسْرُدِي basurdı: " **تَنْكْرِي تَاغْ بَرَلَا يَبِيرِكْ بَسْرُدِي** Tengri tağ birle yeriğ basurdı = Tanrı, dağlarla yeri bastırdı". Herhangi ağır bir nesnenin altına konan şey için de böyle denir; (**بَسْرُرْ - بَسْرِمَاقْ**) basurur - basurmak).

پُشاردې pusardı: "كۆك پُشاردې kök pusardı = gök pu-
sardı, duman koptu". (پُشارم - پُشارور - پُشارمک).

قُشاردې kısurdı: "ال ازان ناکچ قُشاردې" ol uzun nengni kısur-
dı = o, uzun şeyi kısalttı", (قُشارم - قُشارور - قُشارمک).

کُشاردې köşürdi: "ال اتیغ کُشاردې" ol atıg köşürdi = o,
atın ayaklarını köstekledi". (کُشارم - کُشارور - کُشارمک).

بُشاردې buşardı: "ال منی بُشاردې" ol meni buşardı = o,
benim canımı sıktı", (بُشارم - بُشارور - بُشارمک).

پُشاردې pişardı: "ال ات پُشاردې" ol et pişardı = o et
pişirdi", (پُشارم - پُشارور - پُشارمک). Başkası da böyledir.

تُشاردې taşardı: "ات اشیخ تُشاردې" ot aşığ taşardı = ateş,
tencereyi taşırdı". Bir yerden taşan
her akar için de böyle denir; (تُشارم - تُشارور - تُشارمک).

تُشاردې tuşardı: "ال منی سناک تُشاردې" ol meni sanğa tuşur-
dı = o, beni sana kavuşturdu", (تُشارم - تُشارور - تُشارمک).

تُشاردې tüşürdi: "ال الکیدین تَشاردې" ol eligdin yarmak
tüşürdi = o, elinden para düşürdü",
"من انی اتین تَشاردې" men anı attın tüşür-

düm = ben, onu attan indirdim". Düşür-
mek te böyledir; (تُشارم - تُشارور - تُشارمک).

سُشاردې saşardı: "ال ییچی جشیر بلا سُشاردې" ol yinçüni çeş bile
saşardı = o, inci ile peruze arasını
ayırdı". Bundan başka, mücevheratı di-
zerken araları ayrılırsa yine böyle
denir; (سُشارم - سُشارور - سُشارمک).

کُشاردې küşardı: "کول کُشاردې" köl küşardı = havuz dol-
du, taşasıya kadar doldu", (کُشارم - کُشارور - کُشارمک).

Şu parçada dahi gelmiştir :

ال منی پُشاردې
ازت اتین پُشاردې
کول یک سُن کُشاردې
سُشارمک سوز

Alın tüpü yaşardı

Urut ? otın yaşardı

Kölniñ suwin küşardı

Sıgır boka müngreşür

"Dağların tepeleri yeşardı, kuru ot
yerine yeni ot çıktı, gölün suyu dol-
du; sığır, boğa böğrüşür".

(Dağ tepeleri taze bitkilerle yeşardı,
kuru otların yerinde taze çemen-

ler çıktı; taşacak kadar göller doldu. Sığır, boğa sevinerek böğrüşür). Bir kap taşacak halde ağzına kadar olduğu zaman da böyle denir.

بوغاردی bogardı: "ال يفاغ بگردی ol yığaç bogardı = o, ağaç kertti", (بغوروز - بگراماق bogarur - bogarmak). Aslı "بغرادى bogradı"dır.

توغردی togurdu: "اراعت اعل تگردی uragut ogul togurdu = kadın, çocuk doğurdu". Hayvan doğurursa da böyle denir; (تغوروز - تگراماق togurur - togurmak). Şu savda da gelmiştir: "انا اعل اناج تغار" ata oğlu ataç togar = çocuk babasına çeker", (bir adamın çocuğu eriştiği zaman şüphesiz ahlakı babasına benzer).

توغردی togrudı: "ال منكا تغردی ol manğa togrudı = o, yolu bırakarak benden tarafa doğruluverdi". Yolu bırakarak bir şeye doğru yönelen kimse için dahi böyle denir. (تغوروز - تگراماق togrur - togrumak) [+].

سغردی sagurdu: "ار سووف سغردی er suw sagurdu = adam su içti, yuttu", "كوم سووف سغردی kum suw sagurdu = kum suyu çekti", "ال فرت سغردی"

[+] Her iki nüshada dahi ال يفاغ بگردی şeklinde çıkan bu kelimenin muzari ile mastarı تگراماق - تغوروز şeklindedir. Biz bunu "togurur - togrumak" şeklinde aldık. Çünkü yazma nüshadan anlaşılabilir budur. Manasına gelince : Bugün Anadolu'da kullanılmakta olan şekli göz önüne aldık. Bir adam yolu bırakır da yamaca sararsa "yolu bıraktı da yamaca doğruluverdi" derler. Yalnız, bu üç kelimeyi yukarıdaki şekilde harekelemek ayrıma uymamaktadır. Ayrıma göre kelimenin غ harfinin harekeli olması gerektir. Dikkat ! B. A.

ol kurut sagurdu = o, keşin suyunu çekti", (keş olmak için suyunu sızdırdı). Karlukça. "ال يفاغ بگردی ol yokarı yarın sagurdu = o, yukarıya, göğe doğru tükürdü". Bu, Barsgan dilindedir. Başkaları "سُدْتِي sudtı" derler. (سغوروز - سغراماق sagurur - sagurmak). Şu savda da gelmiştir: "كوكا" kökge sagursa yüzge düşür = bir adam göğe tükürse, yüzüne düşer". Bu sav, büyüklere fenalık yapmak isteyen adamın aynı fenalığa düşeceği yolunda söylenir.

سغردی sigurdu: "ال انغ قابقا سغردی ol unuğ kapka sigurdu = o, unu kaba sığdırdı". Bir şeyi sıkıştırarak bir kaba doldurursan yine böyle denir, (سغوروز - سغراماق sigurur - sigurmak).

كغردی kugurdu: "ال ترغ كغردی ol tarığ kugurdu = o, ekini kavurdu". Başkası da böyledir. Bu kelime yumşak ف ile "كغردی" kuwurdu" şeklinde dahi söylenir; [+قغوروز - قگراماق] kagurur - kagurmak).

توارغ افردی tewürdi: "ال توارغ افردی ol tawarığ

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda bu fiilin hem غ li, hem de ف li şekilleri قغردی ve قغردی imlâsında yazılmış iken sıra muzariyle mastarına gelince قگراماق - قغوروز olmuş. Bize kalırsa doğru olan şekil son şekildir. Çünkü bugün bile yaşamakta olan budur ve çünkü Dv.II,185,9 da قغردی şeklinde gelmiştir. Bununla beraber şimal Türklerinden Başkırtlar bu kelimeyi bu manada "kugurmak" şeklinde söylemektedirler. B. A.

ewürdi tewürdi = o , malı evirdi çevirdi, altını üstüne getirdi, tasarruf etti". Burada أَفْرَدِي asıldır. أَفْرَدِي, ona uyarak gelir. (تَفْرَاك - تَفْرَاك tewürer-tewürmek).

جَفْرَدِي gewürdi: "أَرَأَقُ جَفْرَدِي" er ok gewürdi = adam tırnağının üzerinde oku çevirdi". Sol elin baş parmağı üzerinde herhangi bir şey çevrilirse yine böyle denir. "أَلُ جَفْرَدِي" ol gıgrını gewürdi = o, makarayı, çıkırgı çevirdi", (جَفْرَاك - جَفْرَاك) gewürer - gewürmek).

سَفْرَدِي sawurdi: "أَرَرِغُ سَفْرَدِي" er tarıg sawurdi = adam ekin savurdu". Harman yerinde rüzgârda savurularak temizlenen her şey için de böyle denir, (سَفْرَاك - سَفْرَاك) sawurar-sawurmak).

كَوْرَدِي kawurdi: "بَلَاذُكَ كَلْتُ أَلِكُنْ كَوْرَدِي" bilezük küng eligin kawurdi = bilezik cariyenin elini sıktı, kavradı". Herhangi bir şeyi sıkan nesne için de böyle denir [+]; (كَوْرَاك - كَوْرَاك) kawurar - kawurmak).

بُكْرَدِي bukurdi: "أَلَاتُ بَكْرَدِي" ol at tegirinden bukurdi = o, atın değerinden indirdi". Herhangi bir şey kendi yerinden aşağı

[+] Her iki nüshada da bu fiilin mazisi "كَوْرَدِي kawurdi", mizarii "كَوْرَاك kawurar", mastarı "كَوْرَمَاك kawurmak" şeklinde yazılmış ise de bu yazılışta bir yanlışlık olduğu görülmektedir. Bizce bu kelimeler "kawradı - kawrar - kawramak" olmalıdır; çünkü yaşamakta olan şekil budur. Fakat bu şekil ayırma uymamaktadır. Dikkat. B. A.

بُكْرَدِي indirilirse yine böyle denir; (-) بُكْرَدِي bukurur - bukurmak).

بَكْرَدِي bakurdi: "أَلُ مَنَّا كَبِي بُكْرَدِي" ol manğa kişi bakurdi = o, bana birisini baktırdı", (بَقْرَمَاك - بَقْرَمَاك) bakurur - bakurmak).

جِخْرَدِي çıkardım: "مَنْ أَيْ أَفْدَنْ جِخْرَدِي" men anı ewden çıkardım = ben onu evden çıkardım". Başkası da böyledir; (جِخْرَمَاك - جِخْرَمَاك) çıkarrur - çıkarmak).

سِقْرَدِي sıkırdı: "كُشُّ سِقْرَدِي" kuş sıkırdı = kuş ısıklıkalar gibi ses çıkardı", (سِقْرَدِي - سِقْرَدِي) sıkırdı = adam ısıklık çaldı", (سِقْرَمَاك - سِقْرَمَاك) sıkırrar - sıkırmak).

كِقْرَدِي kıkırdı: "أَرَقِيقْرَدِي" er kıkırdı = adam yüksek sesle çağırdı". (كِقْرَمَاك - كِقْرَمَاك) kıkırrar-kıkırmak). Şu parçada dahi gelmiştir:

كُدْحِي كِقْرَدِي
يَغِي قَارُو كِقْرَدِي
تَوْكُشْ اِقْرَدِي
أَرَنْ كُورْبُ كِقْرَدِي

Kudhi kıkırp oguş têrdim
Yagı karu kiriş kurdum
Tokuş içre uruş bêrdim
Eren körüp başı tıgdi

"Aşağıya bağırarak oymağı topladım; düşmana karşı yay kurdum, savaşta vurduğum; adamları görüp başlarını eğdiler".

(Dağın tepesinden aşağıya bağırarak oymağı topladım. Yayı kurdum, düşmana

attım. Benim askerimi görünce boyunla-
rı eğildi ve kağıtı).

تگوردی tegürdi: "أل منكا بكدن سوز تگوردی" ol manga Begdin
söz tegürdi = o, bana Beyden söz ge-
tirdi". Başkası da böyledir; (تگوردی -
تگوردی tegürür - tegürmek).

جگوردی gökürdi: "أل توي جگوردی" ol teway gökürdi = o,
deveyi çökerdi, ihdirdi". Bir adama
diz çöktürülse yine böyle denir; (جگوردی -
جگوردی gökürür - çökmek).

کگوردی keğirdi: "أل کگوردی" er keğirdi = adam geçir-
di", (کگوردی - کگوردی keğirer - keğir-
mek).

کؤگوردی kögerdi: "أل کؤگوردی نانک" kögerdi neng = nesne
göğeri, gök rengini aldı", (کؤگوردی -
کؤگوردی kögerür - kögermek).

کؤلردی kölerdi: "أل کؤلردی سؤف" kölerdi suw = su toplan-
dı, su göllendi". (کؤلردی - کؤلردی kölerür - kölermek).

کؤلردی külerdi: "أل کؤلردی ات" külerdi = at tökez-
di", (karnının şişkinliğinden dolayı
at tökezidi), (کؤلردی - کؤلردی külerür -
külermek). Şu savda da gelmiştir:

"أل اعلى منكا ذماس ات اعلى کؤلردی" er ogli
mungadhmas, it ogli külermes = insan
oğlu bunda kalmaz, it yavrusu tökez-
mez", (insan oğlu uzun zaman bunda
kalmaz, bir yolunu, bir çaresini bu-
lur, ondan kurtulur; nitekim köpek

eniği tökezimez).

تاموردی tamurdi: "أل برني توردی" er burnı tamurdi = a-
damın burnu kanadı, damladı" [+].

توموردی tomurdi: "أل ريفاج توردی" er yığaç tomurdi = adam,
ağacı tomruk yaptı", (adam, ağacı di-
rek dibi gibi değirmi şekilde kesti),
(توموردی - توموردی tomurur - tomurmak).

چوموردی çumurdu: "أل اني سؤفا چوموردی" ol anı suwka çumurdi =
o, onu suya daldırdı", (چوموردی - چوموردی çumurur - çumurmak).

چوموردی çümürdi: Suya daldırdı. Bu daldırış, evvelkin-
den daha derin bir daldırıştır; (چوموردی -
چوموردی çümürür - çümürmek).

سؤموردی sömürdi: "أل سؤنک سؤموردی" ol sütünk sömürdi = o,
sütü sömürdü". Başkası da böyledir;
(سؤموردی - سؤموردی sömürür - sömür-
mek).

سؤپوردی süpürdi: "أل اف سؤپوردی" ol ew süpürdi = o, ev
süpürdü". Başkası da böyledir; (سؤپوردی -
سؤپوردی süpürür - süpürmek).

کؤموردی kemürdi: "أل سنکوک کؤموردی" ol sünğük kemürdi = o,
kemik kemirdi", (کؤموردی - کؤموردی kemürür -

[+] Kaşgarlı Mahmut bu kelimenin muzari ve mastar şekillerini
vermemiştir. B. A.

[++] Basma nüshada "أل سؤموردی simürmek" şeklinde olan bu kelime
yazma nüshada س harfinin altına esre, üzerine ötre kona-
rak س ve Dv.II,168,12 de dahi bu kelime yine س har-
fine hem esre, hem ötre konarak س imlâsında yazılmış-
tır. Bizce bu şekil doğru değildir. Yazma nüshanın kena-
rında dahi sonradan talik yazıyla düzeltildiğine göre doğ-
rusu "أل سؤموردی simürmek"tir. B. A.

kemürmek).

تُنَرْدِي tünardı: "تُنَرْدِي يَر = yer karanlık oldu, karardı". Zaman için de böyle denir; (تُنَرْدِي - تُنَرْدِي tünardı - tünarmek).

تَبُزْدِي tabuzdı: "أَلْمَنْكَاسُوزُ بَرْدِي ol manğa söz tabuzdı = o, bana bilmece söyledi", (تَبُزْدِي - تَبُزْدِي tabuzur - tabuzmak).

تُتُزْدِي tutuzdum: "مَنْ أَنْكَارُ سُوْرُ تَبُزْدِي men anğar söz tutuzdum = ben, ona tutulması, riayet edilmesi lâzımgelen bir söz söyledim", (تُتُزْدِي - تُتُزْدِي tutuzur - tutuzmak).

تَمُزْدِي tamuzdı: "أَلْ سُوْفُ تَمُزْدِي ol suw tamuzdı = o, su damlattı". Başka şey damlatılırsa yine böyle denir; (تَمُزْدِي - تَمُزْدِي tamuzur - tamuzmak).

كُدُزْدِي ködhezdi: "أَلْمَنْكَا كُدُزْدِي ol manğa ködhezdi = o, bir şeyi benim için sakladı", (كُدُزْدِي - كُدُزْدِي ködhezdi = o, beni bekledi, gözledi". Bu kelime, hem saklamak, hem de gözlemek manasına kullanılır. (كُدُزْدِي - كُدُزْدِي ködhezür - ködhezmek). Aslı "كُوزَاتِي köz attı"dır.

Başka bir söylenişe göre bu kelime "كُوزَاتِي közetti" olur [+].

Bu gibi fiillerde ج harfi kuraldan dış olarak gelmiştir; çünkü

[+] Bu kelime, bugün Türkiyede Kaşgarlının yukarıda söylediği gibi hem saklamak, hem beklemek manasına gelir. B. A.

lâzım bir fiil, müteaddi yapılmak istenirse, yolu, emri hazır sıygasının sonuna ج getirilmektir. Adam kaçtığı zaman "أَرَجَعْتِي er kaçtı" denir. Bu fiil, lâzımdır. Müteaddi şekli "أَرَجَعْتِي kaçurdu"dır; "أَرَجَعْتِي ol anı kaçurdu" sözünde olduğu gibi. "أَرَجَعْتِي er suw geçti = adam su geçti", müteaddisi "أَرَجَعْتِي kaçurdu"dır; "أَرَجَعْتِي ol anı kaçurdu" sözünde olduğu gibi. Bu fiiller aslında lâzımdır; "سُوْفُ تَمُزْدِي suw tamdı" sözündeki [تَمُزْدِي], fiili gibi ki "su damladı" demektir.

Türklerin "مَنْ كُدُزْدِي meni ködheti" sözü "beni gözledi" demektir. Bu söz, kıyas üzerine vacip oldu?[++].

Oğuzlar bazı kere ج yerine ج getirirler: "أَلْ تَعَارُ أَلْدُزْدِي ol tawar alduzdı = o, malı aldırdı, malı soyuldu". Bunun aslı "أَلْدِي aldı"dır.

تَبِشْدِي tepişdi: "أَلْمِنْكَ بِلَا تَبِشْدِي ol mening birle tepişdi = o benimle tepişti", (تَبِشْدِي - تَبِشْدِي tepişür - tepişmek).

[+] وَهَذِهِ أفعالٌ لَوَازِمٌ II, 71, 16 daki arapça ibare "أَلْأَصْلُ قَوْلُهُمْ سُوْفُ تَمُزْدِي" şeklinde ise de, yazma nüshada doğru olarak "أَفْعَالٌ لَوَازِمٌ فِي الْأَصْلِ قَوْلُهُمْ سُوْفُ تَمُزْدِي" şeklindedir. Basma nüshadaki şekilden bir mana çıkmaz. Biz yazma nüshadaki şekli alarak dilimize çevirdik. B. A.

[++] Burada hem yazma, hem basma nüshalarda bir eksiklik vardır; mana tamam olmuyor. Bu, "أَنْ يَكُونَ رَاءَ" şeklinde olmalıdır. B. A.

قېشىدى كاپىغدى: "ال مېنىڭ بىرلە توپ كاپىغدى = o, benimle top kapıgı", (o, benimle çevgen oyununda top kapıgı-tı). Başkası da böyledir. (قېشور - قېشماق). كاپىغۇر - كاپىغماق).

كېشىدى كوپۇغدى: "ال مېنىڭ بىرلە كوپۇغدى = o benimle kalkıgı", (o, benimle ayaga kalkmakta yarış etti). Yardım-laşmak ta böyledir; (كېشور - كېشماق) كوپۇغۇر - كوپۇغماق).

كېشىدى كۆپۇغدى: "ال مېنىڭ تون كۆپۇغدى = o, bana elbise dikmekte yardım etti". Yarışmak ta böyledir; (كېشور - كېشماق) كۆپۇغۇر - كۆپۇغماق).

بېشىدى بېتىغدى: "ال مېنىڭ بېتىغدى = o, bana kitap yazmakta yardım etti". Yarışmak ta böyledir; (بېشور - بېشماق) بېتىغۇر - بېتىغماق).

بېشىدى بېتىغدىلەر: "اولازاڭ بېتىغدىلەر" olar ikki bitigtiler = onlardan her biri, arkadaşının kendi üzerine iddia ettiği şeyi ikrar ettiler", (بېشور - بېشماق) بېتىغۇرلەر - بېتىغماق).

تۇشىدى تۇتۇغدىلەر: "الازاڭ تۇتۇغدىلەر" olar ikki tutuğdılar = onlar ikisi tutuğtular". Bir şey başka bir şeye yapılırsa yine böyle denir; (تۇشور - تۇشماق) تۇتۇغۇر - تۇتۇغماق).

كېشىدى كېتىغدى: "ال مېنىڭ كېتىغدى" ol mənəg birle to-pık kapıgı = o, benimle top kapıgı", (o, benimle çevgen oyununda top kapıgı-tı). Başkası da böyledir. (قېشور - قېشماق). كاپىغۇر - كاپىغماق).

di = o, bana avı yakalamakta yardım etti". Yarışmak ta böyledir. (كېشور - كېشماق) كېتىغۇر - كېتىغماق). Asıl olan evvelkidir.

تېتىغدى titiğdi: "ال مېنىڭ تېتىغدى = o, bana yün dikmekte yardım etti". Yarış için de böyle denir. Biri öbürünün elbisesini yırtarsa yine böyle denir; (تېشور - تېشماق) تېتىغۇر - تېتىغماق). Şu savda da gelmiştir: "كېشور" كېشور. أزانون تېشور ton titiğür = söğüşerek vuruşulur, arada elbise yırtılır", (söğüşmekten kavga kızışır, arada elbise yırtılır). Bu sav, söğüşmekten çekilmesi emrolunan kimse için söylenir.

سېشىدى ساتىغدى: "ال مېنىڭ تىقار سېشىدى" ol mənəg tawar satıgı = o, bana mal satmakta yardım etti". Yarışmak ta böyledir; (سېشور) سېشىغۇر - ساتىغماق).

قېشىدى كاتىغدى: "ال مېنىڭ قاتىغدى" ol mənəg birle talkanka yağ katıgı = o, bana kavuta yağ katmakta yardım etti". Yarışmak ta böyledir; (قېشور - قېشماق) كاتىغۇر - كاتىغماق).

كېشىدى كېتىغدى: "الازیرا كېتىغدى" olar bir ikin-

didin katiğdi = iki arkadaş birbirinden ayrıldılar". (كيتشور - كيتشماك) katiğür - ketiğmek).

Şu parçada da gelmiştir:

رَعْبُ بَلْبٍ تَشْتَدِي
أَرْشَاتُ سَكْتَدِي
[+] قُلُوبُ قَبْبٍ كِتَشَدِي
سُرْدَامِيكَ قَوْمِي

Yarağ bolup yaguşdı
Er toklukun söğüşdi
Kulun kapup katiğdi
Sürdi[++] mening koyumu

"Fırsat bulup düşmanlık etti, ortaklığını ayırdı, taylorı kapıp ayrıldı, benim koyunumu sürdü".

(Kazang yaptıktan sonra kendisinden bir takım şeyleri saklıyan ortağını anlatarak diyor ki: O, fırsatını bula-

[+] Basma nüshada كيتشور - كيتشماك şeklinde çıkan bu kelimeler, yazma nüshada كيتشور - كيتشماك imlâsındadır. Yalnız yazma nüshada كتشور kelimesinin ilk harfi olan ك in üzerinde üstün, altında esre vardır; sonradan bir düzeltme görerek esre çizilmiş ve ك harfinin üzerindeki üstün olduğu gibi kalmıştır. Bundan başka, yukarıdaki parçanın üçüncü mısraında geçen كتشدي kelimesinin ilk harfi olan ك harfinin üzerinde, yazma nüshada çok zayıf bir üstün sezilmekte ve kelimenin ikinci harfi bulunan ت nin altında esre görülmektedir. Bu kelime, basma nüshada ك harfinin esresiyle "كيتشدي" şeklinde çıkmıştır; dikkat! B. A.

[++] سُرْدَامِيكَ قَوْمِي mısraındaki سُرْدَا kelimesi hem basma, hem yazma nüshalarda bu şekilde ise de yanlıştır. Bunun "سُرْدِي sürdi" olması lazımdır. Başka türlü olmasına imkân yoktur. B. A.

rak tayımı çaldı, şirketini bozdu, koyunlarını sürdü, benden ayrıldı).

ل لیکین, لیکین lıkın, likin: "ile" manasına iki edattır; ل harfi esre, bazı kere ötre okunur. Bazı yerde bu edat, mef'ulü bih edatı olur: "بِالْمَلْفَا كَتْمِ" لیکین biligin uluğlukka tegdim" cümlesindeki لیکین kelimesi gibi, ki "bilgi ile ululuğa eriştim" demektir. "اِدْوَلْكَوْنِ اِدْوَلْكَوْنِ اِدْوَلْكَوْنِ" ايسر لیکین کلا kel, isizligin kelme = hayırla gel, şerle gelme" savındaki ايسر لیکین کلا kelimeleri de böyledir; bu eklerde ق asıldır; ك , âhengi ince ve çekmeli kelimelerde ق tan bedel gelmiştir. nitekim yukarıda söyledim.

Bu ek, kendisine getirilen kelimenin ortası (kelimenin ek almadan önceki sonu) ötre olursa bu edatlarda ل harfi ötre olur. Kelimenin ortası (kelimenin ek almadan önceki sonu) esre veya sâkin olursa ل esre kılınır [++].

بِیغَادِي بِيغَادِي: "اَلْمِيكَ يَزَالِيغَادِي بِبِيغَادِي" ol mening birle yı-

[+] Basma ve yazma nüshalarda بلیگین şeklinde geçen bu kelime yanlıştır. Çünkü bu örnek بلیگین ekini göstermek için getirilmiştir. Nasıl ki bundan sonra gelen اِدْوَلْكَوْنِ kelimesi de bunu teyit eder. Bundan başka, yazma nüshanın kenarında çok ince bir kalemle "بلیگین" şeklinde eski bir düzeltme görülmektedir. B. A.

[++] Bu, çok önemli bir kuraldır. Türk dilinin yapısında büyük yeri bulunan bu kural, bizim birçok görüşlerimizi kuvvetlendirmektedir. Sırası gelince buna baş vuracağız. B. A.

gaç bıçığıdı = o, benimle ağaç biçme
içinde yarıştı". Başkası da böyledir.
Yardımlaşmak için de böyle denir ;
(بِیْشَاقْ - بِیْشَاقْ - بِیْشَاقْ). İ-
ki adam birbirinden ayrılırlarsa yine
böyle denir.

سُجِّشْدِي süçüşdi: "أَلْمَنْكَارِ مَاؤُ سِجِّشْدِي نَنْغُ = nesne
tatlılandı", (سُجِّشْمَاكْ - سُجِّشْمَاكْ -
سُجِّشْمَاكْ).

سِجِّشْدِي seçişdi: "أَلْمَنْكَارِ مَاؤُ سِجِّشْدِي = o, para saçmakta bana yardım
etti", (سِجِّشْمَاكْ - سِجِّشْمَاكْ - سِجِّشْمَاكْ). Başkası için de böyle denir. Ya-
rış ta böyledir.

سُغُشْدِي suğuşdı: "أَتْلَارُ قَمِغُ سِجِّشْدِي = atlar kamuş suğuş-
dı = atlar bütün sığradı, kalkıdı".
Başkası için de böyle denir [+], (سُغُشْمَاكْ -
سُغُشْمَاكْ - سُغُشْمَاكْ).

كِشْتِي kaçıştı: "أَلْأَزْرَبْرَدِنْ كِشْتِي = onlar bir birdin ka-
çıştı = onlar, birbirinden kaçıştı",
(كِشْمَاكْ - كِشْمَاكْ - كِشْمَاكْ).

كُوشْدِي koğuşdı: "أَلْمَنْكَارِ لَاجِشْدِي = ol benimle birle
koğuşdı = o, benimle kucaklaştı", (كُوشْمَاكْ -
كُوشْمَاكْ - كُوشْمَاكْ).

[+] Bay Kilisli basma nüshada ^{وَيَقَالَاتُ لَازِقَمِغُ سِجِّشْدِي أَعْمَارِ سِتْدَبْ (د) الْخَوْلِ} وَيَقَالَاتُ لَازِقَمِغُ سِجِّشْدِي أَعْمَارِ سِتْدَبْ (د) الْخَوْلِ cümlesini iyice anlayamamış. Yaptığı tercümede de bunu an-
layamadığını söylemiş ise de Bay Atif bunun ^{وَنَسْبُ} den gel-
mesi suretinde anlamıştır. Bu anlayış yerinde ve doğrudur.
Brockelmann dahi Bay Kilisli gibi iyice anlayamamış, arap-
ça başka bir kelime ile izaha çalışmıştır. B. A.

كِشْتِي kaçıştı: "أَلْمَنْكَارِ لَاسُوفِ كِشْتِي = ol benim birle
suw kaçıştı = o, benimle su geçmekte
yarışdı", (كِشْمَاكْ - كِشْمَاكْ - كِشْمَاكْ).
kaçışmak).

كُغِشْدِي küğüşdi: "أَلْأَزْرَبْرَدِنْ كُغِشْدِي = olar ikki tawar
küğüşdi = onların ikisi mal yağma et-
mekte birbirleriyle yarıştılar". Yar-
dımlaşma da böyledir; (كُغِشْمَاكْ - كُغِشْمَاكْ -
كُغِشْمَاكْ).

بُدْهَشْدِي bühüşdi: "أَغْلَانُ بُدْهَشْدِي = çocuk-
lar oyunda (rakısta) yarıştılar, (بُدْهَشْمَاكْ -
بُدْهَشْمَاكْ - بُدْهَشْمَاكْ).

بُدْهَشْدِي budhuşdı: "بُدْهَشْدِي نَنْغُ = bir
sey ayrıldı", (eğri bacaklar gibi ay-
rıldı), (بُدْهَشْمَاكْ - بُدْهَشْمَاكْ - بُدْهَشْمَاكْ).

تِدْهَشْدِي tidhuşdı: "أَلْأَزْرَبْرَدِنْ تِدْهَشْدِي = olar bir birig
tidhuşdı = onlar birbirini alıkoymakta,
birbirine engel olmakta yarıştılar",
(تِدْهَشْمَاكْ - تِدْهَشْمَاكْ - تِدْهَشْمَاكْ).

كَدِشْدِي kadışdı: "أَلْمَنْكَارُ قَدِشْدِي = ol manğa ton kadış-
dı = o, bana elbise dikmekte yardım et-
ti". "Kadıma" bir çeşit sık dikiştir.
Yarış ta böyledir; (كَدِشْمَاكْ - كَدِشْمَاكْ - كَدِشْمَاكْ)[+].

كَدِشْدِي kadişdı: "أَلْمَنْكَارُ كَدِشْدِي = ol manğa bürk kadiş-
dı = o, bana bürk dikmekte yardım et-

[+] "كَدِشْمَاكْ" mastarının muzarii yazma nüshada olmadığı halde
Bay Kilisli basma nüshada "كَدِشْمَاكْ" diye bir mu-
zari göstermiştir. B. A.

ti". Değirmi bir şeyin kenarlarını dikmekte yardımlaşmak dahi böyledir; (قَدِشْمَاوُ - قَدِشْمَاوُ - قَدِشْمَاوُ kidişur - kidişmak).

Yarış ta böyledir.

قَدُشْدِي koduşdı: "الار بيز بيزكا ايش قَدُشْدِي" olar bir birge iş koduşdı = onlar birbirine iş bıraktı, güvendi", (قَدُشْمَاوُ - قَدُشْمَاوُ - قَدُشْمَاوُ koduşmak).

كُدُشْدِي küdüşdı: "الار بيز بيزكا كُدُشْدِي" olar birbirig küdüşdi = onlar birbirini bekledi, beklettiler", (كُدُشْمَاوُ - كُدُشْمَاوُ - كُدُشْمَاوُ küdüşmek).

بَارِشْدِي barışdı: "الار بيز بيزكا بارِشْدِي" olar birbirge barışdı = onlar birbirine gittiler".

Yardımlaşmak ve yarışmak ta böyledir; (بَارِشْمَاوُ - بَارِشْمَاوُ - بَارِشْمَاوُ barışur - barışmak).

بُورُشْدِي bürüşdı: "أل منكا برما برُشْدِي" ol manğa bürme bürüşdı = o, bana ağ dikmekte yardım etti". Torba başı gibi yuvarlak olarak dikilen her şey için de böyle denir. (بُورُشْمَاوُ - بُورُشْمَاوُ - بُورُشْمَاوُ bürüşür - bürüşmek) [+].

بُورُشْدِي buruşdı: "بورشدي ننگ = nesne buruştu, asik çehre gibi buruştu", (بُورُشْمَاوُ - بُورُشْمَاوُ - بُورُشْمَاوُ buruşur - buruşmak).

بِيرِشْدِي bərişdı: "الار بيز بيزكا قيز بِيرِشْدِي" olar bir birge kız bərişdı = onlar, birbirlerine kız veriştiler". Onlar birbirlerine bir

şey verdikleri zaman da böyle denir.

(بِيرِشْمَاوُ - بِيرِشْمَاوُ - بِيرِشْمَاوُ bərişür - bərişmek).

تُرُشْدِي turuşdı: "كِيك اُلغ بِلار تُرُشْدِي" küçük uluğ birle tu-

ruşdı = küçük, büyüğe karşı durdu, mu-

kavemet etti", (تُرُشْمَاوُ - تُرُشْمَاوُ - تُرُشْمَاوُ turuşur -

turuşmak). Şu savda da gelmiştir: "كِيك اُلغ

كِيك اُلغ قار شماس. قزغوي سنكهر قار شماس

turuşmas, kiryuy songkurka karişmas =

küçük büyüğe karşı koyamaz, atmaca son-

kura karşı duramaz", (كُيُك, yiğitte ol-

sa büyüğe karşı duramaz, gücü yetmez;

nitekim, atmaca sonkura karşı koyamaz).

تِيرِشْدِي tireşdı: "أل منكا بيز تِيرِشْدِي" ol mening birle tireşdı = o benimle çekişti". Kapıyı

pekiten tırkızı vurmakta yardımlaşmak

için de böyle denir, (تِيرِشْمَاوُ - تِيرِشْمَاوُ - تِيرِشْمَاوُ

tireşür - tireşmek) [+].

تُورُشْدِي türüşdı: "أل منكا بيز تِيرِشْدِي" ol manğa bitik türüşdı = o, bana kitap dürmekte yardım

etti". Başkası da böyledir; (تُورُشْمَاوُ - تُورُشْمَاوُ - تُورُشْمَاوُ

türüşür - türüşmek). Yarış için de böyle

denir.

تِيرِشْدِي tərişdı: "أل منكا بيز تِيرِشْدِي" ol manğa yemiş tərişdı = o, bana meyva dermekte yardım

etti". Başkası da böyledir. Herhangi bir

şeyi dermek ve toplamak için dahi böyle

denir, (تِيرِشْمَاوُ - تِيرِشْمَاوُ - تِيرِشْمَاوُ tərişür -

tərişmek).

[+] Yazma nüshada "تِيرِشْمَاوُ" şeklinde olan bu kelime basma nüshada yanlış olarak "تِيرِشْمَاوُ" şeklindedir. B. A.

[+] Basma nüshada "تِيرِشْمَاوُ" işaretini konarak "تِيرِشْمَاوُ" nin anlaşılacağı gösterilmiştir. Bu "تِيرِشْمَاوُ" sıfat olan bir fiildir. B. A.

térişmek). Yarış ta böyledir.

تیرهشدی tireşdi: "يَلْقَى بَيْتَهُنَّ يَرْشُدِي" yıllık tuyağın tireşdi = hayvan sıkıntından yürümez oldu, çekindi". تیرهشور - تیرهشور - تیرهشور (تیرهشور - تیرهشور). (تیرهشور - تیرهشور).

ساریشدی sarışdı: "أَلْ مَنْكَ سَفَلُو سَرَشَدِي" ol manğa suvluk sarışdı = o, bana sarık sarmakta yardım etti". Herhangi bir şeyi dürmek ve dürmekte yarış etmek için de böyle denir. (ساریشور - ساریشور - ساریشور). (ساریشور - ساریشور).

سوروشدی soruşdı: "تُون تَارِك سُرُشَدِي" ton teriğ soruşdı = elbise teri sordu, ıgıtı", (سوروشور - سوروشور). (سوروشور - سوروشور).

سوریشدی sorışdı: "أَيْنَك يُوْزِي سُرُشَدِي" anıñ yüzi sorışdı = onun yüzü ekşidi, o, somurttu", (سوریشور - سوریشور). (سوریشور - سوریشور).

ساریشدی sarışdı: "قِيْزَ أُنَا سِيْنَكَا كِيْزِي سَرَشَدِي" kız anasına keçe dikmekte yardım etti", (o, Türkmen çadırlarının örtüsünü teyelti yapmak gibi, keçeyi sık dikmekte anasına yardım etti). (ساریشور - ساریشور - ساریشور). (ساریشور - ساریشور).

سوروشدی sürüşdı: "أَدْعِيْ سُرُشَدِي" adhgır kısırak birle sürüşdı = aygır kısırak ile sürüşdü", (aygır kısırağı dişliyerek sürükledi). Bunu aygır, aşmak istediği zaman yapar. "أَلْ مَنْكَ يَزَلَا سُرُشَدِي" ol mening birle sürüşdı = o, benimle itişti", "أَلْ أُنْدَا" ol anda alımın sürüşdı = o,

سوروشور - سوروشور), "سوروشور" (سوروشور) ondaki alacağını ödeşti", (سوروشور - سوروشور). (سوروشور - سوروشور).

کوشی قوشی karıştı: "بُرِي تَيْشِي قَرَشِي" böri tığı karıştı = kurdun dişi karıştı (kamaştı)". Bir şey yemediği zaman kurdun dişi kamaşır, çünkü, kurt ayda bir hafta bir şey yemez, bu sırada hava yutarak geğirir. "تُن كُنْ كُنْ بِرَا قَرَشَدِي" tün kün birle karıştı = gece ile gündüz karşılaştı". Şu parçada dahi gelmiştir:

يَا قَيْلَا قَرَشِي أَرْدَمْ يَاسِيْن قَرَشِي
جَرِيْكَ تَنْبُ كَرَشِي اِقْتَا عَلِيْ اُرَشُوْر

Yay kış bile karıştı
Erdem yasın kurıştı
Çeriğ tutup körüşti [+]
Oktagalı örtüşür

"Yaz kışla karşılaştı; hüner yayını kuruştular, saf bağlayıp güreştiler, ok atarak birbirine geçireyazdılar". (Yazla kış karşılaştılar, çekiştiler, her birisi hüner yayını kurdu, savaş coştı, vuruştular, birbirine ok atar gibi oldular).

[+] Basma nüshada "كُرَشِي" "körüşti" şeklinde geçen bu kelime yanlış olmalıdır. Yazma nüshada kelimenin harekesi كُرَشِي şeklinde olup ötre harekesi ك ile ر arasındadır. Şu hale göre kelime "küreşti" olsa gerektir; sözün geliri de budur. Bk. Dv. I, 394, 2. B. A.

karıştılar: **اِكْکِ بَیْغَلَرِ قَرِشْتِیلَرِ** ikki Begler karıştılar = iki Bey karşılaştı, çarpıştı", " **اَلْ مَنْجَا یولدا کَرِشْتِ** ol manğa yolda karıştı = o, beni yolda karşıladı, istikbal etti". (**قَرِشْمَاقْ** - karışur - karışmak).

قَرِشْتِ kuruştı: " **اَلْ مَنْجَا یولدا قَرِشْتِ** ol mening birle ya kuruştı = o, benimle yay kurmakta yarıştı". Yardımlaşma için de böyle denir; **قَرِشْمَاقْ** - kuruşur - kuruşmak).

قَرِشْتِ kuruşdı: " **اَتْمَاقْ قَرِشْتِ** etmek kamuğ kuruşdı = ekmeğın her parçası kurudu". (**قَرِشْمَاقْ** - kuruşur - kuruşmak). Başkası da böyledir.

قَرِشْتِ koriştı: " **اَلْ مَنْجَا قَرِشْتِ** ol manğa koriğ koriştı = o, bana koruyu korumakta yardım etti". (**قَرِشْمَاقْ** - korişur - korişmak) [+].

قَرِشْتِ kırıştı: " **اَلْ مَنْجَا یەر قَرِشْتِ** ol manğa yer kırıştı = o, bana toprağı sıyırmakta yardım etti". Yarış ta böyledir; **قَرِشْمَاقْ** - kırışur - kırışmak).

کَرِشْتِ kerışdı: " **اَلْ مَنْجَا یپ کَرِشْتِ** ol manğa yıp kerışdı = o, bana ip germekte yardım etti". Yarış ta böyledir; **کَرِشْمَاقْ** - kerışur - kerışmek). Başkası da böyledir.

[+] Yazma ve basma nüshalarda bu fiilin muzari ve mastarı yoksa da biz koyduk. B. A.

کَرِشْتِ kerışdı: " **اَلْ مَنْجَا یولدا کَرِشْتِ** ol amnğ birle kerışdı = o, onunla çekışti", (o, onunla bir şeyde çekışti). (**کَرِشْمَاقْ** - kerışur - kerışmek).

کَرِشْتِ körüşdı: " **اَلْ مَنْجَا یولدا کَرِشْتِ** ol mening birle körüşdı = o, bana gözle baktı". Birbirini gören her şey için de böyle denir; **کَرِشْمَاقْ** - körüşur - körüşmek).

کَرِشْتِ küreşdı: " **اَلْ مَنْجَا کار کَرِشْتِ** ol manğa kar küreşdi = o, bana kar kürümekte yardım etti". Başka şey kürümek ve yarış için de böyle denir; **کَرِشْمَاقْ** - küreşur - küreşmek).

کَرِشْتِ kirişdı: " **اَلْ مَنْجَا یولدا ایشقا کَرِشْتِ** ol mening birle ışqa kirişdı = o, benimle işe girişti", (o, benimle bir işe girişmekte yarış etti). Başkası da böyledir. (**کَرِشْمَاقْ** - kirişur - kirişmek).

بَرِشْتِ bezeşdı: " **اَلْ مَنْجَا بَرِشْتِ** ol manğa bezek bezeşdı = o, bana bir şey nakşetmekte yardım etti". Yarış ta böyledir; **بَرِشْمَاقْ** - bezeşur - bezeşmek).

بَرِشْتِ bozuşdı: " **اَلْ مَنْجَا اَف بَرِشْتِ** ol manğa ew bozuşdı = o, bana ev, çadır bozmakta yardım etti", (o, bana ev yıkmakta yardım etti). Yarış ta böyledir; **بَرِشْمَاقْ** - bozuşur - bozuşmak).

تَرِشْتِ tezişdı: " **اَلْ اَر اِکْکِ تَرِشْتِ** olar ikki tezişdı = onlar birbirinden ürküştü ve kağıştı", (**تَرِشْمَاقْ** - tezişur - tezişmek).

تَرِشْتِ tüzüşdı: " **اَلْ مَنْجَا یەر تَرِشْتِ** ol manğa yer tüzüşdü = o, bana yer düzdü".

züşdi = o, bana yer düzlemede yardım etti". Başka şey ve yarış ta böyledir, (تۈزۈشۈز - تۈزۈشۈز - تۈزۈشۈز) [+].
tizışdi: "أل منك برلا تیزیشدی" ol mening birle yinçü tizişdi = o, benimle inci dizmekte yarıştı". Şiir yapmak ve başka şey dizmek te böyledir. Yardımlaşma için de böyle denir, (تیزیشۈز - تیزیشۈز - تیزیشۈز) (tizışür - tizişmek).

kazışdi: "أل منكا يير قازیشدی" ol manğa yer kazışdi = o, bana yer kazmakta yardım etti". Başka şey ve yarış ta böyledir, (قازیشۈز - قازیشۈز - قازیشۈز) (kazışür - kazışmak).

kezışdi: "أل منكا يير كزیشدی" ol manğa yer kezışdi = o, benimle yeryüzünü dolaşmakta yarıştı", (كزیشۈز - كزیشۈز - كزیشۈز) (kezışür - kezışmek).

közeştı: "أل منكا اوت كزیشدی" ol manğa ot közeştı = o, bana ateş ölçermekte yardım etti". Yarış için de böyle denir; (كزیشۈز - كزیشۈز - كزیشۈز) (közeştür - közeşmek).

basışdi: "أل منكا اوما بایشدی" ol manğa oyma basışdi = o, bana keçeden çizme yapmakta yardım etti", (o, bana çizme yapılan

[+] Gerek basma ve gerek yazma nüshalarda bu üç kelimenin ikinci harflerinin harekesi birbirine uymamaktadır; "تۈزۈشۈز", (تۈزۈشۈز - تۈزۈشۈز - تۈزۈشۈز) imlâsında yazılmıştır. Bize kalırsa "تۈزۈشۈز" şekli yanlıştır. Master ve mızariinde olduğu gibi ز harfi üstün olarak "پیر" olmalıdır; çünkü Dv. II, 64, 7 de "تۈزۈشۈز" yer tۈزۈشۈز "تۈزۈشۈز" olmalıdır. Anlamca ve kökçe iki fiil birdir. Bunun için تۈزۈشۈز kelimesindeki ز harfinin üstün olması gerektir. B. A.

Türkmen kegesini tepmekte yardım etti). Kabarıklığı, sertliği, kabalığı giderilmek için üzerine basılan her nesne için de böyle denir; (بایشۈز - بایشۈز - بایشۈز) basışur - basışmak).

Begler pusuşdi: "بگلر بۈشۈشۈز" Begler pusuşdi = Beyler birbirine karşı pusu kurdular", (بۈشۈشۈز - بۈشۈشۈز - بۈشۈشۈز) pusuşur - pusuşmak).

süşüşdi: "اکی بۈشۈشۈز" iki koçnar süşüşdi = iki koç süşüştü", (سۈشۈشۈز - سۈشۈشۈز - سۈشۈشۈز) süşüşür - süşüşmek).

kesişdi: "أل منكا يياغ كیشدی" ol manğa yıgaç kesişdi = o, bana ağaç kesmekte yardım etti". Başkası ve yarış ta böyledir; (كیشۈز - كیشۈز - كیشۈز) (kesişür - kesişmek).

köseşdi: "ارز مع قاز كیشدی" eren kamuğ tawar köseşdi = bütün adamlar mal istediler".

Mal ile öğünürlerse yine böyle denir; (كیشۈز - كیشۈز - كیشۈز) (köseştür - köseşmek).

boğuşdi: "الار اکی بۈشۈشۈز" olar iki boğuşdi = onlar birbirini boğdular, boğuşdular", (بۈشۈشۈز - بۈشۈشۈز - بۈشۈشۈز) (boğuşur - boğuşmak).

sagışdi: "الار اکی سۈشۈشۈز" olar iki sۈt sagışdi = onlar ikisi sۈt sağmakta yarış ettiler". Yardımlaşmak ta böyledir; (سۈشۈشۈز - سۈشۈشۈز - سۈشۈشۈز) (sagışur - sagışmak).

soguşdi: "اود سۈشۈشۈز" öd soguşdi = hava soğu mağa yüz tuttu". (سۈشۈشۈز - سۈشۈشۈز - سۈشۈشۈز) (soguşur - soguşmak).

tüwişdi: "أَلْمَيْكُ بِرَاآتْ تُوْشِدِي" ol mening birle et
tüwişdi = o, benimle şişe et dizmekte
yarıştı". Yardımlaşma ve başkası için
de böyle denir; (تُشْمَاقْ - تُشْوُزْ - تُوْشِدِي
gür - tüwişmek).

sawaşdı: "أَلَازْ أَلْأَكْبَرُ سَقْشِدِي" olar ikki sawaşdı =
onlar, ikisi savaştılar, çarpıştılar",
Oğuzca. سَقْشَاوُزْ - سَقْشَاوُ (سَقْشَاوُ)
waşmak).

sewişdi: "أَلَازْ أَلْأَكْبَرُ سَقْشِدِي" olar ikki sewişdi =
onlar, ikisi seviştiler", (سَقْشَاوُزْ - سَقْشَاوُ)
sewişür - sewişmek).

suwişdı: "يَغُرْمِشْ أَوْنُ سَقْشِدِي" yugurmuş un suwişdı =
yugurulan un, suyun çokluğundan dolayı
sıvıklaştı, cıvıklaştı". Suyunun çok-
luğu dolayısıyla cıvıklaşan her akar
için de böyle denir; (سَقْشَاوُزْ - سَقْشَاوُ)
wişur - suwişmak).

suwaşdı: "أَلْمَنْكَأَقْ سَقْشِدِي" ol manğa ew suwaş-
dı = o, bana ev sıvamakta yardım et-
ti". Yarış ta böyledir; (سَقْشَاوُزْ - سَقْشَاوُ)
suwaşur - suwaşmak).

kawuşdı: "أَلْمَنْكَأَقْ سَقْشِدِي" erkek tışıka kawuşdı =
erkek kadına yaklaştı, nikâh etti".
Kelimenin aslı, bir şeyin bir şeye ka-
vuşması anlamındadır. "قَدَاشْ قَدَاشْكَأَقْ سَقْشِدِي"
kadaş kadaşka kawuşdı = hisim hisıma
kavuştu". Barışık bulunan iki Hânın
buluşup görüşmelerine de "كَاوْشُدِي" kaw-

şut" denir. Şu savda dahi gelmiştir:
"تَاغْ تَاغْكَأَقْ قَشْمَاشْ. كَبِي كَبِيكَأَقْ قَشْوُزْ"
kawuşmas, kişi kişiğe kawuşur = dağ
dağa kavuşmaz, adam adama kavuşur",
(كَاوْشُدِي - قَشْوُزْ - قَشْمَاقْ).
Bu kelimeye yumşak ۞ yerine و geti-
rilmesi dahi caizdir.

kowuşdılar: "أَلَازْ بِيْرَ أَلْأَكْبَرُ قَشْمَاشْ بِلَازْ" olar bir i-
kindini kowuşdılar = onlar birbirini
koğmağa, taretmeğe çalıştılar"; (قَشْوُزْ -
قَشْمَاقْ) kowuşur - kowuşmak).

bakişdı: "أَلَازْ بِيْرَ بِيْرَكَأَقْ قَشْمَاشْ" olar bir birge ba-
kışdı = onlar birbirine bakiştılar",
(onlar göz ucu ile birbirine bakiştı-
lar); (قَشْمَاقْ - قَشْوُزْ) bakişur - bakiş-
mak).

tokuştı: "بَغْلَرُ تَوَشْتِي" Begler tokuştı = Beyler
harp ettiler, çarpıştılar". Başkaları
için de böyle denir; (قَشْمَاقْ - قَشْوُزْ)
tokuşur - tokuşmak). Şu parçada da gel-
miştir:

كَبِي تَنْجِي تَوَشْتِي
أَعْشُ قَوْمُ أَقْشَتِي
بِرْكَأَقْ تَوَشْتِي
بِرْكَأَقْ كَلْبَاجْ أَنَاوُزْ

Küci tenği tokıştı
Oğuş konum okuştı
Çeriğ taba yakıştı
Bizge kâlip öç öter

"gücü yettiği kadar vurdu, bütün oymağı çagırdı, askere yaklaştı, bize gelerek öğ almak istiyor".

تیقشٹی tikişti: "المنكبا فدا قشٹی" kişi ewde tikişti = halk eve tıkıldı, sıkıştı, "تیقشور-تیقشاق", tikişur - tikişmak).

چاقیشتی çakişdı: "المنكبا حقا قشٹی" ol manğa çakmak çakişdı = o, bana çakmak çakmada yardım etti". Yarış ta böyledir; (چاقشور-چاقشاق), çakişur - çakişmak).

چاقیشتی çakişdı: "المنكبا قشٹی" olar ikki ewdin çakişdı = o ikisi evden çıkmakta yarış etti". Yardımlaşma da böyledir; (چاقشور-), çakişur - çakişmak).

سوقشٹی sokuşdı: "المنكبا توز سقشٹی" ol manğa tuz sokuşdı = o, bana tuz dögmekte yardım etti" [+]. Yarışmak ve başkası da böyledir; (سوقشور-سوقشاق), sokuşur - sokuşmak).

سوقشٹی sokuşdı: "المنكبا ازم سقشٹی" ol manğa üzüm sıkışdı = o, bana üzüm sıkmakta yardım etti". Yarış ta böyledir [++]; (سوقشور-), sıkışur - sıkışmak). "کیش سقشٹی" kişi sıkışdı = halk sıkıştı, (yer daralacak kadar halk sıkıştı).

قکیشٹی kakışdı: "ارن قع قشٹی" eren kamuğ kakışdı = adamlar birbirlerine kızıştılar, öfke-

[+] Kayseri, Niğde gibi yerlerde "soku" dibek manasındır. B. A.

[++] gerek yazma ve gerek basma nüshalarda: "المنكبا ازم سقشٹی" آی الله: عاتقی فی عصر العیب و كذلك الايمان. Doğrusu: "و كذلك المناراة" olacaktır; çünkü metinde verilen örnekler bu şekildedir. B. A.

olar ikki "الار اکی بئرا قشٹی", "lendiler", "başra kakışdı = onlar birbirlerinin başına vuruştular"; (قشور - قشاق), kakışur - kakışmak).

bekişdi: "بکیشدی ننگ = nesne sağ-lamlaştı", "بکیشور - بکیشور", bekışur - bekışmek).

بکüşدی büküşdi: "المنكبا نال بکüşدی" ol manğa tal büküşdi = o, bana dal bükmekte yardım etti", "بکüşور - بکüşور", büküşur - büküşmek).

Başkası da böyledir. (Bu kelime sert iledir).

بگüşدی bügüşdi: "المنكبا سوف بگüşدی" ol manğa suw bügüşdi = o, bana suyun önünü bügemekte yardım etti". Yarış ta böyledir; (بگüşور - بگüşور), bügüşur - bügüşmek).

تگیşدی tegişdi: "الار اکی بککاشدی" olar ikki Begge tegişdi = onlar Beyin huzurunda muhake-me oldular", "منك الیم رشا بکشدی", "mening eligim taruska tegişdi = elim çatiya degdi", "تگیşور - تگیشور", tegişur - tegişmek). Şu savda da gelmiştir:

"موش بقر بقاتکیشماس. ایزکی شی بر شماس" muş yakrika tegişmes, ayur kişi nengi yaraşmas = kedi, asılı yağa erişemez, elin malı yaraşmaz der", (kedi, çivide takılmış bulunan yağa erişemez de bana elin malı yaraşmaz der). Bu sav, istediği şeye erişemiyerek "ben onu bıraktım, arzu etmedim" diyen kimse

için kullanılır.

tügüşdi: "أَلْمَيْكُ بِلَا تَوُكُّشْدِي" ol mening birle tügün tügüşdi = o, benimle düğüm düğmekte yarıştı". Yardımlaşma da böyledir; (تَوُكُّشْدِي - تَوُكُّشْدِي tügüşür - tügüşmek).

tügüşdi: "أَلْمَيْكُ بِلَا تَوُكُّشْدِي" ol mening birle tuz tügüşdi = o, benimle tuz dögmekte yarış etti". Başkası ve yardımlaşma da böyledir; (تَوُكُّشْدِي - تَوُكُّشْدِي tügüşür - tögüşmek).

tikişti: "أَلْمَيْكُ تَوُنْ تِيكُشْتِي" ol manğa ton tikişti = o, bana elbise dikmekte yardım etti". Başkası da böyledir; (تِيكُشْتِي - تِيكُشْتِي tikişür - tikişmek) [+].

tekişdi: "أَلْمَيْكُ تَوُنْ تِيكُشْتِي" ol manğa türmek tekişdi [+++]= o, benimle dürüm [++++] dürüştü". Başkası da böyledir; (تِيكُشْتِي - تِيكُشْتِي tekişür - tekişmek).

töküşdi: "أَلْمَيْكُ تَوُنْ تَوُكُّشْدِي" ol manğa tarığ töküşdi = o, bana harmanda ekin dögmekte yardım etti". Saçarak suyu dökmek için de böyle denir; (تَوُكُّشْدِي - تَوُكُّشْدِي töküşür - töküşmek).

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda bu fiilin muzari ve mastarı yoksa da biz koyduk. B. A.

[++] Bu örnekte gelen iki "türmek" kelimesinin birisi fazladır. B. A.

[+++] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda bu üç kelimenin ilk harfleri olan ت de hiç bir hareke yoktur. Brockelmann bunu "tikişmek" şeklinde ت harfini esre olarak almışsa da yanılmıştır. Doğrusu "tegişmek" olacaktır. Bk. Dv. I, 307, 7-8. B.A.

[++++] Orta ve Güney Anadolu'da taze yufkanın içerisine peynir, yağ yahut pastırma gibi şeyler koyarak dürerler, avuç içerisinde sıkıştırarak yerler. Buna "dürüm, dürme" veya "sokum" derler. B. A.

töküşür - töküşmek). Yarış ta böyledir.

gekişdi: "أَلْمَيْكُ بِلَا تَوُكُّشْدِي" ol manğa çikik çekişdi = o, bana nokta koymakta yardım etti" [+]; (تَوُكُّشْدِي - تَوُكُّشْدِي gekişür - gekişmek). Yarış ta böyledir.

sikişdi: "أَلْمَيْكُ بِلَا تَوُكُّشْدِي" er uragut birle sikişdi = adam kadınla sikişti". Bunlardan her ikisi de bu kelimeye birleşmişlerdir. (تَوُكُّشْدِي - تَوُكُّشْدِي sikişür - sikişmek).

sögüşdi: "أَلْمَيْكُ بِلَا تَوُكُّشْدِي" olar ikki sögüşdi = onlar sögüştiler", (تَوُكُّشْدِي - تَوُكُّشْدِي sögüşür - sögüşmek).

söküşdi: "أَلْمَيْكُ بِلَا تَوُكُّشْدِي" ol manğa ton söküşdi = o, bana elbise sökmekte yardım etti". Ev ve eve benzer şeyleri yıkmakta yardımlaşmak için de böyle denir, (تَوُكُّشْدِي - تَوُكُّشْدِي söküşür - söküşmek). Yarış için de böyle denir.

bilışdi: "أَلْمَيْكُ بِلَا تَوُكُّشْدِي" ol mening birle bilışdi = o, benimle bilişti, tanıştı", (تَوُكُّشْدِي - تَوُكُّشْدِي bilışür - bilışmek).

buluşdi: "أَلْمَيْكُ بِلَا تَوُكُّشْدِي" olar ikki birbirig buluşdi = onlar ikisi buluştular", (تَوُكُّشْدِي - تَوُكُّشْدِي buluşür - buluşmak).

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda burada "أَلْمَيْكُ بِلَا تَوُكُّشْدِي" şeklinde geçen kelime yanlış olmalıdır. Çünkü Dv. II, 143, 5 te ve II, 118, 1 de bu kelime doğru olarak "أَلْمَيْكُ بِلَا تَوُكُّشْدِي" çikik" imlâsındadır. B. A.

بولۇشدى boluşdı: " **أَلْ مَنَّا بَلُشْدِي** ol manğa boluşdı = o, benden yana çıktı, benimle beraber oldu", (benimle kavga eden adamla benim için kavga etti); (**بُلْشَمَاقْ** - **بُلْشُورْ** boluşur - boluşmak).

تېلىشدى telişdı: " **أَلْ أَرَاكِي تَامْ تَلِشْدِي** olar ikki tam telişdı = onlar ikisi duvar delmekte yarıştılar". Başkası ve yardımlaşmak için de böyle denir; (**تَلِشْمَاقْ** - **تَلِشُورْ** telişür - telişmek).

تېلىشدى tilişdı: " **أَلْ مَنَّا يَرْدَاقْ تَلِشْدِي** ol manğa yarındak tilişdı = o, bana kayış dilmekte yardım etti". Yarış için de böyle denir; (**تَلِشْمَاقْ** - **تَلِشُورْ** tilişür - tilişmek).

تېلىشدى tileşdı: " **أَلْ مَنَّا يَرْنَا نَاكْ تَلِشْدِي** ol mening birle neng tileşdı = o, benimle nesne dilemekte yarıştı", (o, benimle kaybolan geyi bulmakta yarıştı). (**تَلِشْمَاقْ** - **تَلِشُورْ** tileşür - tileşmek).

چېلىشدى çalişdı: " **مَعْ كَابُغْ جَلِشْدِي** kapuğ çalişdı = kapı aralıkları açıldı". Çanağın çatlağı ve egerin ekleri ayrılırsa yine böyle denir; (**جَلِشْمَاقْ** - **جَلِشُورْ** çalişur - çalişmak). " **أَلْ مَنَّا يَرْنَا جَلِشْدِي** ol mening birle çalişdı = o, benimle güreşti".

چېلىشدى çilaşdı: " **أَلْ مَنَّا أَوْتْ جَلِشْدِي** ol manğa ot çilaşdı = o, bana ot ıslatmakta yardım etti". Başkası da böyledir. Bu kelimenin aslı dört harfli ise de böyle kullanılır. (**جَلِشْمَاقْ** - **جَلِشُورْ** çilaşur - çilaşmak).

سېلىشدى selişdı: " **أَلْ أَرَاكِي يَبِينْ سَلِشْدِي** olar ikki yeng salışdı = onlar birbirine yenlerini salıdılar". Güreşte iki adamdan birisi öbürünü tutarak sağa sola sallaması için de böyle denir, (**سَلِشْمَاقْ** - **سَلِشُورْ** selişur - selişmak). Bu kelimenin asıl manası "iki kişi arasında elbise silkemek"tir.

سولۇشدى soluşdı: " **يَاشْ سُلْشْدِي** yaş soluşdı = yaş olan nesne soldu". Herhangi yaş meyva veya sebze gibi şeyler tazeliğini kaybettiğinde yine böyle denir; (**سُلْشْمَاقْ** - **سُلْشُورْ** soluşur - soluşmak).

قېلىشدى qalişdı: " **أَتْ أَدَغِرْ قَلِشْدِي** at adhgır kalışdı = at, aygır sığraştı", (**قَلِشْمَاقْ** - **قَلِشُورْ** qalişur - qalişmak). Halkı terketmekte yarış yapan iki kişi için de böyle denir.

قېلىشدى kilişdı: " **أَلْ مَنَّا اِيْشْ قَلِشْدِي** ol manğa iş kilişdı = o, bana iş yapmakta yardım etti". Yarış için de böyle denir, (**قَلِشْمَاقْ** - **قَلِشُورْ** kilişur - kilişmak).

كولۇشدى koluşdı: " **أَلْ أَرَاكِي قَبِزْ قَلْشْدِي** olar ikki kız koluşdı = onlar birbirlerinden kız iste-di". Birbirinden başka şeyler istiyen iki kişi için de böyle denir. Şu parçada dahi gelmiştir :

تَوَكَّرَ قَدْرَ بِلْسُنِي قِرْقَزِ تَوَقُّسُنِي
أَمْدِي تَشِيمَ قَسْنِي أَلْبَا تَرْمَايَمِي

Tüngür kadhın buluştı

Kırkın takı koluştı

Emdi tışım kamaştı

Altı "Turumtay"ımnı

"Dünür, kayın buluştu; kızlarını da birbirinden istediler. Şimdi dişim kamaştı. "Turumtay"ımı aldı".

(Gadre uğrıyan bir adamı anlatarak diyor ki: O, benimle dünürlük yaptı, kızımı istedi, ben ondan kızını istedim. Sonra bana gadretti, "Turumtay" adındaki kölemi aldı, götürdü; bu yüzden dişim kamaştı).

أَلْ مَنَّا كَلِشْدِي بَرِشْدِي "ol manğa kelişdi barışdı":
kelişdi barışdı = o, bana geldi, ben ona gittim, birbirimize gelip gittik".
(kelişür - kelişmek).
كَلِشْمَاكْ

أَلْ مَنَّا أَلْ كَلِشْدِي "ol manğa ölüğ külişdi"
= o, bana ölü görmekte yardım etti",
(külişür - külişmek).
كَلِشْمَاكْ

بُدُون مَع كَلِشْدِي "budhun kamuğ külüşdi"
= halk hep gülüştü",
(küşür - küleşmek).
كَلِشْمَاكْ

سُو فَمِشْدِي "su damladı"
= su damladı",
(tamışür - tamışmak).
فَمِشْمَاكْ

di", (buzdan su damladı). Başkası da böyledir; (tamışür - tamışmak).
فَمِشْمَاكْ

أَلْ مَنَّا بَرِشْدِي "ol mening birle suwka çumuşdı = o, benimle suya dalmakta yarış etti",
(çumuşür - çumuşmak). Yine böylece çumuşدی
[+] denir ki, bu, öbüründen daha derin dalmaktır.

تِشْمَاكْ "diş kamaştı" = diş kamaştı",
(ekşi ayva yemekten diş kamaştı). Başkası da böyledir; (çumuşür - çumuşmak).
فَمِشْمَاكْ

أَلْ مَنَّا كَلِشْدِي "ol manğa ışka kumuşdılar = onlar işe koyuldular",
(onlar iş için neş'e içinde harekete geçtiler). Bu kelimenin aslı "سُو فَمِشْدِي" suw kumuşdı" sözünden alınmıştır ki "her yandan su dalgalandı, coştı" demektir; (çumuşür - çumuşmak).
فَمِشْمَاكْ

أَلْ مَنَّا نَمِشْدِي "ol manğa neng kömüşdi = o, bana -yere- birşey gönmekte yardım etti",
(kömüşür - kömüşmek).
نَمِشْمَاكْ

[+] çumuşür - çumuşmak kelimleri basma ve yazma nüshalarda bu şekilde ise de yanlış olduğu şüphesizdir. Çünkü bundan evvel geçen mastar ve muzariin aynen tekrarı demektir. Arada mana farkı bulunmaması lazımdır. İkinci ve kuvvetli delilimiz şudur: Dv.II,70,8 de çumuşmak fiili "bayağı dalmak" manasına geldiği halde yine bu satırda "çümürmek" sözünün "daha çok, daha derin dalmak" anlamına geldiği söylenmiştir. Şu halde yukarıdaki üç kelime "çümüşmek, çümüşür, çümüşdi" olmalıdır. B. A.

mişmek).

kemişdi: "أَلْ نَانِكْ كَمِشْدِي" ol neng kemişdi = o, bir şey çıkardı, attı". (كَمِشْدِي - كَمِشْمَاكْ).
kemişür - kemişmek). Şu savda da gelmiştir: "أَدُّوْ كَمِشْدِي سَوْفَا دَا قِنَا كَمِشْدِي بَشِنْدَا يَلَا" edhgülgüni suw adhakında kemiş başında tile = iyiliği su ayağına at, başında ara", (insanlar için, iyiliği suyun aşağısına at, onu sen yukarısında bulursun). Bunun başka bir anlamı daha vardır: (Yemeği ırmağın aşağısına bırak, yukarısında bulursun).

tanuştı: "أَلْ أَرَاكِي سَوْز تَنْشَقِي" olar ikki söz tanıştı = onlar birbirine söz danıştılar". Bunun aslı "تَنْشَقِي تَنْشَقِي" tanuştu"dır; (تَنْشَقِي - تَنْشَقِي) tanıştı - tanışmak).

tanışdı: "أَلْ أَرَمِنِي تَنْشَقِي" olar meni tanışdı [+]= onlar, birbirinin borcunu inkâr ettiler", (تَنْشَقِي - تَنْشَقِي) tanıştı - tanışmak).

sunuşdı: "أَلْ أَرَاكِي أَمَّا دَسُنْشَقِي" olar ikki etmek sunuşdı = onlar birbirlerine etmek sundular". Yarış ta böyledir; (سُنْشَقِي - سُنْشَقِي) sunuştu - sunuşmak).

kunuşdı: "أَلْ أَرَاكِي تَشَارَفُنْشَقِي" olar ikki tawar

[+] Buradaki "أَلْ أَرَمِنِي تَنْشَقِي" sözünde bir eksiklik olsa gerektir; nitekim Bay Kılışlı da buna işaret etmiştir. İbarenin tamamı "أَلْ أَرَاكِي أَمَّا دَسُنْشَقِي" olar ikki alımı tanıştı" şeklinde olmalıdır. Bu sözün arapça tercümesine uyan şekil ancak böyle olabilir. B. A.

kunuşdı = onlar birbirinin mallarını soydular". Yarış ve yardım da böyledir; (كُنْشَقِي - كُنْشَقِي) kunuştu - kunuşmak).

kınışdı: "يَكْتَلَا زَائِشَقَانِشَقِي" yigitler ışka kınışdı = yigitler istekle işe koyuldular". Bu, bir işe kalkışıldığı zaman söylenir; (كَمِشْمَاكْ - كَمِشْمَاكْ) kınıştu - kınışmak).

Bu ayrımda kural: Bu bölümde

ش harfi bir takım anlamlara gelir. Bu fiillerin kökleri ikilidir. "أَرْتَقَار" er tawar kaptı", "أَلْ أَرَاكِي تَبْدِي" ol meni tepdi", "أَلْ مَنَكْ يَرَلَا تَقْشَقِي" ol meni birle topık kapuşdı", "أَلْ مَنَكْ يَرَلَا تَقْشَقِي" ol meni birle tepişdi" sözlerinde olduğu gibi ki "o, mal kaptı", "o, onu tepti", "o benimle top kapıştı", "o, benimle tepişti" demektir.

Böylece bu ayrımda dört kol meydana gelir:

Birincisi: işte yardımlaşma manasınadır: "أَلْ مَنَكْ يَرَلَا تَقْشَقِي" ol mangaton tikişdi", "أَلْ مَنَكْ يَرَلَا تَقْشَقِي" ol mangabitik bitişdi" gibi ki, "o, bana elbise dikmekte yardım etti", "o, bana kitap yazmakta yardım etti" anlamlarıdır.

İkincisi: Bir işte kimin daha kuvvetli, daha becerikli, daha yegün olduğunu göstermek için yarış anlamına gelir : " أَل مَيْكِرْ لَاجِلْ شَدِي " ol mening birle çalışdı = o, benimle gürreşti", (hangimiz daha gürreşken, hangimiz daha kuvvetli diye o, benimle gürreşti). Yine bunun gibi " أَل مَيْكِرْ لَاجِلْ يَافَرْ شَدِي " ol mening birle ya kuruştı" denir ki "o, benimle yay kuruştı", (yay kurmakta hangimiz daha kuvvetliyiz diye, o, benimle yay kuruştı) demektir.

Yardım ile yarış arasını şöyle ayırt ederiz: Söz arasında "bana" anlamına olan " مَنَّا mang'a" sözü gelirse yardımlaşma, "benimle" anlamına olan " مَيْكِرْ لَاجِلْ mening birle" sözü gelirse yarış manasınadır.

Üçüncüsü: Bu ش harfi isimlerde ل ile bir arada bulunabilir; bu suretle anlam oyunda, yarışta, atışta öndül anlamına gelir. " أَيْنَادِمُ أَلْتَسُو " oynadım atlaşu", " أَيْنَادِمُ أَلْتَسُو oynadım altunlaşu" sözlerinde olduğu gibi ki "atı öndül koyarak, ortaya koyarak, oyun oynadım", "altını öndül koyarak oyun oynadım" demektir; bu da bir çeşit yarıştır.

Dördüncüsü: Fiilin, şu saydığım anlamlardan hiç birisine gelmiyerek sade kendi öz anlamına gelmesidir: " كَشَدِي نَانِكِن [+] kemişdi nengin", " أَل مَيْكِرْ لَاجِلْ كَرِ شَدِي ol anıñ birle kerışdi" sözlerinde olduğu gibi ki, "o, nesneyi çıkarıp attı", "o, onunla çekışti" demektir. Burasını iyi anla!

رَقَاوُ tarıktı: " يِرْ يِرْ تَرَقِي yer tarıktı = yer daraldı". Başkası da böyledir; (- رَقَاوُ - رَقَاوُ tarıkar - tarıkmak).

تُرُقَاوُ turuktı: " قَانُ رُقُوتِي kan turuktı = kan duruktu, toplandı". Yarada irin ve cerahat toplanırsa yine böyle denir; (- تُرُقَاوُ - تُرُقَاوُ turukar - turukmak).

سُرُقَاوُ soruktı: " تَيُولُ سُرُقَاوُ tiyül soruktı [++] = kaybolan nesne arandıktan sonra salığı alındı", (سُرُقَاوُ - سُرُقَاوُ sorukar - sorukmak).

كَرِكَوُ karıktı: " أَرَكُوزِي كَرِكَوُ er közi karıktı = adamın gözü kamaştı", (adamın kardan gözü kamaştı); (- كَرِكَوُ - كَرِكَوُ karıkar - karıkmak).

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda نَانِكِن şeklinde çıkan bu kelime, bizim görüşümüze göre, yanlış olmalıdır. Doğrusu " نَانِكِي nengin" olmalıdır. Çünkü sözün ve anlamın gereği budur. B. A.

[++] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda " تَيُولُ tiyül" şeklinde olan bu kelime yanlıştır. Doğrusu " يَتُوكُ yitük" olacaktır. Brockelmann dahi "tiyül" yazmakla Bay Rifat ve Bay Atıf gibi yanlışlığa düşmüştür. Dv. II, 113, 9 daki "yitük" kelimesi ve III, 137, 11 daki "أَرَكُوزِي er yitük soradı" cümlesindeki "yitük" sözü de bize hak verdirir. B. A.

mak). Bu kelime "kar" sözünden alınmıştır, fiili " قَارِ كَارِ كَارِ "dır, nâkıştır. "Göz bebeği" manasına olan " قَارِ كَارِ " kelimesinden gelirse fiil, sahih olur. (قَارِ كَارِ - قَارِ كَارِ - kar - karıkmak).

بَسِيقِ basıktı: " كِشِي يَوْقَا بَسِيقِ " kişi yağık basıktı = adam, düşmana basıldı", (بَسِيقَا - بَسِيقَا) basıkar - basıkmak). Aslı س harfinin geddesiyle " بَسِيقِ " bassıktı"dır.

بُسُوقِ pusuktı: " اَرَبْسُوقِ " er pusuktı = adam pusuktu, pusuya girdi", (بُسُوقَا - بُسُوقَا) pusukar - pusukmak).

تُسُوقِ tusuktı: " بَوَاوُنْ مَسْكَا تُسُوقِ " bu ot mangâ tusuktı = bu ilâğ bana iyi geldi, yaradı", (تَسُوقَا - تَسُوقَا) tusukar - tusukmak).

تَشِيقِ taşıktı: " اَرَاوُنْ تَشِيقِ " er ewdin taşıktı = adam evden çıktı". Bu söyleyiş, Yağma, Toksı, Kıpçak, Yabaku ve Türkmenlerden bir takımlarının dilince dir; Türkle rin goğu " جِيقِ " çıktı" derler; (تَشِيقَا - تَشِيقَا) taşıktı - taşıkar - taşıkmak) [+].

تَاتِيقِ tatıktı: " تَرَاكْ تَاتِيقِ " Türk tatıktı = Türk Tatlaştı", (Türk Farslaştı).

تُتُوقِ tutuktı: " قِيلِ قَاتِيقِ " kılığ tutuktı = kılığ paslandı". Bu, pastır. (تَتُوقَا - تَتُوقَا) tutukar - tutukmak).

تَلِيقِ tılıkdı: " كِشِي مَنِيقِ " kişi mening birle

[+] Bu fiilin ilk harfi olan ت harfinin üstünde üstün, altında da esre vardır. Bu hal, kelimenin "taşıktı" ve "tışıktı" şekillerinde okunabileceğini işaret için yapılmış olsa gerektir. Bu şekil Divanda çok geçer; biz hepsine şerh vermedik, yalnız arapçasında bir harfe iki hareke koyarak geçtik. B. A.

tılıkdı = adam benimle konuştu", (kişi benimle konuştu, benden haber sor du). " اَرَاوُنْ تَلِيقِ " er ırsız tılıkdı = o adamın ırsızlığı dile düştü", (kötü işleri dolayısıyla o adam dillere düştü, dillerde söğülür oldu). Birincisi Oğuz dilince dir; öbür Türkler bunu bilmezler. (تَلِيقَا - تَلِيقَا) tılıkar - tılıkmak).

تَغِيقِ tagıktı: " اَبْكَو تَغِيقِ " eçkü tagıktı = keçi dağ a çıktı, yozlaştı". Başkası da böyledir; (تَغِيقَا - تَغِيقَا) tagıkar - tagıkmak).

جَوِيقِ çawıktı: " اَرَجِيقِ " er çawıktı = adam ün sahibi oldu, ünlendi", (جَوِيقَا - جَوِيقَا) çawıkar - çawıkmak).

جِيقِ çınıktı: " سَوْرَجِيقِ " söz çınıktı = söz ger çekleşti", (söz ve salık tahakkuk etti). (جِيقَا - جِيقَا) çınıkar - çınıkmak).

كِرِيقِ kirıktı: " تَوْرِكِرِيقِ " ton kirıktı = elbise kir lendi". Başkası da böyledir; (كِرِيقَا - كِرِيقَا) kiriker - kirikmek).

سِيزِيقِ sezıktim: " بَوَايِيقِ اَنكَاز سِيزِيقِ " bu işi anğar sezıktim = bu işi ondan sezdim", (سِيزِيقَا - سِيزِيقَا) sezıker - sezıkmen - sezıkmek).

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda تَلِيقِ , تَلِيقَا , تَلِيقَا kelimelerinin ilk harfi olan ت harfinin üzerinde üstün, altında esre vardır. Bu şekilde kelime, hem " تَلِيقِ " ve hem de " تَلِيقِ " gibi okunabilmektedir. Bize kalırsa bu harflerdeki üstün hareketleri yanlışdır. Kelimeler ancak تَلِيقِ ile bağliyacaktır. Çünkü bunların "til" ile ilgisi vardır; bu ilgi, anlamlarında görölüp durmaktadır. B. A.

كۆزۈكتى: " كۆزۈكتى = mevsim güz-
leşti", (كۆزۈكەر - كۆزۈك-
mek).

بۆلۈكتى: " كۆي بۆلۈكتى = koyun bölük-
lere ayrıldı", (بۆلۈكەر - بۆلۈك-
mek). Herhangi bir hayvan
sürsü bölük bölük bir yerde toplanır-
sa yine böyle denir.

چۈلۈكتى: " ار ايشى چۈلۈكتى = adamın
kılığı perişanlaştı", (چۈلۈكەر - چۈلۈك-
mek). Şu parçada dahi
gelmiştir :

تېخى يېمە اچكىتى ارى ايشى اچكىتى
ايشى تېخى چۈلۈكتى سوزن انانگ كىتاز

Tını yeme üçükti

Eri atı içikti

ışı ? takı çölükti [+]

Sözün anıñ kim tutar

"Onun sesi kısıldı, atı, adamı teslim
oldu, kılığı kıyafeti bozuldu, onun
sözünü kim tutar".

Bir takım kelimelere gelerek
onları fiil yapan ق ve ك iki türü-
dür :

Birincisi: Alt olan -yahut-
kendisi üzerinde eser kalan bir faile

[+] Divanda üç yerde ايشى چۈلۈكتى şeklinde geçen bu ibarenin birin-
ci kelimesi " يىن yin" olsa gerektir; çünkü "hey'et" aynı
zamanda "vücut" manasınadır; fakat, "ış" manasına değıl-
dir. Vücut'un şahıstan ayrılmadığı meydandadır. Onun için-
dir ki, Dv. II, 95, 6 da yalnız " ار ايشى چۈلۈكتى er" şek-
linde gelmiştir. B. A.

fiil olmaktır; " bassıktı er"
sözünde olduğu gibi ki, "adam basıldı",
(adam duşman tarafından basıldı) demek-
tir; aslı " basdı" dır. " تۆن كىرکتى"
ton kirikti = elbise kirlendi" gibi.

İkincisi : Bu manaya gelmeyip
kendi ayırımındaki manaya gelen fiil-
dir: " ار بلیقتى er balıktı = adam yara-
landı" gibi; (بلیقار - بلیقار -
balıkmak). " چۈلۈكتى ار = adam
perişanlaştı", (adamın kıyafeti peri-
şanlaştı) gibi.

بیتلدی bitildi: " بیتك بیتلدی bitik bitildi = kitap ya-
zıldı", (بیتلور - بیتلور -
bitilmek).

تېلدی tepildi: " تېلدی یېز tepildi yer = yer tepil-
di", (تېلور - تېلور -
tepillür - tepilmek).
Bağkası da böyledir.

تۈبۈلدی tubuldi: " اوت تۈبۈلدی ot tubuldi = delik delin-
di"; " ار تۈن تۈبۈلدی er tonın tubuldi = a-
dam elbisesini çıkardı". Oğuzca. (تۈلور -
تۈلور -
تۈلور tubulur - tubulmak).

تاپۈلدی tapuldi: " نانك تاپۈلدی nanık tapuldi neng = nesne bu-
lundu"; (saklanmış şey bulundu). (تۈلور -
تۈلور -
تۈلور tapulur - tapulmak).

چاپۈلدی çapıldı: " انانگ ایشى چاپۈلدی anıñ ewi çapıldı = o-
nun evi sıvandı", (onun evi ince, yum-
şak çamurla sıvandı), (جیلمار - جیلمار -
çapılır - çapılmak). Bir adamın boynu
vurulursa yine böyle denir. Uygurca.

سپلیدی sapıldı: "يڭا كاسپلیدی" yıp yignege sapıldı =
iplik iğneye saplandı", "اغلاناسپلیدی",
ogul atasına sapıldı = oğul babasına
katıldı", (bir yere giderken yanına
takıldı), (سپلور - سپلور -
sapılmak).

قپلیدی kapıldı: "ارافاقپلیدی" er ewde kapıldı = adam
eve kapandı, evde hapsedildi", "انك تونپ",
anınğ tonı kapıldı = onun elbi-
sesi kapıldı", (قپلور - قپلور -
kapılmak).

كپلیدی köpüldi: "انك تونپ كپلیدی" anıñ tonı köpüldi =
onun elbisesi dikildi"; (+) [كپلور - كپلور -
köpülür - köpölmek).

تتولدی tutuldu: "كك تتولدی" keyik tutuldu = yaban
hayvanı tutuldu". Başkası da böyledir;
(تتولور - تتولور - tutulmak).

تاتلیدی tatıldı: "ااش تتلیدی" aş tatıldı = aş tatıldı".
Başkası da böyledir; (تتلاور - تتلاور -
tatılmak).

تیتلیدی titıldı: "ات پشپ تیتلیدی" et pışıp titıldı = et
pışıp didildi". Elbise yırtılıp par-
çalanırsa yine böyle denir; (تیتلور -
تیتلور - titılmak).

[+] Basma nüshada كچاق şeklinde yazılan bu kelime yanlışdır.
Yazma nüshada كچاك şeklindedir. Biz doğrusunu yazdık. Bu
kelime birçok kereler geçmiştir. B. A.

تیتلیدی ? : "اغلان تیتلیدی" [+] = çocuk
akıllandı"; (تیتلور - تیتلور).

ساتلیدی satıldı: "تافار ساتلیدی" tawar satıldı = mal satıl-
dı", (ساتلور - ساتلور - satılmak).

قاتلیدی katıldı: "ارپا اكر رلاقیتلیدی" arpa ökür birle ka-
tıldı = arpa darı ile karıştırıldı".

Herhangi bir şey başka bir şey ile ka-
rıştırılırsa yine böyle denir. "اراراققا"

er uragutka katıldı = erkek ka-
dınla çiftleşti"; (قاتلور - قاتلور -
katılmak).

kutıldı: "kutıldı er = adam mesut ol-
du". Bunun aslı "kut aldı" dir,
"saadet buldu" demektir. (قتلاور -
kutalur - kutalmak).

kutuldu: "ارامگکتین قتلیدی" er emgektin kutuldu =
adam zahmetten kurtuldu"; (قتلور - قتلور -
kutulur - kutulmak). "اراعت قتلیدی" uragut
kutuldu = kadın doğurdu, kurtuldu" [++],
(kadın doğum sıkıntısından kurtuldu).
Bu kelime için iki görünüş vardır, bi-
rincisi: Kendisinden bir harfin atıl-
mış olmasıdır; "قتلیدی" ke-

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda yukarıda gördüğünüz
şekilde geçen bu üç kelimeyi anlayamadık. Dv. I, 97, 9 da-
ki parçanın birinci mısrasında dahi böyle bir kelime var-
dır. Basma nüshada تیتسون şeklinde harekesiz olarak görü-
len bu kelime yazma nüshada birinci ت harfinin üzerine
kırmızı mürekeple konulmuş bir üstün harekesi vardır, şu
şekildedir: تیتسون Brockelmann bunu "titilmek" şeklinde
almıştır. B. A.

[++] Bugün bu anlamda Anadolu'da "kadın kurtuldu" denir. B. A.

limesi bunun aslı olabilir, "sıkıntıdan kurtuldu" demektir.

İkincisi: "كُتُّ بُلْدِي" kut buldı" sözünden alınmış gibi görünür; bu da "baht buldu" demektir.

بِجِلْدِي biçildi: "يُنَاجِ بِجِلْدِي yığaç biçildi = ağaç biçildi". Başka şey için de yine böyle söylenir; (بِجِلْمَاق - بِيحْلُوْر - بِيحْلُوْر biçilur - biçilmek).

بِيحْلُوْر sağıldı: "يَرْمَاقُ بِحْلُوْر يارماك sağıldı = para sağıldı". Sağılan herhangi bir şey için de böyle denir; (بِيحْلُوْر - بِيحْلِمَاق) sağılur - sağılmak).

بِجُلْدِي suçuldu: "أَرْتُونُ بِجُلْدِي er tonın suçuldu = adam elbisesini çıkardı, soyundu". Koyun yüzülürse yine böyle denir; (بِجُلْدُوْر - بِجُلْمَاق) suçulur - suçulmak). Şu parçada dahi gelmiştir:

يَسْرُفِي بِجِلْدِي رُكُّ جِمَاكُ بِجِلْدِي
بِيحْلُوْر قَابِي أَجِلْدِي جِدَانِ بَا زِيغْرُشُوْر

Yağmur yağıp sağıldı

Türlüğ geçek suçuldu

Yingü kabı açıldı

Çından yıpar yuğruşur

"Yağmur yağıp sağıldı, türlü geçek çıktı, inci kabı açıldı, sandal, misk yuğruşur".

(Baharı anlatarak diyor ki: Yağmur taneleri sağıldı, yerden çiçekler çıktı; inci, mercan çiçekleri açıldı; bu mevsimde sandalla misk birbiriyle yuğrulmuş gibi koku saçar).

سِرْلَدِي serildi: "أَرْسِرْلَدِي er serildi[+] = adam sendeledi", (sarhoş yalpaladı, düşeyazdı); (سِرْلَمَاك - سِرْلُوْر serilür - serilmek). Herhangi bir kimse yalpa yaparak düşer gibi olursa yine böyle denir.

سَارِلْدِي sarıldı: "بَكْ أَمْكَارْ أَرْلَدِي سِرْلَدِي" Beg anğar arıldı, sarıldı = Bey ona kızdı, darıldı". Başkası da böyledir; (سِرْلَمَاق - سِرْلُوْر sarılur - sarılmak).

سُرْلَدِي sürüldü: "أَرْسُرْلَدِي at sürüldü = at sürüldü", "أَرْسُرْلَدِي er sürüldü = adam sürüldü". Başkası da böyledir; "بِيحْلُوْر سُرْلَدِي" moncuk sürüldü = boncuk döğüldü, ezildi". Herhangi bir şey kendi kendine ezilip dağılacak olsa yine böyle denir. Bu kelime hem müteaddi, hem lâzımdır; (سُرْلُوْر - سُرْلَمَاك sürülür - sürülmek).

سَارِلْدِي sarıldı: "بِيحْلُوْر قَابِي أَجِلْدِي يِشِغْ يِشِغْ يِشِغْ قَابِي أَجِلْدِي" yığış yığış yığış ağaca sarıldı = ip ağaca sarıldı". Başkası da böyledir; (سِرْلَمَاق - سِرْلُوْر sarılur - sarılmak).

سِرْلَدِي sırıldı: "بَاغْ أَلِكْكَ سِرْلَدِي" yağ eliğe sırıldı =

[+] Arapça tercümesine bakılırsa "أَسْرُكْ سِرْلَدِي" ibaresi "esrük serildi" şeklinde olmalıdır. B. A.

yağ ele bulaştı". Un ve una benzer şeylerin eczası başka bir şeyin eczasına veya ele bulaştığı zaman yine böyle denir [+]; (سِرْلِق - سِرْلِق سِرْلِق سِرْلِق - sırılmak).

سُزِلْدِي süzildi: "سُوفُ سُزِلْدِي suw süzildi = su süzül-
dü". (سُرْلِق - سُرْلِق سُزِلْدِي - süzül-
mek). Başkası için de böyle denir.

سِغِيلْدِي seğıldi: "تُغُونُ سِغِيلْدِي tügün seğıldi = düğüm ken-
di kendine çözüldü". Başkası tarafın-
dan çözüldüğü zaman da böyle denir.
Bu fiil hem müteaddi, hem lâzımdır;
(سِغِيلْمَاق - سِغِيلْمَاق سِغِيلْمَاق - seğılmek).

سِغِيلْدِي sığıldı: "بِشِغِ تَارِغِ سِغِيلْدِي pişig tarig sığıldı =
pişmiş tane şişti", (su ile kaynatıl-
mış buğday, kaba sığmıyacak kadar şiş-
ti). Herhangi bir şey bulunduğu yere
sığmıyacak kadar şişer, sıkışırsa yi-
ne böyle denir; (سِغِيلْمَاق - سِغِيلْمَاق سِغِيلْمَاق - sığıl-
mak).

سَغِيلْدِي sagıldı: "سُوتُ سَغِيلْدِي süt sagıldı = süt sagıl-
dı", (سَغِيلْمَاق - سَغِيلْمَاق سَغِيلْمَاق - sagıl-
mak).

سُغُولْدِي soguldi: "سُوفُ سُغُولْدِي suw soguldi = su çekildi".
Süt çekilir, azalırsa yine böyle de-

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda buradaki ibare şöyle-
dir: "ياغ اليك كاسيرلدي" أي التصق الدهن باليد. وكذلك كل شيء إذا التصق بزأوه.
أجزأه عن غيره كالذبيق وغيره باليد سِرْلِق - سِرْلِق.

Burada son kelime yanlış olmalıdır. Doğrusu باليد olacaktır.
Biz çevirmeyi buna göre yaptık. B. A.

nir; (سُغُولْمَاق - سُغُولْمَاق سَغُولْمَاق - sogulur-sogulmak).

سَافُولْدِي sawuldi: "كُونُ سَافُولْدِي kün sawuldi = gün savul-
du", (güneş indi, gitti); (كُتْلُومُ أَنْكَارِ سَافُولْدِي -
kötölüm anğar sawuldi = gönlüm ona ak-
tı". Herhangi bir şey bulunduğu halden
ayrılırsa, yahut bir yana eğilirse yi-
ne böyle denir; (سَافُولْمَاق - سَافُولْمَاق سَافُولْمَاق - sawu-
lur - sawulmak).

سُفُولْدِي suwaldı: "تَارِغِ سُفُولْدِي tarig suwaldı = ekin su-
landı". Herhangi bir şeyin üzerine su
saçılırsa yine böyle denir; (سُفُولْمَاق -
سُفُولْمَاق سُفُولْمَاق - suwalur - suwalmak).

سُفُولْدِي suwaldı: "أَفْ سُفُولْدِي ew suwaldı = ev sıvan-
dı"; (سُفُولْمَاق - سُفُولْمَاق سُفُولْمَاق - suwalur - suwal-
mak). Başkası da böyledir.

سُكُولْدِي sokuldi: "تُوزُ سُكُولْدِي tuz sokuldi = tuz sokuda,
dibekte döğüldü"; (سُكُولْمَاق - سُكُولْمَاق سُكُولْمَاق - sokulur - sokulmak).

سُكُولْدِي sokuldi: "تَافَاقْكَ سُكُولْدِي tawar ewge sokuldi =
mal eve sokuldu". Başkası da böyledir;
(سُكُولْمَاق - سُكُولْمَاق سُكُولْمَاق - sokulur - sokulmak) [+].

سِيقُولْدِي sıkıldı: "أُزْمُ سِيقُولْدِي üzüm sıkıldı = üzüm sıkıl-
dı". Herhangi bir şey sıkılır ve sı-
kıştırılırsa yine böyle denir; (سِيقُولْمَاق -
سِيقُولْمَاق سِيقُولْمَاق - sıkılır - sıkılmak).

سُكُولْدِي söküldi: "تُونُ سُكُولْدِي ton söküldi = elbisenin
dikişleri söküldü". Yapı söküldüğü za-

[+] Bu parça, yazma nüshada bulunduğu halde basma nüshada unu-
tulmuştur. B. A.

man da böyle denir; (سَكَّلُوا - سَكَّلُوا) sökülür - sökülme). Başkası da böyledir.

سَكَّلِي سöküldi: "أَزَاتُ سَكَّلِي er et söküldi[+] = et kızartıldı". Başkası da böyledir; (سَكَّلُوا - سَكَّلُوا) sökülür - sökülme).

سَكَّلِي sikildi: "أُرَاغْتُ سَكَّلِي uragut sikildi = kadın sikildi"; (سَكَّلُوا - سَكَّلُوا) sikilür - sikilmek).

سَكَّلِي sınıldı: "إِشْتِ سَكَّلِي iş sınıldı = iş sınıandı"; (سَكَّلُوا - سَكَّلُوا) sınılur - sınılma).

تَدَهَّلِي tıdıldı: "أَرَايْشْتَنْ تَدَهَّلِي er işten tıdıldı = adam işten kaçındı, çekindi". Başka birisi işten alırsa yine böyle denir. Bu fiil hem müteaddi, hem lâzımdır. (تَدَهَّلُوا - تَدَهَّلُوا) tıdılur - tıdılmak).

تَارِلِي tarıldı: "تَارِيغُ تَارِلِي tarıg tarıldı = ekin ekildi". Başkası da böyledir; (تَارِلُوا - تَارِلُوا) tarılur - tarılmak).

تَارِلِي tarıldı: "تَارِلِي نَانِيكُ tarıldı neng = nesne ayrıldı".

تَارِلِي taraldı: "سَاقُ تَارِلِي saq taraldı = saq tarandı"; (تَارِلُوا - تَارِلُوا) taralur - taralmak).

تُرُلِي turuldu: "أَرَايْشْتَنْ تُرُلِي er iştin turuldu = adam işten usandı". Bir adam yemekten bıcarsa yine böyle denir; (تُرُلُوا - تُرُلُوا) turulur - turulmak).

[+] سَكَّلِي sözüdeki ار kelimesi buraya yanlışlıkla konulmuş olmalıdır. B. A.

تِيرِلِي tirildi: "أَلِكُ تِيرِلِي ölüg tirildi = ölü dirildi"; (تِيرِلُوا - تِيرِلُوا) tirilür - tirilmek).

تِيرِلِي tırıldı: "بُدُونُ تِيرِلِي budhun tırıldı = halk toplandı"; "يَرْمَاقُ تِيرِلِي yarmak tırıldı = para toplandı". Başkası da böyledir; (تِيرِلُوا - تِيرِلُوا) tırılür - tırilmek).

تِيرِلِي türüldü: "بِتِكُ تِيرِلِي bitik türüldü = kitap dü-rüldü". Başkası da böyledir; (تِيرِلُوا - تِيرِلُوا) türülür - türülmek).

تِيرِلِي tüzüldü: "يِيرُ تِيرِلِي yer tüzüldü = yer dü-zlendi"; "إِشْتِ تِيرِلِي iş tüzüldü = iş dü-zeldi, yoluna kondu"; (تِيرِلُوا - تِيرِلُوا) tüzülür - tüzülmek).

تِيرِلِي tizildi: "يِنْجُو تِيرِلِي yingü tizildi = inci di-zildi". İnci dizilirse, koşuk düzülür-se ve herhangi bir şey kendi kendine düzgünleşirse yine böyle denir. Bu fiil hem müteaddi, hem lâzımdır; (تِيرِلُوا - تِيرِلُوا) tizilür - tizilmek).

تُسُلِي tusuldu: "بَوَاتُ أَنْكَارُ تُسُلِي bu ot anğar tusuldu = bu ilâç ona yaradı, fayda verdi". Herhangi bir şey başka bir şeye yarar, fayda verirse yine böyle denir. Bunun aslı "تُسُو تُسُلِي tusu boldı"dır; (تُسُلُوا - تُسُلُوا) tusulur - tusulmak).

تَشِلِي teşildi: "قَابُ تَشِلِي kap teşildi = kap yarıldı, deşildi". Şu parçada dahi gelmiş-

tir :

قَابِي أَقْبُ يَشُدُّ قَابِي مَعَّ تَشُدُّ
أَلِكْ يَلَاقُشُدُّ تَغْمِشُ كُنِي أَشُّ بِنَارَ

Kanı akıp yuğuldu
Kabu kamuğ teşildi
Ölüğ bile koşuldu
Togmış küni uş batar

"Kanı akıp dondu, bütün kabı deşildi, ölü ile birleşti, doğan güneşi şimdi batar".

(Çatlak bir kapta toplanmış gibi olan kanı aktı, bütün kabın içindekiler aktı, döküldü"; şimdi ölüm yaklaştı, doğmuş olan güneşi batıyor. "Güneş"le yaşamayı ve devleti murat ediyor); (تَشُرُّ teşilür - teşilmek).

تَشُدُّ töşeldi: "تَشُدُّ تَشُدُّ töşek töşeldi = döşek döşendi"; (تَشُلُّكْ - تَشُلُّكْ töşelür - töşelmek) [+].

تَشُدُّ tişeldi: "أَرْغَاقُ تَشُدُّ ارغاق tişeldi = orak bilendi, dişendi", (orağın dişleri keskinleştirildi), "تَغِيرْمَانُ تَشُدُّ tegir-men tişeldi = değirmen dişendi". Bıçkı dişenirse yine böyle denir; (تَشُرُّ - تَشُرُّ tişelür - tişelmek).

[+] Metinde bu fiilin mızari ve mastarı yoktur; biz koyduk.B.A.

تَغَلْدِي tagıldı: "أَوَّيْتُو تَشْتَاكِبُ تَغَلْدِي ok başakı taşa tagip tagıldı = ok temreni taşa deşip körleşti". Herhangi bir şey, taşa veya sert bir nesneye değerek körleşirse yine böyle denir; (تَغَلْدِي - تَغَلْدِي tagılur - tagılmak).

تَقَلْدِي takıldı: "أَتَّ شَيْشَا تَقَلْدِي et şışka takıldı = et şışe takıldı, dizildi". Başkası da böyledir; (تَقَلْدِي - تَقَلْدِي takılur - takılmak).

تُكَلْدِي tokuldu: "أَرُّ تُّكَلْدِي er tokuldu = adam döğüldü"; "بُزُّ تُّكَلْدِي böz tokuldu = bez dokundu". Başkası da böyledir; "قِيحُ تُّكَلْدِي kıç tokuldu = kıç döğüldü". Bıçak döğülürse de böyle denir; "أَرُّ تُّكَلْدِي er tokuldu = adam döğüldü". Oğuzca. (تُكَلْدِي - تُكَلْدِي tokılur - tokılmak).

تَقَلْدِي tıklıldı: "كَنْدَاكَا أَوْنُ تَقَلْدِي kendükke un tıklıldı = küpe un tıklıldı", "أَفْكَا كَيْشِي تَقَلْدِي ewge kişi tıklıldı = adam eve tıklıldı", (halk eve tıklıldı, sıkıştı). Herhangi bir şey, yeri daralacak şekilde tıklılırsa yine böyle denir; (تَقَلْدِي - تَقَلْدِي tıklılur - tıklılmak).

تُكَلْدِي töküldü: "سُوقُ تُّكَلْدِي suw töküldü = su döküldü".

Buğday ve un gibi tozanları (zerreleri) olup ta başka bir nesne üzerine dökülen her şey için de böyle denir; (تُكَلْدِي - تُكَلْدِي tökülür - tökülmek).

Bu fiil, hem müteaddi, hem lâzımdır.

tügüldi: "تۈگۈن تۈگۈن تۈگۈن تۈگۈن = düğüm düğüldü". Herhangi bir şey düğümlenirse yine böyle denir; (تۈگۈن - تۈگۈنلۈر - تۈگۈلمەك). Bu fiil, hem müteaddi hem lâzımdır.

tügüldi: "اش بۇغۇزدا تۈگۈلدۈ = aş, boğazda düğüldü", (تۈگۈن - تۈگۈنلۈر - تۈگۈلمەك).

teğildi: "انینگ كۆزى تېگىلدى = onun gözü şaşılmaştı"; (تېگۈن - تېگۈنلۈر - تېگۈلمەك).

tikildi: "اغاچ تىكىلدى = ağaç dikildi". Herhangi bir şey dikine konursa, dikilirse yine böyle denir; (تىگۈن - تىگۈنلۈر - تىگۈلمەك).

tanuldi: "انگار سۆز تانۇلدى = ona söz söylendi, söz geçildi". Başkası da böyledir; (تانۇلۇر - تانۇلمەك).

tınıldi: "انگار كىن تىنلدى = siktintiden dinlenildi", (yorgunluktan, mihnetten kurtulundu, dinlenildi). Bu fiil, lâzımdan yapılmış olan meçhul bir fiil şeklidir. Türk dilinde bunun örneği çoktur. Arapçada lâzım olan fiillerden meçhul sıygası gelmez. Halbuki Türkçede bu şekil çoktur: "انگار بارلدى", "تاغۇن انلدى", "eve barıldı", "تاغۇن انلدى", "dağdan inildi" gibi ki "eve varıldı", "dağdan inildi"

di" demektir; (تینلاق - تینلۇر - تینلۈر - تینلۈلمەك).

bürüldi: "بىتۈك بۈرۈلدى = kitap, mektup buruşturuldu, büküldü". Başkası da böyledir; (بۈرۈنلۈر - بۈرۈنلۈر - بۈرۈنلۈر - بۈرۈنلۈلمەك).

bërildi: "انگار يارماق بېرىلدى = ona para verildi". Başkası da böyledir; (بېرىلۈر - بېرىلۈر - بېرىلۈر - بېرىلۈلمەك).

bezeldi: "اىۋ بېزەلدى = ev bezendi, nakışlandı". Başkası da böyledir; (بېزەلۈر - بېزەلۈر - بېزەلۈر - بېزەلۈلمەك).

bozuldi: "اىۋ بوزۇلدى = ev bozuldu". Ev ve buna benzer şeyler yıkılırsa yine böyle denir. (بوزۇلۇر - بوزۇلۇر - بوزۇلۇر - بوزۇلۇلمەك). Bu fiil hem müteaddi, hem lâzımdır. "er bozuldu = adamın malı harap oldu?" [+].

boguldi: "اىۋ بوغۇلدى = adam boğuldu". Başkası da böyledir; (بوغۇلۇر - بوغۇلۇر - بوغۇلۇر - بوغۇلۇلمەك).

bakıldı: "يەرگە باقىلدى = yere bakıldı". Başkası da böyledir; (باقىلۇر - باقىلۇر - باقىلۇر - باقىلۇلمەك).

bukuldi: "اىۋ بۇكۇلدى = ayak bütüldü"

[+] Bunun arapçasında "adamın malı harap oldu" manası verilmekte ise de Türkçesinde bu manayı anlatır kelime yoktur. Belki "er bozuldu" sözü bu manada bir tâbir olabilir.B.A.

küldü, burkuldu", (yayılmış olan ayak büküldü, toplandı), (بُكِّر - بُكِّرَات) bukılır - bukılmak) [+].

بُكِّرَات büküldü: "بُكِّرَات butık büküldü = dal büküldü" [++]. Kesilirse yine böyle denir; (بُكِّرَات - بُكِّرَات) bükülür - bükülmek).

Bükülen her şey de böyledir, bu, müteaddi ve lâzım olur.

بُغُولِدِي bügüldü: "سُوقُ بُغُولِدِي" suw bügüldü = su bügeni, suyun önu bügenerek toplandı, çoğaldı"; (بُغُولِدِي - بُغُولِدِي) bügülür - bügülmek) [+++].

بُجْرُولِدِي çöjüldü: "بُجْرُولِدِي çöjüldü = ip gerildi", (gevşek ip gerildi). Sakız ve macun gibi koyu akarlar uzayıp sündüğü zaman da yine "بُجْرُولِدِي çöjüldü" denir, (بُجْرُولِدِي - بُجْرُولِدِي) çöjülür - çöjülmek). (iki çıkak arasındaki ile).

[+] Yazma nüshada نُقْلَات - نُقْلَات imlâsında yazılan bu kelimeler basma nüshada gördüğünüz şekildedir; doğrusu da budur. Nitekim Dv. II, 16, 3 te "الذاقن بقدي" ol adha-kın bukdi" sözü geçmektedir ki "adam ayağını bükü" demektir. B. A.

[++] Gerek basma ve gerek yazma nüshalarda ibare şöyledir: "أَيُّ قَدًا قَطَعْتَ الْحَوْمَةَ وَكَذَا إِذَا قَطَعْتَ" butık büküldü. Bize kalırsa burada ufak bir yanlışlık vardır. Baştaki قَطَعْتَ kelimesi قَطَعْتَ olacaktır. Türkçesinden anlaşılan mana budur; çünkü "bükme" kelimesi hiç bir zaman "kesme" anlamına gelmemiştir. B. A.

[+++] Yazma nüshada ی ile başlayan bu kelimeler yanlış olacaktır; doğrusu ب iledir. B. A.

جُغُولِدِي çoguldu: "اربع جُغُولِدِي" [+] = o bohça bağlandı"; (جُغُولِدِي - جُغُولِدِي) çogulur - çogulmak).

جُغُولِدِي çakıldı: "جُغُولِدِي çakmak çakıldı = çakmak çakıldı". Taşa bir şey vurularak ateş çıkarıldığı zaman "تَأْتِي جُغُولِدِي" taş çakıldı" denir; سَوْزُ قَلَاةٍ جُغُولِدِي" söz kulakka çakıldı = kulağa söz çakıldı", (جُغُولِدِي - جُغُولِدِي) çakılır - çakılmak). Şu parçada da gelmiştir :

بُكْرُودِي كَهْلَات جُغُولِدِي قَهْلَات
كِرْدِي آرَات جُغُولِدِي آرَات

Yügürdi kewel at

Çakıldı kızıl ot

Köyürdi arut ot

Saçrap anın örtenür

"Soylu at koştı, kızıl ateş çıktı, kuru ot yandı, sıçrayıp onunla yanar". (Soy at koştığı vakit tırnakları ateş çaktı, onunla kuru ot yandı).

جُغُولِدِي çıkıldı: "أَقْدِينُ جُغُولِدِي" ewdin çıkıldı = evden çıkıldı". Başkası da böyledir; (جُغُولِدِي - جُغُولِدِي) çıkılır - çıkılmak).

جُغُولِدِي çekildi: "بِتِكُ جُغُولِدِي" bitik çekildi = kitap noktalandı". Başkası da böyledir; (جُغُولِدِي - جُغُولِدِي) çekilir - çekilmek).

[+] Basma nüshada yukarıda gördüğünüz çekilde olan bu cümle yazma nüshada اربع جُغُولِدِي şeklinde. Burada ne hareke, ne de birinci kelimenin üçüncü harfinde nokta vardır. Bize kalırsa bunun doğrusu "الاربع جُغُولِدِي" olmalıdır; çünkü "boğ" sözü II, 274, 10 ve III, 92, 2 de "bohça" manasına geçmektedir. İkinci kelimeye gelince: Bu kökten gelen birkaç kelime vardır. Manaları birdir. Bk. Dv. II, 277, II; III, 219, 4. اربع جُغُولِدِي cümlesindeki "ار" er kelimesi dahi yanlışdır. "ال" ol" olmalıdır. B. A.

بجھلماڭ gekilür - çekilmek).

بجھلدى گيگىلدى: "تۆگۈن گيگىلدى = düğün, sıkıştırıldı, sıkıca düğüldü". İp düğümlenirse yine böyle denir; (بجھلماڭ - بجھلۇز - بجھلماڭ) گيگىلür - گيگىلمek).

بجھلدى قاچىلدى: "المۇندىن قاچىلدى = ölümden قاچىلدى". Başkası da böyledir; (بجھلۇز - بجھلماڭ) قاچىلۇر - قاچىلمak).

بجھلدى كادىلدى: "تون كادىلدى = elbise seyrekçe dikildi", (بجھلماڭ - كادىلۇر - كادىلمak).

بجھلدى كارىلدى: "بىر نەنگ بىرگە كارىلدى = bir şey bir şeye karıştı". Oguzca. Übür Türkler "مەندى قارىلدى" katıldı karıldı" diye iki kelimeyi bir arada söylerler; (بجھلماڭ - كارىلۇر - كارىلمak).

بجھلدى كورۇلدى: "ەر الیگى كورۇلدى = adamın eli büzüldü". Ayak büzülse yine böyle denir; "يا قورۇلدى = yay kuruldu", (بجھلماڭ - كورۇلۇر - كورۇلمak).

بجھلدى كىرىلدى: "نەنگ كىرىلدى = nesnenin kabuğu soyuldu", (بجھلماڭ - كىرىلۇر - كىرىلمak). "كار كىرىلدى = kar küründü"; "ەر كىرىلدى = adamın malı alındı, yoksullaştırıldı".

بجھلدى كازىلدى: "ارۇق قازىلدى = ark - یرmak - كازىلدى", (بجھلماڭ - قازىلۇر - كازىلمak). Başkası da böyledir.

بجھلدى كىزىلدى: "ەر قىزىلدى = adam, günahı yüzünden ağır ceza gördü ve yaptığı için günahının acısını tattı; artık bundan sonra bir daha o suçu yapmak istemedi"; (بجھلماڭ - قىزىلۇر - قىزىلمak).

بجھلدى كىسىلدى: "الەك قەيسىلدى = eli kapıya kısıldı = eli kapiya kısıldı". Herhangi bir şey, iki şey arasına sıkışır, orada kalırsa yine böyle denir; (بجھلماڭ - كىسىلۇر - كىسىلمak).

بجھلدى كوڭۇلدى: "بىر نەنگ بىرگە كوڭۇلدى = bir şey bir şeye koşuldu". Başkası koğarsa yine böyle denir; (بجھلماڭ - كوڭۇلۇر - كوڭۇلمak). "بىر قوشۇلدى" yır koşuldu" sözü bundan alınmıştır, "manzume yapıldı, şiir düzüldü" demektir.

بجھلدى كاكىلدى: "باغرا كاكىلدى = başa kakıldı", (بجھلماڭ - كاكىلۇر - كاكىلمak). Bundan alınarak "كەندى كاكىلدى" denir ki, bir adam horlanmak istendiği zaman "itildi kakıldı" demektir.

بجھلدى كامۇلدى: "ەر كامۇلدى = adam söy-kendi, yana yattı", (بجھلماڭ - كامۇلۇر - كامۇلۇر).

lur - kamılmak).

keçildi: "سوف يَكْدِي" suw keçildi = su geçildi".

Başkası da böyledir; (يَكْلِمُ - يَكْلِمُ) keçilür - keçilmek).

küçeldi: "أَرْتَارِي كُجْدِي" er tawarı küçeldi = adamın malına zulmedildi, zorla elinden alındı". Başkası da böyledir; (كُجَالُ - كُجَالُ) küçelür - küçelmek).

kedhildi: "تُون كَدْدِي" ton kedhildi = elbise giyildi". Başkası da böyledir; (كَدْلُ - كَدْلُ) kedhilür - kedhilmek).

kerildi: "أَر كَرْدِي" er kerildi = adam gerindi, esnedi", "أَرُق كَرْدِي" uruk kerildi = ip gerildi". Deri ve sahtiyan gibi şeyler gerilirse yine böyle denir; (كِرْلُ - كِرْلُ) kerilür - kerilmek).

körüldi: "كْرْدِي نَنْغ" körüldi neng = nesne görüldü", (كْرْلُ - كْرْلُ) körülür - körülmek).

kirildi: "أَكَا كِرْدِي" ewge kirildi = eve girildi", (كِرْلُ - كِرْلُ) kirilür - kirilmek). Başkası da böyledir.

kesildi: "كَيْدِي نَانْغ" kesildi neng = nesne ke-

[+] Brockelmann bu kelimeyi "köğelmek" şeklinde yazmış ise de doğru yapmamıştır. Kelime "küçelmek" olacaktır. Nitekim Dv. III, 194, 8 de "كُجَالُ" ibaresindeki "كُجَالُ" sözü-nü kendi dahi "küçemek" imlâsında yazarak yaptığı tenakuzun farkına varmamıştır. B. A.

sildi", (كَيْلُ - كَيْلُ) kesilür - kesilmek).

kösüldi: "أَر أَدُق كُؤْدِي" er adhak kösüldi" [+], (كُؤْلُ - كُؤْلُ) kösülür - kösülmek). Şu savda da gelmiştir: "يُغْرَقْنَا أَرْتُق أَدُق" yogurkanda artuk adhak kösülse üşiyür = yorgandan ziyade ayak uzatılırsa üşür" [++]. Bu sav, haddini geçmemekle emrolunan kimse hakkında söylenir.

kewildi: "أَر كُؤْجِي كَهْدِي" er küçi kewildi = adamın kuvveti zayıfladı, gevşedi"; (كَهْدُ - كَهْدُ) kewilür - kewilmek). Şu parçada dahi gelmiştir:

نَكَرَ أَوْبَا كَرْمِ أَرْتَنْ شَبْ بِيخْمِ
أَرَنْبَلْ كَرْمِ كُؤْجِي أَرْتَنْ كَهْدُ

Tegre awıp [+++] egrelim

Attın tüşüp yügrelin

[+] Buradaki Türkçe ibare yanlış olduğu gibi arapçaya olan "أَرْتَنْ شَبْ بِيخْمِ" şeklindeki tercümesi dahi yanlıştır; çünkü "كُؤْدِي" fiili meçhuldür, bu ayırım dahi meçhul fiiller ayırımıdır. Şu halde Türkçe ibare "كُؤْلُ" şeklindedir. "O ayak uzandı" demektir. Bizi burada haklı gösteren çok kuvvetli bir tanığımız daha vardır. Bir satır aşağıdaki savda gelen "كُؤْلُ" sözünün arapça izahında "كُؤْلُ" demekle bu fiilin meçhul olduğu gösterilmiştir olur. B. A.

[++] Bugün bu sav "ayağını yorganına göre uzat" şeklinde yazılmaktadır. B. A.

[+++] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda ne olduğu belli olmayan "أَوْبَا" kelimesi "awıp" olacaktır. Nitekim Dv. I, 152,5 ve III, 296,15 te bu kelime geçmektedir. B. A.

Arsalanlayu kökrelim

Küçi anıng kewilsün

"Etrafını evirip çevirelim, attan inerek koşuşalım, arslan gibi kükriyelim, bununla kuvveti zayıflasın".

مَنْلِدِي manıldı: "أَتَمَّاكَ سِرْكََا كَامَنْلِدِي" etmek sırkege manıldı = etmek sırkeye banıldı", (مَنْلِقْ - مَنْلِقْ) manılır - manılmak). Başkası da böyledir.

مَنْلِدِي müneldi: "تَوْنُ مَنْلِدِي ton müneldi = elbisenin yenleri ve fazla olan yerleri kesildi", (مَنْلِقْ - مَنْلِقْ münelür - münelmek).

مَنْلِدِي mündüldi: "أَتُ مَنْلِدِي at mündüldi = at binildi". Başkası da böyledir; (مَنْلِقْ - مَنْلِقْ mündülür - mündülmek).

Kural:

Bu bölüm, " ل=L" üzerine kurulmuştur; ل harfi üç yolda gelir:

Birincisi: İki harfli bir fiil, ل gelmesiyle üç harfli olur. Bu fiilde ل, meghul belgesi olarak bulunur: "أَقْرُدِي ya kuruldı", "أَدَامُ vuruldu" gibi ki, "yay kuruldu", "adam vuruldu" demektir. Asılları "أَقْرُدِي" ve "أَدَامُ" dır.

İkincisi: Lâzım bir fiilden meghul fiil yapmak için getirilir. Bu,

الانانك كُرْدِي " arap dili kuralından dıştır. " ol neng körüldi" [+], " أَلْبِيرْكََا بَرْدِي" o1 yerge barıldı" gibi ki, "o şey görüldü", "o yere varıldı" demektir.

Bazı kere bu harf, kendisinden sonra gelen harfe uyar [++]: "بِرْتِكْ بَرْدِي" bitik bitindi", "أَرَاتَرْدِي" er itindi" gibi ki "kitap yazıldı", "adam süründü" demektir. Bu kelimeler "بَرْدِي" bitildi" ve "إِتْدِي" itildi" dahi olabilir.

Üçüncüsü: Başlı başına bir fiil olmaktır: "أَلْكَ تَرْدِي" ölüğ tirildi", "سُوتُ سُرْدِي" süt soguldı", "سُوتُ سُرْدِي" suw süzülđi" gibi ki "ölü dirildi", "süt gekildi", "su süzülđü" demektir.

- [+] Buradaki " كُرْدِي körüldi" kelimesi yerinde getirilmiş değildir. Çünkü "görmek" kelimesi lâzım değil müteaddidir. Halbuki yukarıdan anlaşıldığına göre lâzım bir fiilden meghul yapılmak gerekti. Nitekim " بَرْدِي barıldı" böyle yapılmıştır. Bay Kilisli de bunun farkına varmıştır. B. A.
- [++] Buradaki arapça ibare şöyledir: "أَلْبِيرْكََا بَرْدِي أَى قَدْ ذَهَبَ لِي ذَلِكَ الْمَكَانَ وَقَدْ بَرَأْتُ هَذَا الْمَرْفَ الْمَرْفَ الَّذِي بَعْدَهُ مِثْلَ قَوْلِهِمْ بَرْدِي" Bunda bir yanlışlık vardır. Çünkü, arapça ibareden, meghul belgesi olarak getirilen ل harfinin, kendisinden sonra gelen harfe uyduğu anlaşılmakta ve buna "بَرْدِي bitindi" örneği verilmektedir. Burada ل harfi yalnız ن olmuştur. Kendisinden sonra gelen harfe uymamıştır. Örneğin "inindi", "tınındı" gibi kelimelerden ibaret olaydı, bu, doğru olabilirdi. Şu halde burada " ل harfi bazı kere ن harfine çevrilir" denmesi daha doğru olur. Aşağıdaki örnekler de bizi teyit eder. B. A.
- [+++] " أَرَاتَرْدِي er itindi" cümlesi dahi buraya yanlış olarak getirilmiş bir örnektir. Çünkü fiilin aslı lâzım değil, müteaddidir. B. A.

"من تكبر كما يتندى" "N = ن" harfine örnek: "men Tengriğe tapındım", "آن بجهنكا يتندى" "ol Begge tapındı" gibi ki, "ben Tanrıya tapındım", "o, Beye hizmet etti" demektir. Şu beyitte dahi gelmiştir:

أَكْرَنَ أَنْكَ بَلِكْرَ كُنَا أَنْكَ زَبَارُو
قُتْلَقْلَقْنِ تَنْغَل قُدْعِلْ كَهْرَ نَارُو

Öğren anıñ biligin künde anğar baru.
Kotkulıkn tapıngıl kodhgıl küwez naru
"Hergün yanına giderek onun bilgisini
öğren, gönül alçaklığıyla ona hizmet
et, gururu bir yana koy".

(Oğluna öğüt vererek diyor ki: Bilgin
ve hakim bir kimseye rastladığında her-
gün onun yanına git, ondan hikmet öğ-
ren; ondan, gönül alçaklığıyla bilgi e-
din, gururlanmayı bırak...).

(تاپینور - تاپینور - تاپینور)

تپندی tepindi: "آر آرن تپندی" er atın tepindi = adam
atını tepti, (adam ayağıyla atını tep-
ti). Bir kimse herhangi bir şeyi ayağıy-
le harekete getirse, kımıldatsa yine
böyle denir; (تپینور - تپینور - تپینور)

بتندی bitindi: "آر بیتک بیتندی" er bitik bitindi = adam
kitap yazındı", (adam kendini kitap
yazar gösterdi). Başka birisinin yardı-
mı olmaksızın yalnız başına yazsa dahi

böyle denir; (بتینور - بتینور - بتینور - bitinür - bitirmek).

بوتندی butandı: "یغاج بتندی" yığaç butandı = ağaç bu-
dandı". Adam, ağacı budar gibi, keser
gibi görüldüğü zaman da böyle denir;
(بتنور - بتنور - بتنور butanur - butanmak).

بیچندی bıçındı: "آر از نکا ات بیچندی" er özünge et bıçındı =
adam kendisi için et doğradı", (adam,
kendisini et doğrar gibi gösterdi). Bu
iş yalnız başına yaparsa yine böyle
denir; (بیچنور - بیچنور - بیچنور bıçınur - bıçın-
mak).

بیرندی бүрүندی: "أراغت ییرقان بیرندی" uragut yogurkan бү-
رүندی = kadın yorgan бүрүندی", (kadın
örtü örtündü, peğelendi). Başkası da
böyledir; (برنور - برنور - برنور бүрүнür - бү-
рүнmek).

барыندی барыندی: "أراغت قان یرندی" uraguttın kan барыندی =
kadından kan boşandı", (kadının dama-
rından kan boşandı). Bu, hayız kanının
çıktığı bir damardır; (барнор - барнор - барнор барınur - барınmak).

барыندی барыندی: "ол евге барыندی" ol ewge барыندی = o, eve
varır göründü". Başkası da böyledir;
(барнор - барнор - барнор барınur - барınmak).

Fiillerden bu türlüсü قاعل an-
laminadır. Bu, hakikatte işlemediği
halde, işliyen kimsenin kendiliğinden
işler gibi bir şey göstermiş olmasıdır.

Nitekim نَصَامَ الرَّجُلِ وَمَا وَتَ denir ki, "adam sağır-laştı, kendini sağır gibi, kendini ölmüş gibi gösterdi" demektir.

بَزَنَدِي bezendi: "uragut أرَاعَتُ بَزَنَدِي = kadın bezendi, süslendi", "ew بَزَنَدِي = ev bezendi = ev bezendi". (ن harfi ل dan gevrilmiştir), (بَزَنَامُف, bezendir - bezenmek).

بَسِنَدِي basındı: "أل أَرَكُ بَسِنَدِي ol erig basındı = o, adamı zayıf gördü, bastı, kahretti", (بَسِنَامُف, basınur - basınmak).

بُشَنَدِي boşandı: "كوي بُوْشَنَدِي koy boşandı = koyun boşandı, bağı çözüldü"; (بُشَنَامُف, boşanur - boşanmak). "تُغُونُ بُوْشَنَدِي tügün boşandı = düğüm çözüldü, boşandı"; "أرَاعَتُ بُوْشَنَدِي uragut boşandı = kadın boşandı". Bu kelime Argu dilince, fasih değildir. (بُشَنَامُف, boşanur - boşanmak).

بُغُونَدِي bogundı: "آت بُوْغُونَدِي at bogundı = at boguldu". Başkası da böyledir; (بُغُونَامُف, bogunur - bogunmak).

بَقِينَدِي bakıngıl: "إيش كِيدِنَا بَقِينَدِي iş kidinge bakıngıl = işin sonuna bak ve düşün"; (بَقِينَامُف, bakınur - bakınmak).

بُكُونَدِي bukundı: "أرَادَاقِن بُكُونَدِي er adhakın bukundı [+]=

[+] Hem yazma, hem basma nüshalarda bu kelimelerde hareke olmadığı gibi ilk harflerinde nokta dahi yoktur. Bize kalırsa kelime (bukundı-bukunur-bukunmak) olacaktır. Biraz önce geçen بُوْشَنَدِي kelimesinin haşiyesine bakınız! B. A.

adam yayılmış olan ayağını büktü", (بُكُونَامُف, bukunur - bukunmak).

تِكُنَدِي tegindi: Çiğilcede, Hakana yahut Beye birisinin gelmesi haber verildiği zaman "أل تِكُنَدِي ol tegindi" denir ki "o, hazır oldu, gelmek için emir aldı" demektir. Gidersen yine böyle denir. Oğuzlar bu söze kızarlar; (تِكُنَامُف, tegindir - tegirmek).

تُغُونَدِي tügündi: "أل تِكُونُ تُغُونَدِي ol tügün tügündi = o, kendi başına düğüm düğdü". Kendini düğüm düğüm gösterdiği zaman da yine böyle denir; (تُغُونَامُف, tügündür - tügürmek).

بُلُونَدِي bulundı: "يَتِكُ بُلُونَدِي yitik bulundı = yitik bulundu". Başkası da böyledir; (بُلُونَامُف, bulunur - bulunmak).

بِلِينَدِي bilindi: "أرَاقِن بِلِينَدِي er ışın bilindi = adam işini bildi", (بِلِينَامُف, bilinür - bilinmek). "أرَاقِن بِلِينَدِي er yazukın bilindi = adam suçunu söyledi, itiraf etti".

تُتُونَدِي tutundı: "كُونُ تُتُونَدِي kün tutundı = güneş tutuldu", "أَيُّ تُتُونَدِي ay tutundı = ay tutuldu"; "بَكُ مَنِي أَوَّلُ تُتُونَدِي Beg menî ogul tutundı = Bey, beni oğul edindi, oğullandı". Başkası da böyledir. "أرُكِيكُ تُتُونَدِي er keyik tutundı = adam yalnız başına ge-yik tuttu". Herhangi bir şey yalnız

başına elde edilirse yine böyle denir.
"أوت توتندی" ot tutandı = ateş tutuştu";
(توتونور - tutunur - tutunmak). Şu
beyitte dahi gelmiştir :

أَذِكُ أَتِي تَوْتُنْبُ أَبْكَارِكُ قَعْرُلُورُ

Ödük otı tutunup

Öpke yürek kavrulur

"Sevgi ateşi tutuştuğu zaman ciğer, yü-
rek kavrulur".

"أَلْ أَفْرَاتُ تَتْتَدِي" ol awurta tutandı = o,
süt nine, daya tuttu, daya edindi".

"أَلْ مَنِ أَلْبَجْجُ تَتْتَدِي" ol meni ötükgi tutandı =
o, beni ötüncü edindi", (o, beni Hakan ya-
nında şefaathçi edindi). Bunun mastarı da
yukarıdaki gibidir.

"أَلْ أَنْكَرُ تَتْتَدِي" ol anğar titindi = o,
ona dayandı, direndi". Şu savda dahi gel-
miştir: "أَنْكَرُ بُوْرُ نَكَرْتِنُوْ بَعَا مَلْأَسْ" anıñg yü-
zinge titini baksa bolmas = onun yüzüne
dik baksa olmaz", (insan, onun güzelliği
dolayısıyla yüzüne bakamaz); (تتتد - تتتد)
titindir - titinmek).

"أَرْتَدْنَدِي" er todundi = adam doyar görün-
dü". Doyduğu zaman da böyle denir; (تدودور -
تدودور) todunur - todunmak).

"أَرَأَيْشْتِنْ بَدْنَدِي" er ıştın tıdhındı a-

تدودور - تيدنفاق", (تيدنفاق - تيدنفاق)
tidhinur - tidhinmak).

"أَلْ سَبِيْنُ رَنْدِي" ol sağıın tarandı = o,
sağıını taradı", (başkasının yardımı ol-
maksızın sağıını taradı), (رَنْمَاق - رَنْمَاق)
taranur - taranmak).

"أَرِغُ رَنْدِي" er tariğ tarandı = a-
dam ekin eker göründü". Yalnız başına
ekerse de böyle denir; (رَنْمَاق - رَنْمَاق)
tarınur - tarınmak).

"أَرَأَيْشْتِنْ رَنْدِي" er ıšta buştı ta-
rındı [+++] = adam ıştın osandı, sı-
kıldı", (رَنْمَاق - رَنْمَاق) tarunur - ta-
runmak).

"أَلْ مَنَّا أَرُورَنْدِي" ol manğa utru turun-
dı = o, bana dayattı". Karşısına durup -
direnirse yine böyle denir", (رُورَنْدِي - رُورَنْدِي)
turunur - turunmak).

"أَرَأُوزْبَيْكِنْ رَنْدِي" er öz bitikin türündi =
o, kendi kitabını dürdü, kendi başına
dürdü", (رَنْمَاق - رَنْمَاق) türündür - türün-
mek).

"أَرَأَيْشْتِنْ رَنْدِي" er ıştın tirendi = a-

- [+] Basma nüshada "رَنْدِي" geklindé geçen bu kelime
"رَنْدِي" olacaktır. Yazma nüshada böyledir. Doğru
olan da budur. B. A.
- [++] Bu kelime yazma nüshada رَنْدِي dir. Doğrusu da budur. B. A.
- [+++] Her ne kadar Brockélmann bu kelimeyi "boştı" geklinde
yazmışsa da doğru yapmamıştır, sanırım. Çünkü "boş" kö-
künden gelen fiilin anlamı ayrı, bunun anlamı yine ayrı-
dır. Nitekim Radloff IV, 1870 te bu kelimeyi "buğmak" im-
lasında yazmıştır. B. A.

dam iştten çekindi". Çekinilen her şey için de böyle denir. "أل تامقارندى ol tamka tirendi = o, duvara dayandı". Başkası da böyledir; (تيرناك - تيرنر - tirendür - tirenmek).

تيرندى terindi: "أل اوزنكاييش تيرندى ol özinge yemiş terindi = o, kendisi için yemiş derdi".

Başkası da böyledir; (تيرنالك - تيرنور - تيريندور - تيرينmek).

تورندى turundi: "ات تورندى at turundi = at arıklaştı". Başkası da böyledir; (تورنالك - تورنور - تورنور - turunur - turunmak).

تورندى turundi: "ار ايشتا تورندى er iştta turundi = adam iştte durakladı", (تورنالك - تورنور - تورنور - turunur - turunmak).

توزندى tezindi: "أل توزندى ol tezindi = o, kaçar göründü", (توزنالك - توزنور - توزنور - tezinmek).

توزندى tizindi: "ار اغت يوقوسين توزندى uragut yingüsin tizindi = kadın incisini dizdi", (توزنور - توزنور - توزنور - tizinür - tizinmek).

توشندى tuşandı: "ار اذاق توشندى er adhaki tuşandı = adamın ayağı dolaştı, kösteklendi", (adamın ayakları korkudan kösteklendi, birbirine dolaştı). Şu savda da gelmiştir: "ارسلن كوكرما ات اذاق توشالير = arslan kökrese at adhaki tuşalır = arslan kökreyince atın ayağı dolaşır, kösteklenir". Bu sav, kendisinden büyükle

çarpışan bir adamın çarpışma zamanı yaklaştığında ayaklarının titremesi üzerine söylenir; (توشنالك - توشنور - tuşanur - tuşanmak).

توشندى töşendi: "أل اوزنكاشك توشندى ol özinge töşek töşendi = o, kendisine döşek döşedi", (توشنالك - توشنور - توشنور - töşenür - töşenmek).

تويندى tewindi: "ار اكين اقمندى تويندى er eligin uwundi tewindi = adam, iştten tasalandı, utandığı ve sıkıldığı için elini oğuşturdu", (تويننالك - تويننور - تويننور - tewinür - tewinmek).

توكندى tokindi: "ار تامقا توكندى er tamka tokindi = adam duvara çarptı", "ار توكندى er tokindi = adam döğüldü". Oğuzca "قىچ توكندى قىچ كىلىك توكىندى = kılıç döğüldü". (توكنور - توكنور - توكنور - tokinur - tokinmak) [+].

توكندى tokundi: "توكوم توكندى tokum tokundi = o, kendisi için hayvan kesti", (توكنور - توكنور - توكنور - tokumur - tokurmak).

توكىندى tıkindı: "ار يونك تار توكىندى er yüng tagarka tıkindı = adam, dağarcığa, guvala yünü teperek tıktı", "اش توكىندى aş tıkindı = yemek tıkindı". Bu söz, birine kızıldığı zaman söylenir; (توكىنور - توكىنور - توكىنور - tıkinur - tıkinmak).

تيلندى telindi: "تام تيلندى tam telindi = duvar delindi", (تيلنالك - تيلنور - تيلنور - telinür - telin-

[+] Metinde bu kelimenin muzari ve mastarı yoksa da biz koyduk. B. A.

mek). Şu parçada dahi gelmiştir :

كُجَنْدِي بِلَاجِمِ
يَاغُودِي تِلَاجِمِ
تِلَينْدِي بِلَاجِمِ
تَغْرُوبِ اَنْغَارِ جَرتِيلُورِ

Küçendi bilegim

Yagudı tilegim

Telindi biligim

Tegrüp anğar çertilür

"Bileğim ağırlaştı, dileğim yaklaştı, bilgim genişledi, ona yaklaşarak yok olur".

(Bileğim bana yük oldu, ağırlaştı, yoruldu; bilgi üzerine çok geyley yazdığım için, ona zulmölundu; şimdi dileğim yaklaştı, göğsümde bilgi kaynakları açıldı; zaman beni oraya yaklaştırdığında ömrüm de bitiyor) [+].

[+] Bu parçanın arapçaya olan çevriminde yazma nüshada ibare *يقول عقل على نفسي ونظيم عليه من كثرة ما كتبت من الحكمة* şeklinde olduğu halde Bay Kılıslı buru basma nüshada... *يقول عقل على نفسي ونظيم عليه* imlâsında yazarak sonra da *نظيم* diye bir düzeltme yapmış ise de bizce bu kelime *نظيم* olsa gerektir. Nitekim *نظيم* kelimesiyle bu kelime arasında bulunan *عطف وادى* nin sonradan konduğu anlaşılmaktadır. *معصي* kelimesinin son harfi olan *ي* nin üzerine ufak bir *و* harfi konmuştur. Şu halde kelime *نظيم* imlâsında yazılmak lâzımken nasılsa *نظلم* şeklinde yazılmış, sonradan düzeltme yapıldığı zaman iyice anlaşılamadığı için bu kelimedenden evvel bir *و* harfi konmuş olmalıdır. Halbuki, bunun yeri yoktur. Biz, manayı kendi anladığımızı göre verdik. B. A.

تِلَينْدِي tilindi: " تَرِي تِلَينْدِي teri tilindi = deri dilindi", (deri, uzunlamasına, kayış gibi yarıldı), (تِلَينْدِي - تِلَينْدِي tilindir - tilinmek).

تَمَينْدِي tamındı: " اَلْ اَوْزَمَكَ يَاغُ تَمَينْدِي ol özinge yağ tamındı = o, kendisi için yalnız başına sütten yağ çıkardı", (o, kendisi için, başlı başına yağ taktir etti), (تَمَينْدِي - تَمَينْدِي tamınur - tamınmak).

جَينْدِي çapındı: " اَرَا تَرِن جَينْدِي er atın çapındı = adam atını kaçıladı", " اَرَا سُوْدَا جَينْدِي er suwda çapdı = adam suda yüzdü". Bu anlamda " جَينْدِي çapındı" dahi denir; جَينْدِي çapınur - çapınmak).

جَينْدِي çakındı: " اَرَا تَرِن جَينْدِي er özinge çakmak çakındı = adam kendisi için çakmak çaktı", (adam, kendini çakmak çakar gösterdi), (جَينْدِي - جَينْدِي çakinur - çakınmak).

جَينْدِي çekindi: " اَرِي تَرِي تَرِي تَرِي er bitikge çekik çekindi = adam, kitaba nokta koymayı üzerine aldı", (جَينْدِي - جَينْدِي çekinür - çekinmek).

جَينْدِي çekindi: " اَلْ يُوْكُر جَينْدِي ol yükün çekindi = o, boğça bağlamayı kendi üzerine aldı ve yalnızca bağladı", (جَينْدِي - جَينْدِي çekinür - çekinmek).

جَينْدِي çalındı: " اَت جَينْدِي at çalındı = yemin kötü-

لۈگۈندەن ات ارىكلادى", "سۈزۈڭ قلاڭكاجىڭ",
söz Beg kulakinga çalındı = söz Beyin
kulağına çalındı". Başkası da böyledir.
Oguzca. "اراوزۇن پىركاچىلدى" er özin yerge çalı-
lındı = adam kendini yere çaldı , yahut
çalar göründü", "چىلماق - چىلماق", (چىلماق -
چىلماق).

چىلدى چىلدى: "چىلدى چىلدى نەڭ = nesne yaş-
lıktan چىلدى", aslı "چىلدى چىلدى"
dır, "چىلماق - چىلماق", (چىلماق -
چىلماق). "at چىلدى = at terledi".

سپىندى سپىندى: "سپىندى سپىندى" işlar yigne sapındı =
kadın iğneye iplik saplamayı üzerine
aldı". Hakikatte yapmadığı halde, kadın,
iğneye iplik geçirir gibi göründü.
(سپىنۇر - سپىنۇر - سپىنۇر).

ساتىندى ساتىندى: "ساتىندى ساتىندى" er atın satındı = adam,
atını satar göründü", "ساتىنۇر - ساتىنۇر",
satınur - satınmak).

ساقىندى ساقىندى: "ساقىندى ساقىندى" er özinge suw saçın-
dı = adam, su saçmayı kendine iş edin-
di", "ساقىنۇر - ساقىنۇر", (ساقىنۇر -
ساقىنۇر).

سۈڭۈندى سۈڭۈندى: "سۈڭۈندى سۈڭۈندى" er sözge sۈڭۈندى = adam,
sözün tadını aldı", (adam, sözün tadı-
nı buldu, söze başladı, işine bakmadı)
(سۈڭۈنۈر - سۈڭۈنۈر - سۈڭۈنۈر).
Şu savda da gelmiştir: "سۈڭۈنۈر سۈڭۈنۈر",
sözge sۈڭۈنse bulun barır = lâfa da-

lan tutsak olur", (sözün tadına dalan
bir kimse esir olur). Bunun bir hikâye-
si vardır [+]. Bu sav, söze dalıp işini
bırakan kimse için söylenir.

سارىندى سارىندى: "سارىندى سارىندى" er suwlıkın sarındı = a-
dam, sarığını sarındı", "اراعۇت بۇرۇنۇڭ سارىندى",
uragut bürünçük sarındı = kadın, başör-
tüsünü örtündü", "سارىنۇر - سارىنۇر", (سارىنۇر -
سارىنۇر - سارىنۇر). Bir adam herhangi bir
şeyi örtündür veya sarınırsa yine böyle
denir.

سارىندى سارىندى: "سارىندى سارىندى" er ışka sarındı = adam
işe sarıldı", (adam, kendisini istedi-
ği, dilediği işi bulan kimselerden kıl-
dı) [++]. (سارىنۇر - سارىنۇر - سارىنۇر).
sarınmak).

سۈرۈندى سۈرۈندى: "سۈرۈندى سۈرۈندى" kişi öz yinin sürün-
di = adam kendi vücudunu kaşdı", "سۈرۈنۈر",
sürünür - sürünmek). Sert bir şey
dögülüp ezildiği zaman da böyle denir.

سۈزۈندى سۈزۈندى: "سۈزۈندى سۈزۈندى" er özinge suw sۈزۈn-

[+] Hikâyenin ne olduğu söylenmemiştir. B. A.

[++] Önceden yazma nüshada "سۈزۈنۈڭ سۈزۈنۈڭ" sözünün arapça tercüme-
si "أى صبر الرئيل نفسه، فى جملة من وصية الكلى الذى رآه، وطلبه
صبر" kelimesinin altındaki noktanın birisi kazanarak
şekline konulmuş. Bay Kilisli Rifat dahi bu son şekli ka-
bul ederek o yolda bastırmıştır. Bize kalırsa bu kelime
صبر olacaktır. Çünkü صبر kelimesi buraya gelmez. Bu an-
lamın صبر ile hiç bir ilişkisi yoktur. Bugün bile "adam işe
sarıldı" deriz. Brockelmann bu kelimeyi "sermek" fiil-
liyle karşılaştırmak istemişse de bu fiilin kökü "sarmak"
tır, "sermek" değildir. B. A.

di = adam, kendine su süzünür görün-
dü", (سُزُونُور - سُزُونُور - سُزُونُور
mek).

سُزُونُور sezindi: "أَلْ أَنْكَارُ سِيزِيْكَ سِيزِيْندِيْ ol anğar sèzik sè-
zindi = o, onu sezdi", (o, onu bir se-
zişle sezdi). سِيزِيْندِيْ سِيزِيْندِيْ (سِيزِيْندِيْ - سِيزِيْندِيْ -
سِيزِيْندِيْ).

سِيزِيْندِيْ sesindi: "أَرْطَلُنْ أَرْغَالِيْ سِيزِيْندِيْ er kulın urgalı se-
sindi = adam, kölesini döğmeğe hazır-
landı, döğmek diledi". At, bağından çö-
zülmeğe üzere olursa yine böyle denir;
سِيزِيْندِيْ سِيزِيْندِيْ (سِيزِيْندِيْ - سِيزِيْندِيْ -
سِيزِيْندِيْ).

سِيزِيْندِيْ süsündi: "أَرْبَاسِيْنْ تَامَقَاسِيْندِيْ er başın tamka süsün-
di = adam, başını duvara vurur görün-
dü". Başkası da böyledir; (سِيزِيْندِيْ - سِيزِيْندِيْ -
سِيزِيْندِيْ).

سِيزِيْندِيْ sagındı: "أَرْقُوْرُ سِيزِيْندِيْ er koyun sagındı = a-
dam, koyunu sağar göründü", (سِيزِيْندِيْ -
سِيزِيْندِيْ sagınur - sagınmak).

سِيزِيْندِيْ sogundi: "أَرْسُغُونْدِيْ er sogundi = adam üçüdü";
"أَرْسُغُونْدِيْ er sogundi = adam sidikten ve
buna benzer şeylerden temizlendi",
(سِيزِيْندِيْ - سِيزِيْندِيْ sogunur - sogunmak).

سِيزِيْندِيْ sigındı: "كِيْكَ رَغَايْفِيْندِيْ keyik turagka sigın-
dı = geyik sığıncağa sigındı". Başka
bir yere sığınan her şey için de böy-
le denir. "مَنْ تَنْكَبِيْكَ سِيزِيْندِيْ" men Teng-
rige sığınur men = ben Tanrıya sığı-
nırım", (سِيزِيْندِيْ - سِيزِيْندِيْ sigınur - si-

gınmak).

سِيزِيْندِيْ sewündi: "أَرْسُغُونْدِيْ er sewündi = adam sevindi",
(سِيزِيْندِيْ - سِيزِيْندِيْ sewünür - sewünmek).

Şu beyitte dahi gelmiştir:

سِيزِيْندِيْ يَنْدِيْ أَرْكَرْ أَرْغَالِيْ
أَلْ كَشْرُ بَلْسِيْنْ أَرْغَالِيْ تَار

Sewünmegil yund öğür adhgır anın
Altun kümüş bulnaban ağı tawar
"At, aygır ile altun, gümüş, ipek ku-
maşla sevinme".

(At, aygır, tay, kısrak, altın, gümüş,
ipek kumaş bulmakla sevinme. Bunlardan
kendin için hayırlı iş edin).

سِيزِيْندِيْ sagındı: "أَلْ مَنْكَ أَرْكَرْ سِيزِيْندِيْ ol manğa edhgü sagın-
dı = o, beni iyi sandı", (benim için i-
yi zan besledi ve onu içerisinde gizle-
di). Sözle yardım ederse yine böyle de-
nir; (سِيزِيْندِيْ - سِيزِيْندِيْ sagınur - sagın-
mak).

سِيزِيْندِيْ sakındı: "أَلْ مَنْدِيْنْ سِيزِيْندِيْ ol mendin [+] sakındı =
o, benden sakındı". (Burada ق harfi
bundan evvelki kelimedekinden daha sert-
tir), (سِيزِيْندِيْ - سِيزِيْندِيْ sakınur - sakın-
mak).

سِيزِيْندِيْ sukındı: "أَرْغَاغْتْ بِيْشْرُ سِيزِيْندِيْ uragut başın sukın-
dı = kadın başını yıkadı". Bu, Uç di-

[+] Yazına nüshada "أَلْ مَنْدِيْنْ ol mindin" şeklindedir. B. A.

lincedir. (سُقِنُورُ - سُقِنَاقُ) sukınur - sukınmak).

sökündi: "أَرَبَجْكَ سَكْنَدِي" er Begge sökündi = adam, Beyin önünde diz çöktü", "أَلْ نُوزِنُ سَكْنَدِي" ol tonın sökündi = o, elbisesini söker göründü", (سَكْنَاكُ - سَكْنُورُ) sökündür - sökünmek).

salındı: "يَنْجُو قَلَا قَتِنُ سَلِنْدِي" yingü kulaktan salındı = inci kulaktan sarktı". Her sarkan şey için de böyle denir; (سَلِنْمَاقُ - سَلِنُورُ) salınur - salınmak).

kapındı: "أَرْتَقَار قَيْنْدِي" er tawar kapındı = adam, mal yağma eder göründü", (قَيْنَاقُ - قَيْنُورُ) kapınur - kapınmak). "أَغْلَانُ يَلُ قَيْنْدِي" og-lan yel kapındı = çocuğa yel dokundu".

katındı: "أَلْ تَلْقَانَايَاغُ قَتِنْدِي" ol talkanka yağ katındı = o, kavuta yağ katar göründü", (قَتِنْمَاقُ - قَتِنُورُ) katınur - katınmak).

kutandı: "أَلْ قُتْنَدِي نَانُكُ" [+] kutandı neng = nesne kuvvetli oldu, ulu nasipli oldu", (قُتْنَانُ - قُتْنُورُ) kutanur - kutanmak).

kaşındı: "أَلْ مَنْدِينُ قَشْنَدِي" ol mendin [++] kaşındı =

[+] Yukarıda geçen her üç kelimenin basma nüshada harekeleri yoktur. Yazma nüshada yalnız ilk kelimenin baş harfi olan ق in üzerinde bir üstün harekesi vardır. Her üç kelimenin ikinci harflerinde nokta, ve hareke yoktur. Bu kelimelerin "قُتْنَدِي kutandı", "قُتْنَانُ kutanur", "قُتْنْمَاقُ kutanmak" olacağına şüphe yoktur. Çünkü Dv. II, 97, 2 de bu anlamda قُتْنَدِي-قُتْنَانُ sözleri vardır. قُتْنَانُ harfinin ن a çevrildiği her zaman görülmektedir. Brockelmann bu kelimeyi "قَتِنْدِي" şeklinde okumuşsa da yanılmıştır. B. A.

[++] Yazma nüshada bu kelime "mindin" şeklinde geçmektedir. B. A.

o, benden kaçar göründü", (جَيْنَاقُ - جَيْنُورُ) kaçınur - kaçınmak).

korundu: "أَلْ تَقَارِئْكَ قُرْنَدِي" ol tawarına korundu = o, malını esirgedi", (قُرْنْمَاقُ - قُرْنُورُ) korınur - korınmak).

kurundu: "أَرُ قُرْنَدِي" er kurundu = adam kurundu, yıkandıktan sonra kurundu", (قُرْنُورُ - قُرْنْمَاقُ) kurınur - kurınmak).

kırındı: "أَلْ نَانْجِي قِرْنَدِي" ol nengni kırındı = o, bir şeyin kabuğunu soyar, kazır göründü", (قِرْنْمَاقُ - قِرْنُورُ) kırınur - kırınmak).

kazındı: "أَلْ أَوْرِنْكَ قُرْنَدِي" ol özinge kudhuğ kazındı = o, kendisi için kuyu kazmayı iş edindi". Kazar görünürse yine böyle denir; (قَزِنْمَاقُ - قَزِنُورُ) kazınur - kazınmak).

kozandı: "أُرَاغْتُ بَرَنْدِي قَزْنَدِي" uragut bezendi, kozandı = kadın bezendi, süslendi", (قَزْنَانُ - قَزْنُورُ) kozanur - kozanmak).

kısındı: "أَرْتَقَار قِيسِنْدِي" er tawarın kısındı = adam, malını kısıtı, cimrilik etti". Sidiği tutularak işeyemiyen kimse için de böyle denir; (قِيسِنْمَاقُ - قِيسِنُورُ) kısınur - kısınmak).

kaşandı: "أَت قَشْنَدِي" at kaşandı = at vebaşka hayvan kaşandı, işedi". lâkin bu, yalnız ata özgerdir. (قَشْنْمَاقُ - قَشْنُورُ) kaşanur - kaşanmak).

كولۇندى kolundi: " ار ناناك قۇندى er neng kolundi = adam bir şey istedi", (قۇنۇر - قۇنۇق), (قۇنۇر - قۇنۇق kolunur--kolummak).

كۈندى kılındı: " ار تىكا قىلىچ قۇندى er tegme kılınc kılındı = adam, her cins iş işledi". Birisi haddini geçmek istediği zaman " اگىز قىلىنا " اگىز قىلىنا " öküş kılınma" denir ki, "haddini tecavüz etme, aşırı gitme" demektir. (قۇنۇر - قۇنۇق kılınur - kılınmak).

كەۋىندى keşündi: " ار سۇفۇ جىكەندى er suw keşündi = adam kendini suyu geçer gibi gösterdi", (جىكەنۇر - جىكەنۇر), (جىكەنۇر - جىكەنۇر keşünür - keşünmek).

كۈگەندى küğendi: " ات جىكەندى at küğendi = atın, ağır yük taşımaktan gücü, kuvveti kalmadı", " ال " ال " ol anıñ tawarın küğendi = o, onun malına zulmetti". Birinci fiil lâzım, bu müteaddidir. (جىكەنۇر - جىكەنۇر küğenür - küğenmek).

كىچىندى kiçindi: " ار اغت جىچىندى uragut kiçindi = kadın orospu oldu, giçişti". Bundan alınarak " كىچىنما " كىچىنما " kiçinme" denir ki "kaşınma, giçişme" demektir. Aslı " ات جىچىندى " et kiçindi" sözünden alınmıştır, "vücut kaşındı, giçişti" demektir. (جىكەنۇر - جىكەنۇر kiçinür - kiçinmek).

كىرندى kirindi: " ار سۇدا كىرندى er suwda kirindi = adam suya girindi, yıkandı", " ار افكا كىرندى " er ewge kirindi = adam, kendisini eve

كىرندى kirindi: " ار ناناك قۇندى er neng kolundi = adam bir şey istedi", (قۇنۇر - قۇنۇق), (قۇنۇر - قۇنۇق kolunur--kolummak).

كۆرۈندى köründi: " ال بىكە كۆرۈندى ol Begge köründi = o, Beye kavuştu, o, Beyi gördü", " تاغ كۆرۈندى " تاغ كۆرۈندى = dağ göründü". Başkası da böyledir. Uzaktan karaltı halinde beliren her şeye de böyle denir; (كۆرۈنۇر - كۆرۈنۇر), (كۆرۈنۇر - كۆرۈنۇر körünür - körünmek).

كۆزۈندى közündi: " كۆزۈندى ناناك közündi neng = nesne görüldü". Arguca. Burada bir kural vardır; kural şudur: Bu kelime "göz" anlamına olan " كۆز " köz"den alınmıştır. Yalnız, Argular bu fiilin emri hazırında mâziye uymiyarak " كۆر " kör" derler, "gör" demektir; bu kelime r ile, mâzisi z iledir. (كۆزۈنۇر - كۆزۈنۇر közünür - közünmek).

كەسىندى kesindi: " ال اوزىنكا ات كەسىندى ol özinge et kesindi = o, kendisi için et kesindi". Başkası da böyledir; (كەسىنۇر - كەسىنۇر), (كەسىنۇر - كەسىنۇر kesinür - kesinmek).

كۆشۈندى köşündi: " ار كۈنگە كۆشۈندى er künge köşündi = adam güneşten gölgeye çekildi, gölgelendi". Birinden gizlenen kimse için de böyle denir; (كۆشۈنۇر - كۆشۈنۇر), (كۆشۈنۇر - كۆشۈنۇر köşinür - köşinmek).

كۈۋەندى küwendi: " ال مېنىك بىرلا كۈۋەندى ol mening birle küwendi = o, benimle öğündü", " كۈۋەنۇر - كۈۋەنۇر ", (كۈۋەنۇر - كۈۋەنۇر küwenür - küwenmek).

كُلُّنْدِي küllüdi: "أَرَّالِي أَذَابِي كُتْدِي" er eligi adhakı kü-
lündi = adamın çalışmaktan, yürürken çok
sallanmaktan, sanki ağırlıktan bağlan-
mış gibi eli ayağı yoruldu", (كُنُّور - كُنُّنَاك),
küllünür - küllünmek).

كُومُنْدِي kömüdi: "أَرَّتَّارِن كُومُنْدِي" er tawarın kömüdi = adam,
malını gömer göründü", (كُومُنَّاك - كُومُنَّاك),
kömünür - kömünmek).

Bu bölüm bir takım yollarda yü-
rür:

Birincisi: Failin, başkasından
yardım olmaksızın başlı başına bir işi
işlemesi anlamınadır. Bu çeşidin aslı,
iki harfli fiillerden olmaktadır: "أَلَّكَارِنْدِي"
ol ewge barındı = o, eve gerçekten git-
mediği halde gider göründü", "أَلَّشَرِنْدِي"
ol aş tatındı = o, hakikatte tatmadığı
halde aş tatar gibi göründü". Bu çeşit,
arapçadaki تَفَاعُلُ babı yerindedir:
تَصَامُّ الرَّجُلُ denir ki "adam, sağır olmadığı halde sa-
ğır göründü" demektir. Akıllı olmadığı
halde akıllı görünen kimseye مَاقَلُ denil-
diği gibi [+].

İkincisi: Failin bir işi, baş-

[+] Bu birinci kısmın başlığı, misallerine uymamaktadır. Başlı-
ğın tercümesini verdik. Arapçası şudur: أَحَدًا هَا أَنْ يَكُونَ لَيْسَتْ بِدَادٍ. Yukarıda bu başlığı verdikten sonra
Kaşgarlı'nın "bu çeşit arapçadaki تَفَاعُلُ babı yerindedir" dema-
si uymıyor. Bize kalırsa yukarıda arapçasını verdiğimiz ve
tercümesini yaptığımız kısım yanlıştır. Doğrusu "failin, ha-
kikatte bir fiili, işlemediği halde, işler gibi görünmesi-
dir" şeklinde olmalıdır. B. A.

kalarının yardımına kalmadan, tek ba-
şına yapmasıdır: "أَرَّالِي أَلْدِي" er alı-
mın alındı = adam alacağını kendi başına
aldı", "أَلَّتَرَعِنْدِي" ol tarıç tarındı =
o, kendisi için, kendi başına tohum ek-
ti" gibi. Bu anlamda olduğu zaman cüm-
lede "أَوْزُ" öz" kelimesi gelir. "أَوْزِنَا"
özinge = kendisine", "أَوْزِي" özi = ken-
disi" demektir. أَوْزِنَا kelimesindeki ل
arapçada "için" anlamına olan ل yerin-
dedir. Fiil hakikaten yapılmayıp ta
yapılır gibi görüldüğü zaman "öz" keli-
mesi söylenmez. Bu ikisi arasındaki
fark şudur: İşler, bütün insanlar a-
rasında ortaktır. Onlardan biri bir i-
şi başkasının yardımı olmaksızın, ken-
di kendine işlemeğe girişirse "öz" ke-
limesi söylenmedikçe sıfat noksan olur;
"öz" kelimesi söylendiği zaman tamam-
laşır. Bu şekilde iş, işliylene bağlı
olur, ortaklıktan çıkar. Ulu Tanrının
فَأَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ sözü de böyledir. Çünkü
"قتل" = öldürmek" işi bütün halk ara-
sında ortaktır. أَنْفُسَكُمْ demekle halk a-
rasında onlar tahsis edilmiş oluyor.
نَفْسِ kelimesi zikredilmedikçe sıfat
nakıs olacak idi. Amma, fiil, "gösteriş"
manasına olursa lâzım olur; fiilde or-
taklık olmaz. "Öz" kelimesi zikredil-

mese de lâzım fiil ona delâlet eder. Böylece mana tamam olur. Ulu Tanrının *كَلَّا إِذَا الْإِنْسَانُ لَطْفَى أَنْ رَأَاهُ اسْتَفْغَى* sözü gibidir. *أَنْ رَأَى نَفْسَهُ اسْتَفْعَى* denilmemiştir. Bu, Türkçe "ایشقا باین ışıka bakın" sözü gibidir ki, "ışına bak, işin sonuna bak !" anlamınadır. " *كُرِنَتْ* kurın"[+] sözü de böyledir, "kurun, kurulan" demektir. " *سُفَعَا كِرِن* suwka kirin" cümlesi de bu kabildendir, "suya gir" demektir.

Üçüncüsü: *ل* bölümüyle *ن* bölümünün birleşmesi ve *ن* un *ل* dan çevrilmiş olmasıdır: " *بِتِكْ بَتِيدِي* bitik bitildi" denildiği gibi " *بِتِكْ بَتِيدِي* bitik bitindi" de denir, ikisi de bir anlamdadır, "kitap yazıldı" demektir. *ن* , burada meçhul fiilin belgesi olmuştur. Nitekim bu, arapçada dahi olmaktadır: *بَجَلُ الدَّلْوِ وَكَبْنُهُ* ve *رَجُلٌ شَتْنُ الْأَصَابِحِ وَشَتْنُهَا* sözleri gibi.

Dördüncüsü: Başlı başına bir kelime olup yukarıdaki manalardan hiç bir şey bildirmiyerek *ن* gelmeden evvelki hali ne ise o manayı veren şekildir: " *تَنْكِرِيكَا بَتِيدِي* Tengriye tapındı", " *تَنْكِرِيكَا بَتِيدِي* Tengriye sığındım" gibi ki,

[+] Basma nüshada unutulmuş olan şu *فَرِنَ أَيُّ جَعْفَ* ibaresi yazma nüshada vardır. Biz yazma nüshaya göre tercüme ettik. B. A.

"Allaha taptı", "Tanrıya sığındım" demektir. Bu manalar, harfi illetli ve gunneli kelimelerden başka mücerret ve ziyadeli kelimelerde dahi böyledir.

Kural: Üç harfli kelimelerden yapılan [+] muzariler iki kısma ayrılır:

1 - Ortası sâkin olandır: "o, elbise giydirdi" anlamına olan " *أَلْ تُونْ كَذُرْدِي* ol ton kedhürdi" sözündeki *كَذُرْدِي* kelimesinin muzarii bulunan " *كَذُرْ* kedhür" kelimesi gibi. *ذ* harfi mâzide harekeli, muzaride sâkindir. " *تَنْكِرِيكَا بَتِيدِي* Tengriye tapındı" cümlesindeki *بَتِيدِي* sözünden alınan " *بَتُونُورْ* tapnur" kelimesi de böyledir. *ب* harfi mâzide harekeli, muzaride sâkindir [++].

2 - Mâzide ve muzaride ortası harekeli olmaktır: "At kulağını dikti" anlamına olan " *أَتْ قَلَاقْ تَشُرْدِي* at kulak

[+] Arapçasında *أَفْعَالُ الْمُسْتَقْبَلَةِ مِنَ الثَّلَاثِي تَقْسِيمٍ* denilmiş ise de verilen örneklerden anlaşıldığına göre *مُسْتَقْبَلَةٌ* kelimesinin anlamı istikbal şekli olmayıp hal ve istikbale ihtimali bulunan muzari sıygasıdır; çünkü arapçada başlı başına bir istikbal sıygası yoktur. B. A.

[++] Yazma nüshada *أَلْ تُونْ كَذُرْدِي* ve *تَنْكِرِيكَا بَتِيدِي* *أَيُّ أَيُّ الْبَسْرِ النَّوْبِ كَذُرْدِي* *أَيُّ عِبْدًا لِلَّهِ تَعَالَى بَتُونُورْ* denilerek muzari sıygalarının ortaları harekeli yazılmış ise de yanlıştır. Bu kısmın gereği " *كَذُرْ* kedhür" ve " *بَتُونُورْ* tapnur" olacaktır. B.A.

tuwurdı" sözündeki تَفُرْدِي fiilinin muzari olan " تَفُرَارُ tuwurar" gibi. Yumşak ف bu kelimenin mâzisinde ve muzariinde harekelidir [+]. Ve yine "Allah beni korudu" anlamına gelen " تَكْوِيْتِي تنگري meni ködhezdi" cümlesindeki كَدَّزْدِي fiilinin muzari gibi[++]; ذ harfi mâzide ve muzaride üstündür.

Bu yolda asıl olan, isimden yapılan her fiilin muzariinde kelimenin ortası harekeli olmaktır. " تَشَكُّ لَسَّالْدِي تشك تöşek töşeldi", " تَوُكُز تَوُكُز تügün tügüldü", " تَرِيغ سَقَّالْدِي تاريغ suwaldı" cümlelerindeki mâzilerin muzari sıygaları gibi ki -sıra ile- manaları "döşek döşendi", "dügüm düğüldü", "ekin sulandı" dır [+++].

[+] Buradaki arapça ibare تَفُرَارُ - فَا لَفَاءُ الرَّيْكَةِ مِنْهَا حَرْفٌ وَالْمَا حِي وَالْوَا حِي وَالْوَا حِي şeklinde ise de yanlıştır. Örneklerden ve sözün gelişinden anlaşıldığına göre التَوُكُز وَالْوَا حِي sözünü olacaktır. Biz doğru şeklini göz önüne alarak tercüme ettik. Basma nüshada تَفُرَارُ şeklinde geçen bu kelime, yazma nüshada تَفُرَارُ şeklindedir. Her iki şekil de yanlıştır. Doğrusu " تَفُرَارُ tuwurar" dır. Nitekim Dv. II, 61, 7 de تَفُرَارُ şeklinde geçmektedir. B.A.

[++] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda كَدَّزْدِي fiilinin muzari gösterilmemiş; nasılsa unutulmuş. Halbuki bu parça muzari sıygasının şekillerini göstermek üzere yürümektedir. " كَدَّزْدِي ködhezdi" fiilinin muzari " كَدَّزُّ ködhezür" dür. Bk. Dv. II, 71, 9. Biz haşiyede bu sıygayı göstermeyi yerinde bulduk. B. A.

[+++] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda تَشَكُّالْدِي - تَشَكُّالْدِي - تَشَكُّالْدِي fiillerinin muzarileri gösterilmemiş, unutulmuş olacaktır. Bu bahsin muzari bahsi olduğu meydandadır. Buradaki eksiklik pek açık olarak göze çarpmaktadır. Yukarıdaki üç fiilin muzarileri şunlardır: " تَشَكُّلُ تöşelür", " تَوُكُزُ tügülür", " تَقُّلُ suwalur". B. A.

Aslında fiil olan kelimelerden gelen muzari sıygasında ortası çok ke-re sâkin olur: " سَوُنُ سَوُنُ سوغıldı", " كُونُ سَوُنُ كُونُ kün sawıldı" cümlelerindeki fiillerin muzarileri olan " سَوُنُ sag-lur" ve " سَوُنُ sawlur" kelimeleri gi-bi [+].

Bu ayrımın bölümleri, başka bölümlerde bulunmayan bir takım manaları kucaklamıştır. ر ayrımında üç yol vardır :

1.- İsimden yapılan fiillerdir: " تَوُنُ قَرَزْدِي ton kızardı" demek olan " تَوُنُ قَرَزْدِي ton kızardı" cümlesindeki قَرَزْدِي fiili gibi; aslı " قَرَزْدِي kızıl erdi" dir, "kızıl oldu" anlamınadır. Burada ل ve هزه atılarak kelime köklü bir fiil olmuştur. "Elbise karardı" anlamına olan قَرَزْدِي " تَوُنُ قَرَزْدِي ton karardı" cümlesindeki قَرَزْدِي fiili de böyledir; aslı " قَرَزْدِي kara erdi" dir, "kara oldu" demektir. Bu da قَرَزْدِي sözünden alınmıştır.

2.- İki harfli bulunan lâzım

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda " سَوُنُ سوغıldı" ve " سَوُنُ saglur" şeklinde geçen bu iki kelimenin ilk harflerindeki hareke yanlış olacaktır; doğrusu " سَوُنُ sogıldı" ve " سَوُنُ soglur" olmalıdır. Çünkü arapçasından anlaşılan budur. Metinde ibare سَوُنُ سَوُنُ سوغıldı şeklinde geçmektedir. Bk. Dv. II, 99, 9. Brockelmann "sogurmak" kelimesini kaynak göstermesizin "sugurmak" şeklinde almışsa da doğru yapmamıştır. Çünkü kelimenin aslı "sogurmak" kökünden gelmektedir. B.A.

fiillerdir ki, ر harfi bu fiilleri müteaddi yapmıştır: "Adam su geçti" demek olan "أَرَسُوهُ جَوَّ" er suw keçti" cümlesindeki جَوَّ fiilinden alınan "جَرَدِي" keğürdi" sözü gibi, "أَنِسْفَذْنِي كَرْدِي" anı suwdan keğürdi" denir ki "onu sudan geçirdi" demektir.

"Adam kaçtı" demek olan "أَرَجَبُو" er kaçtı" cümlesindeki جَبُو sözünden alınan "جَرَدِي" kaçurdu" fiili gibi.

3.- Bu anlamlardan hiç birisi beklenmeyip fiilin kendi öz anlamına gelmesidir: "Onun boynunu burdurdu" demek olan "أَبَانُ بَيْنَ قَدْرَدِي" anıñ boynın kağırdı" ve "kabı boşalttı" anlamına gelen "قَابُ قَدْرَدِي" kap koturdu" gibi.

ز harfi iki yolda gelir:

1.- Fiili, müteaddi yapmak için getirilir: "Adam su damlattı ve damzırdı" anlamına olan "أَرَسُوهُ تَرَدِي" er suw tamuzdı" gibi. Bu, kuraldan dıştır.

2.- Başka anlam beklenmiyerek kelimenin kendi öz manasına gelmesidir: "Bilmece sordu, söyledi" anlamına gelen "بَرَعَقُ بَرَدِي" tabuzguk tabızdı" sözü gibi.

ش bölümünün kuralı yukarıda geçti.

ق ve ك bölümü iki yolda ge-

lir:

1 - İki harfli fiile gelerek, işliyenin işe dileği olmaksızın alt olması, o işin tesiri altında kalması anlamını verdirir [+]. "Adam düşmana basıldı, düşman eline geçti" anlamına olan "أَرَعَيْفًا بَسَقْتِي" er yağıka basıktı", "adam susadı" anlamına gelen "أَرَأُسُقِي" er usuktu" gibi. Bu fiillerin asılları "بَسَقْتِي" basdı" ve "أَسَدِي" usdı"dır [++].

ك harfine örnek: "Elbise kirlendi" anlamına olan "تَوَزَكِرْتِي" ton kırık-ti" ve "arkadaşlarından geri kalacak derecede adam zayıfladı" anlamına gelen "أَرَكِنْتِي" er könikti" gibi.

Bu bölümde başka bir yol daha vardır; o da, kelime öz manasına gelip başka anlamlara gelmemesidir: "Adam evini özledi" anlamına olan "أَرَأَفَكَا أَشَقْتِي" er ewge aşuktu" ve "adamın şekli, sureti, kalıbı, kıyafeti perişan oldu" anla-

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda ibare şöyledir:
فِي دَخْلٍ فِيهِ الْكَافُ وَجَوْنُ الْمَعْنَى أَرَأَلْدِي وَقَعَّ عَلَيْهِ الْفِعْلُ صَارَ مَغْلُوبًا عَلَيْهِ مِنْ اِخْتِيَارِهِ
Burada bir yanlışlık vardır. مِنْ اِخْتِيَارِهِ parçası
olacaktır; çünkü aşağıda verilen örnekler ancak bu şekilde buraya misal olabilir; başka türlü olamaz.
"Basılmak" ve "susamak" failin elinde olmayan şeylerdir.
Fail, bu gibi şeylerin istemiyerek tesiri altında kalır. B. A.

[++] Gerek basma ve gerek yazma nüshalarda "بَسَدِي" basdı" şeklinde geçen bu kelime yanlış olacaktır. Doğrusu "بَسَدِي" basdı"dır. B. A.

mina gelen "أَرَيْشِي يَلُكْتِي" er işi gülükti" gibi [+].

ل ve ن harfleri hakkındaki kural geçti.

Bu bölümden mastar صَلَّالْ vezni üzere gelir: Ortası harekeli olarak "كَرَّمَاقْ kaçurmak", "كَرَّمَاقْ kötürmek" gibi. Bu çeşit mastarlar doğru ve asıl mastarlardır.

İzafet yoluyla olan mastarlar ortası sâkin olarak فَعْلِي yapısı üzerine gelir: "أَنْكْ يَنْكْ كَرَّمَاقْ" anıñ yük köt-rügi kör" ve "أَنْكْ سَوْفْ كَرَّمَاقْ" anıñ suw keçrügi kör" gibi ki, "onun yük götür-mesini gör", "onun sudan geçirmesini gör" anlamlarınadır.

غ ve ك in yerini yukarıda bildirmiştik.

Bu ayırmadan emir üç harf üzeri-

[+] Basma nüshada gördüğünüz şekilde olan bu Türkçe örnek yazma nüshada أَرَيْشِي يَلُكْتِي şeklindedir. Biz burada bir yanlışlık olduğunu seziyoruz. "iş" ve "ış" kelimelerinden hiç birisi "heyet" manasına gelmemektedir. Şu halde bu kelime يَلُكْتِي olsa gerekir. Biz "يَنْ يَنْ" kelimesinin "cisim, vücut" manasına geldiğini biliyoruz. Genişleme yoluyla "suret, kılık" anlamlarına kadar gitmiş olabilir. Elimizde kuvvetli bir dayanaç yoksa da sözün gelişi bize hak vermektedir. Bundan başka أَرَيْشِي kelimesinin yazma nüshadaki şekli de bizim güdeğimize (davamıza) tanıktır; çünkü bu kelimenin yazma nüshadaki yazılışında ش harfinden sonra bir diş vardır. Her ne kadar bu diş üstünde ve altında bir nokta yoksa da burada açıktan açığa noktasi unutulmuş bir harf görülüp durmaktadır. Şu halde أَرَيْشِي parçasındaki ا harfi fazla, ش nın üstündeki noktalar dahi yanlış konmuştur. Doğrusu "أَرَيْشِي يَلُكْتِي" er yini gülükti" olacaktır. B. A.

ne gelir [+]. Onun için buna "üçlü" dedik: "تَنْكْرِيكَا تَنْكْرِيكَا تَنْكْرِيكَا" Tengriğe tapın", "تَنْكْرِيكَا تَنْكْرِيكَا تَنْكْرِيكَا" Tengriğe yükün" sözlerindeki "ta-pın" ve "yükün" kelimeleri gibi ki, "Al-laha tapın", "Allaha secde et" demektir. "Sabret" anlamına gelen "سَبْرِيكْ serin" kelimesi de böyledir. Emri hazırın müfredinde kural olarak, yukarıda söy-lendiği üzere istersen "تَنْغِيلْ tapın-gıl", "يُكُنگِيلْ yüküngil", "سَبْرِيكْ serin-gil" dahi dersin.

Nehide de, nefide söylenmiş oldu-ğu üzere- م ve ا getirilir: "سَقِنَا sa-kınma", "سَبْرِنَا sewinme" sözlerinde ol-duğu gibi ki, "sakinma", "sevinme" de-mektir.

Birinci şahısta م ile "بَنْدَمْ tapındım", ikinci şahısta genizden ge-len ك ile "بَنْدِيكْ tapındıñ", üçüncü şahısta ي ile "بَنْدِيكْ tapındı" denir. Ar-gu boyunun bir takım kelimelerinde ikinci şahsın ك harfi غ harfine çevrile-rek "بَنْدِيكْ tapındı" denir, "tapındın" demektir. Yine Arguların "sen onu ka-çırdın" anlamına olan "سَنْ أَبِي كَرَّمَاقْ sen anı kaçurdu" sözleri de böyledir. Ku-

[+] Burada yazma nüshanın ibaresi أَرَيْشِي يَلُكْتِي أَرَيْشِي يَلُكْتِي şeklindedir ise de yanlış olmalıdır. Sözün gelişinden bunun أَرَيْشِي يَلُكْتِي olacağı anlaşılıyor. B. A.

ral bütün fiillerde birdir; değişmez. Genizden gelen ك اسıldır, غ getirmek yakışsızlıktır.

Bu ayırmadan ismi fail, öbür Türklerin dilinde " بکنوچی, tapinguçi", " yüküngüci" şeklindedir. Oğuzların dilinde ismi fail " بکندی, tapındaçı", " yükündeçi" şeklini alır.

Fiilin devamıyla vasıflanan fail sıygası " تینغان, tapingan", " yüküngen" şeklindedir. Bu şekilde ك, ق ve tok seslilerle buna benzer şeyler, yukarıda açıklamış olduğum yoldadır.

Bir iş yapmasını dilemekle vasıflanan fail sıygası " تینساوا, tapug-sak er" gibi, "hizmet seven adam" demektir.

Bu çeşit sıfatlar üç harfli ve üç harfliden fazlasında az gelir ise de kural hepsinde bir yürür. İki harfli olanlarda kelimenin sonu atılarak bu sıfatı gösteren harfler getirilir. " تندی, tapındı" sözünden " تینساوا, tapugsak" gibi. Burada ن atıldı, kelime aslına döndü. Aslı "hizmet" manasına olan " تیغ" tapuğ"dur.

Failin bir işi işlemesi hakkı olduğu ve buna azmettiği manasıyla va-

sıflanan fail şekli her üç hareke ile فاعلعل فعلعل ölçüsündedir; bu ölçünün iki ع harfi harekelidir ve ölçüdeki birinci ل ile üçüncü ل harfleri sakin-dir. " بک یازوق بکنر کلک آر دی" Beg yazuk ke-gürgülük erdi" sözünde olduğu gibi ki, "Beyin suktan geçmek hakkı idi" demektir. " آل تنکر بکا تینغلر آر دی" ol Tengrige tapınguluk erdi" sözü de böyledir, "onun Tanrıya tapmak hakkı idi" demektir.

Bunun kuralı, ق lı ve ك li kelimeleri göz önüne alarak köke bu harfleri ziyade kılmaktır. Bu çeşit biraz da mastar manasını taşımaktadır. Failin işi işliyenlerden birisi olması suretiyle vasıflanan fail şekli " آل تنکر بکا ol Tengrige tapnıglı erdi", " آل منی سغدینر بکنر آر دی" ol meni suwdın kegrükli erdi" cümlelerindeki " تینغلر, tapnıglı", " بکنر کلک kegrükli" sözleri gibi ki, "o, Tanrıya tapanlardan idi", "o, beni sudan çirenlerden idi" demektir.

Bu ölçünün kuralı -iki ع harfi sâkin ve iki ل harfi harekeli olan- فاعلعل فعلعل şeklindedir. Bir fiil ile birlikte söylenen " آر دی erdi" kelimesi, failin, fiilini yapmış olduğunu haber verir. Bir fiilden sora " آل ol" harfi

veya "رُرُ turur" fiili gelirse, failin o işi işlemediğini, işlemek azminde olduğunu haber verir.

İsmi mef'ul: İsmi mef'ul değişmeksizin bir yolda gelir. "كُرْمِشْ نَانِكْ" közetmiş neng", "كُورْمِشْ قَابْ" koturmuş kap" gibi ki, "gözetilmiş nesne", "boşalmış kap" demektir.

Lâzım fiillere ل ve ش getirildiğinde sıyga, o işin geçmiş olduğunu haber veren bir sıfat olur: "سَقْلِشْ كُونْ" sawılmış kün", "سُغُلْمِشْ سُوْفْ" sogulmuş suw" gibi ki "inmiş güneş", "soğulmuş, çekilmiş su" demektir.

Fiillerin çekilmesinin kuralı iki harfliler ayrımında geçti. Mekân ismi, zaman ismi dahi böyledir. Bunları yapmak için köke bir takım harfler ziyade kılınır. Kuraldan hiç bir şey dışarıda kalmaz. Bunu iyi anla !.

Üç harfliler ayrımı bitti.

+
+ +

DÖRT HARFLİLER AYRIMI

ل HARFİ UÇ HAREKE İLE HAREKELİ, ع HARFİ

SÂKİN OLAN قَعْلَدِي AYRIMI

رُرُكُرْدِي pürkürdi: "كُوكْ رُرُكُرْدِي" kök pürkürdi = gök bulutlarla örtüldü, büründü", "بُغِي نُونُقَا سُوْفْ رُرُكُرْدِي"

yugı tonka suw pürkürdi = yuyucu, tavlamak için elbiseye su pürkürdü", "رُرُكُرْدِي", "فَانْ رُرُكُرْدِي" pürkürer - pürkürmek). "فَانْ رُرُكُرْدِي" kan pürkürdi = kan fıskırdı, kan yarıdan fıskırdı".

بِغْتُرْدِي biğturdı: "اَرِيغْچَا بِيغْتُرْدِي" er yığaç biğturdı = adam ağaç biğtirdi", "بِيغْتُرْمَاقْ" biğturur - biğturmak).

بَارْتُرْدِي barturdı: "اَلْ مَنِي عَڤْكَا بَارْتُرْدِي" ol meni ewge barturdı = o, beni eve gönderdi". Başkası da böyledir; "بَارْتُرْمَاقْ" barturur - barturmak).

بَسْتُرْدِي basturdı: "بَكْ اَغْرِي بَسْتُرْدِي" Beg ogrını basturdı = Bey hırsızı bastırdı", (Bey hırsızın elini ayağını bağlamakla ve bastırmakla emretti). Herhangi bir şeyi kımıldanmaktan ve dönmekten alıkoymak için bastırılırsa yine böyle denir; "بَسْتُرْمَاقْ" basturur - basturmak).

بُغْتُرْدِي bogturdı: "اَلْ اَنِي بُوغْتُرْدِي" ol anı bogturdı = o, onu boğdurdu". Başkası da böyledir; "بُغْتُرْمَاقْ" bogturur - bogturmak).

بِرْقِرْدِي birkirdı: "اَتْ بِرْقِرْدِي" at birkirdı = at homurdandı, genizden ses çıkardı". Başkası da böyledir; "بِرْقِرْمَاقْ" birkirar - birkirmak).

بُرْقُرْدِي burkurdı: "اِشْلَا دُيُوزِي بُرْقُرْدِي" ışlar yüzi burkurdı = kadının yüzü buruştu, derisi büzüldü"; "بُرْقُرْمَاقْ" burkurar - burkurmak).

belgürdi: "ایش belgürdi = iş belirdi, açığa çıktı". Başkası da böyledir. Şu savda da gelmiştir: "kür keligi yazın belgürer = güzün gelişi yazdan bellidir". Bu sav, önceden sonu belli olan iş hakkında söylenir[+]. Şu beyitte dahi gelmiştir :

كزلب تترسفاك لكان اذ ريشكي بلكرار

بشليغ كركون بيسما [++] يايشي انك سفقار [+++]

Kizlep tutar sewüklük

Adhrış küni belgürer

Başığ közüğ yapsama

Yaşı anın sawrukar

"Sevgiyi gizli tutar, ayrılık günü belirir; yaralı gözü kapatma, onun yaşı fişkırır, savrulur".

(Gizli sevgi ayrılık gününde bellidir. Yaralı ve yaşlı göz, yaşını saklıyamaz). (Belgürer - belgürmek).

[+] Buradaki arapça ibare şöyledir: "هذا في امر يقال اول حاله بما له" Burada bir yanlışlık vardır. Bize kalırsa "sawrukar" şeklinde olacaktır; biz anlamı ona göre verdik. B. A.

[++] Bu kelime, basma nüshada "baysama" şeklinde geçmiştir ise de yazma nüshada bu hem "yapsama" hem "baysama" şeklinde okunabilmektedir. Bize kalırsa "yapsama" olacaktır. Bk. Dv. I, 385, 16. B. A.

[+++] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda bu kelimenin nasıl okunacağı belli değildir. Bize kalırsa "sawrukar" şeklinde olacaktır. Çünkü Dv. II, 180, 9 da geçen beyitteki şu mısra bize tanık olmaktadır: "B. A.

kuş talpırdı: "kuş talpırdı = kuş kana-diyle dalbındı", "talwır talpırdı = keklik dalbındı". Dalbınan, çarpınan her şey için de böyle denir; (talpırar - talpırmak).

Tengri ogul togturdi = Tanrı çocuk doğurttu". Aslı "toğurtturdi"dir. Bu kural şöyledir: Bir fiil, aslında t olmaksızın müteaddi olursa ona bir t getirilir. Böylelikle fiil iki failden bir fiile geçer. Failin birisi buyurur, ikincisi yapar "su içürdi" anlamına olan "su içürdi" sözü "su içürdi" şekline konulduğu zaman mana; o adam, başkasına su içirmekle emretti" demek olur. "ol anı bogdı" sözündeki fiili "bogdı" şekline konulduğu zaman mana, "o, başkasına onu boğmakla emretti" demek olur. Bu, arapçadaki ve sözlerindeki ve ile fiilleri gibidir. Burada fiil, bir ziyade kılmakla iki failden bir mef'ule geçmişdir; bu da öyledir. (toğurtur - toğurtmak).

[+] Basma nüshada "toğurtur" şeklinde geçen bu kelime yazma nüshada "toğurtur" şeklinde ise de yanlıştır. Bay Kılıslı düzeltmiştir. B. A.

تَقْرُدِي takturdi: "أت سيشقا تَقْرُدِي" et sıkta taktur-
dı = eti şişe dizdirdi, (تَقْرُزُ - تَقْرُمَاوُ)
takturur - takturmak).

تَقْرُدِي tıkturdi: "أونع قابقا تَقْرُدِي" unuğ kapka tıkturdi =
unu kaba tıktirdi, bastırdı". Başkası
da böyledir; (تَقْرُزُ - تَقْرُمَاوُ)
tikturur - tikturmak).

تَقْرُدِي tutturdy: "بک اغزینی تَقْرُدِي" Beg ogrını tutturdy =
Bey hırsızı tutturdy", (تَقْرُزُ - تَقْرُمَاوُ)
tutturur - tutturmak).

تَقْرُدِي töktürdi: "أل سوف تَقْرُدِي" ol suw töktürdi = o, su
döktürdü". Başkası da böyledir; (تَقْرُزُ - تَقْرُمَاوُ)
töktürür - töktürmek).

تَقْرُدِي tıktürdi: "أل تون تَقْرُدِي" ol ton tıktürdi = o,
elbise dıktirdi", (تَقْرُزُ - تَقْرُمَاوُ)
tıktürür - tıktürmek).

تَقْرُدِي talturdi: "أفأرب تَقْرُدِي" anı urup talturdi =
onu bayıltasıya kadar dögdü", (تَقْرُزُ - تَقْرُمَاوُ)
talturur - talturmak).

تَقْرُدِي teltürdi: "أل تام تَقْرُدِي" ol tam teltürdi =
o, duvar deldirdi". Buradaki ikinci ت,
ل [+] den çevrilmiştir. Nitekim arapça
gıda قَدَّرَ قَدَّرَ عَلِيٌّ دَهِدٌ gibi dendiği gibi
denir. Ulu Tanrının وَمَنْ قَدَّرَ عَلَيْهِ رِزْقَهُ
âyetlerinde وَإِذَا مَا بَدَأَهُ فَصَدَّرَ عَلَيْهِ رِزْقَهُ
olduğu gibi د harfinin ت den, ve

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda
وَالْقَاهُ الْأَجِيرَةُ بِمَبْدَأِ مِنَ الْأَمِّ
من اللّٰلِ yerine من اللّٰمِ
denecekmiş. Gerek Türkçe ve gerek az aşağıdaki arapça ör-
neklerden anlaşılan budur. B. A.

تَقْرُدِي kelimelerinde olduğu gibi

ت harfinin د dan çevrilmiş olması
da düşünülebilir. Bunun aslı تَقْرُدِي dir;
bu kelime üç değişme vardır. (تَقْرُزُ -
تَقْرُدِي teltürür - teltürmek).

تَقْرُدِي tolturdi: "أل أوت تَقْرُدِي" ol ayak tolturdi =
o, kap doldurdu". Başkası da böyledir;
(تَقْرُزُ - تَقْرُمَاوُ)
tolturur - tolturmak).

تَقْرُدِي tiltürdi: "أر يرداق تَقْرُدِي" er yarındak tiltürdi =
adam kayış dildirdi". Herhangi bir şey
kayış gibi dildirilirse yine böyle de-
nir; (تَقْرُزُ - تَقْرُمَاوُ)
tiltürür - tiltürmek).

تَقْرُدِي tamturdi: "أل اغزینکا سوف تَقْرُدِي" anıñ agzınğa
suw tamturdi = onun ağzına su damlat-
tırdı", (تَقْرُزُ - تَقْرُمَاوُ)
tamturur - tam-
turmak). Bu, zayıf bir kelimedir.

تَقْرُدِي tamğurdi: "أغزینکا يغمور تَقْرُدِي" yagmur tamğurdi = yağmur
sepeledi", (تَقْرُزُ - تَقْرُمَاوُ)
tamğurar -
tamğurmak).

تَقْرُدِي tapğurdum: "من اغزینکا تَقْرُدِي" men ogulnı ana-
singa tapğurdum = ben, çocuğu anasına
tapşırdım, çocuğu ayırmadım". Buradaki
ج harfi ش dan çevrilmiştir. Başkası
da böyledir; (تَقْرُزُ - تَقْرُمَاوُ)
tapğurur -
tapğurmak).

تَقْرُدِي tuldurdi: "أل اتلیغ تَقْرُدِي" atlıg anı tuldurdi =
atlı ona garptı". Başkası da böyledir;
(تَقْرُزُ - تَقْرُمَاوُ)
tuldurur - tul-

durmak) [+].

تَلْدُرْدِي tildürdi: "أَنِ بِيَاكُ يَلَا تَلْدُرْدِي" anı bıçak bile tildürdi = onu bıçakla dildirdi", (يَلْدُرْدُوْ-), تَلْدُرْدُرُ tildürür - tildürmek).

بَلْتُرْدِي biltürdi: "أَلْ مَنَّا إِيشْ بَلْتُرْدِي" ol mığa iş biltürdi = o, bana iş öğretti", (بَلْتُرْمَاكُ), بَلْتُرْدُرُ biltürür - biltürmek).

تَمْدُرْدِي tamturdı: "أَلْ أَوْتْ تَمْدُرْدِي" ol ot tamturdı = o, ateş yaktırdı". Kandil için de böyle denir; (تَمْدُرْمَاكُ) tamdurur - tamdurmak).

تَنْتُرْدِي tanturdı: "أَلْ مَنَّا الْكِن تَنْتُرْدِي" ol mığa alımın tanturdı = o, bana borcunu inkâr ettirdi". Başkası da böyledir; (تَنْتُرْمَاكُ) tanturur - tanturmak).

تَنْدُرْدِي tındurdi: "أَلْ مَنِي تَنْدُرْدِي" ol meni tındurdi = o, beni rahat ettirdi, o, beni dinlendirdi". Bunun aslı "تَنْدُرْدِي tındı"dır, "soluk aldı" demektir.

تَنْتُرْدِي tanturdı: "أَنْتْ أَيْكُ كُورِنْ تَنْتُرْدِي" ot anıñ közin tanturdı = ilâç onun gözünü kapattı". Herhangi bir nesne bir şeyi örterse yine böyle denir; (تَنْتُرْمَاكُ) tanturur - tanturmak).

تَدْعُورْدِي todhgurdi: "أَلْ مَنِي تَدْعُورْدِي" ol meni todhgurdi = o, beni doyurdu", (تَدْعُورْمَاكُ) todhgurur - todhgurmak). Şu savda da gelmiştir: "أَهْلِكُ تَدْعُورْسَا كُوزِي يَلْقَا بَلُورْ" todhgursa közi yolka bolur = ev sahibi

[+] Metinde bu fiilin muzari ve mastarı yoktur; biz koyduk. B.A.

konuğun karnını doyursa gözü yolda olur". Bu sav, ziyafetten sonra ev sahibinden gitmek için özür diliyen kimse hakkında söylenir. Şu parçada dahi gelmiştir:

تَدْعُورْمَدِي مَنِي تَدْعُورْمَدِي مَنِي
تَدْعُورْمَدِي مَنِي تَدْعُورْمَدِي مَنِي

Todhgurmadı itımı

Turgurgalır atımı

Sürdi mening kutumı

Kaz takı kordayımı

"Köpeğimi doyumadı, atımı yordurdu.

Kazımı ve kuğu kuşlarımı talihimi beraber sürdü".

(O, benim köpeğimi doyuracak kadar av bulamadı. Çok koşturmaktan atımı arıklaştırayazdı. Kazımı, kordayımı koğarak benim talihimi alt üst etti).

تَدْعُورْدِي todhgurdi: "أَلْ مَنِي بُو إِيشْتِنْ تَدْعُورْدِي" ol meni bu iştin todhgurdi = o, beni bu işten bıktırdı".

تُرْغُرْدِي turgurdi: "أَلْ أَيْغُ تُرْغُرْدِي" ol atıg turgurdi = o, atı durdurdu, zayıflattı, durgunlaştırdı"; (تُرْغُرْمَاكُ) turgurur - turgurmak). "أَلْ مَنِي أَرْدَنْ تُرْغُرْدِي" ol meni urundun turgurdi = o, beni yerimden kaldırdı", "أَرْنَا م تُرْغُرْدِي" er tam turgur-

di = adam duvar yaptı". Ev yaparsa ve başka şey dikerse yine böyle denir; (تُرْغُرْمَاقُ - تَرْغُرُورُ - تَرْغُرْمَاقُ) turgurur - turgurmak).

تَرْغُرْدِي tazgardı: "ار باشی تَرْغُرْدِي er başı tazgardı = adamın başı kelleşti", (تَرْغُرْمَاقُ - تَرْغُرَارُ) tazgırar - tazgırmak).

تَرْغُرْدِي tozgırdı: "پَر تَرْغُرْدِي yer tozgırdı = yer tozardı, yerden toz kalkacak gibi oldu", (تَرْغُرْمَاقُ - تَرْغُرَارُ) tozgırar - tozgırmak).

تَشْغُرْدِي toşgırdı: "ال افن تَشْغُرْدِي ol ewin tawar birle toşgırdı = o, evini malla doldurdu". Küp, su ve suya benzer şeylerle dolarsa yine böyle denir, (تَشْغُرْمَاقُ - تَشْغُرَارُ) toşgırar - toşgırmak).

تَشْغُرْدِي taşgırdı: "اَشِغ تَشْغُرْدِي aşıç taşgırdı = tencere taşayazdı, tencereden su taşayazdı", (تَشْغُرْمَاقُ - تَشْغُرَارُ) taşgırar - taşgırmak).

تَشْغُرْدُم tuşgırdım: "مَنْ اُغْلِي اَناسِنكا تَشْغُرْدُم men ogulnu atasına tuşgırdım = ben, oğlunu babasına kavuşturdım". İki kişi buluşturulursa yine böyle denir; (تَشْغُرْمَاقُ - تَشْغُرَارُ) tuşgırar - tuşgırmak). Aslı "تَشْغُرْدُم" tuşgırdım"dur.

تَالْغُرْدِي talgırdı [+]: "كَنْغُلْم تَالْغُرْدِي könglüm talgırdı = gönlüm bulandı, karıştı", (kötü ye-

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda تَالْغُرْدِي kelimesinin ilk harfi olan ت üzerinde hem üstün, hem ötre harekesi görülmekte ise de bu kelimenin müzariinde ve mastarında ت harfi üstündür. تَالْغُرْمَاقُ diye bir fiil bulamadığımızı göre doğrusu "تَالْغُرْمَاقُ" talgırmak" olacaktır. B. A.

mek yemekten gönlüm bulandı, kursağım dışarı çıkacak gibi oldu); (تَالْغُرْمَاقُ - تَالْغُرَارُ) talgırar - talgırmak).

تَالْغُرْدِي talgırdı [+]: "اَرْت بَاشِي تَالْغُرْدِي art başı talgırdı = dağ başında tipi koptu", (تَالْغُرْمَاقُ - تَالْغُرَارُ) talgırar - talgırmak).

تَامْغُرْدِي tamgırdı: "سُوف تَامْغُرْدِي suw tamgırdı = su damlıyayazdı", (buzdan su damlıyayazdı). Başkası da böyledir; (تَامْغُرْمَاقُ - تَامْغُرَارُ) tamgırar - tamgırmak).

تُپْكَرْدِي tüpkırdı: "ال ایشغ تُپْكَرْدِي ol ışığ tüpkırdı = o, ışın aslını, dibini araştırdı ve izine düştü", (تُپْكَرْمَاقُ - تُپْكَرَارُ) tüpkırar - tüpkırmek).

تِزْكَرْدِي tırgırdı: "تَنْگَرِي اَلْكَ زَكْرْدِي Tengri ölü tırgırdı = Tanrı ölü diriltti", (تِزْكَرْمَاقُ - تِزْكَرَارُ) tırgırar - tırgırmek).

تُزْكَرْدُم tüzgırdım [++]: "مَنْ اِنِي تَزْكَرْدُم men anı tüzgırdım = ben ona armağan verdim", (تُزْكَرْمَاقُ - تُزْكَرَارُ) tüzgırar - tüzgırmek).

تَلْمِردِي telmırdı: "اَر تَلْمِردِي er telim telmırdı = adam çok bakındı", (adam, bir şey ister veya

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda "تَالْغُرْدِي talgırdı" şeklinde geçen bu kelime yanlış olsa gerektir. Doğrusu "تَالْغُرْمَاقُ talgırmak" olmalıdır. Yazma nüshada bu kelimenin غ harfi üzerinde ötre varsa da altında kırmızı mürekeple bir de esre görülmektedir. Bundan başka bu kelimenin mastarı olan تَالْغُرْمَاقُ kelimesindeki ع harfinin üzerinde bir kazıntı vardır. Buraya vaktiyle bir ötre işareti konularak sonradan kazınmış olduğu anlaşılıyor. B. A.

[++] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda bu kelime bu şekilde ise de doğrusu "تَالْغُرْمَاقُ talgırmak" şeklinde olmalıdır. B. A.

birini görür gibi sağına soluna bakındı), (تلميراز - تلميرازك) telmirer - telmir-mek).

جَبْتُرْدِي چapturdi: "أرقلن سۇدا چapturدى" er kulin suwda çapturdi = adam kölesini suda yüzdürdü". Başkası da böyledir. "أل انك بينن جبْتُرْدِي" ol anıñ boynın çapturdi = o, onun boynunu vurdurdu". Uygurca. "أل انك جبْتُرْدِي" ol ewin çapturdi = o, evini özlü çamurla sıvattı", (جبْتُرْماق - جبْتُرْماق) çapturur - çapturmak).

جِرْتُرْدِي çirtürdi: "بو بۇك ائىچ جِرْتُرْدِي" bu yük atıg çirtürdi = yükün çokluğu yüzünden atın beli çöktü, atın belini salık yaptı", (büyük bir yükün ağırlığı atın belini çöktürti). Yükten hayvanın sırtı çökerse ve yağır olursa yine böyle denir; (جِرْتُرْدِي) çirtürür - çirtürmek).

جُجْتُرْدِي çüjtürdi: "أل بيىچ جُجْتُرْدِي" ol yıpıg çüjtürdi = o, ipi gerdirdi", (o, gevşek ipi gerdirdi). Koyun bağırsağını gererse yine böyle denir; (جُجْتُرْماق - جُجْتُرْماق) çüjtürür - çüjtürmek). (Bu da yukarıdaki gibi iki çakak arasındaki ile).

چِكْرُدِي çiktürdi: "أل تۇگۈن چِكْرُدِي" ol tügün çiktürdi = o, düğümü sıkıştırttı", (o, boğanın düğümünü sıkıştırmakla emretti). Başkası da böyledir; (چِكْرُمَاك - چِكْرُمَاك) çiktürür - çiktürmek).

جَقْرُدِي çakturdi: "أل جَقْماق جَقْرُدِي" ol çakmak çakturdi = o, çakmak çaktırdı". Bir kimse iki kişi arasını kızıştırır, tutuşturursa ve kagırtırsa yine böyle denir; (جَقْرُماق - جَقْرُماق) çakturur - çakturmak).

چوگْرُدِي çokturdi: "أل قشع قاز جچوگْرُدِي" ol kuşuğ kazka çokturdi = o, doğan kuşunu kazın üzerine indirtti, sağdırttı, saldırttı". Başkası da böyledir; (چوگْرُماق - چوگْرُماق) çokturur - çokturmak).

چىقْرُدِي çıkturdi: "أل انا قاندىن چىقْرُدِي" ol anı ewdin çıkturdi = o, onu evden çıkarttı", (چىقْرُماق - چىقْرُماق) çıkturur - çıkturmak).

چىقْرُدِي çıkturdi: "أل تومىن چىقْرُدِي" ol tomin çıkturdi = o, elbisesini ıslattı", (o, elbisesini ıslak yere koydu, elbise ıslandı), (چىقْرُماق - چىقْرُماق) çıkturur - çıkturmak).

چىكْرُدِي çekürdi: "أل كىچىك چىكْرُدِي" angur çekik çektürdi = o, ona kitabı noktalattı", "أل اىن چىكْرُدِي" ol atın çektürdi = o, atından-tırnak hastalığı ve başka hastalık dolayısıyla - kan aldırdı", (چىكْرُماق - چىكْرُماق) çektürür - çektürmek).

چىكْرُدِي çektürdi: "أل انك قشيسىن چىكْرُدِي" ol anıñ tewesin çektürdi = o, onun devesini çöktürti, çektürdü", "أل كمش التوندن چىكْرُدِي" ol kümüş altından çektürdi = o, altından gümüşü çektürdü", (o, altını eriterek ve toprağa

çöktürerek gümüşü altından ayırdı),
 (جَكَتْرُومَالِكْ - جَكَتْرُومَالِكْ çöktürür - çöktürmek).
 جَلْتَرْدِي çalturdi: "أَلْأَبِي جَلْتَرْدِي ol anı çalturdi = o,
 onu çaldırdı, yere çaldırdı", "أَلْأَبِي جَلْتَرْدِي ol
 ol yitük çalturdi = o, yitik nesnesini
 arattı", (o, kaybolan şeyi aramak için
 emretti). İşittirmek için çağrıldığı
 zaman da böyle denir. Oğuzca. (جَلْتَرْمَاوْ)
 çalturur - çalturmak).
 جُمْتَرْدِي çumturdi: "أَلْأَبِي سُقْمَا جُمْتَرْدِي ol anı suwka çumturdi =
 o, onu suda çimdirdi", (جُمْتَرْمَاوْ)
 çumturur - çumturmak).
 جُمْتَرْدِي çümtürdi: Suya daldırdı . Bu kelime, bundan
 evvelki kelimededen daha derin daldırma-
 yı bildirmek için kullanılır; (جُمْتَرْمَاوْ)
 çümtürür - çümtürmek).
 جَنْتَرْدِي çanturdi: "أَلْأَبِي بُوأَيْشَقَا جَنْتَرْدِي ol anı bu ışka çan-
 turdi = o, onu bu işten caydırdı". As-
 lı "جَنْتَرْمَاوْ - جَنْتَرْمَاوْ çinduturdi"dır.
 çanturur - çanturmak).
 جَنْغَرْدِي çingardi: "أَلْأَبِي شَيْخُ جَنْغَرْدِي ol ışığ çingardi = o, i-
 şin aslını araştırdı, tahkik etti". As-
 lı جَنْغَرْمَاوْ ile جَنْغَرْمَاوْ dır. (جَنْغَرْمَاوْ)
 çingarır - çingarmak).
 سَبْتَرْدِي septürdi: "أَلْأَبِي كَزِينُ سَبْتَرْدِي ol anı kızın sep-
 türdi = o, onun kızını çeyizliyerek
 güveyinin evine göndermesini emretti";
 (سَبْتَرْمَاوْ - سَبْتَرْمَاوْ septürür - septür-

mek) [+].
 سَبْتَرْدِي sapturdi: "أَلْأَبِي كَانَا سَبْتَرْدِي ol manğa kuş kana-
 tın sapturdi = o, bana kuşun kanadını
 ördürdü". Herhangi bir şey yamanır, ü-
 rülürse yine böyle denir; (سَبْتَرْمَاوْ - سَبْتَرْمَاوْ)
 sapturur - sapturmak). Bundan evvelki
 fiilin mastarı ك ileler.
 سَتْرْدِي satturdi: "أَلْأَبِي نَيْكُ سَتْرْدِي ol mening tawarığ
 satturdi = o, benim malımı sattırdı".
 Başkası da böyledir; (سَتْرْمَاوْ - سَتْرْمَاوْ)
 satturur - satturmak).
 سُدْرْدِي suddurdi: "أَلْأَبِي بُوَزْنَا سُدْرْدِي ol anıñ yüzinğe sut-
 turdi = o, onun yüzüne tükürttü". Bu-
 nun aslı "سُدْرْمَاوْ - سُدْرْمَاوْ sudhturdi"dır.
 (سُدْرْمَاوْ - سُدْرْمَاوْ sudhturur - suddurmak); idgam
 olunmuştur [++].
 سِيتْرْدِي sittürdi: "أَلْأَبِي سِيتْرْدِي ol oğlın sittürdi =
 o, oğlunu işetti, siydirdi". Atını ka-
 şandırırca yine böyle denir. Aslı "سِيتْرْمَاوْ - سِيتْرْمَاوْ"
 sidhtürdi"dır, idgam olunmuştur; (سِيتْرْمَاوْ - سِيتْرْمَاوْ)
 sittürür - sittürmek).
 سِجْتَرْدِي saçturdi: "أَلْأَبِي سِجْتَرْمَاوْ ol manğa yarmak saç-

[+] Bu fiilin muzari ve mastarı metinde yoksa da biz yazdık.
 Kelime "سَبْتَرْمَاوْ septürmek" imlâsında olacaktır; çünkü bu
 "sep" kökünden gelmektedir. Sep "gehiz" anlamındadır. Bk.
 Dv. I, 268, 4. B. A.

[++] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda bu fiilin muzarii
 "سُدْرْمَاوْ sudhturur" şeklinde gösterilmiş ise de doğru de-
 ğildir. Doğrusu "سُدْرْمَاوْ suddurur" olacaktır; çünkü mazi-
 si, mastarı bu yoldadır. سِيتْرْمَاوْ ve سِيتْرْمَاوْ kelimeleri de bize
 tanık olmaktadır. B. A.

توردي = o, bana para sağıtırdı"; (سغترز - سغترز ماڭا sağıturur - sağıturmak).

سغتردي سغتردي: "ال اني سغتردي ol anı sağıtırdı = o, onu sağıtırttı"; (سغترز - سغترز ماڭا sağıturur - sağıturmak).

سغتردي سغتردي: "ال اني سغتردي ol anı sürtürdi = o, onu sürtürdü", (o, onu bir yerden sürtürdü); (سغترز - سغترز ماڭا sürtürür - sürtürmek). "ال انكر قوی سغتردي ol anğar koy sürtürdi = o, ona koyun sürtürdü". Başkası da böyledir; "ال انكر ناسر سغتردي ol anğar tağ sürtürdi = o, ona tağ sürtürdü"; (سغترز - سغترز ماڭا sürtürür - sürtürmek).

سغتردي سغتردي: "ال سرغ سغتردي ol soruğ sorturdi = o, kaybolan şeyi, yitik şeyi sordurdu"; "ال قانغ سغتردي ol kanığ sorturdi = o, ondan emme suretiyle kan aldirttı", (o onun, kanağı ile emerek kanını almayı emretti); (سغترز - سغترز ماڭا sorturur - sorturmak).

سغتردي سغتردي: "ال سوغ سغتردي ol suw süztürdi = o, su süzdürdü". (سغترز - سغترز ماڭا süztürür - süztürmek). Başkası da böyledir.

سغتردي سغتردي: "ال قغ سغتردي ol koğ süstürdi = o, koğ süstürdü, tos yaptırdı"; (سغترز - سغترز ماڭا süstürür - süstürmek).

سغتردي سغتردي: "ال تگوز سغتردي ol tügün seğıtirdi = o, düğüm çözdürdü". Başkası da böyledir;

سغترز - سغترز ماڭا seğıtürür - seğıtürmek).

سغتردي سغتردي: "ال الم بریم لاسغتردي" ol alım bėrim birle sağıtırdı = o, alacağına vereceğı ile sayıştı, keşişti", (o, borcunu alacağı ile takas yaptı; o, ondaki alacağına, öteki de berikindeki alacağına bıraktı); (سغترز - سغترز ماڭا sağıturur - sağıturmak).

سغتردي سغتردي: "ال قوی سغتردي ol koy sağıtırdı = o, koyun sağıdırdı". Başkası da böyledir; (سغترز - سغترز ماڭا sağıturur - sağıturmak).

سغتردي سغتردي: "بیر نانگی بیر کا سغتردي" bir neğni birge sağıtırdı = o, bir şeyi bir şeye sağıdırdı"; (سغترز - سغترز ماڭا sağıturur - sağıturmak).

سغتردي سغتردي: "ال تنگری سینی منکاسغتردي" ol Tengri seni manğa sewtürdi = o Allah seni bana sevdirdi"; (سغترز - سغترز ماڭا sewtürür - sewtürmek) [++].

سغتردي سغتردي: "ال بیر نانگی بیر کا سغتردي" ol bir neğni birge soktırdı = o, bir şeyi bir şeye sok-

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda bu üç kelimenin ilk harfi olan س harfinin üstünde üstün, altında da esre vardır. Yalnız سغتردي cümlesindeki سغتردي kelimesinin altındaki esre yazma nüshada kazınmış, üstün hareke olduğu gibi bırakılmıştır. Bundan başka gerek muzariinde ve gerek mastarındaki hareketlere dokunulmamıştır. Bundan anlaşılıyor ki, doğrusu س harfinin üstün olmasıdır. Bizce bu kelimelerin aslı "sayıştırdı" olmalıdır. B. A.

[++] Yazma nüshada bu kelimenin mastarı سغتر ماڭا olduğu halde nasılsa basma nüshada سغتر ماڭا şeklinde çıkmıştır. Biz yukarıya doğrusunu yazdık. B. A.

turdu"; (سُقْرُور - سُقْرُمَاق) sokturur - sokturmak).

سُقْرُدِي sokturdı: [+] ol مرغ سُقْرُدِي = o, karabiber döğdürdü". Başkası da böyledir; (سُقْرُمَاق - سُقْرُر - سوكتورur - sokturmak)[++].

سِقْتُرْدِي siktürdı: "الْأُزْمُ سِقْتُرْدِي" ol üzüm siktürdı = o, üzüm siktürdü, üzüm sıklıdı"; (سِقْتُرُر - سِقْتُرْمَاق) siktürur - siktürmek). Başkası da böyledir.

سَكْتُرْدِي söktürdı: "الْأُنُونُ سَكْتُرْدِي" ol ton söktürdı = o, elbise söktürdü". Duvar ve başka şey söktürülürse yine böyle denir; (سَكْتُرُر - سَكْتُرْمَاق) söktürur - söktürmek).

سَكْتُرْدِي söktürdı: "الْأَنِي سَكْتُرْدِي" ol anı söktürdı = o, ona söğdürdü". Aslı و ile سَوَكْتُرْدِي dir; idgam olunmuştur [+++]. (سَكْتُرُر - سَكْتُرْمَاق) söktürur - söktürmek).

سِكْتُرْدِي siktürdı: "أَرْكُنْ سِكْتُرْدِي" er künğın siktürdı = adam cariyesini siktürdü"; (سِكْتُرُر - سِكْتُرْمَاق) siktürur - siktürmek).

[+] Bugün bile Orta Anadolu'nun Niğde, Kayseri, Yozgat, Çorum gibi bölgelerinde "soku" kelimesi "dibek" anlamına kullanılmaktadır. B. A.

[++] Bu fiilin metinde muzari ve mastarı yoksa da biz koyduk. B. A.

[+++] Buradaki ibare her iki nüshada dahi şöyledir: "وَأَصْلُهُ سَوَكْتُرْدِي" Burada بِالْوَاوِ فَادْعِمُ سَكْتُرُر - سَكْتُرْمَاق kelimesinin yeri yoktur, sanıyoruz; çünkü yukarıdaki kelimelerde idgam yoktur. İhtimal Kaşgarlı burada سَحْفٌ demek istemiştir. Kelime سَوَكْتُرْدِي şeklinde و lı iken و sız olarak سَكْتُرْدِي şekline konmuş olduğunu anlatmak dileğinde bulunmuş olabilir. B. A.

سَلْتُرْدِي salturdı: "الْمَنِي أَنْكَارُ سَلْتُرْدِي" ol meni anğar salturdı = o, beni ona saldırttı", Oğuzca.

سَلْتُرْدِي ol مَنْكَا بِنِيكَ سَلْتُرْدِي" ol manğa yeng salturdı = o, bana elbisesinin yenini sallattı", (o, bana işaret için, başkasına, elbisesinin yenini sallamasını emretti); (سَلْتُرْمَاق - سَلْتُرُر - سَلْتُرُر salturur - salturmak).

Herhangi bir şeyi çıkarıp atmakla emretmek dahi böyledir.

سَشْتُرْدِي şestürdı: "الْأَلْتُونُ سَشْتُرْدِي" ol tügün şestürdı = o, düğüm çözdürdü". Başka şey çözdürürse yine böyle denir. Bu kelime س ile dahi söylenir. Bu arapçada da vardır. Arapçada مَسْكٌ, farsçada مَشْكٌ denir. Yine arapçadaki سَكْرٌ kelimesi farsçada سَكْرٌ olmuştur. Arapçadaki سَكْرٌ ve farsçadaki لَسْكْرٌ kelimeleri de böyledir.

سَجْغُرْدِي sağgırdı [+]: "أَرْسُوفٌ سَجْغُرْدِي" er suw sağgırdı = adam su sağırayazdı"; (سَجْغُرْمَاق - سَجْغُرَار) sağgırar - sağgırmak).

سُجْغُرْدِي süggürdı: "أَتٌ سُجْغُرْدِي" at süggürdı = at sığırayazdı". Başkası da böyledir; (سُجْغُرْمَاق - سُجْغُرَار) süggurar - süggürmak).

سَرْغُرْدِي sargardı: "نَانِكٌ سَرْغُرْدِي" neng = nesne

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda bu üç fiilin üçüncü harfleri olan غ harfinin üstünde ötre, altında esre varsa da, biz esre olmasını üstün tutarak o yolda yazdık; çünkü aşağıdaki fiillerin üçüncü harfi olan غ harfleri ötre dir. B. A.

sarardı". (سَرغَرور - sargarur - sargarmak).

سِزغُرْدِی sızgurdı: "آر یاغ سِزغُرْدِی er yağ sızgurdı = adam, yağ eritti, sızdırdı". Başkası da böyledir; (سِزغُرْماق - sızgurur - sızgurmak). Sıtma bir hastayı zayıflattığı zaman "sızgurdı" denir. Şu beyitte dahi gelmiştir :

کَنکَل کِیْب قَانِی قُرْبَاغُرْدِی اَجِیْب قَغْرَار [+]
سِزغُرْمَق اِدک لَرَا سِزغُرْمَق سِزغُرْمَق [+ +]

Köngli köyüp kanı kurup ağızı açıp katgurur
Sızgurgalır üdhikler essiz yüzi burkurar

"Kalbi yanıp, kanı kuruyarak ağzını açarak katılır; sevda onu sarartır, solgun yüzünü buruşturur".

(Aşık, halkın yanında ağızı açılmasıya güler, kalbi yanıktır, kanı kurumuştur. Aşk onu eritmek üzeredir. Yazık onun solmuş çehresine !).

سُغْرْدِی suwgardı: "أَلَاتُ سُغْرْدِی ol at suwgardı = o, at suladı". Başkası da böyledir; (سُغْرْمَق - suwgarur - suwgarmak).

سَنغْرْدِی sangardı: "أَلْأَبِی کِشِیدَن سَنغْرْدِی ol anı kişiden

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalardaki قَغْرَار kelimesinin harekesi ve noktası yoktur. Bu kelime "قَغْرَار katgurur" olacaktır. Bk. Dv. II, 152, 3 ve II, 159, 9 B. A.

[++] İkinci mısraın son kelimesini basma nüshada Bay Kilisli قَغْرَار "burkarar" şeklinde yazmış ise de yazma nüshada قَغْرَار imlâsındadır. Doğrusu "قَغْرَار burkurar" olacaktır. Bk. Dv. II, 135, 8. B. A.

سَنغْرْدِی - sangardı = o, onu halktan saydı"; (سَنغْرْمَق - sangarur - sangarmak).

سَرْقُرْدِی sarkurdı: "أَلْ یَاغْنِی قَابِی سَرْقُرْدِی ol yağni kaptın sarkurdı = o, yağı kaptan damlattı".

Herhangi bir akarı bir keptan başka bir kaba boğaltıp ta geri kalanı damlarsa yine böyle denir; (سَرْقُرْمَق - sarkurur - sarkurmak).

سُوتْغُرْدِی sûtgerdi: "یُغُرْتُ سُوتْغُرْدِی yogurt sûtgerdi = yoğurdu sût gibi yaptı, yoğurdu -durulduktasu katarak sût gibi yaptı"; (سَنکِرْمَق - sûtgirür - sûtgirmek).

سُوسْغُرْدِی süsgürdi: "سِغْرَارْ سِغْرَارْ سِغْرَارْ sığır eriğ süsgürdi = sığır, adamı süsmeğe saldırdı"; (سَنکِرْمَق - süsgirer süsgirmek).

قَبْرْدِی kapturdi: "أَلْ اِنکَارْ تَوَارْ قَبْرْدِی ol anğar tawar kapturdi = o, ona mal kaptırdı"; (قَبْرْمَق - kapturur - kapturmak).

قَبْرْدِی kaçturdi: "أَلْ اِرْکْ قَبْرْدِی ol eriğ kaçturdi = o, adamı kaçirtti"; (قَبْرْمَق - kaçturur - kaçturmak).

قَبْرْدِی koçturdi: "أَلْ اِنجِی قَبْرْدِی ol meni koçturdi = o, beni kucaklaştırdı, onunla koçturdi"; (قَبْرْمَق - koçturur-koçturmak).

قَبْرْدِی katturdi: "أَلْ اِبْ قَبْرْدِی ol yıp katturdi = o, iğne için iplik büktürdü, ip katlattı". Başkası da böyledir; (قَبْرْمَق - talkanka yağ katturdi = o, kavuta yağ kattırdı". Herhangi bir şeye başka bir

nesne katılırsa yine böyle denir; (قَرَر -
قَرَرَمَاق katturur - katturmak).

قَرَرْدِي karturdi: "أَلْأَبْنُ سَفْقَا قَرَرْدِي" ol anı suwka kartur-
dı = o, suyu onun boğazına tıkadı",
قَرَرْمَاق ol anğar yağ talkanka
karturdi = o, ona kavuta yağ kardırdı,
kariştirtti", Oğuzca. (قَرَرْمَاق - قَرَرْمَاق)
karturur - karturmak).

قَرَرْدِي kurturdi: "أَلْمَنْكَا يَا قَرَرْدِي" ol manğa ya kurtur-
dı = o, bana yay kurdurdu",
قَرَرْمَاق ol anğar çuvaç kurturdi = Han ona, Han-
lık çadırını kurdurdu";
قَرَرْمَاق ol anğar çuvaç kurturdi = Han, Beye as-
kerini toplattı"; (قَرَرْمَاق - قَرَرْمَاق)
kurturur - kurturmak).

قَرَرْدِي kirturdi: "أَلْأَبْنُ يَرُ قَرَرْدِي" ol anğar yer kirtur-
dı = o, ona yer kazıttı, sıyırttı". Baş-
kası da böyledir; (قَرَرْمَاق - قَرَرْمَاق)
kirturur - kirturmak).

قَرَرْدِي kazturdi: "أَلْأَبْنُ قَدَعُ قَرَرْدِي" ol anğar kadhağ kaz-
turdi = o, ona kanal kazdırdı, ırmak
kazdırdı"; (قَرَرْمَاق - قَرَرْمَاق)
kaziturur - kazturmak).

قَرَرْدِي kusturdi: "سُبْحَانَكَ قَرَرْدِي" süçük eriğ kusturdi =
şarap adamı kusturdi". Herhangi bir ge-
yi boyanın rengi bozarsa yine böyle de-
nir; (قَرَرْمَاق - قَرَرْمَاق)
kusturur - kusturmak).

قَرَرْدِي kisturdi: "بَلْأَبْنُ قَرَرْدِي" Beg anıñ adhakın

kisturdi = Bey onun ayağını kistirdi".
Bey onu işkence ile cezalandırırsa yi-
ne böyle denir. "أَبْنُ قَرَرْدِي" anıñ
aşın kisturdi = onun aşını azalttırdı",
(o, ona verilen aşın azalmasını emret-
ti). Başkası da böyledir. Aslı "أَبْنُ
قَرَرْدِي" ol anıñ tonın kisturdi" sö-
zünden alınmıştır ki, "o, onun elbise-
sinin kısaltılmasını emretti" demektir.
Başkası da böyledir; (قَرَرْمَاق - قَرَرْمَاق)
kisturur - kisturmak).

قَرَرْدِي kakturdi: "أَلْأَبْنُ قَرَرْدِي" ol anı başra kakturdi =
o, onun başına kaktırdı"; (قَرَرْمَاق - قَرَرْمَاق)
kakturur - kakturmak).

قَرَرْدِي kalturdi: "أَلْأَبْنُ قَرَرْدِي" ol anı yarıştı
kalturdi = o, onu yarıştı geçti, arka-
da bıraktı". Herhangi bir kimse yarış-
ta geri kalırsa yine böyle denir; (قَرَرْمَاق - قَرَرْمَاق)
kalturur - kalturmak).

قَرَرْدِي kolturdi: "أَلْمَنْدُونُ نَانِكُ قَرَرْدِي" ol mendin neng
kolturdi = o, benden bir şey istetti";
(قَرَرْمَاق - قَرَرْمَاق)
kolturur - kolturmak).

قَرَرْدِي kilturdi: "أَلْأَبْنُ قَرَرْدِي" ol anğar ış kiltur-
dı = o, ona ış yaptırdı"; (قَرَرْمَاق - قَرَرْمَاق)
kilturur - kilturmak).

قَرَرْدِي kamturdi: "أَلْأَبْنُ قَرَرْدِي" ol anı urup kamturdi =
o, onu döğüp bayılttı, dayaktan sesi
kısılayazdı", (قَرَرْمَاق - قَرَرْمَاق)
kamturur - kamturmak).

قُمْتُرْدِي kumturdı: "يَلِ سُوغُ قُمْتُرْدِي" yel suuğ kumturdı =
yel suyu dalgalandırdı"; (قُمْتُرْمَاقْ - قُمْتُرْمَاقْ)
kumturur - kumturmak).

قَنْتُرْدِي kanturdı: "أَلْ مَنِي سُوغَا قَنْتُرْدِي" ol meni suwka kan-
turdı = o, beni suya kandırdı"; (قَنْتُرْمَاقْ - قَنْتُرْمَاقْ)
kanturur - kanturmak). Aslı د ile "قَنْدُرْدِي" kandurdı"dır. Sudan başka
şey için de böyle denir.

قُدُرْدِي kondurdı: "أَلْ أُنْدَا قُدُرْدِي" ol ewinde kuş kondur-
dı = o, evine kuş kondurdu", "أَلْ التَّوْنُ أَرَا" ol altun üze çeş qundurdı = o,
altının üzerine peruze kondurdu". Bir
şey üzerine kondurulan herhangi bir nes-
ne için de böyle denir, (قُدُرْمَاقْ - قُدُرْمَاقْ)
kondurur - kondurmak).

قَتُّرْدِي katgurdı: "أَرْكَبُ قَتُّرْدِي" er külp katgurdı =
adam, gülerək katıldı", (قَتُّرْمَاقْ - قَتُّرْمَاقْ)
katgurar - katgurmak).

قُتُّرْدِي kutgardı: "تَنْكُرِي مَنِي قُتُّرْدِي" Tengri meni kutgar-
dı = Tanrı beni kurtardı", (Tanrı beni
sıkıntıdan kurtardı). (قُتُّرْمَاقْ - قُتُّرْمَاقْ)
kutgarur - kutgarmak).

قَدُّرْدِي kadhgurdum: "مَنْ أَنْكَرَ قَدُّرْدِي" men anğar kadhgur-
dum = ben onu kayırdım". Şu parçada da-
hi gelmiştir :

كَلَسَاتِنَا يَلْعَبَا
أَوْدُنْ أَيْنَا دَعْرَا

رَسُنْ سَرُو قَدُّرَا
سَكْتَمِينَا اَلْ اِيْمُ [+]

Kelse sanğa yolgıra

Udhun anı udhgura

Barsun naru kadhgura

Sattı mening ayımı

"Sana yolda rastlıyarak gelirse onu uy-
kusundan uyandır; nereye isterse oraya
gitsin. O, benim kölemi sattı".

(Yolda, geçerken o, sana rastlarsa onu
uykusundan uyandır, yaptığını anlat.

O, tasalanarak gitsin; çünkü o, benim
iznimi almaksızın kölemi satmıştır).

(قَدُّرَا - قَدُّرَا kadhgurar - kadhgur-
mak). د harfini ی yapanların dili-
ne göre "قَدُّرَا kaygurar"dır.

قُزُّرْدِي kuzgırdı: "قَارُ قُزُّرْدِي" kar kuzgırdı = kar sağnak
halinde uçarak geldi", (قُزُّرْمَاقْ - قُزُّرْمَاقْ)
kuzgırar - kuzgırmak). Kıpçakça.

قُرُّرْدِي kurgırdı: "يَرُ قُرُّرْدِي" yer kurgırdı = yer kuru-
du". Yaşlığın azlığı dolayısıyla her

[+] Buradaki "اى" kelimesi arapça metinde "hizmetçi" an-
lamına getirilmiş ise de biz hiç bir yerde "ay" kelimesi-
nin bu manaya geldiğini bulamadık. Yalnız Dv.I,111,2 de
"أَيَّاسُ" ayas kelimesinin "yüzlerinin parlaklığı dolayısıy-
le kölelere dahi verilen bir isim" olduğu yazılmaktadır. Şu
hale göre "ay" dahi "parlak köle" manasına kullanılmış ola-
bilir. Nasıl ki, "ayas" kelimesi önceden "parlak, aydınlık
gece" anlamına iken, sonradan parlak kölelere ad olmuştur.
Ay kelimesinin sonuna "aş, az, as" getirilerek "ayaş, ayaz,
ayas" denir, "gün, güneş" dahi böyledir. B. A.

قۇرغۇز - kuruyan şey için de böyle denir. (قۇرغۇز - kurgırar - kurgırmak).

قۇرغۇز kurgırdı: "er kurgırdı = adam, zevzeklik etti, yeğnilik etti", (قۇرغۇز - kurgırar - kurgırmak).

قۇرغۇز kızgırdı: "ol anı bu işta kızgırdı = o, onu bu işte işkenceye koydu", (yaptığı işin cezasını çektiirdi, ikinci defa olarak bu işe dönemez).

قۇرغۇز kızgurur - kızgırmak). قۇرغۇز قۇرغۇز kalgırdı: "ol mendin kalgırdı = o, benden bir şey istiyeyazdı", (قۇرغۇز - قۇرغۇز kalgırar - kalgırmak).

قۇرغۇز kangırdı: "anıñ yüzi kangırdı = onun yüzü çarpılayazdı, egrileyazdı". قۇرغۇز kangırar - kangırmak). Çarpılmak üzere olan her şey için de böyle denir.

قۇرغۇز keçürdi: "ol anı suvdın keçürdi = o, onu sudan geçirtti", (قۇرغۇز - keçürür - keçürmek).

قۇرغۇز kertürdi: "ol anıñ tonın künge kertürdi = o, onun elbisesini güneşe gerdirdi, serdirdi", (قۇرغۇز - kertürür - kertürmek). Başkası da böyledir; (قۇرغۇز - kertürür - kertürmek).

قۇرغۇز körtürdi: "ol anıñ neng körtürdi = o, ona bir şey gördürdü", (قۇرغۇز - körtürür - körtürmek).

قۇرغۇز körtürür - körtürmek).

قۇرغۇز kirtürdi: "ol anı ewge kirtürdi = o, onu eve girdirdi". Başkası da böyledir; (قۇرغۇز - kirtürür - kirtürmek).

قۇرغۇز kestürdi: "ol anıñ ağaç kestürdi = o, ona ağaç kestirdi". Başkası da böyledir; (قۇرغۇز - kestürür - kestürmek).

قۇرغۇز kewtürdi: "ol anıñ küçin kewtürdi = o, onun kuvvetini gevşettirdi", (قۇرغۇز - kewtürür - kewtürmek).

قۇرغۇز kültürdi: "ol meni kültürdi = o, beni güldürdü", (قۇرغۇز - kültürür - kültürmek).

قۇرغۇز kültürdi: "ol at adhakın kültürdi = o, atın ayağını bağlattı ve köstekletti".

قۇرغۇز keltürdi: "ol manğa at keltürdi = o, bana at getirtti", (قۇرغۇز - keltürür - keltürmek). Bu kelime Oğuz dilinde ت ile, öbür Türklerde د ile. Oğuzların âdeti böyledir; öbür Türklerde ت ve د harfini de د yaparlar. Öbür Türkler deveye "تewey", Oğuzlar "دوا" de-ve" derler. Türkler, "dahi" manasına "تاقı", Oğuzlar "دافی" dakı" derler.

قۇرغۇز kıkçürdi: "er biçek kıkçürdi =

adam, bıçağı birbirinin üzerine sürttürdü", "الاي زكجردى" ol ikki er kıkçürdi = o, iki adamı birbirine kışkırttı", "ككجور - ككجور" kıkçürür - kıkçürmek).
كمتردى kömtürdi: "الينردانانك كمتردى" ol yerde neğ kömtürdi = o, yere bir şey gömdürdü", "كمتردى - كمتردى" kömtürür - kömtürmek).

كلسيردى külsirdi: "ازكلسيردى" er külsirdi = adam gülümser göründü". Gülümserse yine böyle denir; "كلسيراز - كلسيراز" külsirer - külsirmek).

ككيردى kekirdi: "ات ككيردى" at kekirdi = at çamışlık etti, (üstüne yük vurduramaz oldu); "ككيراز - ككيراز" kekirer - kekirmek).

كزجردى kezgerdi: "ازاق كزجردى" er ok kezgerdi = adam, ok gezledi, geze getirdi". "كزجرا - كزجرا" kezgerür - kezgermek).

كوزجردى közgerdi: "الانا بنى منى كزجردى" ol atamı manğa közgerdi = o, bana babamı gördürdü, görüştürdü". Bu, kavuşmadır. "كوزجرا - كوزجرا" közgerür - közgermek).

كوزجردى küzgerdi: "اذلك كزجردى" ödhlele küzgerdi = zaman güzleşti, (zaman güze doğru gitti). "كوزجرا - كوزجرا" küzgerür - küzgermek).

كلجردى kelgirdi: "المنكا كلجردى" ol manğa kelgirdi = o, bana geleyazdı, gelmek istedi", "كلجرا - كلجرا" kelgirer - kelgirmek).

كونجردى köngerdi: "ال او كونجردى" ol ok köngerdi = o, ok doğrulttu". Başkası da böyledir.

"ال يول كونجردى" ol yol köngerdi = o, doğru yol gösterdi, hidayet etti"; "بناغرى" Beg ogrını köngerdi = Bey hırslıza doğruyu söyletti", (hırsız ilzam etti, ikrar ettirdi); "كونجرا - كونجرا" köngerür - köngermek).

مندردى mündürdi: "ال منكا ات مندردى" ol manğa at mündürdi = o, beni ata bindirdi", "مندردى - مندردى" mündürür - mündürmek). Başkası da böyledir.

مندردى mandurdi: "ال منكا قيج مندردى" ol manğa kılıç mandurdi = o, bana kılıç kuşattırdı"; "ال منكا" ol manğa etmeği yağka mandurdi = o, bana ekmeği yağka bandırttı", "مندردى - مندردى" mandurur - mandurmak).

منجردى mangirdi: "ال انما ك باغقا منجردى" ol etmeği yağka mangirdi = o, ekmeği yağka bandırayazdı, daldırayazdı". Başkası da böyledir; "منجرا - منجرا" mangırar - mangırmak).

Bu bölüm dört yolda yürür :

Birincisi: İki harfliden olarak müteaddi kılınan fiildir: "ردى" bardı" gibi ki "gitti" demektir. "رردى" barturdi" denildiği zaman "başkası giderdi" demek olur. "ارسقارردى" er suwka kardı = adam suya kardı, adamın boğazında su durdu"; "انى سقارردى" anı suwka karturdi" denildiği zaman "onu

suya kardırdı, onun boğazında suyu durdurdu" demektir. Bu fiiller, iki harfli lâzım fiil olup bu ayırımda gördüğünüz şekilde müteaddi yapılmıştır. Yahut iki harfli olup ta aslında müteaddi olanıdır ki ona ر . ت getirilir. "أَرِيَا فُرْدِي" er ya kurdu = adam yay kurdu". Burada fail birdir. Faile bir iş yaptırmak istemek ve onu bir işle zorlamak istenildiği zaman fiile ر . ت getirilir: "أَلَا نَكْرُ" ol anğar ya kurturdu = o, ona yay kurdurdu" gibi. Burada fail iki tanedir. Birisi emreden, diğeri de yapandır. Arapçadaki نَقَطَ الرَّجُلُ الْمَصْفَى وَالْفَطْمَةُ عَيْرُهُ ve نَقَطَ الرَّجُلُ الْمَصْفَى وَالْفَطْمَةُ عَيْرُهُ gibi. نَقَطَ الرَّجُلُ الْمَصْفَى وَالْفَطْمَةُ عَيْرُهُ fiillerinde de iki fail vardır.

Ya, fiile ر . غ ya da ر . ك getirilir: "أَتُرْدِي" at turdu = at zayıfladı" sözünden "أَرَايْنُ رُغْرُدِي" er atın turgurdu" denir ki "adam atını zayıflatı" demektir. "أَرِيَا رُورْدِي" er yokarı turdu" cümlesindeki "turdu" kelimesi müteaddi kılınarak "أَرِيَا رُورْدِي" anı turgurdu" denir, "onu, başkası durdurdu, dikti" demektir.

Yine böylece "يَاغُ أَرُودِي" yağ erüdi" sözündeki "أَرُودِي" kelimesinden yapılan müteaddi fiilde "أَرِيَاغُ أَرُودِي" er yağ ergürdü" denir ki, "adam yağ eritti"

demektir. "أَقْ كَنْدِي" ok köndi = ok doğruldu" sözünden alınarak "أَقِي كَنْدُورْدِي" okçı [+] köndürdü" denir ki "okçu oku doğrulttu" demektir.

ك . غ . ت harfleri, fiili, müteaddi kılan harflerden olmayıp ancak ta'diyeyi ر harfi yapar. Nitekim "قُسُ كُورْدِي" kuş uçurdu", "سُوفُ كُورْدِي" su geçürdü" sözlerinde olduğu gibi ki "kuş uçurdu", "su geçirdi" demektir. Bu fiillerde ta'diye ancak ر ile olur. İşte bu kadar; bu da yukarıdaki gibidir.

Bu fiillere ك . غ . ت harflerinin getirilmesi söylenişte kolaylık olsun içindir. Eğer bunlar getirilmemiş olsaydı bu fiillerde ta'diye zamanında mazide iki, muzaride üç ر harfinin bir arada toplanması gerekirdi. "kurtardı" demek olan "كُورْدِي" fiilinde غ olmasaydı, bunun ikinci ta'diye şekli mazide "كُورْدِي" olurdu. Yine bunun gibi "سُورْدِي" kelimesi ikinci derecede müteaddi kılındığı takdirde "سُورْدِي" olurdu.

[+] Basma nüshada "كَنْدُورْدِي" şeklinde olan bu kelime yazma nüshada önceden bu yazışta iken sonradan ikinci ر in üzerindeki ötre düzeltilerek üstün yapılmıştır. Şu hale göre kelimenin doğrusu "كَنْدُورْدِي" olacaktır. Nitekim isimden yapılmış olan fiiller böyledir. "كُورْدِي" közkerdi", "كُورْدِي" kezkerdi" fiilleri gibi. B. A.

olması ve muzarilerinde " قُتِرِرُ kutra-
rur" ve " سُوْفِرِرُ suwrarur" denilmesi lâ-
zımgelirdi. Buradaki ۛ ların birisi ke-
limenin aslındadır, ikincisi ta'diye i-
çin getirilmiştir; Üçüncüsü muzari bel-
gesi olan ۛ dır. Bunun için tok, غ ل ۛ
ve ق ل ۛ kelimelerde, kelimenin aslında
bulunan ۛ harfi ت ye, yeğni ve ك ل ۛ ke-
limelerde ك harfine çevrilmiştir. Böy-
lelikle söylenişte bir tatlılık hasıl
olmuştur.

İkincisi: Aslında üç harfli ve
lâzım olan fiildir ki müteaddi yapıl-
mak için bu ayrıma girmiştir. " اُزِرِلْدِي
er tirildi" cümlesindeki اُزِرِلْدِي fiil-
linden müteaddi bir şekil yapılmak is-
tenirse " تَنگِرِي تِيرگُردِي" olur. " تَنگِرِي تِيرگُردِي"
Tengri turgürdi" denir ki, "Allah di-
riltti" demektir. "Adam kıyıldı, ceza
gördü" anlamına olan " اُزِرِلْدِي er kızıl-
dı" sözündeki fiil, müteaddi yapılmak
istenirse " قُرغُرْدِي kızgurdı" olur. " اُنِي
قُرغُرْدِي anı kızgurdı" denir ki "onu ce-
zalandırdı", (ona yaptığığın cezasını
tattırdı) demek olur.

Üçüncüsü: Aslında lâzım fiil
olmaktır. Manası "iş işlemek ve ha-
kikaten yapmağa niyet eylemek" ise de
bu işte "azar azar, yavaş yavaş yapıl-

mak" anlamı vardır. "Su damladı" anla-
mına gelen " سُوْفُ تَمچِرْدِي" söz
gibi ki "su, buluttan damladı, yavaş ya-
vaş serpildi" demektir. " اَشخ تَشغُرْدِي" aşığ
taşgurdı" sözü de böyledir, "tencere
taşayazdı" demektir.

Fiil bu anlama geldiğinde, ikinci
harf mazide ve muzaride sâkindir; ancak
dördüncü harf muzaride üstündür.

Dördüncüsü: Fiil ancak kendi öz
manasına gelerek bu anlamlardan hiç bi-
risi beklenmez: " تَنگِرِي تُوْقُغُرْدِي" Tengri
meni kutgardı" sözünde olduğu gibi ki
"Allah beni kurtardı" demektir. " اُزُقُرْدِي
er katgurdı" sözü de böyledir, "adam
katıldı, katılasıya güldü" demektir.

Bu ayrımdan, başka birisinin
işe yardım ettiği ve yarıştığı anlamı
murat edildiği zaman fiile ۛ harfin-
den evvel اُن ش getirilir: " اُن مَنگَا ات سُوغُرِشْدِي"
ol manğa at suwgarışdı" denir ki "o, ba-
na at sulamakta yardım etti" demektir.
Ve yine " اُن مَنگَا تَدَغُرِشْدِي" ol mening
birle karın todhguruşdı" denir ki "o,
benimle karın doyurmakta yarış etti"
demektir.

Hakikatte olmıyarak, kendini
o işi yapar göstermesi anlamı murat e-
dildiği zaman iki yol vardır: Birisi ۛ

harfinden evvel ن getirmektir; bunun kuralı geçmiştir: "الآت سَفَرٌ نَدَى" ol at suwgarundı", "القرن تدغزندی" ol karın todhgurundı" denir ki "o, atı sular göründü", "o, karnını doyurur göründü" demektir.

İkincisi: Başlı başına, kendi kendine bir iş yapmaktır. Bu yolda doğru ve güzel olan fiile ن dan evvel م, س getirmektir. ن la beraber bu şekilde üç harf getirilmiş olur. "الآت سَفَرٌ مَسِينَدَى" ol at suwgarımsındı" sözünde olduğu gibi ki "o, atı sular göründü"[+] demektir. Bu gibi kelimelerde ن م سâ-kindir; س harfi esre olarak harekelenir. Bunu yakında anlatacağız.

bulduzdı: "بلدُزْدَى نَعْنَى" bulduzdı nengni = o, bir şey buldurdu", (بلدُزْمَاقْ - بلدُزْمَاقْ) bulduzur - bulduzmak).

bildüzdı: "الْمَنْكَا اِشْ بِلْدُزْدَى" ol manğa iş bildüzdı = o, bana iş bildirdi, öğretti"; (بِلْدُزْمَاكْ - بِلْدُزْمَاكْ) bildüzür - bildüzmek). Bu, Oğuzcadır. Öbür Türkler böyle söylemezler.

[+] Bu kelimenin manasında "kendi kendine, başlı başına yapmak" anlamı bulunması lâzımdır; çünkü "سَفَرٌ مَسِينَدَى" suwgarımsındı" kelimesi bu manaya örnek olarak getirilmiştir. Halbuki bunun arapça anlamında böyle bir şey gösterilmemiştir. Bize kalırsa bu mananın da gösterilmesi ve anlamın "o, başlı başına atı sular göründü" şeklinde olması gerektir. B. A.

burbaşdı: "ايش برباشدی" iş burbaşdı = iş karıştı". Başkası da böyledir; (رباششور - رباششور) burbaşur - burbaşmak).

bertişdiler: "الاز برباششور" olar bir ikindinin könglin bertişdiler = onlar sertleştiler, birbirinin gönlünü kırdılar ve yaraladılar"; (برباششور - برباششور) bertişür - bertişmek).

bogruşdı: "الْمَنْكَا اِغْجَاغْ بَغْرُشْدَى" ol manğa yıgaç bogruşdı = o, bana ağaç yontmakta yardım etti". Yarış ta böyledir; (بغرُشور - بغرُشور) bogruşur - bogruşmak).

bütrüşdı: "الاز اكي بترُشْدَى" olar ikki bütrüşdı = onlar ikisi muhakeme oldular ve davalarına tanık getiristiler"; (بترُشور - بترُشور) bütrüşür - bütrüşmek).

batruşdı: "الاز اكي بترُشْدَى" olar ikki birbirig suwka batruşdı = onlar ikisi birbirini suya batırdılar, batıristilar"; (بترُشور - بترُشور) batruşur - batruşmak).

bekleşdı: "الْمِنْكَا اِشْ بِلْدُزْدَى" ol mening birle bekleşdı = o, benimle muahede yaptı, ahitleşti", "الْمَنْكَا اِشْ بِلْدُزْدَى" ol manğa kapuğ bekleşdı = o, bana kapıyı bekitmekte, kapatmakta yardım etti", "الْمَنْكَا اِشْ بِلْدُزْدَى" ol manğa at bekleşdı = o, bana at beklemekte, gözlemekte yardım etti" Başkasıda böyledir. Oğuzca; (بکَلَشْمَاكْ - بکَلَشْمَاكْ)

bekleşür - bekleşmek).

رَبُّشُدِي törpüşdi: "أَلْ مِينَكْ بَرَّيَاغْ رَبُّشُدِي" ol mening birle yığaç törpüşdi = o, benimle ağaç törpülemede yarıştı". Yardım da böyledir; (رَبُّشُدِي - رَبُّشُدِي törpişür - törpişmek).
تَبْرَشُدِي tepreşdi: "كَيْشِي مَعْ بَرَّشُدِي" kişi kamuğ tepreşdi = bütün halk tepreşti, kaynaştı". Her tepreşen, kaynaşan şey için de böyle denir. (تَبْرَشُدِي - تَبْرَشُدِي tepreşür - tepreşmek).
Şu parçada da gelmiştir:

أَلْ قَرَمَعْ قَبِشْنِ اِنَا زْ اَشْلِقْ رَرَّغْ اِنَا زْ
يَفْلَوْ يَبِي مَنْدَا تِنَا زْ سَنَ كَلِبَنَ تَبْرَشُورْ

Ol kar kamuğ kışın iner
Ağlık tarığ anın öner
Yawlak yağı mende tınar
Sen keliben tepreşür

"Bütün kar kışın iner, yemeklik buğday onunla biter, yavuz düşman bende dinlenir, sen gelince tepreşir".

(Yazla kışın karşılıklı koşma söylemesini anlatarak diyor ki: Kar ve yağmur kışta iner, bu yüzden yazın yeygi biter, düşman kışın durur, savaşmaz. Ey yaz ! sen geldiğinde o kımıldanır).

تَلْبِشُدِي talpışdi: "أَلْ مِينَكْ بَرَّيَاغْ تَلْبِشُدِي" ol mening birle koguşka yağ türtüşdi = o, benimle deriye yağ sürmekte yarış etti". Herhangi bir şeyi sürmek için de böyle denir; (تَلْبِشُدِي - تَلْبِشُدِي türtüşür - türtüşmek).

bayrak kamuğ talpışdı = bayrak bütün talpıştı", (bayrak dalgalandı, mızrakların ucundaki ipekler dalgalandı). Başkası da böyledir; (تَلْبِشُدِي - تَلْبِشُدِي talpışur - talpışmak).

تَارْتِشُدِي tartışdi: "أَلْ مِينَكْ اَرُقْ تَارْتِشُدِي" ol mangâ uruk tartışdı = o, bana ip germekte yardım etti", "تَارْتِشُدِي تَارْتِشُدِي tartışdı neng = bir nesnenin parçaları birbirini gecti, (bir şeyin parçaları, zerreleri birbirini cezbetti), "أَلْ مِينَكْ بَرَّيَاغْ تَارْتِشُدِي" ol mening birle ya tartışdı = o, benimle yay germekte, yay kurmakta yarıştı", "أَلْ مِينَكْ اَلْتُونْ تَارْتِشُدِي" ol mangâ altun tartışdı = o, bana altın tartmakta yardım etti". Herhangi bir şeyi tartmak için de böyle denir; (تَارْتِشُدِي - تَارْتِشُدِي tartışur - tartışmak).

تُورْتُشُدِي türtüşdi: "أَلْ مِينَكْ بَرَّيَاغْ تُورْتُشُدِي" ol mening birle koguşka yağ türtüşdi = o, benimle deriye yağ sürmekte yarış etti". Herhangi bir şeyi sürmek için de böyle denir; (تُورْتُشُدِي - تُورْتُشُدِي türtüşür - türtüşmek).

[+] Yazma nüshada "بَرَّيَاغْ تَلْبِشُدِي" bayrak kamuğ talpışdı" sözündeki بَرَّيَاغْ kelimesinin ikinci harfi üzerinde iki nokta görülmektedir. Bu kelime hem "بَرَّيَاغْ batrak", hem de "بَرَّيَاغْ bayrak" şeklinde okunabilmektedir. Her iki okunuş ta buraya gelir. B. A.

topraşdı: " **تَبْرَسُدِي** yer kurup topraş-
dı = yer kuruyarak tozlaştı, toz olayaz-
dı", (yağmurun azlığından yer kurudu,
öyle ki yerden tozlar yükseleyazdı);
(**تَبْرَسُمَاق** - topraşur - topraşmak).

تَبْرَسُدِي laz tebzeşdiler: " **الَارْفَعُ بُوَابِشَا تَبْرَسُدِي** laz olar kamuğ
bu ışka tebzeşdiler = onların hepsi bu
işe hasetleştiler"; (**تَبْرَسُمَاق** -
tebzeşur - tebzeşmek).

تَبْرَسُدِي tergeşdi: " **تَوَيْ تَبْرَسُدِي** tewey tergeşdi = deve-
ler katarlaştı". Birbiri ardınca katar-
laşarak derleşen her nesne için de böy-
le denir; (**تَبْرَسُمَاق** - tergeşür -
tergeşmek). Başkası da böyledir.

تَبْرَسُدِي laz tepleşdiler: " **الَارْبُوَابِشَا تَبْرَسُدِي** laz olar bu ışığ
kamuğ tepleşdiler = onlar, bu işte hep-
si razı oldular"; (**تَبْرَسُمَاق** -
tepleşür - tepleşmek) [+].

تَبْرَسُدِي tüpleşdiler: " **الَارْبُوَابِشَا تَبْرَسُدِي** laz olar bu ışığ
tüpleşdiler = onlar bu işin dibini, as-
lını aradılar"; (**تَبْرَسُمَاق** -
tüpleşür - tüpleşmek).

تَبْرَسُدِي tatlaşdı: " **الَارْبُوَابِشَا تَبْرَسُدِي** olar ikki birle
tatlaşdı = onlar ikisi birbiriyle fars-
ça konuştuular". Uygurca konuşurlarsa

[+] Basma nüshada " **تَبْرَسُمَاق** tepleşmek" şeklinde olan bu kelime yanlıştır. Yazma nüshada önceden böyle iken sonradan bir düzeltme görerek " **تَبْرَسُمَاق** taplaşmak" şekline konulmuştur. Şu hale göre yukarıdaki her üç kelime şu şekilde düzeltilmelidir. (taplaşdı - taplaşur - taplaşmak). Ek. Dv. II, 274, 16. B. A.

تَبْرَسُدِي - **تَبْرَسُمَاق**) yine böyle denir; (**تَبْرَسُمَاق** -
tatlaşur - tatlaşmak).

تَبْرَسُدِي talkışdı: " **الْمَنْكَا أَيْمًا تَبْرَسُدِي** ol manğa oyma tal-
kışdı = o, bana gizme yapılan keçeyi
dürmekte ve bükmekte yardım etti". Dür-
rülen ve bükülen her şey için de böyle
denir; (**تَبْرَسُمَاق** - talkışur - tal-
kışmak).

تَبْرَسُدِي tökleşdi: " **تَبْرَسُدِي نَانِك** tökleşdi neğ = nesne-
ler döküldü, aktı"; (**تَبْرَسُمَاق** -
tökleşür - tökleşmek).

تَبْرَسُدِي tüglüşdi: " **يَا بِي لَار تَبْرَسُدِي** yıplar tüglüşdi = ip-
ler dögüldü"; (**تَبْرَسُمَاق** -
tüglüşür - tüglüşmek).

تَبْرَسُدِي tiklişdi: " **يَبَاغ تَبْرَسُدِي** yığaç tiklişdi = ağaç di-
kildi". Başkası da böyledir; (**تَبْرَسُمَاق** -
tiklişür - tiklişmek).

تَبْرَسُدِي tırmaşdı: " **الَارْبُوَابِشَا تَبْرَسُدِي** olar ikki tırmaşdı =
onlar ikisi tırmaştılar", (onlar ikisi
birlikte kaşındılar); (**تَبْرَسُمَاق** -
tırmaşur - tırmaşmak).

تَبْرَسُدِي çalpaşdı: " **الَارْبُوَابِشَا تَبْرَسُدِي** olar ikki çalpaş-
dı = onlar bir işte ikisi çarpıştı, mü-
cadele etti, birbirlerine sertleştiler".
Eşya kötüleştigi, pisleştiği zaman da
böyle denir; (**تَبْرَسُمَاق** - çalpaşur -
çalpaşmak).

تَبْرَسُدِي çandışdı: " **الَارْبُوَابِشَا تَبْرَسُدِي** olar ikki çandış-
dı = onlar ikisi birbirine sertleşti-

ler, biri öbüründen kağındı"; (جندشوز-)
چاندىشور - چاندىشماق).

جوروشدى gumruşdı: "أل مينك برلا سفدا جوروشدى" ol mening birle
suwda gumruşdı = o, benimle suya dal-
makta yarıştı". Yardım da böyledir ;
(جوروشور - جوروشماق).

جوروشدى gewrüşdı: "أل مينك برلا او جوروشدى" ol mening birle ok
gewrüşdı = o, benimle ok çevriştı". Her-
hangi yuvarlak bir şeyi çevirmek te böy-
ledir [+]; (جوروشماق - جوروشور -
gewrüşmek).

جوروشدى gokraşdı: "پيرلا ز جوروشدى" tebizler gokraşdı = ço-
rak yerler dalgalandı". Herhangi bir
çokluk kaynadığı ve dalgalandığı zaman
da böyle denir; "پيرلا ايندا جوروشدى" kişi
birbir içinde gokraşdı = insanlar bir-
birine girerek dalgalandı"; (جوروشور - جوروشماق);
جوروشور - gokraşur - gokraşmak).

جوروشدى gıkrışdı: "پيرلا او جوروشدى" birbirning
ogrılığın gıkrışdı = birbirinin hırsız-
lığını meydana çıkardılar". Herhangi
bir şeyi meydana çıkarmakta yarışmak ve
yardımlaşmak ta böyledir; (جوروشور - جوروشماق).

[+] أل مينك برلا او جوروشدى sözünün basma nüshadaki arapça iza-
hında في ... آتانه با زاني في تفسير النبل denilmiş. Yazma nüshada في ...
تفسير الشكلindedir. Gerek تفسير gerek تفسير الشكلinin ikisi de yanlıştır. Doğrusu تفسير olacaktır. Doğrusu تفسير
in birkaç manası arasında bir de (okun eğriliğini veya doğ-
ruluğunu anlamak için tırnak üzerinde çevrilmesi) anlamı
vardır. B. A.

gıkrışur - gıkrışmak).

جوروشدى gıkrıştı: "بوي بير بيرك جوروشتى" Boy birbirge çakrış-
tı = Boy halkı birbirini çakırdı". O-
ğuzca. (جوروشور - جوروشماق) çakrışur - çak-
rışmak).

تیکریشدى tikreşdı: "اتلار ادا او تیکریشدى" atlar adhakı tikreş-
dı = atların ayağı ses verdi"; (اتلار تیکریشدى)
oglan tikreşdı = çocuk büyüdü, serpil-
di"; (تیکریشور - تیکریشماق) tikreşür - tikreş-
mek).

جوروشدى gıkraştı: "پيش جوروشتى" tış gıkraştı = diş gıcır-
dadı, çıkırdadı". Herhangi bir şey
çokça gıcırdarsa yine böyle denir;
(جوروشور - جوروشماق) gıkraşur - gıkraşmak [+].

جوروشدى gergeşti: "اكي سو جوروشتى" ikki sü çergeşti = iki
savaş fırkası saf haline geldi". Şu
parçada dahi gelmiştir :

كلسا ابانك ترکنم ایتلکمت ترکنم
ترلغوت ترکنم آمدی جرد جوروشور [+]

Kelse abanğ terkenim

Ëtilgemet türkünüm

Tarılmagay türkünüm

Emdi çeriğ çergeşür

"Eğer Hakanım gelirse oymağın hali iyi

[+] Metinde bu fiilin muzari ve mastarı yoktur; biz koyduk. B.A.

[++] Bu parçanın yazılışında birkaç yanlış vardır. Biz bunları
evvelce gördük ve basma nüsha I, 368 de geçen aynı parça-
yı dilimize çevirirken uzun bir not verdik. Bu, tercüme
nüshanın 442 nci sahifesindedir; oraya bakıla! B. A.

olur, topluluğu dağılmaz. İmdi, harp safları düzelmiştir".

(Hakan bize yardıma gelirse bizim tarafın hali iyi olur; oymak dağılmaz, şimdi harp safları dizilmiştir), (جرکشور - جرکشما) gergeşür - gergeşmek).

جرلشدی çarlaşdı: "oglan çarlaşdı = çocuklar ağlaştı", "yengeller çarlaşdı = filler kükredi, bağıriştı", (جرلشماق - چارلاشماق) çarlaşur - çarlaşmak).

جکلشدی çekleşdi: "ol benimle birle çekleşdi = o, benimle kur'a çekişti", (جکلشماق - جکلشور) çekleşür - çekleşmek).
جکلشدی çiklişdi [+]: "tüğün kamuğ çiklişdi = düğüm büsbütün sıkıştı", (جکلشور - جکلشماق) çiklişür - çiklişmek).

جرمشدی germeşdi: "ol manğa çagiğ germeşdi = o, bana kamçının ucunu bükmekte yardım etti". Başkası da böyledir. Yarış için de böyle denir; (جرمشور - جرمشماق) germeşür - germeşmek).

سرتشدی sürtüşdi: "ol benimle birle koguşka yağ sürtüşdi = o, benimle deriye yağ sürmekte yarıştı". Ve yi-

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda "تۈگۈن کامۇغ چىكلىشىدى" sözünün arapça izahında "أخاستتت القفدة" denilmiş ise de burada ufak bir yanlışlık olmalıdır. Doğrusu şöyle olsa gerek: "أخاستتت القفدة" Dv. II, 106, 7 deki kelime dahi bize tanıklık etmektedir. B. A.

ol benimle birle aşık sürtüşdi = o, benimle aşık sürtmekte ve aşığı sürterek yüzünü ağındırmakta yarış etti", (سرتشور - سرتشماق) sürtüşür - sürtüşmek).

ساقتشدی saқтаşdı: "olar ikki saқтаşdı = onlar birbirinin saçlarını yakaladılar", (ساقشور - ساقشماق) saқтаşur - saқтаşmak).

سختشدی sixtaşdı: "kigi kamuğ sixtaşdı = bütün halk ağlaştı"; (سختشور - سختشماق) sixtaşur - sixtaşmak). سغتشدی "غ ile سغتشدی" da lügattir.

سدرشدی sedhreşdi: "ton sedhreşdi = elbise seyrekleşti, kalınlığı gitti", (سدرشور - سدرشماق) budhun sedhreşdi = halk seyrekleşti". Herhangi bir şey sıklıktan sonra seyrekleşirse, parçalarının arası ağılırsa yine böyle denir; (سدرشور - سدرشماق) sedhreşür - sedhreşmek).

سدریشدی sıdrişdı: "ol anğar kar sıdrişdı = o, ona kar sıyırmada, kürümede yardım etti". Başkası da böyledir; (سدریشور - سدریشماق) sıdrişur - sıdrişmak)[+].

توغراشدی tograşdı: "ol manğa et tograş-

سدریشدی "Gerek basma ve gerek yazma nüshalarda bu kelimeler [+] Gerek basma ve gerek yazma nüshalarda bu kelimeler "سدریشور - سدریشماق" geklinde gelmiş ise de, bunlar "سدریشور - سدریشماق" olacaktır. Bk. Dv. I, 226, 10 ve II, 183, 3. B. A.

di = o, bana et doğramakta yardım etti"; (توغراشور - توغراشماق) tograşur - tograşmak).

توغراشور tıgraşdı: "اغلاز توغراشور oğlan tıgraşdı = çocuklar gürbüzleşti, bahadırlaştı". Bahadır kimse için "توغراق" denir; (توغراشور) tograşur - tıgraşmak) [+].

توغراشور togruşdı: "أل منك بلا اولقا توغراشور ol mening bile yolka togruşdı = o, benimle yola duruştu", (o, benimle yürümede, gitmede, durmada yarıştı); (توغراشور - توغراشماق) togruşur - togruşmak) [++].

توغراشور tograşdı: "تون كيردن توغراشور ton kirdin tograşdı = elbise kirden parçalandı". Herhangi bir şeyde parçalanma ve yarıлма görüldüğü zaman yine böyle denir; (توغراشور - توغراشماق) tograşur - tograşmak).

سوغراشور sograşdı: "كاملار سوغراشور kumlar suvuğ sograşdı = kumlar suyu sordu". Başkası da böyledir; (سوغراشور - سوغراشماق) sograşur - sograşmak).

سوغراشور sıgruşdı: "الاز بيريگ سوغراشور olar birbirig sıgruşdı = onlar birbirine sıkıştilar, onlar birbirinin yerini alarak durdular"; (سوغراشور - سوغراشماق) sıgruşur - sıgruşmak).

سوغراشور sawruşdı: "أل منكا ترغ سوغراشور ol manğa tariğ saw-

[+] Metinde bu fiilin muzari ve mastarı gösterilmemiştir; biz koyduk. B. A.

[++] Metinde bu fiilin muzari ve mastarı gösterilmemiştir; biz koyduk. B. A.

ruşdı = o, bana buğday, zahire savurmakta yardım etti". Başkası da böyledir. Kaptaki çorbayı, taşmaması için, savurmak dahi böyledir; (سوغراشور - سوغراشماق) sawruşur - sawruşmak).

سوغراشور sıkırışdı: "الاز برجا سوغراشور olar barğa sıkırışdı = onlar, hepsi ıslık çalar gibi ses çıkardılar". Yılan ve başkaları ıslık çalarsa yine böyle denir [+]; (سوغراشور - سوغراشماق) sıkırışur - sıkırışmak).

تومرۇشور tomruşdı: "أل منك بلا يناع تومرۇشور ol mening birle yıgaç tomruşdı = o, benimle ağacı tomruk yapmakta yarıştı". Ağacı sini gibi değirmi kesmekte yarıştı; (تومرۇشور - تومرۇشماق) tomruşur - tomruşmak).

سومرۇشور semrişdı: "اتلار رمع سومرۇشور atlar kamuğ semrişdı = atlar bütün semizleşti". Başkası da böyledir; (سومرۇشور - سومرۇشماق) semrişur - semrişmek).

سومرۇشور sömrüşdı: "أل منك بلا سوف سومرۇشور ol mening birle suw sömrüşdı = o, benimle su sömrüştü", (o, su sömürmekte benimle yarış etti). Başkası da böyledir; (سومرۇشور - سومرۇشماق) sömrüşur - sömrüşmek).

سوزۇشور sanruşdı: "اسرۇك لاز سوزۇشور esrükler kamuğ sanruşdı = sarhoşlar bütün sağmaladı".

[+] ^{الاصغر ربا الياقوت وكذا الالحيا} الاز برجا سوغراشور sözünün arapça izahında denilmiş ise de biz dilimize yukarıda gördüğümüz şekilde çevirdik ve "onların hepsi ıslık çalar gibi ses çıkardılar" dedik; "keklik ıslık çalıyor" demedik; çünkü Türkçesinde keklik kelimesi yoktur; keklik te ıslık çalmaz. B. A.

كوللک نيز طرره لاولا انه ليد
كوللک نيز طرره لاولا انه ليد

Bunun aslı "سندیرشدی" sandırışdı "dır.
(سندیرشور - سندیرشور - سانریشور - سانریشور).
Nitekim şu savda da gelmiştir : "سبندا
سندیرش بلسا اوزتكوندا ارتش بلسا
sandırış bolsa örtkünde irteş bolmas =
sapanda kavga olursa, harman zamanında
döğüş olmaz" [+].

سندیرش satgaşdı: "الار بیز ایزدی بلسغندی" olar bir ikindi
bile satgaşdı = onlar ikisi birbirine
sataştı", (onlar birbirinin boynuna
saldırdı). Saldırışma için de böyle de-
nir.

سندیرش satgaşdı: "ال منكا بولداستغندی" ol manğa yolda
satgaşdı = o, bana yolda rastgeldi, ka-
vuştı", "الار المیزم بلسغندی" olar alım be-
rim bile satgaşdı = onlar alacağı ve-
recekle ödeştiler, takas yaptılar, sa-
yıştılar". Oğuzca; (سغشور - سغشور)
satgaşur - satgaşmak).

سندیرش sitgaşdı: "ارقمع بلاك يستغندی" er kamuğ bilek sit-
gaşdı = bütün adamlar bileklerini sı-
ğadılar". Yardım ve yarış için de böy-
le denir; (سغشور - سغشور) sitgaşur -
sitgaşmak).

سندیرش sarkışdı: "بوز دین سوف سرفشدی" buzдын suw sarkış-
dı = buzdan çok su damladı"; (سرفشور - سرفشور)

[+] Bu savda geçen ve ارتش şeklinde yazılan bu kelime yan-
lıştır. Doğrusu "ارتش irteş" olacaktır. Bk. Dv. I, 337,
10. B. A.

sarkışur - sarkışmak).

سجلاشدی saçlaşdı: "ال اکی بلا سجلاشدی" ol ikki bile saç-
laşdı = onlar ikisi birbirinin saçları-
nı yakaladılar"; (سجلاشور - سجلاشور) saçla-
şur - saçlaşmak).

سجلاشدی suçluşdı: "ال منكا اذاق تین بیکان سجلاشدی" ol mening adhak-
tın tiken suçluşdı = o, ayağımdan diken
çıkarmakta bana yardım etti". Kılıcı
kınından çıkarmakta yardımlaşma veya
yarışma için de böyle denir; (سجلاشور -
سجلاشور) suçluşur - suçluşmak). Baş-
kası da böyledir.

سزلشدی sarlaşdı: "ال منكا سفلق سزلشدی" ol manğa suwluk
sarlaşdı = o, bana sarık sarmakta yar-
dım etti". Herhangi bir şeyi sarmak ve
bu işte yarış yapmak ta böyledir; (سزلشور -
سزلشور) sarlaşur - sarlaşmak).

سزلشدی sözleşdı: "ال منكا لاسزلشدی" ol mening birle
sözleşdı = o, benimle söyleşti"; (سزلشور -
سزلشور) sözleşür - sözleşmek). Aslı و
harfi ile سوزلشدی dir.

سزلشدی süzlüşdı: "سوقلازقمع سزلشدی" suwlar kamuğ süz-
lüşdı = bütün sular süzöldü"; (سزلشور -
سزلشور) süzlüşür - süzlüşmek).

سفلشدی sawlaşdı: "ال منكا لاسفلشدی" ol mening birle
sawlaşdı = o, bana atalar sözü söyledi, ben
de ona söyledim". Birbirine salık ver-
me, hikâye ve konuşma üzerine olan her-
hangi bir şeyi ve başkasını söyleş -

mek için de böyle denir; (سَقْلَشُورُ - سَقْلَشِمَاقُ) sawlaşur - sawlaşmak).

سَقْلَشِدِي saklağdı: "بُدُونُ قَمْعٍ سَقْلَشِدِي" budun kamuğ saklağdı = bütün halk birbirinden saklaştı, gizlendi"; (سَقْلَشُورُ - سَقْلَشِمَاقُ) saklaşur - saklaşmak).

سَقْلَشِدِي sokluğdı: "سَقْلَشِدِي نَانِكُ" sokluğdı neng = bir şey bir şeye sokuldu ve yerleşti". Bu, kılıcın demir olan parçasının baş tarafının kabza içerisine, parazvanaya, girmesi ve orada yerleşmesi gibidir. (سَقْلَشُورُ - سَقْلَشِمَاقُ) sokluşur - sokluşmak).

سَقْلَشِدِي sıklığdı: "بُدُونُ حَا سَقْلَشِدِي" budhun barça sıklığdı = halk tamamıyla sıkıştı". Herhangi bir şey, yeri darlaşacak kadar sıkışırsa yine böyle denir. Üzüm sıkıldığı zaman da böyle denir; (سَقْلَشُورُ - سَقْلَشِمَاقُ) sıklışur - sıklışmak).

سَمْلَشِدِي sumluğdı: "تَاتُ قَمْعٍ سَمْلَشِدِي" Tat kamuğ sumluğdı = Farslar kendi dillerince komuştular". Herhangi bir kimse Türkçeden başka bir dil kullanırsa yine böyle denir; (سَمْلَشُورُ - سَمْلَشِمَاقُ) sumluşur - sumluşmak).

سَرْمَشِدِي sarmağdı: "أَلْ مَنكَا إِشِيعُ سَرْمَشِدِي" ol manğa yışığ sarmağdı = o, bana ip sarmakta yardım etti"; bu, ağaç üzerine ip sarmak gibidir. (سَرْمَشُورُ - سَرْمَشِمَاقُ) sarmaşur - sarmaşmak).

سَرْمَشِدِي sarmağdı: "أِشِ سَرْمَشِدِي" iş sarmağdı = iş karıştı". Bu fiil hem lâzım, hem müteaddidir. "أَلْ مَنكَا" ol manğa balık sarmağdı = o,

bana sudan balık çıkarmakta yardım etti". Kaptan tutmaç süzülürse yine böyle denir. Bir akarın içerisinden kendi cinsinden olmıyan bir şey çıkarıldığı zaman yine böyle denir; (سَرْمَشُورُ - سَرْمَشِمَاقُ) sarmaşur - sarmaşmak).

تَنْجَشِدِي tançışdı: "أَتَلَا رَمْعٌ تَنْجَشِدِي" etler kamuğ tançışdı = etler bütün bozuldu, kokluştı"; (تَنْجَشُورُ - تَنْجَشِمَاقُ) tançışur - tançışmak).

سَانْجَشِدِي sançışdı: "أَلَا زَاكِي سَانْجَشِدِي" olar ikki sançışdı = onlar ikisi birbirine hançer sapladılar, sançtılar". Başkası da böyledir; (سَانْجَشُورُ - سَانْجَشِمَاقُ) sançışur - sançışmak). Begler sançışdı = Beyler birbirleriyle savaş yaptılar", (Beyler savaştilar, biri öbürünü yendi).

تَپَرَشِدِي taprağdı: "تَوَيْ قَمْعٍ تَپَرَشِدِي" tewey kamuğ taprağdı = develer bütün sıçraştı"; (تَپَرَشُورُ - تَپَرَشِمَاقُ) tapraşur - tapraşmak). Bu, yalnız deve hakkında söylenir [+].

تَاتَرُشِدِي tatrüşdı: "أَلَا بَرَاكِدِكَا تَاتَرُشِدِي" olar bir ikindige et tatrüşdı = onlar birbirine et tattırdılar". Başkası da böyledir; (تَاتَرُشُورُ - تَاتَرُشِمَاقُ) tatrüşur - tatrüşmak).

تِیْتَرَشِدِي titreğdı: "كِشِي تَمْلِغْدِنِ تِیْتَرَشِدِي" kişi tamlıgdn tit-

[+] "تَوَيْ قَمْعٍ تَپَرَشِدِي" cümlesinin arapça izahında قَفْرَتُ الْإِبِلِ denilmiş ise de yanlışdır, قَفْرَتُ olacak-tır; ancak anlam bu şekilde düzelebilir. Bk. Kamus Tercümesi; Bk. Dv. III, 207, 5. Brockelmann dahi bu yanlışlığın farkına varmıştır. B. A.

reşdi = halk soğuktan titreşti". Herhangi bir şey ıraklaşırsa yine böyle denir, (تترشور - تترشمالك) titreşür - titreşmek).

كپرشدی kopruşdı: "أل منكافش قپرشدی" ol manğa kuş kopruşdı = o, bana kuş kaldırmakta, kuş uçurmakta yardım etti". Herhangi bir şeyi yerinden kaldırmak için de böyle denir; (قپرشور - قپرشماق) kopruşur - kopruşmak).

كترشدی kutruşdı: "أغلان قترشدی" oğlan kutruşdı = çocuklar oynadılar ve sevindiler"; (قترشور - قترشماق) kutruşur - kutruşmak).

كوترشدی kotruşdı: "أل منكاف قترشدی" ol manğa kap kotruşdı = o, bana kabı boğaltmakta yardım etti". Başkası da böyledir; (قترشور - قترشماق) kotruşur - kotruşmak).

كچرشدی kaçruşdı: "الأراكي قچرشدی" olar ikki kaçruşdı = o iki kişi birbirini kaçırdılar"; (قچرشور - قچرشماق) kaçruşur - kaçruşmak).

كردشدی kurdaşdı: "أل بك برلا قردشدی" ol Beg birle kurdaşdı = o, Beyle bir sırada, bir derecede oturdu". Başkası da böyledir; (قردشور - قردشماق) kurdaşur - kurdaşmak).

كدرشدی kadhrışdı: "أل منكاف قدرشدی" ol mening birle boyun kadhrışdı = o, benimle boyun bükmekte yarıştı". Başkası da böyledir, "أل اكي سوز قدرشدی" ol ikki söz kadhrışdı = onlar birbirinin sözünü reddettiler".

Şu parçada dahi gelmiştir :

ایشوانك آرتشيب اغرق بدارت شيب
بيترالب قديرشيب شقرالب قلستان

İşi anıñ artaşip
Oğrak bile örteşip
Boynun alıp kadhrışip
Tutgun alıp kul satar

"Onun işi bozuldu; Oğraklar ile saldı-riştılar, onların boynunu büküp söz a-tıştılar, tutsak alıp köle olarak sa-tar".

(Bir tutsağı anlatarak diyor ki : İş-i bozuldu, onlardan her biri başka bir oymağa dehşet verdi; boyunlarını bük-tü, onları tutsak yaptı, onlardan yoluğ-fidyei necat-aldı, satılmış köle gibi).

كيسرشدی kisruşdı: "أل انكر قيسرشماق قيسرشدی" ol anğar kısruşdı = o, ona özengi kayışını kısruş-ta yardım etti". Başkası da böyledir. (قيسرشور - قيسرشماق) kisruşur - kısruşmak).

كاورشدی kawruşdı: "أل منكاف ترغ قاورشدی" ol manğa tariğ kawruşdı = o, bana buğday kavurmakta yar-dım etti". Başkası da böyledir. غ har-fiyle "قاورشدی" demek dahi lûgattır. (قاورشور - قاورشماق) kawruşur -

kawruşmak).

ككراشدى kakraşdı: "سۇقلار ككراشدى" suqlar kamuğ kakraşdı = sular bütün çekildi". Herhangi bir akar nesne azaldığı ve çekildiği zaman da böyle denir; (ككراشماق - ككراشماق) kakraşur - kakraşmak). Uurlar, şişler indiği zaman da yine böyle denir.

ككراشدى kıkırışdı: "ككراشماق ككراشماق" eren kamuğ kıkırışdı = bütün adamlar bağırıştı, çağırıştı"; (ككراشماق - ككراشماق) kıkırışur - kıkırışmak).

ككراشدى kubzaşdı: "ككراشماق ككراشماق" kızlar kubzaşdı = kızlar, cariyeler kubuz çalmakta yarıştılar"; (ككراشماق - ككراشماق) kubzaşur - kubzaşmak).

ككراشدى kargaşdı: "ككراشماق ككراشماق" olar ikki kargaşdı = onlar ikisi birbirine lânet ettiler"; (ككراشماق - ككراشماق) kargaşur - kargaşmak).

ككراشدى kırğaşdı: "ككراشماق ككراشماق" olar ikki kırğaşdı = onlar birbirinden yüz çevirdi"; (ككراشماق - ككراشماق) kırğaşur - kırğaşmak).

ككراشدى yasgaşdı: "ككراشماق ككراشماق" olar ikki yasgaşdı = onlar ikisi tokatlaştı"; (ككراشماق - ككراشماق) yasgaşur - yasgaşmak). Yardım ve yarışta böyledir.

ككراشدى tolgaşdı: "ككراشماق ككراشماق" ol mening birle yüng tolgaşdı = o, benimle yün dolamakta, bükmekte yarış etti". Herhangi bir şeyi bükmek te böyledir. Bir adamın karnı burulursa yine böyle denir; (ككراشماق - ككراشماق).

ككراشدى tolgaşur - tolgaşmak).

ككراشدى karwaşdı: "ككراشماق ككراشماق" ol mang'a suwda neng karwaşdı = o, bana suda bir şey aramakta yardım etti". Karanlıkta elle bir şey aranırsa yine böyle denir; (ككراشماق - ككراشماق) karwaşur - karwaşmak).

ككراشدى korkuşdı: "ككراشماق ككراشماق" olar ikki korkuşdılar = onlar ikisi birbirinden korktu, korkuştular"; (ككراشماق - ككراشماق) korkuşur - korkuşmak).

ككراشدى kırkışdı: "ككراشماق ككراشماق" ol mang'a yüng kırkışdı = o, bana yün kırkmakta yardım etti"; (ككراشماق - ككراشماق) kırkışur - kırkışmak).

ككراشدى kızlaşdı: "ككراشماق ككراشماق" ol mening birle ok attı kızlaşdı = o, ortaya öndül olmak üzere kız, cariyeye koyarak benimle ok attı"; (ككراشماق - ككراشماق) kızlaşur - kızlaşmak).

ككراشدى karmaşdı: "ككراشماق ككراشماق" ol mening birle tawar karmaşdı = o, benimle mal yağmalamakta yarış etti". Yardım da böyledir; (ككراشماق - ككراشماق) karmaşur - karmaşmak). Aslı (ككراشماق - ككراشماق) karmalaşdı-karmalaşur-karmalaşmak) tır.

ككراشدى kıştaşdı: "ككراشماق ككراشماق" it kamuğ tumlığdın kıştaşdı = bütün köpekler soğuktan titreşti, sızlaştı". Başkası da böyledir;

(قِسْتَاغُور - قِسْتَاغُور - قِسْتَاغُور - قِسْتَاغُور - قِسْتَاغُور).
ككتهشدي kekteşdi: "أَلْ اَلْ اَلْ اَلْ اَلْ اَلْ اَلْ اَلْ اَلْ اَلْ اَلْ a ol ikki kekteşdi =
onlar birbirine hınçlaştılar, kin bağ-
laştılar"; (ككتهشور - ككتهشانك) kekteşür-
kekteşmek).

كرتيشدي kertişdi: "أَلْ اَلْ اَلْ اَلْ اَلْ اَلْ اَلْ اَلْ اَلْ اَلْ a ol manğa yıgaç ker-
tişdi = o, bana ağaç kertmekte yardım
etti". Başkası ve yarış ta böyledir;
(كرتيشور - كرتيشانك) kertişür - kertişmek).

كوتروشدي kötrüşdi: "أَلْ اَلْ اَلْ اَلْ اَلْ اَلْ اَلْ اَلْ اَلْ a ol manğa yük kötrüş-
di = o, bana yük götürmekte ve kaldır-
makta yardım etti". Başkası da böyle-
dir; (كوتروشور - كوتروشانك) kötrüşür - kötrüş-
mek).

كعروشدي kegrüşdi: "أَلْ اَلْ اَلْ اَلْ اَلْ اَلْ اَلْ اَلْ a olar birbirinğ
yazukın kegrüşdi = onlar birbirlerinin
suğlarından geçtiler". Birbirini ır-
maktan geçirmek için iki kişi yardım-
laşırsa yine böyle denir; (كعروشور - كعروشانك) kegrüşür - kegrüşmek).

كدرشدي kedhrüşdi: "أَلْ اَلْ اَلْ اَلْ اَلْ اَلْ اَلْ a olar ikki ton
kedhrüşdi = onlar ikisi birbirlerinin
elbiselerini giydiler; (كدرشور - كدرشانك) kedhrüşür - kedhrüşmek).

كدريشدي kedhrişdi: "أَلْ اَلْ اَلْ اَلْ اَلْ اَلْ a ol manğa et kedh-
rişdi = o, bana et kurutmakta yardım
etti"; (كدريشور - كدريشانك) kedhrişür -
kedhrişmek).

ككروشدي kökreşdi: "أَلْ اَلْ اَلْ اَلْ اَلْ اَلْ a bulıtlar kamuğ kök-

reşdi = bulutlar bütün gürledi, kükre-
di", "بغرالار ككروشدي bogralar kökreş-
di = aygırlar kişnedi". Savaş meydanın-
da yiğitlerin kopardığı ses dahi buna
benzetilerek "أَلْ اَلْ اَلْ a alplar kökreş-
di" denir. Şu parçada da gelmiştir :

ككدي اسن اسنيو فاذا تاكل اسنيو
ككدي بون اسنيو قراليت ككروشور

Keldi esin esneyü

Kadhka tükel üsneyü

Kirdi budun kasnayu [+]

Kara bulıt kökreşür

"Esinti eserek geldi; bu, büsbütün kar
tipisine benziyordu. Halk titreşerek
girdi, kara bulut kökreşür".

(Baharı anlatarak diyor ki: Rüzgâr ese-
rek geldi; bu, kar tipisine benziyordu.
Halk soğuktan titreşti ve siyah bulut
kükredi) (ككروشور - ككروشانك) kökreşür-kökreşmek).

+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda bu parçanın üçüncü
mısraındaki ككروشور kelimesi gördüğümüz şekilde ise de yan-
lıştır. Doğrusu "ككروشور kasnayu" olacaktır. Bk. Dv.II,281,
9; III, 223, 10. Brockelmann bu kelimenin "kıstayu" şek-
linde okunmasını tavsiye ediyorsa da iki yönden yanılıyor.
Birincisi: Birinci ve ikinci mısraların kafiyesine üçüncü
mısraın dahi uyması bakımındandır. "Esneyü, üsneyü" denil-
dikten sonra "kasnayu" denilmesi lâzımdır. Başka türlü ka-
fiyedeş olamaz. İkincisi: Yukarıda gösterdiğimiz örnekler
kelimenin "kıstayu" olmayıp "kasnayu" olduğunu açıkça ta-
nıklamaktadır. B. A.

kemrüşdi: "ألاز اكي سنوك كمرشدي" olar ikki süngük
kemrüşdi = onlar ikisi kemik kemiriş-
tiler, kemirmekte yarıştılar"; (كمرشور-
kemrüşür - kemrüşmek).

kizleşdi: "ألاز اكي قشاز كزleşدي" olar ikki tawar
kizleşdi = onlar ikisi birbirlerinden
mal gizlediler". Başkası da böyledir;
(كزleşور-كزleşور-كزleşور) kızleşür - kızleşmek).
kezleşdi: "ألاز اكي قشاز كزleşدي" ol anğar ok kezleşdi =
o, onunla ok kezlemekte yarıştı". Yar-
dımlaşmak ta böyledir; (كزleşور-كزleşور-كزleşور)
kezleşür - kezleşmek).

közleşdi: "ألاز اكي قشاز كزleşدي" ol mening birle
közleşdi = o, benimle görme işinde ya-
rış etti", (o, beni gözledi, ben de
onu gözledim); (كزleşور-كزleşور-كزleşور)
közleşür - közleşmek).

kesleşdi: "ألاز اكي قشاز كزleşدي" ol anğar ok kesleşdi =
o, onunla ok keslemekte yarıştı". Yar-
dımlaşmak ta böyledir; (كزleşور-كزleşور-كزleşور)
kesleşür - kesleşmek).

kökleşdi: "ألاز اكي قشاز كزleşدي" ol anğar ok kökleşdi =
o, onunla ok közlemekte yarıştı". Yar-
dımlaşmak ta böyledir; (كزleşور-كزleşور-كزleşور)
kökleşür - kökleşmek).

kökleşür - kökleşmek). Bu kelime Bul-
garcadır.

Bu bölüm dört yolda yürür :

1 - işte yardımlaşma ve yarış-
ma anlamına gelir: "ألاز اكي قشاز كزleşدي" ol
manğa yük kötrüşdi = o, bana yük gö-
türmekte yardım etti". Evvelce söyle-
diğim üzere bu gibi yerlerde "منكا
manğa" kelimesi "yardım" bildirir.
"ألاز اكي قشاز كزleşدي" ol mening birle
"yarış" bildirir: "ألاز اكي قشاز كزleşدي" ol
mening birle seğrişdi = o, benimle
-hangimiz daha iyi sığıyoruz diye-
seğirtmekte, atlamakta yarıştı".

2 - İki harflilerden alınan
fiilin bir kolu olur. "قشاز كاقتي" kaçtı"
sözünden "قشاز كاقتي" kaçurdu" ve "قشاز كاقتي"
kaçurdu" denir ki, "iki kişi birbi-
rini kaçırdı" anlamınadır. ش harfi
burada, مفاعله ayrımındaki ortaklığı
bildirir. "سوف كاقتي" suw keçti" sö-
zünden "قشاز كاقتي" keçürdi" denildiği gi-
bi, iki kişi birbiriyle sudan geçmek-
te yardımlaşırlarsa "سوف كاقتي" suw keç-
rüşdi" denir.

Bu şekilde iki harflilere bir
ش harfi getirilerek üç harfli, üç
harflilere bu harf ziyade kılınarak
dört harfli bir fiil yapılmış olur.

3 - Üç harflilerden kurulmuş bir fiil olmaktır. Bu fiilde öndül anlamı vardır. Bu manayı verdiren ek ل ve ش harfleridir. "أَلْمِنْكَ بِلَا أَوَّاقِي أَنْتَسُو" ol mening birle ok attı atlaşu = o, benimle, ortaya öndül olmak üzere at koyarak ok atıştı" gibi. Kim yutarsa öndülü o kazanır.

Bu, geniş bir kuraldır. İsimler uzasa bile isimlerden bu anlamda bir takım fiiller yapılır [+]. "أَلْمِنْكَ بِلَا" ol mening birle oynadı kökürçgünleşü = o, benimle ortaya güvercin koyarak oyun oynadı", "أَلَّاتِ يَرْشَاتُ" ol at yarıştı mening bile tawışganlaşu" [++] = o, tavşanı öndül koyarak benimle at yarışı yaptı". Kim arkadaşını geçerse yenen o-

[+] Bu cümlenin gerek yazma ve gerek basma nüshalardaki arapça izahı şöyledir: **يَرْكَبُ مِنَ الْأَسْمَاءِ وَالْأَفْعَالِ هَذَا الْمَعْنَى وَإِنْ طَالَ الْأِسْمُ** Bizce bu ibare yanlıştır. Doğrusu **يَرْكَبُ مِنَ الْأَسْمَاءِ وَالْأَفْعَالِ هَذَا الْمَعْنَى وَإِنْ طَالَ الْأِسْمُ** olacaktır. Bizi bu inanişe götüren şeyler şunlardır:

1- İlk ibareye göre **رَكِبَ** fiili failsiz kalmaktadır.

2- Kaşgarlının bu yolda verdiği bütün örnekler yalnız sonlarına **لَشُو** getirilerek yapılan fiillerdir.

3- **وَالْأَفْعَالُ** kelimesinin başında bulunan **و** harfi önceden yazma nüshada yok iken sonradan gayet ince bir kalemle konulmuştur. Biz bunu doğru bildiğimiz şekle göre tercüme ettik. B. A.

[++] Burada yazma nüshada olan "أَتَّ at" kelimesi nasılsa çıkmamıştır. Biz doğrusunu yazdık. B. A.

dur ve tavşanı o alacaktır [+].

4 - Bu anlamlardan hiç birisi beklenmiyerek yalnız kendi öz manası murat olunmaktadır. Bu şekil azdır. "أَيْشُ" iş buruşdı = iş karıştı" gibi, "يَبُّ بِمَسْدِي" yapı boymaşdı = ip dolaştı, açılmıyor".

بَغْرِي bagrıktı: "أَجَّ أَرْبَغْرِي" ağ er bagrıktı = ağ adamın bağı ciğerine yapıştı" [++].

بُلْدُقِي buldukti: "بُلْدُقِي نَانِكْ" buldukti neng = nesne bulundu"; (بُلْدُقَارْ - بُلْدُقَارْ buldukar - buldukmak).

تُتْسُقْدِي tutsukdı: "أَرِيغِي فَاتُتْسُقْدِي" er yağıka tutsukdı = adam duşmana tutuldu, yakalandı"; (تُتْسُقَارْ) تُتْسُقَارْ tutsukar - tutsukmak).

تُنْجُقْتِي tunçuktı: "أَرْجُنْجُقْتِي" er tunçuktı = aġam dunçuktı", (adamın kayğıdan soluġu ġık-maz oldu, soluyamaz oldu), "سُفْرُ تَنْجُقْتِي" sogur tunçuktı = ada tavşanı inine ġekildi", (ada tavşanı kışlık inine girdi, yaz gelene kadar ġık-maz). Herhangi bir hayvan kış için inine ġekilirse yine böyle denir; (تَنْجُقَارْ - تَنْجُقَارْ)

[+] Burada yazma ve basma nüshaların ibaresi **أَيْتَا سَابِقًا مَعِيَ الْقَتْرَسَ عَلَى خَطَايَا الرَّبِّ فَكُنْتُ فِي أَخَذِهِ الْقَائِمُ** şeklindedir. Bu ibare yanlıştır, doğrusu **فَمَنْ سَبَقَ لَكَهُ هُوَ الْقَائِمُ** olacaktır; çünkü başka türlü mana çıkarılamaz. Biz doğru bildiğimiz şekilde tercüme ettik. B. A.

[++] "Bagrıktı" kelimesine mastar ve muzari verilmemiştir. Bunlar "بَغْرِي قَارْ - بَغْرِي قَارْ bagrıkar - bagrıkmak" olsa gerktir. B. A.

tunçukar - tunçukmak).

سانچىقتى sançıktı: " يېغى سېغىقتى yağı sançıktı = duşman yenildi". Adam vurulursa, kendine bir şey sancılırsa yine böyle denir; (سانچىقار sançıkar - sançıkmak).

بېسىقتى bassıktı: " ار يېغى قابىسىقتى er yağıka bassıktı = adam duşmanın baskınına uğradı", (adam duşmanın gece baskınına uğradı ve yakalandı); (بېسىقار - بېسىقار - bassıkar - bassıkmak).

سافرىقتى sawruktı: " كوزدن ياش سافرىقتى közden yaş savruktı = gözden yaş savruldu". Akan dereelerde su köpürerek dalgalar çalkandıgı zaman yine böyle denir. Şu beyitte dahi gelmiştir:

كوزم يېغى سافرىقتى قودى آقار
بېلىپ آرون انىكىن بوكل آقار

Közüm yaşı sawrukup kudhi akar

Bilnip ajun emgegin tükel ukar

"Bütün akla gelen dünya zahmetleri bilindiği için gözümün yaşı savrularak aşağıya akar". (سافرىقار - سافرىقار - sawrukar - sawrukmak).

بېلىقتى bilsıktı: " انىڭ يىشتا يېغى بېلىقتى anıñ yaşut işi bilsıktı = onun gizli işi bilindi"; (بېلىقار - بېلىقار - bilsıker - bilsıkmek).

بۇربالدى burbaldı: " انىڭ يېغى بۇربالدى anıñ işi burbal-

دی = onun işi karıştı", (بۇربالاق - بۇربالاق)

burbalur - burbalmak).

بېكسۇلدى büksüldi: " قاب بېكسۇلدى kap büksüldi = kap

gatladı, yarıldı". Herhangi bir kap

gatlar ve yarılırsa yine böyle denir;

(بېكسۇلۇر - بېكسۇلمەك) büksülür - büksülmek).

تۆرپۇلدى törpüldi: " يىغاق تۆرپۇلدى yağaq törpüldi = ağaç

yontuldu, törpüldi", (تۆرپۇل - تۆرپۇل)

törpülür - törpülmek).

تارتىلدى tartıldı: " يارماق تارتىلدى yarmaq tartıldı = para

tartıldı"; (تارتىلۇر - تارتىلۇر - tartılur -

tartılmak). Başkası da böyledir. İp

ve ipe benzer şeyler gerildiği, çekildiği zaman da böyle denir.

تۇرتۇلدى türtüldi: " تېرىكا ياغ تۇرتۇلدى terige yağ türtüldi =

deriye yağ sürüldü". Başkası da böyledir;

(تۇرتۇلۇر - تۇرتۇلۇر - türtüdür - tür-

tülmek).

چەرتىلدى çertildi: " نەنگ چەرتىلدى neng = nesne

elden çıktı, yok oldu"; (چەرتىلۇر - چەرتىلۇر - çertilür -

çertilmek). Şu savda da gelmiştir :

" سىزدىن قەت چەرتىلۇر " erdemsizden

kut çertilür = faziletsizden devlet u-

zaklaşır", (onda edep ve fazilet kal-

maz).

تەرتۇلدى tetrüldi: " يەل تەرتۇلدى yel tetrüldi = yel, rüz-

gâr çevrildi", (güney yeli kuzeye, ku-

zey yeli güneye çevrildi). " تەرتۇلدى نەنگ = nesne ters oldu, ter-

tetrüldi neng = nesne ters oldu, ter-

sine döndü", " آر قلیقی تزلدی er kılıkı tetrüldi = adamın huyu kötüleştii". Başkası da böyledir; (تترلور - تترلماق) tetrülür - tetrülmek).

توگرالدى tograldı: " ات توگرالدى = et doğrandı". Başkası da böyledir; (توگرالور - توگرالماق) توگرالور - توگرالماق). " تون کیردن توگرالدى ton kirden tograldı = elbise kirden parçalandı". Ayakta ve herhangi bir dokumada peyda olan yarıklar için de böyle denir; (توگرالور - توگرالماق) توگرالور - توگرالماق).

تالکیدى talkıldı: " تالکیدى ننگ = nesne itildi, kakıldı; defedildi", " ایش تالکیدى iş talkıldı = iş defedildi, savuldu", " yük تالکیدى yük talkıldı = yük itildi"; (تالکیدور - تالکیدماق) talkılur - talkılmak) [+].

تیرمالدى tırmaldı: " انینگ یوزی تیرمالدى = onun yüzü tırmalandı"; (تیرمالور - تیرمالماق) تیرمالور - تیرمالماق).

چویرلدى çewrıldı: " چویرلدى = çakırık çevrildi". Herhangi bir şey çevrilirse yine böyle denir; (چویرلور - چویرلماق) چویرلور - چویرلماق).

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda buradaki ibare şöyledir: " ایش تالکیدى ای اندفع الحیلیند الجبک". Burada ya Türkçe parçada bir eksiklik var, veya arapça ibarede bir fazlalık vardır. Biz kesin bir karar veremedik. Yalnız Türkçesine olduğu gibi bir anlam verip geçtik. B. A.

چویرلدى çewrıldı: " چویرلدى = çakırık çevrildi, büküldü"; (چویرلور - چویرلماق) چویرلور - چویرلماق).

سürtüldى sürtüldi: " ننگ = nesne sürtüldü, döğüldü". Başkası bunu yaparsa yine böyle denir. Bu fiil hem müteaddi, hem lâzımdır. " ترچکباغ سرتلدى terige yağ sürtüldi = deriye yağ sürüldü". Başkası da böyledir; (سرتلور - سرتلماق) سرتلور - سرتلماق).

سانچیلدى sançıldı: " بىچاک تامقا سانچیلدى = bıçak duvara saplandı". Başkası da böyledir; " سۇ سانچیلدى = asker yenildi". Bunun aslı " آرکا بىچاک سانچیلماق" erge bıçak sançıldı" sözünden alınmışdır, "adama bıçak saplandı" demektir. (سانچیلور - سانچیلماق) سانچیلور - سانچیلماق).

سوپرلدى süprıldı: " ew süprıldı = ev süpürüldü". Bir adama kızıldığı zaman " سوبرک" süprük" [+] denir, "süprüntü nasıl acımadan atılırsa sen de öyle git" demektir.

سیدرلدى sıdırıldı: " بلوا لیکون سیدرلدى balık eligdin sıdırıldı".

[+] Her iki nüshanın buradaki ibaresi şöyledir: " وبقال اذا غضب على الإنسان سوبرک" Burada ufak bir hata olsa gerektir. Yukarıdaki سوبرلدى kelimesine bakılırsa ve سوبرک kelimesine metnin verdiği mana göz önüne alınırsa bunun " süprül" olması lazımdır, "defol" anlamındadır. Bununla beraber " سوبرک" süprük" dahi doğru olabilir. Bu takdire göre kelime emri hazır olmaz, sıfat olur. (Kırık, delik ve sürtük) gibi. B. A.

rıldı = balık elden sıyrıldı". Herhangi bir kaygın şey elden ve başka şeyden sıyrılırsa yine böyle denir. "بُولُ" yol sıdhrıldı = bütün kıvrımlarıyla ve büküntüleriyle yol görüldü"; (سیدرلور - سیدرلماق) sıdhrılır - sıdhrılmak). "آر تامدین سیدرلدی" er tamdın sıdhrıldı = adam duvardan kaydı, sıyrıldı". Başkası da böyledir.

سافرلدی sawruldu: "سوف سافرلدی" su sawruldu = su savruldu", (dere kaynıyarak, köpürerek coştı). Tencerenin içerisindeki çorbanın taşmaması ve senmesi için kaşıkla savrulduğunda da böyle denir; "رغ سافرلدی" tarıg sawruldu = buğday savruldu", "باش" yaş közdin sawruldu = yaş gözden savruldu, saçıldı". Şu beyitte dahi gelmiştir :

تُن كُنْ تَرْبُ يَغْلِيُوْ
يا سَمِ مِيْكَ سَفْرُلُوْر

Tün kün turup yiglayu

Yaşım mening sawrulur

"Gece gündüz durmadan ağlıyarak gözümün yaşı savrulur", (سافرلور - سافرلماق) sawrulur - sawrılmak).

سيزلدي sigzaldı: "بیر نانیك بیزك سيزلدي" bir neng birge sigzaldı = bir şey bir şeye sığdırıldı", (bel veya balta sapına çivi çakılarak sıkıştırılması ve kayış dilinin kayış

arasına sokulması gibi, bir nesne bir nesneye sıkıştırıldı); (سيزلور - سيزلماق) sigzalur - sigzalmak).

ساتغالدي satgaldı: "آر بون ساتغالدي" er boynu satgaldı = adamın boynu çignendi", (adamın boynu çignenerek geçildi). Başkası da böyledir. Bir borç, karşılığıyla takas yapılırsa yine böyle denir; (ساتغالور - ساتغالماق) satgalur - satgalmak).

سیتغالدي sitgaldı: "يڭ سیتغالدي" yeni sıgandı", (سیتغالور - سیتغالماق) sitgalur - sitgalmak).

سارمالدي sarmaldı: "بلیق سارمالدي" balık sarmaldı = balık çıkarıldı", (balık, sudan süzülür gibi çıkarıldı). Başkası da böyledir, "تماج سارمالدي" tutmaç sarmaldı = tutmaç süzüldü". Başkası da böyledir; (سارمالور - سارمالماق) sarmalur - sarmalmak).

سارمالدي sarmaldı: "آننگ تونی بيشنكا سارمالدي" anıng tonı başınga sarmaldı = onun elbisesi başına toplandı, dolandı", (سارمالور - سارمالماق) sarmalur - sarmalmak). Başkası da böyledir. Bu fiil lâzımdır.

کورتلدي kurtuldu: "أراغت قرتلدي" uragut kurtuldu = kadın kurtuldu, doğurdu", "آر آتمکاکین قرتلدي" er emgektin kurtuldu = adam sıkıntıdan kurtuldu". Şu parçada dahi gelmiştir :

أذلك برغ كرتي أغري ترؤ ارسنة

بِكَلَاذِكْجِي اَرِيَنِي قَسَا قَلِي قَرْتُلُورُ

Ödhlek yarağ közettı

Ogrı tuzak uzattı

Beglerbegin azıttı

Kaçsa kalı kurtulur

"Zaman fırsat gözetti, gizli tuzağını kurdu; Beylerbeyini azıttı, kaçsa nice kurtulur?"

(Zaman fırsat gözetti, yer altında gizlenmiş olan tuzağı kurdu, Beylerbeyini şaşırttı; o, kaçmakla bundan nasıl kurtulur?). Burada Beylerbeyi sözünden dileği Afrasyap'tır. (قَرْتُلُورُ - قَرْتُلْمَاقُ). Aslı "قُتْلُدِي" kurtulur - kurtulmak). Aslı "قُتْلُدِي" kurtuldu"dir.

قَرْتُلْدِي kartaldı: "اينك قَرْتُلْدِي" anıñ kartı kartaldı = onun yarası azdı", (yarasının başı koparıldı); (قَرْتُلْمَاقُ - قَرْتُلْمَاقُ) kartalır - kartalmak).

قَرْتُلْدِي kırçaldı: "اينك ديشككناش قَرْتُلْدِي" anıñ başınğa taş kırçaldı = onun başına taş değdi", (taş onun başını sıyırdı); (قَرْتُلْمَاقُ - قَرْتُلْمَاقُ) kırçalur - kırçalmak).

قَرْتُلْدِي kotruldı: "[+] سَوْفَ الْمَادِن قَرْتُلْدِي" suw ulmadın

[+] Hem yazma, hem de basma nüshalarda "الما" alma" şeklinde geçen bu kelime "الما" ulma" yazılışında olacaktır. Bk. Dv. I, 117, 3; I, 313, 12; II, 185, 5; III, 138, 1. Bu kelimenin ilk sesinin nasıl okunacağını iyice bilmiyoruz. B. A.

kotruldı = su testiden boşaltıldı".

Herhangi bir akar için de böyle denir;

(قَرْتُلْمَاقُ - قَرْتُلْمَاقُ) kotrulur - kotrulmak).

قَرْتُلْدِي kadhrıldı: "[+] اَيْنَك بُوَيْنِي قَرْتُلْدِي" anıñ boynı kadhrıldı = onun boynu büküldü, eğildi". Başkası bükürürse de böyle denir. Bu fiil hem müteaddi, hem lâzımdır; (قَرْتُلْمَاقُ - قَرْتُلْمَاقُ) kadhrılır - kadhrılmak).

قَرْتُلْدِي kawruldı: "بُغْدَاي قَرْتُلْدِي" bugday kawruldı = bugday kavruldu". Başka şey kavrulsa yine böyle denir. Bu kelime خ harfiyle de söylenir; (قَرْتُلْمَاقُ - قَرْتُلْمَاقُ) kawrulur - kawrulmak).

قَرْتُلْدِي kubzaldı: "كُبُز قَرْتُلْدِي" kubuz kubzaldı = kubuz çalındı", (قَرْتُلْمَاقُ - قَرْتُلْمَاقُ) kubzalur - kubzalmak). س harfiyle "كُوبْسَالْدِي" da lügattir. Bu, arapçada dahi çok olur: كَبَش رِبْرُور بَيْس gibi.

قَرْتُلْدِي tewşeldi: "اَتْمَاك اُسْئَلْدِي تَشْئَلْدِي" etmek üşeldi tewşeldi = ekmek ufalandı". Başkası da böyledir. Asıl olan "اُسْئَلْدِي" üşeldi"dir [++]; (قَرْتُلْمَاقُ - قَرْتُلْمَاقُ) tewşelür - tewşelmek).

[+] Her iki nüshada da bu Türkçe örnek "اَيْنَك بُوَيْنِي قَرْتُلْدِي" anıñ boynını kadhrıldı" şeklinde ise de "اَيْنَك بُوَيْنِي قَرْتُلْدِي" anıñ boynı kadhrıldı" şeklinde olsa daha iyidir; çünkü anlamın gereği budur. B. A.

[++] Her iki nüshada da bu kelime اُسْئَلْدِي şeklinde geçmektedir. Biz bunu "üşeldi" şeklinde okumak istiyoruz. "Ufalamak" manasına hem "üşelmek" ve hem "uşalmak" kelimeleri vardır. Bk. Dv. I, 171, 9; I, 182, 8. B. A.

تەۋشۈلدى tewşüldi: "تەۋشۈلدى" = ip karıştı", (çok el dokunması yüzünden ip karıştı). Başkası da böyledir; تەۋشۈلۈش تەۋشۈلۈش (تەۋشۈلۈش - تەۋشۈلمەك) [+].

تەۋشۈلدى kowşaldı: "تەۋشۈلدى" = ok perdahlandı", (perdahlanmak için ok bir ağaç parçasıyla sürüldü); تەۋشۈلۈش - تەۋشۈلۈش (تەۋشۈلۈش - تەۋشۈلمەك).

تەۋشۈلدى kargaldı: "تەۋشۈلدى" = şeytan lânetlendi". Başkası da böyledir; تەۋشۈلۈش - تەۋشۈلۈش (تەۋشۈلۈش - تەۋشۈلمەك).

تەۋشۈلدى korkuldi: "تەۋشۈلدى" = işten korkuldu"; تەۋشۈلۈش - تەۋشۈلۈش (تەۋشۈلۈش - تەۋشۈلمەك).

تەۋشۈلدى kırkıldı: "تەۋشۈلدى" = yün kırkıldı", (koyunun yünü kırkıldı). Başka bir hayvan kırkılırsa yine böyle denir. تەۋشۈلۈش - تەۋشۈلۈش (تەۋشۈلۈش - تەۋشۈلمەك).

تەۋشۈلدى kertildi: "تەۋشۈلدى" = ağaç kertildi", "تەۋشۈلدى" = kul boynu kertildi", (kul horlandı). Her ne kadar bu söz "kertmek, damga vurmak" anlamına ise de burada "horlanmak" anlamındadır; تەۋشۈلۈش - تەۋشۈلۈش (تەۋشۈلۈش - تەۋشۈلمەك).

[+] "تەۋشۈلدى" fiilinin muzari ve mastarı her iki nüshada da (تەۋشۈلۈش - تەۋشۈلمەك) şeklinde yazılmış ise de mâzî sıygasının delâletiyle anlıyoruz ki bu kelimeler (تەۋشۈلۈش - تەۋشۈلمەك) şeklinde yazılacaktır. Bk. Dv. II, 190, 12. B. A.

تەۋشۈلدى kedhrüldi: "تەۋشۈلدى" = elbise giyildi". Başkası da böyledir; تەۋشۈلۈش - تەۋشۈلۈش (تەۋشۈلۈش - تەۋشۈلمەك).

تەۋشۈلدى kedhrildi: "تەۋشۈلدى" = koyu- nun eti kurutuldu, kakaç yapıldı"; تەۋشۈلۈش - تەۋشۈلۈش (تەۋشۈلۈش - تەۋشۈلمەك).

تەۋشۈلدى kıkırıldı: "تەۋشۈلدى" = tawar ewge kıkırıldı = eve mal sokuldu". Başkası da böyledir. تەۋشۈلۈش - تەۋشۈلۈش (تەۋشۈلۈش - تەۋشۈلمەك). Bu bölüm iki yolda yürür:

1 - Üç harfli ve meğhul bir fiil olmaktır: "تەۋشۈلدى" = yarmak tartıldı", "تەۋشۈلدى" = ış örtüldü" gibi ki, "para tartıldı", "ış karıştı, kapandı" demektir. Bu yol, bu anlamda تەۋشۈلۈش ayrımıyla birleşir.

2 - Kelime ancak kendi manasına gelip başka bir anlam beklenmez: "تەۋشۈلدى" = sarmaldı" sözleri gibi ki, "kurtuldu", "sarıldı" demektir.

تەۋشۈلدى bertindi: "تەۋشۈلدى" = eliğ bertindi = el bertindi", (el, bir şeye çarpması yüzünden veya başka şeyle berelendi ve dermansızlaştı); تەۋشۈلۈش - تەۋشۈلۈش (تەۋشۈلۈش - تەۋشۈلمەك).

تەۋشۈلدى pürlendi: "تەۋشۈلدى" = ağaç tomurcuklandı, pürlendi". Ağaç filizlenirse yine böyle denir; تەۋشۈلۈش - تەۋشۈلۈش (تەۋشۈلۈش - تەۋشۈلمەك).

pürlenür - pürlemek).

boşgundi: "أَرَأَيْتَ بُوْشُغُنْدِي er eliği boşgundi = adamın eli boşaldı", (işten adamın eli boşaldı). Adam işten kalır, işlemez olursa yine böyle denir; (بُوْشُغُنُوْر - بُوْشُغُنَاق) boşgunur - boşgunmak). Aslı "بُوْشُغُنْدِي" boşgundi"dır.

bulgandı: "سُوْفُ بُلْغَنْدِي" suw bulgandı = su bulandı", "كَنْكَلُ بُلْغَنْدِي" köngül bulgandı = gönül bulandı". Bir kimsenin -içerisinde pis şeyler bulunan bir nesne yemekten- gönlü bulanırsa veya kusarsa yine böyle denir. "بِكْ أَنْكُرُ بُلْغَنْدِي" Beg anğar bulgandı = Bey ona kızdı", "إِيلُ بُلْغَنْدِي" el bulgandı = il, vilâyet karıştı"; (بُلْغَنْدِي - بُلْغَنْدِي) bulganur - bulganmak).

başlandı: "أَرَأَيْتَ بَاشْلَنْدِي" er işka başlandı = adam işe başladı, sarıldı ve işi belirdi", "كُوي تَاغْكَ بَاشْلَنْدِي" koy tağka başlandı = koyun dağa doğru sürüldü", "تَرِيغُ" başlandı = ekin başaklandı"; (بَاشْلَنْدِي - بَاشْلَنْدِي) başlanur - başlanmak).

baglandı: "أَتَنْكَ بَغْلَنْدِي" otunğ baglandı = odun bağlandı, bağ yapıldı", "أَرَأَيْتَكَ أَتَنْكَ بَغْلَنْدِي" er özinge otunğ baglandı = adam kendisi için odun bağladı, bağ yaptı"; (بَغْلَنْدِي - بَغْلَنْدِي) baglanur - baglanmak). "كُوي بَغْلَنْدِي" koy baglandı = koyun bağlandı". Başka-

sı da böyledir.

boglandı: "تُونُ بُوْغْلَنْدِي" ton boglandı = elbise bohçalandı", (elbise sandıkta bohçaya konu); (بُوْغْلَنْدِي - بُوْغْلَنْدِي) boglanur - boglanmak).

boglundi: "أَتُ بُوْغْلَنْدِي" at boglundi = at boğuldu". Başkası da böyledir; (بُوْغْلَنْدِي - بُوْغْلَنْدِي) boglunur - boglunmak).

beklendi: "بَکْلَنْدِي نَانْكَ" bekledi neng = nesne berkışti, sağlamaştı", "أَرَأَيْتَ بَکْلَنْدِي" er ewinde bekledi = adam evine kapandı". Eve kapatılırsa yine böyle denir. "بَکْلَنْدِي نَانْكَ" bekledi neng = nesne saklandı". Bu fiil hem müteaddi, hem lâzımdır. Oğuzca. (بَکْلَنْدِي - بَکْلَنْدِي) beklenür - beklenmek).

beglendi: "أُرَاغَتْ بَکْلَنْدِي" uragut beglendi = kadın evlendi"; (بَکْلَنْدِي - بَکْلَنْدِي) beglenür - beglenmek).

büklündi: "بَکْلَنْدِي نَانْكَ" büklündi neng = nesne büküldü, kıvrıldı", (بَکْلَنْدِي - بَکْلَنْدِي) büklünür - büklünmek).

büglündi: "سُوْفُ بَکْلَنْدِي" suw büglündi = su, toplandı, birikti, gölerdi", "سُوْبَکْلَنْدِي" sü büglündi = asker toplandı", (بَکْلَنْدِي - بَکْلَنْدِي) büglünür - büglünmek).

talbındı: "كُوشُ تَلْبِنْدِي" kuş talbındı = kuş talbındı, çirpındı". Herhangi bir şey talbınırsa yine böyle denir; (تَلْبِنْدِي - تَلْبِنْدِي)

تَلْبِنُور talbinur - talbinmak).

تَرْتِنْدِي tartındı: "أَرَاظْلِنَكَ تَرْتِنْدِي" er oğlinga tartındı = adam oğlunu özledi, ona acındı", (yapılan her iyiliğin, verilen her yemeğin çocuğu için olmasını arzu etti), "أَلْ أَفْكَارِغْ تَرْتِنْدِي" ol ewge tariğ tartındı = o, evine buğday götürür göründü". Göçebeler şehirden buğday götürseler yine böyle denir; (تَرْتِنُور - تَرْتِنُاق) tartınur - tartınmak).

تُرتُنْدِي türtündi: "أَلْ أَوْزِنْكَ يَاقْ تُرتُنْدِي" ol özinge yağ türtündi = o, kendi kendine yağ süründü". Yağ sürünür görünürse yine böyle denir; (تُرتُنُاق - تُرتُنُور) türtünür - türtünmek).

تَپْرِنْدِي teprendi: "تَپْرِنْدِي نَانْكَ" teprendi neng = nesne teprendi"; (تَپْرِنُور - تَپْرِنُماك) teprenür - teprenmek).

تَوْرِنْدِي tograndı: "أَلْ أَوْزِنْكَ اَلْ تَوْرِنْدِي" ol özinge et tograndı = o, kendisi için et doğrar göründü". Başkası da böyledir; (تَوْرِنُاق - تَوْرِنُور) togranur - togranmak).

تَوْرِنْدِي tawrandı: "أَرَاظْلِنْدِي" er tawrandı = adam davrandı", (adam yürüyüşte iver gibi göründü); (تَوْرِنُاق - تَوْرِنُور) tawranur - tawranmak).

تَرْسِنْدِي tersindi: "بَنَ أَنْكَرُ تَرْسِنْدِي" Beg anğar tersindi = Bey onu tersledi, ona kızdı", "باش تَرْسِنْدِي" baş tersindi = yara azdı", (yara, kapanmışken yeniden azdı); (تَرْسِنُاق - تَرْسِنُور) tersinur - tersinmek).

tersinür - tersinmek).

تَوشِنْدِي tewşindi: "أَرَايْشَتَايْ تَوشِنْدِي" er ısta telim tewşindi = adam işte çok çalıştı, gırpındı"; (تَوشِنُاق - تَوشِنُور) tewşinür - tewşinmek).

تَاتْغَانْدِي tatgandı: "أَرَايْشِغْ تَاتْغَانْدِي" er aşığı tatgandı = adam aşu tatlı buldu", (adam yemekten tat aldı), (تَاتْغَانُاق - تَاتْغَانُور) tatganur - tatganmak).

تُولْغَانْدِي tolgandı: "أَرَايْزِدِي تُولْغَانْدِي" er ulındı tolgandı = adam kıvrıldı, dolandı", (adam sancı yüzünden bir yandan bir yana dönerek kıvrandı, döndü); (تُولْغَانُاق - تُولْغَانُور) tolgandı = adama kusma ve ötürme geldi"; "أَلْ أَوْزِنْكَ يُونْكَ تُولْغَانْدِي" ol özinge yüng tolgandı = o, kendisi için yünü sümek yaptı, doladı", (تُولْغَانُاق - تُولْغَانُور) tolganur - tolganmak).

تُرْكِندِي turkındı: "أَلْ مَنْدِنُ تُرْكِندِي" ol mendin turkındı = o, benden utandı", (o, yapmak istediği şeyden sıkıldı, o iş üzerinde çalışmaktan çekindi); (تُرْكِنُاق - تُرْكِنُور) turkınur - turkınmak).

تَظْغِنْدِي tezgindi: "چَغْرِي تَظْغِنْدِي" çıgrı tezgindi = çıkırık döndü". Başkası da böyledir. "أَلْ پَيرَلْ" ol yerli tezgindi = o, yeri do-laştı, tavaf etti". Bir yeri tavaf eden, dolayan herkes için de böyle denir; (تَظْغِنُور - تَظْغِنُاق) tezginür - tezgindi).

ginmek).

تلگندی telgendi: "أَلْأَنْكَرُ بَلْبَعْدِ تَلْكَدَمِ" ol anğar bulgandı, telgendi = o, ona kızdı, içlendi, telendi". Bu kelime yalnız olarak kullanılmayıp تلغندی ile birlikte söylenir; (تلگنور - تلگنمک) telgenür - telgenmek).

تۇپلندی tuplundi: "تام تۇپلندی = duvar delindi", (تۇپلنور - تۇپلنمک) tuplunur - tuplunmak). Başkası da böyledir.

تۈپلندی tüplendi: "يَاغُ تۈپلندی = ağaç köklendi" [+], "ار تۈپلندی = adam zenginleşti". Herhangi bir şey kökleşirse yine böyle denir; (تۈپلنور - تۈپلنمک) tüplenür - tüplermek).

تېدلندی tıdhlındı: "ار ایشتن تېدلندی = adam işten kaçındı, tıydı". Başkası da böyledir. Söz söylerken duraklarsa yine böyle denir; (تېدلنور - تېدلنمک) tıdhlınur - tıdhlınmak).

تۈشلندی tüşlendi: "الکین تۈشلندی = konuk indi", (konuk, yatıp sonra gitmek üzere indi); (تۈشلنور - تۈشلنمک) tüşlenür - tüşlenmek).

ترلندی terlendi: "ات ترلندی = at terlendi". Başkası da böyledir; (ترلنور - ترلنمک) terlenür - terlenmek).

+ Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda buradaki arapça ibare تَأَصَّلُ الشَّجَرُ geklinde ise de yanlış olacaktır. Doğrusu تَأَصَّلُ olacaktır. B. A.

تۈرلندی türüldi: "تۈرلندی نەنڭ = nesne türüldü, büküldü"; (تۈرلنور - تۈرلنمک) türülür - türünmek). Şu parçada dahi gelmiştir:

إِذْ هُوَ صَادِرٌ مِنْ بِلْكَجِي يَكْرَمَنْ
كَنْجِي كَيْ مَنِ أَرْدَمِ أَوْزَانِ تۈرۈر

İdihimni ögermen
Biligni yügermen
Könğülni tögermen
Erdem üze türülür

"Tanrımı ögerim, bilgi toplarım, gönlümü bağlarım; gönlüm fazilet üzerine dürülür".

تۈزلندی tüzüldi: "تۈزلندی يەر = yer düzel-di". Başkası da böyledir. "تۈزلدی" şekli de vardır. "ایش تۈزلندی" iş tüzüldi = iş düzel-di". Başkası da böyledir; (تۈزلنور - تۈزلنمک) tüzülür - tüzünmek).

تۈزلندی tuzlandı: "ات تۈزلندی = et tuzlandı". Başkası da böyledir; (تۈزلنور - تۈزلنمک) tuzlanur - tuzlanmak).

تۈزلندی tizlindi: "يېڭۈ تۈزلندی = inci dizildi". Başkası da böyledir; (تۈزلنور - تۈزلنمک) tizlinür - tizlinmek).

تۈشلندی tuşlandı: "بىر نەنڭ بىر نەنڭ بىرگە تۈشلندی = bir nesne bir nesneye yö-

تَشَلُّوْرًا; [+]; "neldi, duş oldu, karşılaştı" [+];
تُشَلَانُورُ tuşlanur - tuşlanmak).

تِشَلَنْدِي tişlendi: "أُغْلَانُ تِشَلَنْدِي" oğlan tişlendi = oğlan
diş çıkardı", "أُرْغَاقُ تِشَلَنْدِي" orgak tişlen-
di = orak dişendi, bilendi"; (-); تِشَلَنْوْرُ -
تِشَلَنْدِي tişlenür - tişlenmek).

تُغْلُندِي tüglüdü: "سُوفُ بَغْزَاكُ تِشَلَنْدِي" suw bogazda tüglüdü =
su boğazda düğüldü, durdu", "يَبُ تِشَلَنْدِي"
yıp tüglüdü = ip düğüldü, düğümlendi".
Başkası da böyledir; (تِشَلَنْوْرُ - تِشَلَنْدِي)
tüglünür - tüglünmek).

تُكْلُندِي töklüdü: "سُوفُ تِشَلَنْدِي" suw töklüdü = su döküldü",
تِشَلَنْوْرُ - تِشَلَنْدِي töklünür - töklünmek).

تِشَلَنْدِي tiklindi: "يِنَاجُ يِشَلَنْدِي" yığaç tiklindi = ağaç di-
kildi". Başkası da böyledir; (تِشَلَنْوْرُ -
تِشَلَنْدِي) tiklinür - tiklinmek).

تِشَلَنْدِي şerlendi: "أَرَاوُزِي تِشَلَنْدِي" er özi şerlendi = adam
hastalandı, vücudu ağırlaştı" [++].

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalardaki ibare بِيْرَانَاكُ بِيْرَاكَ
şeklindedir. Burada ufak
bir yanlışlık olsa gerektir; doğrusu وَكَاَنَ يَارَاوُزِي
olacaktır. B. A.

[++] فِشَلَنْدِي fiilinin muzari ve mastarı hem yazma, hem basma
nüshalarda (تِشَلَنْوْرُ - تِشَلَنْدِي) şerlendi şeklinde
yazılmış ise de doğru değildir. Biz bunun yanlış olduğunu
üç yönden anlıyoruz:

- 1 - Yazma nüshada "şerlendi" kelimesindeki ح har-
finin altında bir esre var iken bu esre gizilmiş, na-
sılsa muzari ve mastarda bu düzeltme yapılmamıştır.
- 2 - تِشَلَنْوْرُ - تِشَلَنْدِي kelimelerinden sonra gelen تِشَلَنْدِي söz-
ündeki ح harfi üstündür.
- 3 - Dv. I, 271, 9 da geçen bu kelimenin ilk harfi olan
ح üstündür. B. A.

تِشَلَنْدِي şerlendi =
anının közi şerlendi =
onun gözü ağrıdı".

تِشَلَنْدِي şerlendi: "أَلْأَنْدِي نَانُكُ تِشَلَنْدِي" ol andın neğ şer-
lendi = o, ondan bir fayda edildi",
(تِشَلَنْوْرُ - تِشَلَنْدِي) şerlenür - şerlenmek).

تِشَلَنْدِي şoglandı: "أُوتُ تِشَلَنْدِي" ot şoglandı = ateş ya-
lınlandı". Güneşin yalınları yere düğ-
tüğü vakit te yine böyle denir; (تِشَلَنْوْرُ -
تِشَلَنْدِي) şoglanur - şoglanmak).

تِشَلَنْدِي şoglandı: "سُوفُ تِشَلَنْدِي" sü kamuğ şoglandı = bü-
tün asker toplandı", (her taraftan as-
ker akışarak geldi). Akıp gelen her
gey için de böyle denir; (تِشَلَنْوْرُ - تِشَلَنْدِي)
şoglanur - şoglanmak).

تِشَلَنْدِي şaglandı: "أَتُ تِشَلَنْدِي" et şaglandı = et börttü,
yarı pişti"; (تِشَلَنْوْرُ - تِشَلَنْدِي) şagla-
mur - şaglanmak) [+],

تِشَلَنْدِي şawlandı: "أَرُ تِشَلَنْدِي" er şawlandı = adam san-
landı, şöret sahibi oldu"; (-); تِشَلَنْوْرُ -
تِشَلَنْدِي şawlanur - şawlanmak).

تِشَلَنْدِي şürtüdü: "أَتُ تِشَلَنْدِي" at yığaçka şürtüdü =
at ağaca şürtüdü". Başka şeye şürtü-
dürse yine böyle denir, "أَرَاوُزِي تِشَلَنْدِي"
er özinge yağ şürtüdü = adam kendine
yağ şürtüdü", (adam başlı başına kendi-
ne yağ şürtüdü). Bir kimse bir şey şür-
tünür görünse yine böyle denir; (تِشَلَنْوْرُ -
تِشَلَنْدِي) şürtünür - şürtünmek).

تِشَلَنْدِي şıtgandı: "أَرُ تِشَلَنْدِي" er şıtgandı = adam şıtgandı".
elbiseyi şıgarsa yine böyle denir. Bu

[+] Metinde bu kelimenin muzari ve mastarı yoktur; biz koy-
duk. B. A.

سَيِّقُونَ; fiil hem müteaddi, hem lâzımdır; (سَيِّقَانُ sitganur - sitganmak).

سَيِّقَانُ silkindi: "أَرْتُونُ سَيِّقَانِي" er tonın silkindi = adam elbisesini kendi kendine silkti, silkindi", "أَرَسِيكِي سَيِّقَانِي" er silkindi = adamın tüyleri ürperdi", "تَوِي سَيِّقَانِي" tewi silkindi = deve silkindi". Şu savda dahi gelmiştir: "[+] تَوِي سَيِّقَانِي أَشَاكَ كَابُوكِ حَقَارُ" : "er silkinse eşeğe yük çıkar = deve silkinse eşeğe yük çıkar". Bu sav, büyük bir şeyi almakla ve ufak şeyi bırakmakla emrolunan kişi için söylenir; (سَيِّقَانُ silkinür - silkinmek).

سَيِّقَانُ sağılandı: "أَرَسِيكِي سَيِّقَانِي" er sağılandı = adam sağılandı", (سَيِّقَانُ - سَيِّقَانُ sağılanur - sağılanmak).

سَيِّقَانُ suçlandı: "قِيلَ قَدِئْتُ سَيِّقَانِي" kılıç kindin suçlandı = kılıç kindinden sıyrıldı, çekildi". Herhangi bir şey yerinden çekilip çıkarılırsa yine böyle denir; (سَيِّقَانُ - سَيِّقَانُ suçlanur - suçlanmak).

سَيِّقَانُ sarlandı: "أَرَسَفْلُقُ سَيِّقَانِي" er suwluk sarlandı = adam sarık sarındı", "أَرَسَفْلُقُ سَيِّقَانِي" er yörgençü sarlandı = adam yorgana sarıldı, sarındı", "أَرَسَفْلُقُ سَيِّقَانِي" er yıp yıpağca sarlandı = ip ağaca sarıldı". Bu fiil hem müteaddi, hem lâzım olur; (سَيِّقَانُ - سَيِّقَانُ sarlanur - sarlanmak).

سَيِّقَانُ sırlandı: "أَرَأَيْتُمْ سَيِّقَانِي" er işka sırlandı = adam işe hazırlandı", "أَرَأَيْتُمْ سَيِّقَانِي" ayak

sırlandı = kap sırlandı", (üzerine nakış vurulmak için kaba sır sürüldü); (سَيِّقَانُ - سَيِّقَانُ sırlanur - sırlanmak).

سَيِّقَانُ sözlendi: "أَلْ سَوَزِنُ مَسْكَ سَيِّقَانِي" ol sözün manğa sözlendi = o, sözünü bana söyledi", (o, bazı sözlerini bana açıkladı); (سَيِّقَانُ - سَيِّقَانُ sözlünür - sözlünmek).

سَيِّقَانُ süzlüdü: "سَوُفُ سَيِّقَانِي" suw süzlüdü = su süzlüdü". Başkası da böyledir; (سَيِّقَانُ - سَيِّقَانُ süzlünür - süzlünmek).

سَيِّقَانُ seğıldi: "أَتُ سَيِّقَانِي" at seğıldi = at gözüldü", (at bağından boşandı). Başkası da böyledir; (سَيِّقَانُ - سَيِّقَانُ seğılinür - seğılinmek).

سَيِّقَانُ suwlandı: "سُفْلَانِي نَانُ" suwlandı nenğ = nesne sulandı", (nesne sulandı, suyu çoğaldı). Bu, meyvanın suyunun çokluğundan yumuşaması, yarada sarı su peyda olarak sölpümesi gibidir; (سَيِّقَانُ - سَيِّقَانُ suwlanur - suwlanmak). "أَبَانُ كَوَزِي سَيِّقَانِي" anıñ közi suwlandı = onun gözü sulandı".

سَيِّقَانُ saklandı: "أَلْ مَيِّنْدِي سَيِّقَانِي" ol mindin saklandı = o, benden saklandı, çekindi"; (سَيِّقَانُ - سَيِّقَانُ saklanur - saklanmak).

سَيِّقَانُ soklandı: "أَبَانُ ذَا قِي أَوَسْكَ سَيِّقَانِي" anıñ adhakın ötker soklandı = onun ayağı çukura girdi, soklandı". Herhangi bir şey başka bir şeye girer ve yerleşirse yine böyle denir; (سَيِّقَانُ - سَيِّقَانُ soklanur - sok-

[+] Bugün bu sav Türkiyede "devenin silkintisi eşeğe yük olur" şeklinde yaşamaktadır. B. A.

lunmak).

söklündi: " **سُكِّلْنِي** et söklündi = et kebab edildi", " **أَلْزَيْتَانُ سَكَلْنِي** ol özinge et söklündi = o, kendi kendine, kendisi için eti kebab etti"; (**سَكَلْنُوْز - سَكَلْنَاكَ**) söklünür - söklünmek).

satlandı: " **أَلْبَوَائِشَقَا سَتَلْنِي** ol bu işka satlandı [+] = o, bu işe cesaret gösterdi, cür'et etti; bu işe atıldı"; (**سَتَلْنُوْز - سَتَلْنَاكَ**) satlanur - satlanmak). Çiğilce.

kartandı: " **أَرَقَرَزَقَرْتَنْدِي** er kartın kartandı = adam yarasını sağalttı". "Kendi yararı sağalt" denecek yerde " **أَوْزَقَرْتَيْكَ قَرْتَيْتَ** öz kartıñ kartan" denir. Bu sözle "haddini geçme" demek istenir; (**قَرْتَنْدُوْز - قَرْتَنَاق**) kartanur - kartanmak).

kurtandı: " **كُنْكَ قَرْتَنْدِي** künğ kurtandı = cariye bittin ve bite benzer şeylerden kaşındı". Bunun aslı "koyundan kurt, kene aramak"tır. (**قَرْتَنْدُوْز - قَرْتَنَاق**) kurtanur - kurtanmak).

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda, burada, ibare göyledir: **إِحْتَرَا**. Buradaki **إِحْتَرَا** kelimesini biz Brockelmann'a uyararak **إِحْتَرَا** şeklinde okumak istiyoruz; çünkü aşağıda göstereceğimiz diğer iki ihtimal biraz uzak görünmektedir. Biz doğru bildiğimiz şekle göre tercüme yaptık. Öbür ihtimallere gelince:

1- Metinde olduğu gibi **إِحْتَرَا** okunabilir. Bu takdire göre mana "bir iş hususunda bilgi gösterdi" veyahut "bir şeyin bahasını arttırarak alıcı için alınmasını güçleştirdi" demek olur.

2- **إِحْتَرَا** olabilir. Bu takdirde mana verilen örneğe göre "iş yaptı" demektir. B. A.

er oğlınğa kawdandı = adam oğluna acındı, şefkat gösterdi, fenalıkların ondan defolmasını istedi"; (**كَاوْدَانُوْز - قَاوْدَنَاق**) kawdandı =

küler er katrundi = gülen adam durakladı, gülmesini kesti". Bunun aslı "bir işte hırçınlık etmek" ten gelmektedir. " **أَلْمَنْكَا بِرْمَاقُ بَرَزَا كَانُ قَتْرَنْدِي** ol manğa yarmak bérür erken katrundi = o, bana para verirken vaz geçti, çekindi, kaçındı". Başkası da böyledir; (**كَاوْدَانُوْز - قَاوْدَنَاق**) katrunur - katrunmak).

Beg anğar kadhrandı = Bey ona kızdı, köpürdü", (Bey ona kızdı, huyu ve işi sertleşti); (**قَاوْدَانُوْز - قَاوْدَنَاق**) kadhranur - kadhranmak).

er kurın kuşandı = adam kuşağını kuşandı", (**قُرْشَنْدُوْز - قُرْشَنَاق**) kuşanur - kuşanmak).

er özin kargandı = adam, bir pişmanlık yüzünden kendi kendine lânet etti"; (**قَارْغَنْدُوْز - قَارْغَنَاق**) karganur - karganmak).

er tavar kazandı = adam mal kazandı"; (**قَارْغَنْدُوْز - قَارْغَنَاق**) kazganur - kazganmak). Şu parçada dahi gelmiştir:

بَقْمَسْ بَدُنْ سَفَاكُ سُرْ يَدُقِي يَدِي سَرْنَقَا

قَرَعَنُ الْيَلْبُتُ تَرْتُكُ قَلْسُنُ جَفْنِيكَ بَرْتَفَا

Bakmas budun sewüksüz

Yudki yüdhi saranka

Kazgan ulıç tüzünlük

Kalsun çawıñğ yarınka

"Millet, sevgisiz, yüzü ekşi, sıkı kişiye bakmaz. Yavrum, yumşak huyluluk kazan, sanın yarına kalsın".

(Oğluna öğüt vererek diyor ki: Millet, ekşi suratlı, sıkı adama bakmaz. Oğlum, yumşak huylu ol, adın yarın da söylene!).

قِسْغَنْدِي kışgandı: "أَرْتَعَارُنْ قِسْغَنْدِي er tawarın kışgandı = adam malını kışkandı", (o, malını harcamaktan çekindi). Başka şey kışkanırsa yine bu fiil kullanılır; (قِسْغَنْدِي - قِسْغَانُ kışganur - kışganmak).

قَرْوَانْدِي karwandı: "أَلْ بِيْتُونْ أَجْرَ بَرْمَاقْ قَرْوَانْدِي ol yanık içre yarmak karwandı = o, torba içerisinde para aradı". Herhangi bir adam başka bir şeyi ararsa yine böyle denir; (قَرْوَانْدِي - قَرْوَانُ karwanur - karwanmak).

قَرْقَنْدِي korkundı: "أَرَايْشِدِنْ قَرْقَنْدِي er ışdın korkundı = adam işten korku duydu ve korkusunu sakladı", (قَرْقَنْدِي - قَرْقَانُ korkunur - korkunmak).

قَرْلَنْدِي kurlandı: "أَرْتَفَارِنْكَ قَرْلَنْدِي er tawarıñğa kurlandı = adam malına acındı", (adam malının

elden çıkması dolayısıyla acı duydu, bunu ziyan saydı), (قَرْلَنْدِي - قَرْلَانُ kurlanur - kurlanmak). Aslı و harfi ile قَرْلَنْدِي dır. "قَرْلَنْدِي قَرْلَنْدِي" yogurt kurlandı = yogurt katılaştı, koyulaştı".

قَرْلَنْدِي kırlandı: "قَرْلَنْدِي قَرْلَنْدِي yer kırlandı = yer kırlaştı, kırılaştı", (yerde çatlaklar meydana oldu); (قَرْلَنْدِي - قَرْلَانُ kırılanur - kırılanmak).

قَرْلَنْدِي kızlandı: "أَلْ بُوَاتِغْ قَرْلَنْدِي ol bu atı kızlandı = o, bu atı pahalı buldu". Başkası da böyledir. "أَلْ أَيْ قَرْلَنْدِي ol anı kızlandı = o, onu kız edindi"; (قَرْلَنْدِي - قَرْلَانُ kızlanur - kızlanmak).

قَرْلَنْدِي kazlandı: "قَرْلَنْدِي قَرْلَنْدِي yer kazlandı = yer kazıldı", (yerde çukurlar yapıldı); (قَرْلَنْدِي - قَرْلَانُ kazlınur - kazlınmak).

قَرْلَنْدِي kısıldı: "قَرْلَنْدِي قَرْلَنْدِي نَانْ neng = nesne kısıldı, iki şey arasına sıkıştı", (özüngenin kayışı veya eşikle kapı arasına sıkışan ayak gibi-bir nesnenin iki şey arasına sıkışması gibi- nesne kısıldı); (قَرْلَنْدِي - قَرْلَانُ kısılnur - kısılnmak).

قَرْلَنْدِي koşlandı: "بِكْرَانْ قَرْلَنْدِي iki neng koşlandı = iki nesne koşuldu". Bu fiil lâzımdır. İki koyunun yanyana ve başları bir dizide gitmesi gibi, iki binicinin atlarını yanyana getirerek başlarının bir

dizide -atbaşı beraber- gitmesi için de böyle denir; (قُشْلُنُور - قُشْلُنَاق) koşlunur - koşlunmak).

قُشْلُنْدِي koşlandı: "أَرَا رِيحَاآت قُشْلُنْدِي er özinge at koşlandı = adam, kendisi için yedek at koştu", (قُشْلُنَاق - قُشْلُنُور) koşlanur - koşlanmak).

قُكْلُنْدِي kaklandı: "أَت قُكْلُنْدِي et kaklandı = et kurutuldu, kakaç yapıldı". "سُوف قُكْلُنْدِي suw kaklandı = su toplandı", (dağlardaki çukurlara su toplanarak gölcükler oldu); (قُكْلُنَاق - قُكْلُنُور) kaklanur - kaklanmak).

كُشْغَنْدِي kewşendi: "تَوِي كُشْغَنْدِي tewi kewşendi = deve geviş getirdi, gevişendi"; (كُشْغَنْمَان - كُشْغَنْدِي) kewşenür - kewşenmek). Başkası da böyledir.

كُغْلَنْدِي küğlendi: "أَرَجْغْلَنْدِي er küğlendi = adam kuvvetlendi", (كُغْلَنْمَان - كُغْلَنْدِي) küğlenür - küğlenmek). Başkası da böyledir.

كُرْلَنْدِي kürlendi: "كُوكْ كُرْلَنْدِي kök kürlendi = gök gürledi"; (كُرْلَنْمَان - كُرْلَنْدِي) kürlenür - kürlenmek) [+].

كِرْلَنْدِي kirlendi: "تُون كِرْلَنْدِي ton kirlendi = elbise kirlendi". Başkası da böyledir; (كِرْلَنْمَان - كِرْلَنْدِي) kirlenür - kirlenmek). "كُزْ كِرْلَنْدِي köz kirlendi = göz yumuldu".

كُزْلَنْدِي kezlendi: "أَقْ كُزْلَنْدِي ok kezlendi = ok gezlendi",

[+] Bu fiilin metinde muzari ve mastarı yok ise de biz koyduk. B. A.

أَيْغْ كُزْلَنْدِي aşıç kezlendi = tencerenin dibi tuttu"; (كُزْلَنْمَان - كُزْلَنْدِي) kezlenür - kezlenmek).

كِزْلَنْدِي kızlandı: "أَلْ تَوارِين كِزْلَنْدِي ol tawarın kızlandı = o, malını saklar göründü". Kendi kendine malını saklarsa yine böyle denir; (كِزْلَنْمَان - كِزْلَنْدِي) kızlanür - kızlanmek).

كِسْلَنْدِي keslendi: "نَنْغْ كِسْلَنْدِي neng = nesne kesildi", (كِسْلَنْمَان - كِسْلَنْدِي) keslinür - keslinmek).

كُكْلَنْدِي köklendi: "أَدْرْ كُكْلَنْدِي edher köklendi = eğerin kaburga tahtaları bağlandı", (كُكْلَنْمَان - كُكْلَنْدِي) köklenür - köklenmek). "er köklendi = adam asalet sahibi oldu". Zengin olursa yine böyle denir [+].

كُغْلَنْدِي köğlendi: "يُوزِي أَنْغْ كُغْلَنْدِي yüzi anıñ köğlendi = onun yüzünde keklik çilleri çıktı", "أَرْ كُغْلَنْدِي er köğlendi = adam şarkı söyledi, şakıdı, ırladı"; (كُغْلَنْمَان - كُغْلَنْدِي) köğlenür - köğlenmek). Aslı و harfi ile كُوكْلَنْدِي dir.

كَمْلَنْدِي kemlendi: "أَت كَمْلَنْدِي at kemlendi = at hastalandı". Başkası da böyledir. Asıl olan bu kelimenin atta kullanılmasıdır. (كَمْلَنْمَان - كَمْلَنْدِي) kemlenür - kemlenmek).

[+] Yazma nüshada buranın ibaresi "أَرْ كُكْلَنْدِي أَيْ تَأْتَلْ الرِّسْمِلْ وَكَذَلِكَ إِذَا غِيغْ" geklinde iken Bay Kilisli basma nüshaya "أَرْ كُكْلَنْدِي ... إِذَا غِيغْ" geklinde almakla doğru yapmamıştır; çünkü "تَأْتَلْ" kelimesinden anlaşılacağına göre burada "غِيغْ" kelimesi getirilmek lazımdır. "تَأْتَلْ" kelimesinde hem "şerer", hem de "mal" anlamları vardır. B. A.

Bu bölüm dört yolda yürür:

Birincisi: Adı verilen şeyin sahibi olmaktır: "أُرَاعَتْ بِطَلْبَتِهَا" uragut beglendi = kadın koca sahibi oldu, koca edindi", "أَرَأَيْتَ كَيْفَ كَانَتْ" er anı kızlandı = adam onu kız edindi, onu evlâtlığa almakla kız sahibi oldu".

İkincisi: İki harfli isimlerden yapılmış bir fiil olmaktır: "أَرَاتَنَدِي" er atlandı = adam ata bindi", "أَتَرَلَنَدِي" at terlendi = at terledi". Başkası da böyledir.

Üçüncüsü: İşliyenin kendi kendine o işi işlemesi, üzerine alması anlamına gelir: "أَرَأَيْتَ كَيْفَ كَانَتْ" er özinge yemiş edindi = adam kendisi için yemiş topladı, adam yemiş toplamayı üzerine aldı ve kendi kendine toplamaya girişti", "أَرَأَيْتَ كَيْفَ كَانَتْ" [+] ol özinge et söklüdü = o,başı başına, kimseden yardım istemeksizin eti ke-

[+] Brockelmann bu kelimeyi endeksine almamış, fakat aynı mana da olan bu kelimeyi başka yerlerde birbirine uyumyan iki imlâda yazarak tenakuza düşmüştür; Dv.I,308,1 de "sökgüş" yazdığı halde aynı kökten gelen II,196,12 de "söklünmek", II,249,3 ve III,223,6 da "söklüncü" kelimelerini de bu imlâda almıştır. Bize kalırsa e'de başka bir tanık olmadığı için bu kelimeler "sökgüş" imlâsında yazılmalıdır; çünkü bugün "söğüş" şeklinde kullanılmaktadır. Burada ufak bir şeyi hatırlatmak lazımdır sanırız. "Söğüş" bugün "kızarmış et" değil, "suda haşlanmış et" anlamına kullanılmaktadır. Arapça izahına bakılırsa "kızartma et, büryan, kebap" olduğu anlaşılıyor. Ya araplar söğüşü bilmiyorlardı; yahut söğüş kelimesi o zamanlar "kızartma et" anlamına gelirdi. B. A.

bap etti".

Lâfız sert olduğu zaman harfi illetin düşmesiyle dört harfli isim ve fiiller bu ayırmda sahih yerine geçer: "أَرَأَيْتَ كَيْفَ كَانَتْ" er kartın kartandı = adam kendi yarasını sağalttı, iyi etti" gibi. Bu fiil, lâzım fiil yerindedir. Aslı "أَرَأَيْتَ كَيْفَ كَانَتْ" er kartadı "dır. "أَرَأَيْتَ كَيْفَ كَانَتْ" er köglendi = adam ırladı, teganni etti". Aslı "أَرَأَيْتَ كَيْفَ كَانَتْ" er kögledi"dir. "أَرَأَيْتَ كَيْفَ كَانَتْ" er kur kurşandı = kuşak kuşandı". Aslı "أَرَأَيْتَ كَيْفَ كَانَتْ" er kurşadı"dır.

Dördüncüsü: Bu manalardan hiç birisi beklenmiyerek fiil yalnız kendi hizasındaki anlama gelmektedir. "أَرَأَيْتَ كَيْفَ كَانَتْ" er tewey kewşendi = deve gevşendi, geviş getirdi", "أَرَأَيْتَ كَيْفَ كَانَتْ" er turkundı = adam durakladı", (adam bir işte üstelemekten utandı), "أَرَأَيْتَ كَيْفَ كَانَتْ" er çığrı tezgindi = çırık döndü". Başkası da böyledir.

Kural: Bu ayırmda emir sıygası dört harf üzerine gelir: "أَرَأَيْتَ كَيْفَ كَانَتْ" er me-ni todhgur", "أَرَأَيْتَ كَيْفَ كَانَتْ" er at suwgar", "أَرَأَيْتَ كَيْفَ كَانَتْ" er meni udhgur" gibi ki, sırasıyla "beni doyur", "at sula", "beni uyandır, uyar" demektir. ۱ lı bölümde, iki failden bir mef'ule ta'diye murat edildiği zaman ۱ dan sonra ت ziyade edilir. Bunlar ۱ ile birleşerek ۱ harfi ت de id-

gam edildiği için şeddeli bir ت meydana çıkar: "الْأَيْنِ سَفْعَرْتَيْ" ol atın suvgarttı = o, atını sulattı, o, atını sulatmak için birisini gönderdi". Burada iki sâkin bir arada getirilmiştir. "مَنْ أَيْ تَذَعَّرْتُمْ" men anı todhgurttum = ben onu doyurttum". Burasını iyi anla!

Bu ayırmadan ismi fail, öbür Türklere göre "سَفْعَرْتُوْجِي" suvgarguçu", "تَذَعَّرْتُوْجِي" todhgurguçu"; Oğuzlara göre "تَذَعَّرْتُوْجِي" todhgurdaçı", "سَفْعَرْتُوْجِي" suvgardaçı" şeklindedir.

İşi devam ettirmekle tanılan fail, bütün Türklerin birliğiyle tok, غ lı ve ق lı kelimelerde "أَذَعَّرْتَانِ" udhgurgan", "تَذَعَّرْتَانِ" todhgurgan"; ك lı kelimelerde "كَلْبَسَرْتَانِ" külsirgen er" gibidir ki, sıra ile "daima uyaran", "daima doyuran", "daima gülümsiyen adam" demektir. Deveye gelince, "كَشَفْتَانِ" kewşengen teway" denir ki, "çok geviş getiren deve" demektir.

Bir işi işlemek failin hakkı ve o işi işlemek azminde olmasıyla vasıflanan fail, "الْأَيْنِ سَفْعَرْتَيْ" ol at suvgarguluk erdi", "الْأَيْنِ تَذَعَّرْتَيْ" ol, anı todhgurguluk erdi" denir ki "atı sulamak onun hakkı idi", "onun, onu doyurmak hakkı idi" demektir.

Bir işi işlemek azminde ve dileğinde olmakla vasıflanan faile örnek: "الْأَيْنِ سَفْعَرْتَيْ" ol at suvgarığsak erdi", "الْأَيْنِ سَفْعَرْتَيْ" ol anı suvdın keçrüşsek erdi" gibi ki, "o, atı suvarmak dileğinde, azminde idi", "o, onu sudan geçirmek için yardım etmek dileğinde ve azminde idi". Ancak bu ayırmada bu çeşit az kullanılır.

İşliyenin bir işi içerisinde işlemek için gizli tutması veyahut o işi işlemiş olmasıyla vasıflanan faile örnek: "الْأَيْنِ سَفْعَرْتَيْ" ol at suvgarığlı erdi = o, atı suvaran idi" gibi. "الْأَيْنِ تَذَعَّرْتَيْ" ol anı todhguruğlı ol = o, onu doyuran idi". Bu anlamda kelimenin son harfi harekelidir.

İsmi mef'ul: "أَذَعَّرْتَيْ" udhgurmuş ol" [+], "تَذَعَّرْتَيْ" todhgurmuş" gibi ki, "uyarılmış adam", "doyurulmuş" gibi. İsmi mef'ul, yukarıda geçtiği üzere, bir biçimdedir.

Dört harfliler ayrımı bitti.

X

X

X

[+] "أَذَعَّرْتَيْ" udhgurmuş ol" cümlesindeki الـ kelimesi yanlıştır. Arapçasından anlaşıldığına göre bunun "أَزْ er" olması lâzımdır. B. A.

BEŞLİLER AYRIMI

HER HAREKESİYLE ORTASI HAREKELİ BULUNAN فَعْلَعْلَدِي AYRIMI

سَلِمَاشَدِي salımlaşdı: "أَبَانِكْ بِرَ لَسَلِمَاشَدِي" anıñ birle salımlaşdı = o, onunla çarpıştı ve saldırtı", (سَلِمَاشُور - سَلِمَاشِمَاق) salımlaşur - salımlaşmak).

قُقُلَشَدِي konuklaşdı: "الَارَاكِي قُقُلَشَدِي" olar ikki konuklaşdı = o iki kişi birbirine konuk'oldular", (قُقُلَشُور - قُقُلَشِمَاق) konuklaşur - konuklaşmak).

Bu çeşitte "salımlaşmak"tan başkası öz fiil değildir. Lakin, kumarda, öndül anlamında üç harfli isimlerden fiil yapılabilir: "أَبَانِكْ بِرَ لَسَلِمَاشَدِي" anıñ birle oynadı yarıklaşu = o, onunla zırhı öndül koyarak oyun oynadı". Arkadaşını yenen zırhı alır. Yahut yarış anlamına gelir: "الَارَاكِي قُقُلَشَدِي" olar ikki konuklaşdı = onlar ikisi ödeşmek üzere birbirine konuk olmakta yarıştılar".

Üçlü, dördlü ve daha ziyade harflilerden gelen kelimeler bunun üzerine ölçümlenebilir.

بَرِمِسِنْدِي barımsındı: "أَلْ أَوْعَا بَرِمِسِنْدِي" ol ewge barımsındı = o, gerçekten gitmediği halde eve gi-

der göründü", (بَرِمِسِنْدُور - بَرِمِسِنْدِمَاق) barımsınur - barımsınmak).

تَرِمِسِنْدِي tarımsındı: "أَلْ تَرِغْ تَرِمِسِنْدِي" ol tarığ tarımsındı = o, gerçekten ekin ekmediği halde eker göründü", (تَرِمِسِنْدُور - تَرِمِسِنْدِمَاق) tarımsınur - tarımsınmak).

كَلِمِسِنْدِي kelımsındı: "أَلْ بَرُو كَلِمِسِنْدِي" ol berü kelımsındı = o, beri gelir göründü", (كَلِمِسِنْدُور - كَلِمِسِنْدِمَاق) kelımsınür - kelımsınmek).

كُلُؤْمِسِنْدِي külümsındı: "أَلْ كَلِمِسِنْدِي" er külümsındı = adam güler göründü, gülümsendi". Başkası da böyledir; (كُلُؤْمِسِنْدُور - كُلُؤْمِسِنْدِمَاق) külümsınür - külümsınmek).

Bu fiillerin aslı iki harfli-dir. Bunlar , ن . س . م getirilerek beşlilere katılmıştır. Bu harfler üçlü, dördlü, beşli fiillere bir takım anlamlar için getirilir. Bu, arapçanın تَعَاْفَلْ الرَّجُلُ derler ki "o, ondan habersiz göründü, halbu-ki haberi vardı" demektir. تَضَلَمَكْ sözü de böyledir, "gerçekten gülmediği halde güler göründü" demektir.

Bu anlam arzu edildiği zaman bunun kuralı, asıl kelimenin son harfini, üstün ise üstün, ötre ise ötre, esre ise esre olarak harekelemektir. Üstün harekeye örnek: "أَلْ أَنْوَرُ نَانَكْ تَلْمِسِنْدِي" ol andın neng tilemsındı", (أَلْ بَجَاكْ بَلْمِسِنْدِي)

ol bıgeek bilemsindi" gibi ki, "o, ondan bir şey ister göründü", "hakikatte bilemediği halde bıçağı biler göründü" demektir. Bunların emri hazırında "تَبِلَا tile", "بِلا bile" denir; ل harfi üstündür, fiil yapıldığı zaman olduğu halde kalır. Ötre olana örnek: "أَلْمَسْكَا ol mang'a telim külümsindi = o, bana çok güler göründü", "أَلْيَارُورُوسِيَتَمِ ol yokaru turumsindi = o, gerçekten kalkmadığı halde kalkar göründü". Bunların emri hazırı "كُلْ kü", "تُرْ tur" dur, "gül" ve "kalk" demektir. ل ve ر harfleri burada sâkindir. Bu anlamlar için ötre olmuşlardır. Bunlar kendilerine bir uyacak buldukları için ona uymuşlardır; o da kelimenin ilk harfinin harekesidir.

Fakat, iki harflilerden olup ta ilk harfi üstün olursa ikinci harf esre kılınır, üstün olarak birinci harfe uymaz: "أَلْأَفْكَا بَرْمِيسِنْدِي ol ewge barımsindi = o, eve gider göründü", "أَرْسُوقَا er suwka karımsindi = adam suya karar göründü", (boğazında su durur göründü). Söylediğimiz sebep dolayısıyla bu fiillerde kökün ikinci harfi üstün kılınmamıştır. "أَلْأَفْكَا كَرْمِيسِنْدِي ol ewge kirimsindi", "أَلْأَرْمَاقُ بَرْمِيسِنْدِي ol yar-

mak terimsindi" gibi ki, "o, eve girer göründü", "o, para derer göründü". Başkası da böyledir.

م harfi her zaman sâkin, س daima esredir; ن da sâkindir. Harekelerin hepsi kökün ilk harfine aittir. Ben bunu iki harfli ayırmda söyledim.

Üç harfli olan fiile gelince: "أَلْأَبِي قَحْرُمِيسِنْدِي ol anı kaçrumsindi", "أَلْأَبِيكَ يَارُورُوسِيَتَمِ ol anıng yazukın keçrumsindi" denir ki, "o, gerçekten yapmadığı halde onu kaçıtır göründü", "o, gerçekten yapmadığı halde onun günahından geçer göründü" demektir. ر harfi burada ötredir; çünkü "كَجُرْ ka-gur" kelimesinde ج harfi ötredir. Bu ayırmda ج sâkin kılındı, ötre harekesi ر ye verildi. Üç harflilerde ortadan hareke alındı; çünkü, kelimenin son harfine yakındır.

Dört harflilere örnek: "أَرَاتُ er at suwgarımsindi = adam, atı suvarır göründü". غ harfinin üstün olmasıyla beraber burada ر harfi esre kılındı; çünkü, esre üstüne zıt değildir. Nitekim iki harflilerde olduğu gibi, "بَرْمِيسِنْدِي barımsindi" gibi, "تَمِيسِنْدِي tilemsindi" denmedi; çünkü bunun aslı dört harfli olarak "تَبِلَا

tile"dir [+]. Bir takım manalı harflerin fiile bitişmesi için sonu atılmış ve söylenişte الف harfi erimiştir; yazılışta yoktur. الف atıldıktan sonra ل harfinin esre kılınması olamazdı; üç harfli bir fiil iki harfli bir fiile benzemiş olurdu. Nitekim "رَبْدَاقُ تَلْسِنْدِي" yarındaki tilimsindi", "بِيحَاكُ بَلْسِنْدِي" bigek bilemsindi" sözlerinde olduğu gibi ki, "kayış diler göründü", "bıçak biler göründü" demektir. Burada ل harfi esre kılınsaydı, "işi bilir göründü" anlamına gelen "ايش بلسيندي" ış bilimsindi" sözündeki بلسيندي kelimesine benzemiş olurdu. Bu kelime iki harflidir; öteki üç harflidir. Yukarıda söylediğimiz üzere üç harflilerde kural, kelimenin ortasındaki harekeyi alıp sona vermektir. "كَاغُر" ve "كَاغُور" kelimelerinde olduğu gibi. Bu ayrımda, "كَاغُرْمَسِنْدِي" kaç rumsındı" sözündeki ج harfi sâkin kılınarak harekesi ر harfine verilmiştir. Bunun için, üstün esreye zıt değildir; olduğu halde bırakılır. Ötre harekesi esre'ye zıt

[+] Burada arapça ibare لَانَّمَا لَمْ يَقُلْ تَلْسِنْدِي لِأَنَّ مِنْ ذَوَاتِ الْأَرْبَعَةِ şeklinde. Doğrusu لَانَّمَا لَمْ يَقُلْ تَلْسِنْدِي لِأَنَّ مِنْ ذَوَاتِ الْأَرْبَعَةِ olmalıdır; çünkü تَلْسِنْدِي kelimesi eski imlâya göre dört harfli değil, üç harflidir. Aşağıdaki ibare de bunu teyit eder. Biz, doğru bildiğimiz yolda tercüme ettik. B. A.

olduğu için esre ile harekelenmemiştir: "أَلْأَبِي تَدْعُرْمَسِنْدِي" ol anı todhgrumsındı = o, onu doyurur göründü" demektir. Bu beyan ettiğim kurallar, bütün Türk dilinin dillerini içerisine almaktadır. Bundan hiç bir şey dışarıda kalmaz. Bu ayrımda bu anlama delâlet etmek üzere bir kelimedenden başka kelime gelmemiştir. O da "أَلْمَنْكَارْمَسِنْدِي" [+ ol manğa yaramsındı" fiilidir, "o, bana dalkavukluk etti" demektir. (رَمْسِنُورُ - يَرَمْسِنُورُ yaramsınur - yaramsınmak).

كَيْسِرْقَنْدِي kısırkandı: "أَرْتَارُ قَيْسِرْقَنْدِي" er tawarın kısırkandı = adam malını kısırgandı, kısmırlık etti", (onu yedirmekten çekindi); (كَيْسِرْقَنْوَرُ - قَيْسِرْقَنْوَرُ) kısırkanur - kısırkanmak).

Şu parçada dahi gelmiştir:

رَالَيْبُ رَرَّغُ قَدْ مَدَى سِيخَانُ نَبِي سَقْرَقَانُ
رَكْرُ كَبْ نَلَكُ كَرَسِنُ أَمْدَى أَيْ قَيْسِرْقَانُ

İltip tarığ kodhmadı

Sıggan takı sıkırkan

[+] "رَمْسِنْدِي yaramsındı" fiili beş harfli değildir, buraya gelmez. Burada beş harfli olan bir tek kelimenin örneğini vermek isterken metinde "رَمْسِنْدِي yaramsındı" ve "كَيْسِرْقَنْدِي kısırkandı" diye iki fiil getirilmiş; ilk fiil beş harfli olmadığı için buraya gelmez; buranın örneği "كَيْسِرْقَنْدِي kısırkandı" fiili olsa gerektir. B. A.

Kızlep nelük kütersen

Emdi anı kısırkan

"Sıkırganla sıçan azığı götürdü, bırakmadı; nice gizler beklersin. Şimdi onu sakla, kısmırlık et".

(Çoluğuna çocuğuna karşı kısmırlık eden bir adamı kınayarak diyor ki: Onun azığını sıkırgan ve sıçan berbat etti, bir şey bırakmadı; şimdi sıkılık et, onu, çoluğuna çocuğuna yedirme!).

bulıtlandı: "كوكُ بُلُتْلَنْدِي kök bulıtlandı = gök bulutlandı", (بُلُتْلَنُور - بُلُتْلَنُور bulıtlanur - bulıtlanmak).

bagırlandı: "قَان بَغِيرْلَنْدِي kan bagırlandı = kan pıhtılaştı, oturdu". Yoğurt, tutarsa ve pıhtılaşırsa yine böyle denir; (بَغِيرْلَنُور - بَغِيرْلَنُور bagırlandı - bagırlandı).

butaklandı: "بَغَاچ بَتْلَنْدِي yıgaç butaklandı = ağaç tomurcuklandı"; "سُوف بَتْلَنْدِي suw butaklandı = su kollara ayrıldı". Bunun aslı "بَتْلُ butak"tır, ağaç dalı demektir. (بَتْلَنُور - بَتْلَنُور butaklandı - butaklandı) [+].

başaklandı: "سُونْگُ بَشَقْلَنْدِي sünğü başaklandı =

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda بَشَقْلَنْدِي kelimesinden بَشَقْلَنُور kelimesine kadar bu kökten gelen beş kelimenin ikinci harfi olan ت harfinin üzerinde üstün, altında esre vardır. Şu hale göre بَشَقْلُ kelimesi بَشَقْلُ şeklinde dahi yazılabilecektir. Nitekim bazı yerlerde بَشَقْلُ şeklinde dahi gelmiştir. B. A.

kargı temrenlendi". Ok temrenlense yine böyle denir; (بَشَقْلَنُور - بَشَقْلَنُور başaklanur - başaklanmak).

balıklandı: "كُولُ بَلِيقْلَنْدِي köl balıklandı = göl balıklandı". Bir yerde çamur olduğu zamanda böyle denir, Arguca. Bir yerde kale yapıldığı zaman yine böyle denir, Uygurca. (بَلِيقْلَنُور - بَلِيقْلَنُور balıklandı - balıklandı).

biğeklendi: "أَرَبِجَا كَلْبَنْدِي er biğeklendi = adam bıçak sahibi oldu", (بِیْجَكْلَنُور - بِیْجَكْلَنُور biğeklendi - biğeklendi).

tübütlendi: "أَرَبْتَلْنَدِي er түbütlendi = adam Tibetli kılığına girdi". Bunlar Türk ülkesine göçmüş olan bir bölük insandır; (تُبُتْلَنُور - تُبُتْلَنُور түbütlendi - түbütlendi).

tatıglandı: "أَزْمُ تَاتِیْغْلَنْدِي üzüm tatıglandı = üzüm tatlandı". Herhangi bir şey tatlanırsa yine böyle denir; (تَاتِیْغْلَنُور - تَاتِیْغْلَنُور tatıglandı - tatıglandı).

tutuklandı: "أُرَاغُ تُوْتُكْلَنْدِي uragut tutuklandı = kadın hadım ağası edindi", (kadın, önünde yürüyen bir hadım ağası sahibi oldu). (تُوْتُكْلَنُور - تُوْتُكْلَنُور tutuklandı - tutuklandı).

turuklandı: "أَلْبُوَاتِیْغُ رُقْلَنْدِي ol bu atığ turuklandı = o, bu atı durgun, argın saydı". Attan başkası arıklarsa yine böy-

le denir; (تُرُكْلَانُورُ - تُرُكْلَانَاقُ) turuklanur - turuklanmak).

تولمландی: "أَرُ تُلْمَلْنَدِي er tolumlandı = adam silâhlandı, harp silâhlarını giyindi"; (تولمْلَانُورُ - تُلْمَلْنَاقُ) tolumlanur - tolumlanmak).

جُبُرْلَنْدِي گۈپۈرلندی: "عَکُو جُبُرْلَنْدِي" eçkü gۈpۈrلندی = keçi kılılandı, "جُبُرْلَانَاقُ - جُبُرْلَانُورُ" (جُبُرْلَانَاقُ) gۈpۈرلنۈر - gۈpۈرلنمەك).

جَبِيشْلَنْدِي گەپىشلندی: "أَغْلَاوُ جَبِيشْلَنْدِي" oğlak گەپىشلندی = oğlak گەپىش oldu". Oğlak altı aylık olursa گەپىش denir; (جَبِيشْلَانَاقُ - جَبِيشْلَانُورُ) جَبِيشْلَانُورُ - جَبِيشْلَانَاقُ گەپىشلنۈر - گەپىشلنمەك).

جَارُكْلَنْدِي چارۇكلندی: "أَرُ جَارُكْلَنْدِي er چارۇكلandı = adam چارۇكلandı, چارۇك sahibi oldu"; (جَارُكْلَانُورُ - جَارُكْلَانَاقُ) چارۇكلانور - چارۇكلانماق).

جَعَكْلَنْدِي چەگەكلندی: "يَاغُ جَعَكْلَنْدِي" yığağ چەگەكلندی = ağağ چىگەكلندی". Başkası da böyledir; (جَعَكْلَانُورُ - جَعَكْلَانَاقُ) جَعَكْلَانُورُ - جَعَكْلَانَاقُ چەگەكلنۈر - چەگەكلنمەك).

سۆگۈتْلَنْدِي سۆگۈتلندی: "يەر سۆگۈتْلَنْدِي" yer سۆگۈتلندی = yerde سۆگۈتلەر bitti, yer سۆگۈتلۈك oldu", (سۆگۈتْلَانُورُ - سۆگۈتْلَانَاقُ) سۆگۈتْلَانُورُ - سۆگۈتْلَانَاقُ سۆگۈتلنۈر - سۆگۈتلنمەك).

سوغۇكلاندی: "أَلُ بُو يَرِيكُ سوغۇكلاندی" ol bu yerig soguklandı = o, bu yeri soguk buldu".

Herhangi bir şey soguk bulunursa ve-

[+] جَعَكْلَانُورُ - جَعَكْلَانَاقُ kelimelerinin ilk harfi olan ج harfinin hem yazma, hem basma nüshalarda üstünde üstün, altında esre vardır. B. A.

ya soguk sayılırsa yine böyle denir. (سوغۇكلانور - سوغۇكلانماق) soguklanur - soguklanmak).

سۇغۇكلاندی: "أَلُ بَالِيغُ سۇغۇكلاندی" ol balig suwiglandı = o, bu balı sulu buldu". Başkası da böyledir; (سۇغۇكلانور - سۇغۇكلانماق) suwiglanur - suwiglanmak).

قَاتْلَنْدِي канатланды: "أَرُ قَاتْلَنْدِي er канатланды = adam yۈgrۈk bir binek sahibi oldu, ۈzerine bindi, uqtu, yahut dileğine varayazdı". قَاتْلَانُورُ - قَاتْلَانَاقُ قَاتْلَانُورُ - قَاتْلَانَاقُ قاتلانور - қатланмақ).

قِيلَانْدِي қилғанды: "أَرُ قِيلَانْدِي er қилғанды = adam қилғ sahibi oldu", (قِيلَانُورُ - قِيلَانَاقُ) қилғанор - қилғанмақ).

جَغِيرْلَنْدِي چاغىرланды: "أَرُ جَغِيرْلَنْدِي er چاغىرланды = adam, şıra, yahut şarap sahibi oldu", (جَغِيرْلَانُورُ - جَغِيرْلَانَاقُ) چاغىرلانور - چاغىرلانماқ).

جَغِيرْلَانْدِي چاغىرландی: "يەر جَغِيرْلَانْدِي" yer چاغىرланды = yerde چاغىرلار peyda oldu", (جَغِيرْلَانُورُ - جَغِيرْلَانَاقُ) چاغىرلانور - چاغىرلانماқ).

قَدْرُكْلَنْدِي қадірланды: "أَرُ قَدْرُكْلَنْدِي er қадірланды = adam huyunu çetinleşir gösterdi". Aslı "қадірланды" dir. Doğrusu da budur. (قَدْرُكْلَانُورُ - قَدْرُكْلَانَاقُ) қадірланор - қадірланмақ).

قَدْرُكْلَانْدِي қадірланды: "يَاغُ قَدْرُكْلَانْدِي" yığağ қадірланды = ağağ kabuklandı", (قَدْرُكْلَانُورُ - قَدْرُكْلَانَاقُ) қадірланор - қадірланмақ).

كُدْهُزْلَنْدِي қудғызланды: "أَرُ قُدْهُزْلَنْدِي er қудғызланды = adam

تَدْرُكُوْرُ - kuduzlanur - kuduzlanmak).
 قِيمِزْلَانْدِي kımızlandı: "آر قِيمِزْلَانْدِي er kımızlandı = adam kımız sahibi oldu", (kımız, ekşimis kısırak sütüdür), (قِيمِزْلَانْدِي - قِيمِزْلَانْدِي kımızlanur - kımızlanmak).
 قُوْغُشْلَانْدِي koguşlandı: "سُوْ قُوْغُشْلَانْدِي suw koguşlandı = su fıskırdı", (قُوْغُشْلَانْدِي - قُوْغُشْلَانْدِي koguşlanur - koguşlanmak).
 قَامِشْلَانْدِي kamaşlandı: "يِر قَامِشْلَانْدِي yer kamaşlandı = yer kamaşlık oldu", (قَامِشْلَانْدِي - قَامِشْلَانْدِي kamaşlanur - kamaşlanmak).
 كِيدْهِيْغْلَانْدِي kidhiğlandı: "كِيدْهِيْغْلَانْدِي نَانْكَ kidhiğlandı neng = nesne kıyıldı, kenarlandı"; (كِيدْهِيْغْلَانْدِي - كِيدْهِيْغْلَانْدِي kidhiğlanur - kidhiğlanmak).
 قَاتِيْغْلَانْدِي katığlandı: "آر قَاتِيْغْلَانْدِي er katığlandı = adam çabaladı, uğraştı"; (قَاتِيْغْلَانْدِي - قَاتِيْغْلَانْدِي katığlanur - katığlanmak). Şu savda da gelmiştir: "بِكِيْكَدَا قَاتِيْغْلَانْدِي الْغَادُوْ سَفْنُوْرُ" = küçükde katığlansa ulgadhu sewnür = küçüklükte çabalarsa, katlanırsa büyüdüğünde sevinir".
 قُرُْغْلَانْدِي kuruğlandı: "أَلْ أَمَّا كِي قُرُْغْلَانْدِي ol ötmekni kuruğlandı = o, ekmeği kuru buldu, yemedi"; (قُرُْغْلَانْدِي - قُرُْغْلَانْدِي kuruğlanur - kuruğlanmak). Başkası da böyledir.
 قَاŞUKْلَانْدِي kaşuklandı: "آر قَاŞUKْلَانْدِي er kaşuklandı = adam kaşık sahibi oldu", (قَاŞUKْلَانْدِي - قَاŞUKْلَانْدِي kaşuklanur - kaşuklanmak).

كَلْبَلَنْدِي keleplendi: "تَاغ كَلْبَلَنْدِي tağ keleplendi = dağda kelep otu bitti".

Bu bölüm bir takım yollarda yürür:

Birincisi: Söylenen şeye sahip ve mâlik olmak anlamına gelir: "آر قَاŞUKْلَانْدِي er tarıglandı", "آر قَاŞUKْلَانْدِي er kaşuklandı" gibi ki, "adam ekin sahibi oldu", "adam kaşık sahibi oldu" demektir.

İkincisi: Kendisini söylenen şey cinsinden saymak ve onların kılığına girmek anlamına olmaktadır: "آر آغْزَلَنْدِي er oguzlandı", "آر آغْزَلَنْدِي er çigillendi", "adam Oguz kıyafetine girdi, kendini Oguzlardan saydı", "adam çigil kılığına girdi" demektir. Arapçada dahi böyledir: وَفِيْسُ عِيْلَانٍ وَمِنْ قَيْسِيَا derler ki, "onların kılığına girdi" demektir.

Bu, bütün fiillerde yürüyen bir kuraldır.

Üçüncüsü: O şey failin tabiatında bulunmak anlamındadır: "بِيْنَاغْ بِيْتَلَنْدِي yığaç butaklandı", "بِيْنَاغْ بِيْتَلَنْدِي yığaç yemişlendi", "ağaç dallandı, dal verdi", "ağaç yemiş verdi, yemişlendi".

Dördüncüsü: Bu anlamlardan hiç birisi beklenmeyip kelime, kendi öz

manasına gelmektedir: "أَرَقَعْلَنْدِي er katıglandı", "كَبِيْرُ لَنْدِي kişi yumurlandı" gibi ki, "adam çalıştı, çabaladı", "halk toplandı" demektir.

Bu fiillerin hepsinin aslı üç harfli isimlerden yapılmıştır. Bu kural dördü, beşli ve beşliden fazlası için de yürür. Bunu iyi belle! Bilgi ile uğur bulursun.

Beşli ayrımlar bitti.

+
+ +

ALTILILAR AYRIMI

تُشْغُتْلَنْدِي tuşgutlandı: "أَرُشْغُتْلَنْدِي er tuşgutlandı = adam gömez, çırak sahibi oldu", (تُشْغُتْلَنْدِي - تُشْغُتْلَنْدِي tuşgutlanur - tuşgutlanmak) [+].

تَرْمُتْلَنْدِي tarmutlandı: "سُوفُ تَرْمُتْلَنْدِي suw tarmutlandı = su kollara ayrıldı", (تَرْمُتْلَنْدِي - تَرْمُتْلَنْدِي tarmutlanur - tarmutlanmak) [++].

[+] Bu kelimeler بَشْغُتْلَنْدِي, بَشْغُتْلَنْدِي, بَشْغُتْلَنْدِي buşgutlandı - buşgutlanur - buşgutlanmak" şeklinde olacaktır; çünkü "tuşgut" ve "tuşgutlanmak" şeklinde bir kelime yoktur. "buşgut" "çırak" ve "gömez" anlamındadır. Bk. Dv. I, 376, 7. B. A.

[++] Mâzi sıygasında تَرْمُتْلَنْدِي muzari ve mastarında تَرْمُتْلَنْدِي şeklinde harekelenen bu kelimelerin muzari ve mastar sıygaları yanlış harekelenmiş olacaktır; çünkü mâzide "tarmutlandı" denildikten sonra muzari ve mastarında dahi (tarmutlanur - tarmutlanmak) denilmek lâzımdır. Bundan başka, Divanda ve Radlofta bu şekilde bir fiil yoktur; fakat "تَرْمُتْلَنْدِي tarmaklanmak" şeklinde bu manada birkaç kelime vardır. Bk. Dv. II, 218, 15. B. A.

قَرُغُتْلَنْدِي kızgutlandı: "أَرَايْشَنْ قَرُغُتْلَنْدِي er işten kızgutlandı = adam işten çekindi", (yaptığı işin fenalığını anladığı, rüsva olduğu için o, işten çekindi); (قَرُغُتْلَنْدِي - قَرُغُتْلَنْدِي kızgutlanur - kızgutlanmak).

تَاغْغَاچْلَنْدِي tawgaçlandı: "أَرُتَاغْغَاچْلَنْدِي er tawgaçlandı = adam Mağın halkı kılığına girdi"; (تَاغْغَاچْلَنْدِي - تَاغْغَاچْلَنْدِي tawgaçlanur - tawgaçlanmak).

سُرْجُلَنْدِي surkuçlandı: "بِجَاكُ سُرْجُلَنْدِي biçek surkuçlandı = biçğin sapı lök ağacının püsesiyle sıkıştırıldı, berkitildi"; (سُرْجُلَنْدِي - سُرْجُلَنْدِي surkuçlanur - surkuçlanmak). "أَرُسُرْجُلَنْدِي er surkuçlandı = adam lök ağacı püsesi sahibi oldu".

سُرْجُلَنْدِي surkuçlandı: "يَرُ سُرْجُلَنْدِي yer surkuçlandı = yerde yaban hindibasına benzer bir ot bitti", (سُرْجُلَنْدِي - سُرْجُلَنْدِي surkuçlanur - surkuçlanmak).

سَفْدِچْلَنْدِي safdıçlandı: "أَرُسَفْدِچْلَنْدِي er safdıçlandı = adam sepet sahibi oldu", (سَفْدِچْلَنْدِي - سَفْدِچْلَنْدِي safdıçlanur - safdıçlanmak).

مَنْدَرْلَنْدِي mandarlandı: "يَاغُ مَنْدَرْلَنْدِي yıgaç mandarlandı = ağaç sarmaşıklandı", (مَنْدَرْلَنْدِي - مَنْدَرْلَنْدِي mandarlanur - mandarlanmak).

چَالْپُشْلَنْدِي çalpuşlandı: "أَلِیْغُ چَالْپُشْلَنْدِي eliğ çalpuşlandı = meyva ve meyvaya benzer şeyler yemekten ele yapışkanlık sıvandı, el çelpeklendi". Başkası da böyledir; (چَالْپُشْلَنْدِي - چَالْپُشْلَنْدِي çalpuşlanur - çalpuşlanmak).

قُرْتِشْلاندى kirtışlandı: "قیز قُرْتِشْلاندى kız kirtışlandı = kız güzelleşti, yüzünün güzelliği arttı", (قُرْتِشْلانور - قُرْتِشْلانور - قُرْتِشْلانور kirtışlanur - kirtışlanmak).

قُلْدَشْلاندى koldaşlandı: "ال مِيك بولا قُلْدَشْلاندى ol benimle birle koldaşlandı = o, benimle arkadaş oldu, kendini benim arkadaşlarımdan saydı", (قُلْدَشْلانور - قُلْدَشْلانور - قُلْدَشْلانور koldaşlanur - koldaşlanmak).

بُشْلاندى boşlaglandı: "آر ايشدا بُشْلاندى er ışda boşlaglandı = adam ışte kızdı, öğüt tutmadı", (بُشْلانور - بُشْلانور - بُشْلانور boşlaglanur - boşlaglanmak). řu savda da gelmiştir: "بُشْلانسا بوشلانسو بوشلانسو بوشلانسو boşlaglansa boxesuklanur = kızan adamın eli boynuna bağlanır". Bu sav yalnız kendi fikrince hareket etmek istiyen kimse için kullanılır.

تُرْقِغْلاندى turkıglandı: "ال میندین تَرْقِغْلاندى ol mendin turkıglandı = o, benden çekindi", (o, ışte üstelemekten çekindi, bana saygı gösterdi, benden kocundu); (تُرْقِغْلانور - تُرْقِغْلانور - تُرْقِغْلانور turkıglanur - turkıglanmak) [+].

تُغْراندى tugraglandı: "اغلان تُغْراندى oylan tugraglandı = delikanlı atlandı", (bu, Hânın binış

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda bu üç kelimenin mâzisi ve muzariile mastarı تُرْقِغْلانور, تُرْقِغْلانور, تُرْقِغْلانور şeklinde ise de yanlıştır. Doğrusu (تُرْقِغْلانور, تُرْقِغْلانور, تُرْقِغْلانور) turkıglandı - turkıglanur - turkıglanmak) olacaktır. Bk. Dv. I, 385, 3. B. A.

ve alay gününde binmek için askerine verdiği at olup inildikten sonra at geri verilir), (تُغْرانور - تُغْرانور - تُغْرانور tugraglanur - tugraglanmak). Mektup, bitik ve yazı gibi şeyler tura ile mühürle-nirse yine böyle denir. Oğuzca.

تُمْلاندى tumluglandı: "ال ائوز تُمْلاندى ol bu ogurnı tumluglandı = o, bu zamanı soğuk buldu", (bunun için azminden vaz geçti); (تُمْلانور - تُمْلانور - تُمْلانور tumluglanur - tumluglanmak). "ال انگر تُمْلاندى ol anğar tumluglandı = o, ona soğuk davrandı ve suratını astı".

قِشْلاندى kışlaglandı: "ال بويرك قِشْلاندى ol bu yeriğ kışlaglandı = o, bu yeri kışlak edindi ve orada kışladı", (قِشْلانور - قِشْلانور - قِشْلانور kışlaglanur - kışlaglanmak).

قُشْلاندى kuşlaglandı: "خان بويرك قُشْلاندى Han bu yeriğ kuşlaglandı = Han bu yeri kuş avlağı yaptı", (Han, bu yeri kuş avlamak için avlak yaptı). (قُشْلانور - قُشْلانور - قُشْلانور kuşlaglanur - kuşlaglanmak).

بُغْغاکلاندی buğgaklandı: "بُغْغاکلاندی نانک = nesne köşelendi", (nesnede köşeler ve bu-caklar peyda oldu). (بُغْغاکلانور - بُغْغاکلانور - بُغْغاکلانور buğgaklanur - buğgaklanmak).

بُرْچاکلاندی burçaklandı: "تَرْبُرْچاکلاندی ter burçaklandı = ter burçaklandı". Herhangi bir akar tane tane olursa yine böyle denir; (بُرْچاکلانور - بُرْچاکلانور - بُرْچاکلانور burçaklanur - burçaklanmak).

باشمقلاندى باشمقلاندى: " ار باشمقلاندى er başmaklandı = adam başmaklandı". Oğuzca. (باشمقلانور - باشمقلانور باشمقلانور - باشمقلانور).

بوغنقلاندى بوغنقلاندى: " بولت بوغنقلاندى bulut bognaklandı = bulut parça parça oldu", (بوغنقلانور - بوغنقلانور) بوغنقلانور - بوغنقلانور).

بوغمقلاندى بوغمقلاندى: " ار بوغمقلاندى er bogmaklandı = adam gömleğini ilikledi", (بوغمقلانور - بوغمقلانور) بوغمقلانور - بوغمقلانور).

تارمقلاندى تارمقلاندى: " بوی تارمقلاندى boy tarmaklandı = boy ve oymak, kuşların kıynakları gibi kol kol her yandan akın etti"; " بلا تارمقلاندى bala tarmaklandı = kuş palazının kıynacağı, pençesi çıktı, peyda oldu", (سو تارمقلاندى suw tarmaklandı = su kol kol oldu", (تارمقلانور - تارمقلانور) تارمقلانور - تارمقلانور).

تېغرقلاندى تېغرقلاندى: " ار تېغرقلاندى er tıgraklandı = adam yiğitlik gösterdi, yiğitlendi", (تېغرقلانور - تېغرقلانور) تېغرقلانور - تېغرقلانور).

Şu parçada da gelmiştir :

تېغرقلاندى سكرتې ار نازن يكرتې
بزن قمع انكې اندغ سوكلانور

Tıgraklanıp segirtti
Erin atın yügürtti
Bizni kamuğ angıttı
Andağ süge kim yeter

"Yiğitlenip segirtti; askerini, atını koşturdu; bütün bizi şaşkırttı; böyle askere kim dayanır ?".

(Savaşta saldıran bir adamı anlatarak diyor ki: O, yiğitlik gösterdi, bizim üzerimize atı ve adamıyla saldırdı, yaptığı işle bizi hayrete düşürdü. Böyle bir askere kim karşı koyabilir ?).

چوگمقلاندى چوگمقلاندى: " يلان چوگمقلاندى yılan çokmaklandı = yılan çöreklandı", (چوگمقلانور - چوگمقلانور) چوگمقلانور - چوگمقلانور).

چىغمقلاندى چىغمقلاندى: " كېش چىغمقلاندى kişi çımğuklandı = adam, herkesi yeren, koğucu, dedikoducu oldu", (چىغمقلانور - چىغمقلانور) چىغمقلانور - چىغمقلانور).

سغىقلاندى سغىقلاندى: " ار سغىقلاندى er saglıklandı = adam sağmal koyun sahibi oldu", (سغىقلانور - سغىقلانور) سغىقلانور - سغىقلانور).

کاپغقلاندى کاپغقلاندى: " كېش کاپغقلاندى kişi kapgaklandı = sadak kapaklandı", (کاپغقلانور - کاپغقلانور) کاپغقلانور - کاپغقلانور).

کادرقلاندى کادرقلاندى: " تاغ کادرقلاندى tağ kadruklandı = dağın girintisi, çıkıntısı, sert yerleri çoğaldı", (کادرقلانور - کادرقلانور) کادرقلانور - کادرقلانور).

کىسرقلاندى کىسرقلاندى: " ار کىسرقلاندى er kısıraklandı = adam kısırak sahibi oldu", (کىسرقلانور - کىسرقلانور) کىسرقلانور - کىسرقلانور).

کارقلاندى کارقلاندى: " ار کارقلاندى er karluklandı = adam

Karluk kılığına girdi". Karluk, Türkmenlerden bir bölüktür; (قارلوق - قارلوقلار) karluklanur - karluklanmak).

قىچاقلىدى كىۋچاكلاندى: "از قىچاقلىدى er kîwçaklandı = adam

Kıpçak kılığına girdi ve Kıpçak huyu ile huylandı, Kıpçaklaştı", (قىچاقلىق - قىچاقلىقلار) kîwçaklanur - kîwçaklanmak).

مونچۇقلىدى مونچۇقلىدى: "قىز مونچۇقلىدى kîz monçuklandı = kız boncuklandı", (câriye, takma sūs, gerdanlık, boncuk gibi şeyler sahibi oldu); (مونچۇقلىق - مونچۇقلىقلار) monçuklanur - monçuklanmak).

مانچۇقلىدى مانچۇقلىدى: "از تون مانچۇقلىدى er tonın mançuklandı = adam elbisesini heybeye koydu ve onu eğerin arkasına astı", (مانچۇقلىق - مانچۇقلىقلار) mançuklanur - mançuklanmak [+].

پۇرچەكلىدى پۇرچەكلىدى: "ات پۇرچەكلىدى at pürçeklendi = at pürçeklendi, atın yelesi çıktı". İnsanın kesmesi (pergemi, kâkıldü) çıktığı zaman da böyle denir; (پۇرچەكلىق - پۇرچەكلىقلار) pürçeklenür - pürçeklenmek).

تۇرمەكلىدى تۇرمەكلىدى: "اتماك تۇرمەكلىدى ötmek türmeklendi = ekmekten dürüm yapıldı", (ekmeğin içrisine yumurta, kıyma gibi şeyler konarak dürüm yapıldı); (تۇرمەكلىق - تۇرمەكلىقلار) türmeklenür - türmeklenmek).

[+] Basma nüshada (mançuklanur - mançuklanmak) şeklinde olan bu kelimeler yazma nüshada (munçuklanur - munçuklanmak) şeklindedir, yanlıştır. Bk. Dv.I, 395, 12. B. A.

تەۋلۈكلەندى tewlökledi: "از تەۋلۈكلەندى er tewlökledi = adam kendini hilekârlardan saydı ve onların yolunu tuttu", (تەۋلۈكلەن - تەۋلۈكلەنلەر) tewlöklenür - tewlöklenmek).

گۈكرەكلىدى گۈكرەكلىدى: "قۇل گۈكرەكلىدى kul gükrekledi = köle yünden elbise sahibi oldu ve giydi", (گۈكرەكلىق - گۈكرەكلىقلار) gükreklenür - gükreklenmek).

گەلپەكلىدى گەلپەكلىدى: "كۆز گەلپەكلىدى göz gelpekledi = göz çapaklandı", (گەلپەكلىق - گەلپەكلىقلار) gelpeklenür - gelpeklenmek).

بۈكسۈكلەندى بۈكسۈكلەندى: "قىز بۈكسۈكلەندى kîz büksükledi = kızın memesi tomurdu", (بۈكسۈكلەن - بۈكسۈكلەنلەر) büksüklenür - büksüklenmek).

كىرپۈكلەندى كىرپۈكلەندى: "اينك كۆزى كىرپۈكلەندى anıñ közi kirpük-lendi = onun gözünde kötü kıl bitti", (كىرپۈكلەن - كىرپۈكلەنلەر) kirpüklenür - kirpüklenmek).

كەنچەكلىدى كەنچەكلىدى: "از كەنچەكلىدى er kençeklendi = adam Kençek kılığına girdi, Kençekleşti". Bunlar Türkten bir bölüktür; (كەنچەكلىق - كەنچەكلىقلار) kençeklenür - kençeklenmek).

كۈنچۈكلەندى كۈنچۈكلەندى: "تون كۈنچۈكلەندى ton küñçükledi = elbiseye yaka yapıldı", (كۈنچۈكلەن - كۈنچۈكلەنلەر) küñçüklenür - küñçüklenmek).

بەقەكلەندى بەقەكلەندى: "از بەقەكلەندى er beçeklendi = adam savaş günü belge takındı". Başkası da böyledir; (بەقەكلەن - بەقەكلەنلەر) beçeklenür - beçeklenmek).

تُرْبُنْلاندى turbunlandı: "أَرْتُرْبُنْلاندى er turbunlandı = adam bir şey hakkında araştırmada bulundu", (تُرْبُنْلانور - تُرْبُنْلانور turbunlanur - turbunlanmak).

كِرْشَنْلاندى kirşenlendi: "أُرَاغْتْ كِرْشَنْلاندى uragut kirşenlendi = kadın yüzüne düzgün süründü"; (كِرْشَنْلانور) kirşenlenür - kirşenlenmek).

تُرْكُنْلاندى türkünlendi: "أَلْ بُوَأْفِي تُرْكُنْلاندى ol bu ewni türkünlendi = o, bu evi kendi evi saydı ve oturdu", (تُرْكُنْلانور - تُرْكُنْلانور türkülenür - türkülenmek).

تُشْكُنْلاندى tüşkünlendi: "تَاغْ تُشْكُنْلاندى tağ tüşkünlendi = dağ - da kitre ağacı çoğaldı", (تُشْكُنْلانور - تُشْكُنْلانور tüşkülenür - tüşkülenmek).

غِيْغُنْلاندى giwgünlendi: "أَلْ بُوَأشِغْ غِيْغُنْلاندى ol bu aşığ giwgünlendi = o, bu aşı vücude yarar bulundu", (غِيْغُنْلانور - غِيْغُنْلانور giwgülenür - giwgülenmek).

سُكْمَنْلاندى sökmenlendi: "أَرْمَسْكْمَنْلاندى er sökmenlendi = adam kahramanlaştı, kendini kahramanlardan saydı", (سُكْمَنْلانور - سُكْمَنْلانور sökmenlenür - sökmenlenmek).

Bu ayırmadan emir sıygası altı harflidir: "كِرْشَنْلَنْ سُكْمَنْلَنْ" "kirşenlen" gibi ki, "yiğitlen" ve "düzgün sürün" demektir.

Bu bölüm dört yolda yürür :

Birincisi: Kendisini, adı verilen şeyin cümlesinden saymak ve on-

ların kılığını almak anlamına gelir: "أَرَاغْتْ قَلْبَاندى er kıfçaklandı", "أَرَاغْتْ قَلْبَاندى er ograklandı" gibi ki, "adam Kıpçak kılığına girdi", "adam Oğrak kılığına girdi" demektir.

İkincisi: Adı verilen şeyi edinmek, ona sahip olmak anlamındadır: "أَرِيْمَقْلاندى er kısraklandı", "أَرِيْمَقْلاندى er yarmaklandı" gibi ki, "adam kısrak sahibi oldu", "adam para sahibi oldu" demektir.

Üçüncüsü: Dört harfli isimden yapılan bir fiil olmaktır: "أَنْكْ كُوزِيْ جَلْبَكْلاندى" anıñ közi çelpeklendi = onun güzü çapaklandı", "أَنْكْ كُوزِيْ كِرْبُكْلاندى" anıñ közi kirpüklendi = onun güzünde kötü kıl bitti" demektir.

Dördüncüsü : Kelime kendi öz manasına gelmektir: "تَرْبُرْجَقْلاندى ter burçaklandı", "تَرْبُرْجَقْلاندى" yılan çökmek - landı" gibi ki "ter burçak burçak oldu", "yılan çörekledi" demektir.

Altı harfli fiillerin hepsi -bu çeşitte olduğu gibi- dört harfli isimlerden yapılır; kendi başına bir fiil olmaz.

İki, üç, dört harfli isimlerden bu anlam murat edildiği zaman bunun yolu kelimeye ل. ن. ن ziyade edil-

mektir. Kelime, böylelikle bütün Türk dillerinde -aksi düşünülmiyerek- değişmez bir kural olarak bütün yollar-da kullanılır bir fiil olur. Bunu iyi belle!.

Ulu Tanrıya ögüş, Sâlim kitabı bitti.

X

X X

ESİRGİYEN, KORUYAN TANRININ

ADIYLA

BU MUZAAF KİTABIDIR

İKİ HARFLİ İSİMLER AYRIMI

تت Tat : Bütün Türklere göre Farsça konuşan kimse. Şu savda dahi gelmiştir: "تتغ کوزرا، تکازک تبرا" Tatıg közre tikenig tüpre = Tatın gözüne vur, dikeni kökle, kökünden çıkar". (Toxı ve Yağma dillerinde) Uygur gâvurlarının adı. Bunu kendi ülkelerinde işittim. "تت تغاچ" Tat Tawgaç" derler ki "Çinli ve Uygur" demektir. Bu sav, Farslar hakkında olduğu gibi Çinliler ve Uygurlar hakkında da söylenir. Bu savın yorulması

böyledir [+]; çünkü onlar vefasızdır. Dikenin hakkı kökünden kazılmak olduğu gibi, Uygurun hakkı da gözüne vurulmaktır. Başka bir savda "تتیز ترک بلباس" Tatsız Türk bolmas, başsız börk bolmas" denir ki, "Tatsız Türk, başsız börk olmaz" demektir.

تت tat [++]: Kılıç ve kılıç gibi şeylerin üzerine çöken pas. Şu savda dahi gelmiştir: "قیلغ تتفا ایش تتجیز. آرت تتفا آت تتجیز" kılıç tatıkça ış yungır, er Tatıkça et tunğır = kılıç paslanırsa ış kötüleşir, adam Farslaşırsa kanı bozular", (kılıç pas tutarsa yiğitin hali kötüleşir; nitekim, Türk Farslının ahlâkını alırsa eti sölpür) [+++]. Bu sav, yigitlikle emrolunan kişi hakkında ve her şeyin kendi cinsiyle yaşaması yo-

[+] Burada yazma nüsha ile basma nüshanın ibareleri birbirini tutmuyor. Yazmada ibare şöyledir: "تت تغاچ آئی ایتیرئی وصبیحی: بقولون تت تغاچ آئی ایتیرئی وصبیحی: . . . . . Nasılsa bu parçadaki sözü şeklinde basılmış. Biz dilimize çevirirken doğru bildiğimiz şekilde çevirdik. B. A.

[++] Gerek basma ve gerek yazma nüshalarda bu kelimenin ilk harfinin üstünde hem ötre, hem üstün bulunmakta ve تت şeklinde görülmektedir. Burada bir yanlışlık vardır; doğrusu "تت tut" olsa gerektir. Dv.II,93,9 da "tutılmak", "pas tutmak" anlamındadır. Sav dahi yanlışdır. B. A.

[+++] Yazma ve basma nüshalarda bu savın arapça izahında ibare şöyledir: "معناه إذا أخذ الطبع السيف يسهو حال البطل. كما أن الترك إذا تخلوا بإخلاق الفارسين يتووج حقه" Buradaki يتووج kelimesi yanlış olsa gerektir; doğrusu يتكهنوج olacaktır. Mananın gereği budur. Başka türlü mana çıkmıyor. B. A.

lunda söylenir.

هَجَّ هَجَّ
hoğ hoş: Keçiler güdüldürken, sürüldürken çıkarılan ses.

هَجَّ هَجَّ
heğ heğ: Atları gayrete getirmek ve sıkıştırmak için çıkarılan ses. Aslı "هَجَّ هَجَّ" eğ eğ "tir. Hemze ه ye çevrilmiştir. Bu, arapçaya uygundur. Arapçada koyun, başını alıp gittiği zaman هَجَّ هَجَّ بِالْعَنَمِ denir ki "koyuna bağırardım" demektir.

شِشْ
şış : Tutmağ yedikleri şış.

قَكْ
kak : Çenet. "أَرُكْ قَكْ" erük kakı = erik yarması". Başkası da böyledir.

قَكْ
kak : "قَكْ آتْ" kak et = kurutulmuş et". Herhangi kurutulmuş olan bir şeye de böyle denir.

قَكْ
kak : Göl, kurumuş göl[+]. Şu parçada dahi gelmiştir:

قَقْرَقَعُ كُرْدِي قَقْرَقَعُ كُرْدِي

[+] "Kak" kelimesinin arapça karşılığında كَاكْ deyip geçmiştir. كَاكْ "göl, yağmur ve sel sularının birikintisi" anlamına geldiğine göre burada bu anlama gelmesi biraz aykırı düşmektedir; çünkü قَقْرَقَعُ كُرْدِي sözünün bu anlama göre dilimize çevrilmesi "göller büsbütün gölerdi" şeklinde olabilir. Bu takdirde, olmuş şeyi tekrar olmuş göstermek gibi tuhaf bir hal meydana gelir. Aslında göl olan bir şeyin yeniden gölmesini söylemek doğru değildir. Buradan anlaşılacak mahal ve mevki; seylap, yağmur yeri - s.220". Bundan başka Radlof Lügati'nde "kak" kelimesinin birçok anlamları arasında "suyu kurumuş yer" manası da vardır. Bugün gerek Türkistanda ve gerek Türkiyede "kak", "suyu kurumuş yer ve kurumuş nesne" anlamındadır. Dv.II,173 te geçen قَقْرَقَعُ كُرْدِي "kakraşmak" fiili de bunu tanıklamaktadır. B. A.

أَرُنْ تَنِي يَلْدِي [+] تَوُجْجَكْ جَرَكْ شُورْ

Kaklar kamuğ kölerdi

Taglar başı ilerdi

Ajun tını yılırdı

Tütü geçek çerkeşür

"Kuru yerler, kuru çukurlar büsbütün gölerdi, dağ başları göründü, göze ilişti; dünyanın soluğu ısındı; türlü çiçek sıralandı".

(Baharı anlatarak diyor ki : Sular çoğaldı, göllere doldu; dağ başları hayal meyal göründü, dünyanın nefesi ısındı, sıra sıra çiçekler bitti).

كَكْ
kek : Kin, hınç. "أَجْلُكْ كَكْ كِي" öğlög kekliğ kişi = öcü ve hıncı olan adam".

كَكْ
kek : Sıkıntı, mihnet. "كَكْ كُرْدِي آر" er = adam sıkıntıya uğradı, mihnet çekti".

كَكْ
kök : Eğer bağı. Şu savda da gelmiştir :

"أَر سُوْزِي يَز. أَدْرُكْ كِي أُوْج" er sözi bir, edher köki üç = erin sözü bir, eğer bağı üç olur", (erkeklik belgesi, dönmek üzere sözünde durmak, sözü bir olmaktır. Nitekim eğerin bağı -eğer kabur-

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda "تَنِي teni" şeklinde geçen bu kelime yanlışdır. Arapça izahından anlaşılacağına göre "تَنِي tını" olacaktır. B. A.

gasının bağı- üç olur [+]. Üçten fazla olursa deliğin çokluğu yüzünden eğer kaşı kırılır. Üçten az olursa yüke dayanamaz). Bu sav, söz verdiği şeyi yapmakla emrolunan kişi hakkında söylenir.

كك kök : Kök, asıl. " كككك kökünğ kim = asılın nedir? Hangi boydansın?". Oğuzca, Kıpçakça.

İki harfliler ayrımı bitti.

+ +

ÜÇ HARFLİLER AYRIMI

ORTASI HER HAREKE İLE HAREKELİ BULUNAN

فَعَلْ AYRIMI

- كَتَاتُ katut: Katık. " كَتَاتُ كَتَاتُ katutluğ ok = temreni ağıya buluşturılmış ok".
- كَتَاتُ katut: Çenet. " أَرْمُتُ كَتَاتُ armut katutı = armudun genedi, bir parçası". Barsgan dilince.
- كَتَاتُ katut: Papuççuların kullandığı giriş.
- كَتَاتُ ketüt: " كَتَاتُ كَتَاتُ ketüt kişi = ekşi suratlı, yüzü buruşmuş ihtiyar".

[+] Bu savın arapça izahında كَانَتْ رِبَطًا حَوَالِ السَّرَجِ denilmekte olduğuna bakılırsa " كك kök" kelimesi bağdan ziyade "eğerin kaburgası" anlamına gelmektedir. Bununla beraber bugün bile bu kelime Doğu ve Şimal Türklerince hem "eğer kaburgası" hem de "bir şeyi iki tarafından düğümliyerek kısaca bağlamak" anlamına gelmektedir. Yatakların şurasından burasından kısa ipler geçirerek iki tarafından düğümlenmek gibi. B. A.

كَقَ kaçaq: İpekli bir Çin kumaşı. Doğrusu كَقَ dır. Bu kelime cariyelere ad olarak verilir.

كَقَ kaçaq: Kir. " تَوْنُ كَقَ بُدَى ton kaçaq boldı = elbise kirlendi". ج harfi ق tan çevrilmiştir. Aslı " كَقَ kakaç"tır.

بُقُ bukak: Kursak.

بُقُ bukuk: Çiçek topluluğu, çiçek tomurcuğu. " بَقَقَ بَقَقَ çeçek bukuklandı = çiçek tomurcuklandı". Bu hal, çiçek yarılmadan, açılmadan önce olur. Şu parçada dahi gelmiştir:

تَكَمَا بَقَقَ أُكُلْدَى بَقَقَ بَقَقَ
بَقَقَ بَقَقَ بَقَقَ بَقَقَ

Tegme çeçek öküldi

Bukuklanıp büküldi

Tügsin tügün tügüldi

Yazlıp yana yörgüşür

"Türlü türlü çiçek toplandı, tomurcuklanıp büküldü, kabardı, köşeli düğüm halinde düğüldü; açılarak yine birbirine dolaşır".

بُقُ bukuk: Boğazın iki yanında deri ile et arasında peyda olan bir takım et bezleridir. Fergana ile " شَقْنَى Şıknı" [+]

[+] Basma nüshada " شَقْنَى şifni" şeklinde olan bu kelime yazma nüshada " شَقْنَى şıknı" şeklindedir. B. A.

şehirlerinde bu hastalığa tutulan bir takım kimseler vardır. Daima çocukları da böyle olur. Bazılarında göğsünü yahut ayağının ucunu göremiycek kadar büyür.

Bunun neden ileri gelmiş olduğunu sordum. Bana "babalarımız sesi gür gâvurlar imiş. Tanrı yarlıgayası Yalavacın yoldaşlarıyla savaş etmişler. Atalarımız onlar üzerine baskın yapmış, gür sesleriyle haykırmışlar, onların bu sesinden müslümanlar bozguna uğramış. Tanrı kendinden hoşnut olası Ömere salık verdiklerinde bunlara ilenmiş, bunun üzerine boğazlarında bu hastalık çıkmış; soylarına, soplalarına da bu hastalık miras kalmış". Bugün onların içinde hiç gür sesli kimse yoktur.

تَقْوُ
سَقْوُ

takuk: Tavuk. Türkmençe.

sakak: Çene. Şu savda da gelmiştir: "سَقْوُ أَخْشَارُ" : "سَقَالُ بِيحَارُ sakak oxşar, sakal bıçar[+] = sakalı okşiyarak çeneyi keser", (okşiyarak ve hile yaparak sakalla oynar ve çeneyi keser). Bu, arabın يَسْرُحُو sözünün آفِ أَرْقَاءِ sözü gibidir.

[+] Bu savın yazılışı yanlıştır. Doğrusu "سَقْوُ بِيحَارُ سَقَالُ أَخْشَارُ" sakak bıçar sakal oxşar" şeklinde olacaktır; nitekim Dv.I,237,14 te bu şekilde geçmektedir. Başka türlü mana çıkmaz. B. A.

سُقُوكُ
سُقُوكُ

sukak: Beyaz geyik.

Sukak: Oğuzların Farslara verdikleri adıdır. "بُسُقُوكُ سَائِرُ" bu Sukak ne ter = bu Farslı ne der?".

تُكُوكُ

tükek: Halka. Yük yükletilirken yükü sıkıştırmak için kullanılan ve ipe takılmış bulunan ağaç halka.

جَكُوكُ

gekük: Çekiç. Oğuzca.

جَكُوكُ

gekik: Nokta.

جَكُوكُ

gekik: Küçük çocuk çükü.

جَكُوكُ

gekik: Sergeye benzer alacalı bir kuş, siyah koyalıklarda bulunur.

كَكُوكُ

kekük: Seksek kuşu. Kemiği büyü ve tılsım yapmakta kullanılır.

يَتُوتُ

yetüt: Askere imdat. Bu kelime "يَتُوتُ يَتُوتُ" yetüt sağ" sözünden alınmıştır, sonradan bırakılan sağ, demektir.

+
+

BU AYRIMDAN MİSAL

كُوكُوكُ

kökegün: Gök sinek. Şu savda dahi gelmiştir:

"إِكِّي بَغْرَا كَا شُورُ. أَشْرَا كُوكُوكُ يَنْجَلُورُ"

ikki bogra igeşür, otra kökegün yangılur = iki boğa boğuşur, arada gök sinek, bögelek ezilir". Bu sav, iki Beyin çarpışarak arada halkın ölmesi, ezilmesi hâlinde söylenir.

Üç harfliler ayrımı bitti.

+
+

DÖRT HARFLİLER AYRIMI

HER HAREKESİYLE فَعْلَال AYRIMI

- تُلغَاغ tolgağ: Kadın küpesi. "يَنْجُو تُلغَاغ" yinçü tolgağ = inci küpe".
- تُلغَاغ tolgağ: Sıkıntı. "أَمَّا كَأُتُلغَاغ" emgek tolgağ" denir. Aslı "kulunç ve iç ağrısı" anlamındadır. "أَنْكَ قَسْرِي تُلغَاغ" anıñ karnı tolgar = onun karnını ağrı tuttu, yüreği bulanır".
- تُلغَاغ talgağ: İnsanı öldürecek derecede şiddetli olan tipi. "تَاغ أَرَا تُلغَاغ بُلْدِي" tağ üze talgağ boldı = dağda tipi koptu".
- قَرَاغَات kargak: Lânet, kargış. "قَرَاغَاتُكَ الْبِنَا" Tengri kargaginga ılınma = Tanrının lânetine, kargışına uğrama".
- قِرْغَاغ kırgağ: Elbisenin yanı, kenarı.
- قِرْغَاغ kırgağ: Beyin ve Hanın eli altında olanlara kızması, kakıması. "خَانَ أَبِ قِرْغَاغِي" Han anı kırgadı = Han ona kızdı ve ondan yüz çevirdi". Tanrının Yalavacıyla Hanın gönderdiği adam arasını ayırt etmek için sonuncuya "يَا قِرْغَاغ" ya-lafar" dendiği gibi, Tanrının kulunu kargımasıyla, kulun kendi eli altındaki kızıması, kargıması arasında ayırt yapabilmek için birincide ق harfi üstün, ikincide esre kılınmıştır. Uygurca.

- تُلْكُوكْ tulkuk: Tuluk, ürülmüş, şişirilmiş tuluk.
- يُورْغَكْ yörgek: Örtü. "كُونُ يُورْغَكْ بُلْدِي" kök yörgek boldı = gök örtüldü, gök kara dumanla örtüldü".
- بُرْزَاكْ bezgek: Titreme.
- تُرْزَاكْ türgek: Bohça.
- تَزْزَاكْ tezgek: "تَزْزَاكْ أَر" tezgek er = işten ve işe benzer şeylerden kaçan, çekingen adam".
- سَرْزَاكْ sergek: Sarhoşun sarhoşluktan iki tarafa sallanması. "أَسْرُكْ سَرْزَاكْ" esrük sergekle-di = sarhoş yalpaladı, iki yana sallandı".
- كِرْزَاكْ kergük: Koyunun içerisinde, kırkbayırda beraber bulunan şirden gibi şey.
- كِرْزَاكْ kesgük: Halta, köpeğin boynuna geçirilen halta, tasma.
- كِرْزَاكْ kösgük: Göz değmesinden sakınmak için üzüm bağlarında ve bostanlarda dikilen korkuluk, bostan öyüğü. Şu savda dahî gelmiştir: "أَلَيْسَ أَرْسَلَانُ شَتْرَ كُورْجُونُ" alın arslan tutar, küşün kösgük tutmas = al ile arslan tutulur, güç ile korkuluk tutulmaz".
- كُرْزَاكْ kürgek: Gemi küreği ve her çeşit kürek.
- كِرْزَاكْ kefgek: Peltek. Konuşurken kekeliyen kimse.

سَمْرُكُوكْ semürgük: Bülbüle benzer kuş. Balasagun dilince. Şu beyitte de gelmiştir :

بُحُّ بُوْحُ أُتْرُ سَمْرُكُوكْ
بَغْزِي أُجُونُ مَنَكَلُونُ

Buğ buğ öter semürgük

Boğzı uğun menğlenür

"Güzel öten semürgük kuşu tane gördüğünde boğazı için toplar".

كِيْرِيْكَ كِيْرِيْكَ kinizgek: "[+] كِيْرِيْكَ كَا كَا قَاغُونُ" kinizgek kagun = tazeligi gidip keçeleşmiş olan kavun".

كِيْرِيْكَ كِيْرِيْكَ kişirgek: " كِيْرِيْكَ كَا كَا كَا كَا er = evinde bir kimseyi gördüğü zaman canı sıkılan, evi kendine dar gelen kişi".

BU AYRIMIN GUNNELİSİ [++]

جَنْكَلْ çengel: " جَنْكَلْ أَرْ çengel er = şer adam".

جُونْگَكْ çöngək: Çömçe, kutu. Çiğilce.

[+] Basma nüshada " كِيْرِيْكَ كَا كَا kinizgek" şeklinde geçen bu kelime yanlışdır; doğrusu " كِيْرِيْكَ كَا كَا kidhizgek" olacaktır. " كِيْرِيْكَ كَا كَا kidhiz", "keçe" anlamındadır. Bay Kılıslı'yi yanıltan şey, bu kelimenin yazma nüshadaki yazılış şeklidir. Kelime önceden كَا كَا yazılarak ك harfi unutulmuş, sonra ك ile كَا arasında bir harf konulmak istenmiş, fakat aralık az olduğundan ك harfinin üst ucu ك in kuyruğuna bir parça bitişmiş ve كِيْرِيْكَ şeklini almıştır. Brockelmann dahi bunun farkına varmıştır. B. A.

[++] Bu kelimeler ayrıma uymamaktadır. B. A.

تَرْهَقْ terngek: Su sızıntısı. Arapçası [+] تَرْهَقْ dır;

ق harfi ك e çevrilmiştir. Bu kelime arapçaya uygun düşmüştür.

Öğüş Ulu Tanrıya muzaaf isimler kitabı bitti.

X

X

X

ESİRGİYEN, KORUYAN TANRININ

ADIYLA

MUZAAF OLAN FİLLER KİTABI

İKİ HARFLİLER AYRIMI

İyi bilersin ki doğrudan doğruya muzaaf olan kelime Türkçede azdır; ancak fiiller, kelimenin kendisinden olan ت harfi bulunduğu ve mazi alâmeti olan > harfi geldiği zaman muzaaf olur. Harfte şedde böylece meydana çıkar. Biz böyle olana muzaaf deriz. Bunun için muzari ve mastarda - > harfi bu ikisinden düştüğü için- muzaaflık yoktur. Fakat hakiki muzaaf azdır. Biz onu azlığı dolayısıyla burada ayırdık.

تُتِيْ tutti : " تَاشُ تَاشُ baş tutti = yara zonkladı",
(تَاشُ تَاشُ tutar - tutmak).

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda تَرْهَقْ şeklinde olan bu kelime yanlışdır; doğrusu تَرْهَقْ olacaktır. B. A.

تُتَّى tuttı: " اِتْ كَيْكُ تُتَّى it keyik tuttı = köpek geyik tuttu". Başka şey tutarsa da böyle denir. Herhangi bir adam bir şey tutarsa yine böyle denir. " اَلْمَنْكَ اَلِكُ تُتَّى ol manğa eliğ tuttı = o, bana el tuttu, boyun oldu, kefil oldu". Şu savda dahi gelmiştir: " اَلِكُ شُعْفَا تُتَّى eliğ tutgın-ça ot tut = el tutacağına ot tut", (kefil olacağına, ateş tut; çünkü insan kefil olduktan sonra pişman olur). (تُتَّى تَتَّى (kefil tutar - tutmak).

تُتَّى tıttı: " اَلْاِبُ تَيْتَّى ol anı tıttı = o onu, o işten geri koydu, men'etti". Aslı " تَيْتَّى تَيْتَّى"dir. İdgam olundu ve şeddelendi. (تَيْتَّى تَيْتَّى tıdhar - tıdhmak).

تُتَّى tıttı: " اَلْاَتُ تَيْتَّى ol et tıttı = o, et dıttı", (o, iyice pişmiş .eti dıttı). Elbiseyi ziyadesiyle parçalarsa yine böyle denir. " كُؤْ بَكْ كَاتَيْتَّى kul Begge tıttı = kul Beye dırendi, karşı koydu". Başkasına karşı koya yine böyle denir; " اَلْاَنكَازُ تَيْتَّى بَقْدَيْ" ol anğar tıtrü bakdı = o, ona dike baktı, dik dik baktı". Güzel hakkında, " اَلْاَنكَازُ تَيْتَّى بَقْدَيْ" ol anğar tıtrü baksa bolmas" denir, "insan ona dik bakamaz" demektir. Bu, bazen öfkeli bakış anlamına da gelir; (تَيْتَّى تَيْتَّى titer - titmek). Et ve elbise ditmenin mastarı ق ile gelir; (تَيْتَّى تَيْتَّى tıtar - tıtmak).

سُؤْدِي süsdi: " اُوْدُ سُؤْدِي udh süsdi = öküz süstü". Başkası da böyledir; (سُؤْدِي سُؤْدِي süser - süsmek).

شُؤْدِي şeşdi: " اَزْ شُؤْدِي شُؤْدِي er tügün şeşdi = adam düğüm gözdü". Atı ve ata benzer şeyleri bağından, kösteğinden gözerse yine böyle denir; (شُؤْدِي شُؤْدِي şeşer - şeşmek).

قُؤْتِي kaktı: " اَنِ بَشْرًا قُؤْتِي anı başra kaktı = o, onun başına hafifçe vurdu", (قُؤْتِي قُؤْتِي kakar - kakmak).

قُؤْتِي kaktı: " اَوْنَا قُؤْتِي ياغ otta kaktı = yağın dumanı yükseldi". Bu, söndürülen kandilin dumanının yükselmesi gibidir. Et yanıp kokusu çıktığı zaman " اَتُ قُؤْتِي et kaktı" denir; (قُؤْتِي قُؤْتِي kokar-kokmak).

كُؤْدِي kıkdi: " بِيَاكُ كُؤْدِي er = adam bıçak biledi, yahut bıçağın birini öbürü üzerine sürttü"; (كُؤْدِي كُؤْدِي kiker - kıkemek). Bu, köklü muzaaftır, öbürü köklü muzaaf değildir. Köksüz muzaaf şunlardır:

بُؤْتِي battı: " كُونُ بُؤْتِي kün battı = güneş battı", " قُرْغُؤْدِي سُوْكَا بَاتِي [+] kuruğjin suwka battı = kurşun suya battı". Herhangi bir şey gözden kaybolursa yine böyle denir;

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda قُرْغُؤْدِي şeklinde geçen bu kelime " قُرْغُؤْدِي kuruğjin" olacaktır. Bk. Dv. I, 243,2. B. A.

(بَتَار - batar - batmak).

بُتْتِي bütüti: "أَرَاوُنِي بُتْتِي er üni bütüti = göğsündeki bir hastalık dolayısıyla veya döğme yüzünden adamın sesi kısıldı". "أَبَا أَلِي بُتْتِي" anıñ alımı bütüti = onun başkasında olan alacağı sabit oldu ve gerçekleşti"; "بِأَشْ بُتْتِي" bağ bütüti = yara kapandı"; "كُلُّ تَنْكِرِي كَابْتِي" kul Tengriğe bütüti = kul Tanrının birliğini ikrar etti". (بَتَار - بتار - bütter - bütme).

بُتْتِي bütüti: "أَت بُتْتِي ot bütüti = ot bitti". Meyva biterse yine böyle denir. "أَغْلَانُ بُتْتِي" oğlan bütüti = çocuk doğdu". Herhangi bir şey biterse, doğarsa veya yaratılırsa "بُتْتِي" denir. Kıpçakça. (بَتَار - بتار - bütter - bütme).

جَاتْتِي çattı: "أَزْ أَغْلَاقُ قَرِي قَاجَاتْتِي er oglak kuzıka çattı = adam oğlağı kuzuya kattı". Başkası da böyledir; (جَاتَار - çatar - çatmak). Oğuzca. Şu beyitte dahi gelmiştir:

أَرْدُ لَبِّ يَكْمَك تَغِغْ أَغْلَاقُ جَاتَار

أَيْفَرَسْتَرْتْ يُفْغَا أَلْبُ يُغْنِ سَتَار

Ordhulanıp yüksek tağığ oglak çatar
Uygur tatin yufka alıp yumgın satar
"Yüksek dağı yurt tutarak oglak katar,
Uygur tatlarından ucuza alır, toptan
pahalı satar".

(Dağ tepesinde yurt tutmuş olan bir adamı anlatarak diyor ki: O, dağın doruğunda yerleşti, daima oğlak, kuzu ve bu gibi şeyleri birleştirir. O, go-bandır, demek ister. Bununla beraber Uygurlardan ucuz ve toptan alarak onları satar).

سَاتْتِي sattı: "أَلْ تَفَارَسَاتْتِي ol tawar sattı = o, mal sattı". Başkası da böyledir; (سَاتَار - satar - satmak).

سُتْتِي suttı: "أَلْ كِشِي يُوزْنِيكَ سُتْتِي ol kişi yüzünge suttı = o, adamın yüzüne tükürdü". Aslı "سُودْتِي" sudhtı"dır; idgam olunmuştur. (سُذَار - sudhar - sudhmak).

سِتْتِي sittı: "أَرِ سِتْتِي er sitti = adam işedi". Başkası da böyledir. Aslı "سِيدْتِي" sidhtı"dır; idgam olunmuştur. (سِيدَار - sidhar - sidhnek).

كَاتْتِي kattı: "أَلْ سِرْكَانِي يُغْرُقَاتْتِي ol sirkeni yogurtka kattı = o, sirkeyi yoğurda kattı". Herhangi bir nesne başka bir şeyle karıştırılırsa yine böyle denir. "يُشَاقُ نَانِكُ قَاتْتِي" yumşak neng kattı = yumşak nesne katılaştı"; (كَاتَار - katar - katmak).

كَوتْتِي kottı: "أَلْ نَانِكُ قُوتْتِي ol neng kottı = o, nesneyi bıraktı". Aslı "كَودْتِي" kodhtı"dır; idgam olunmuştur. (كَودَار - kodhur - kodhmak).

كَتَّى ketti: " از توڭن كٽي er tonın ketti = adam elbi-
sesini giydi". Aslı " كَدْتِي kedhti"dir.
كَدْهَر kedher - kedhmek).

كِيَّتِي kitti: " آر ييريندين كٽي er yerindin kitti = adam ye-
rinden gitti, çekildi", [+ كَدْهَر - كِيْدْهَر kidher - kidhmek).

Kural: Bu ayırmadan emir sıyga-
sı iki harf üzerinedir. Bunun için "iki-
li" dedik. " اَت تُّت at tut", " تَوَارِسْت tawar
sat" sözlerindeki " تُّت tut" ve " سَت sat"
kelimeleri gibi. Fiillerden bu çeşide, mâ-
zisinde bir cinsten iki harf birleştiği
için muzaaf denildi. Bu, görüldüğü üzere,
muzari ve mastarda arapça gibi yürümez.
Lâkin mâzide benzediği için böyle denildi.

İsmi fail: Bu ayırmadan ismi fail
" تَتُّوْجِي tutguçı", " سَتُّوْجِي satguçı" gibi-
dir, "tutucu", "satıcı" demektir. Bu, Türk-
lercedir. Türkmenlerle onlara uyanlarca
" تَتُّوْجِي tuttaçı", " سَتُّوْجِي sattaçı" denir.
Bir işi çok işlemekle vasıflanan fail i-
çin " تَتُّوْجَان tutgan", " سَتُّوْجَان satgan" denir
ki, "çok alan", "çok satan" demektir. İş
yapmak arzusuyla vasıflanan fail için
" تَتُّوْجَان tutuğsak", " سَتُّوْجَان satığsak" de-

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda كَدْهَر كَدْهَر şeklinde
geçen bu iki kelime yanlıştır. "Kitti" kelimesinden anla-
şıldığına göre كَدْهَر كَدْهَر olacaktır; çünkü كَدْهَر fiili
yukarıda geçmiştir. B. A.

nir. İşliyenin, bir işi işlemek hak-
kı olduğunu bildiren fail için " اَلْ
اَلْ سَتُّوْجَان ol tutguluk erdi", " اَلْ
اَلْ سَتُّوْجَان ol satguluk turur" denir ki, "o-
nun almak hakkıydı", "onun satmak hak-
kıydı" demektir. Oğuzlar bu ل harfini
söylediğim manada س yaparlar. " اَلْ اَبِي
اَلْ اَبِي ol anı tutuğsak erdi", " اَلْ اَبِي
اَلْ اَبِي ol anı satığsak ol" derler ki,
"o, onu almak azminde idi", "o, onu
satmak azminde idi" demektir. İşliye-
nin, işi yapmak üzere olması, yapayaz-
ması ile vasıflanan fail için " اَلْ اَبِي
اَلْ اَبِي ol anı tutuğlı ol" denir ki,
"o, onu tutmaya azmetti" demektir.
" اَلْ اَبِي ol tawarın satığ-
lı ol = o, malını satmak azmindedir".

Başka kurallar, geçen ayırım-
lardaki kurala göre ölçümlenir. Bun-
ların hepsinde kural bir düzüdedir,
hiç değişmez.

İkili ayrımlar bitti.

X

X

X

HER HAREKESİYLE ORTASI HAREKELİ

BULUNAN فَعْلَى AYRIMI

چاپیتى çapıttı: " ایت کیچی کا جیچی it kişiğe çapıttı = köpek adama saldırdı". Yine bunun gibi " بک انیک بیین جیچی Beg anıñ boynın çapıttı = Bey onun boynunu vurdurdu" denir. Uygurca. (جیتماق - چاپیتور - چاپیتماق).

ساپیتى sapıttı: " ایت قذرق سیتى at kudhruk sapıttı = at kuyruk salladı". " ایت قذرق سیتى it kudhruk sapıttı = it kuyruk salladı", (köpek yaptığı kötülük dolayısıyla kuyrugunu sallıyarak yavuncıdı); (سیتور - سیتماق)؛ (سیتور - سیتماق).

سبیتى subıttı: " اول ناسکن سبتى ol nengni subıttı = o, nesneyi sivriltti, söbüttü". Bu, bir nesnenin ucunu sivriltmek ve givi gibi uzatmaktır; (سبتور - سبتماق)؛ (سبتور - سبتماق).

کپیتى kepıttı: " ییل تونغ کیتى yel tonuğ kepıttı = rüzgâr elbiseyi kuruttu", (rüzgâr elbiseyi biraz kuruttu); (کیتور - کیتماق)؛ (کیتور - کیتماق).

کپیتى köpıttı: " اول تونز کیتى ol tonın köpıttı = o, elbisesini diktirdi", (کیتور - کیتماق), (کیتور - کیتماق).

بیتى bitıttı: " اول بیتک بیتى ol bitik bitıttı = o,

kitap yazdırdı", (بیتور - بیتماق), (bititür - bititmek).

تاتیتى tatıttı: " توز اشیع تیتى tuz aşığ tatıttı = tuz aşı tadıttı". Herhangi bir şey başka bir şeyin tadına tesir ederse yine böyle denir; (تیتور - تیتماق), (تیتور - تیتماق).

تütیتى tütetti: " ات تون شتى ot tütün tütetti = ateş duman tütüttü, tütün tütüttü", (ateş duman çıkardı). (تیتور - تیتماق), (تیتور - تیتماق) [+].

کوتاتى kutattı: " از قستی er kutattı = adam kutlu oldu", (adam baht ve devlet sahibi oldu). Herhangi bir şey kut ve ululuk kazanırsa yine böyle denir; (قتار - قتماق); (قتار - قتماق).

ساقیتى sağıttı: " اول انکر سف سیتى ol anğar suw sağıttı = o, ona su sağıttı". Başkası da böyledir; (سیتور - سیتماق), (سیتور - سیتماق). " اول انیک نیکسین سیتى ol anıñ mingisin sağıttı = o, onun beynini dağıttı", (o, onun beynine vurdu, dağıttı). Herhangi bir şeyi dağıtmakla emrederse yine böyle denir.

سüğیتى süğıttı: " اول اچغ ناسکن سیتى ol aşığ nengni süğıttı = o, acı şeyi tatlandırdı", (o, ekşi ve acı şeye tat verdi). " اول بیرک سیتى".

[+] Bu kelimenin mâzi sıygası hem yazma, hem basma nüshalarda " تütetti" şeklinde yazılmıştır. Dikkat ! B. A.

ol yerig süçitti = o, toprağı bitek-
leştirdi, iyileştirdi", (o, çorak yeri
iyi tarla haline getirdi), (سُحْتُور - سُحْتَمَاق),
süçitür - süçitmek).

سُحْتُور süçitti: " ol anı süçitti = o, onu
süçirtti", (سُحْتُور - سُحْتَمَاق),
süçitür - süçitmek).

سُحْتُور süçitti: " ol atıg süçitti = o, a-
tı süçirtti". Başkası da böyledir;
(سُحْتُور - سُحْتَمَاق) süçitür - süçitmek).

سُحْتُور kaçitti: " ol anı kaçitti = o, onu
kaçirtti"; (سُحْتُور - سُحْتَمَاق) kaçitür -
kaçitmek).

كُحْتُور keçitti: " ol anıg keçitti =
o, ona suyu geçirtti, sudan geçirtti",
(كُحْتُور - كُحْتَمَاق) keçitür - keçitmek).

كُحْتُور küçetti: " ol anıg tawarın kü-
çetti = o, onun malını yağma ettirdi",
(o, onun malını elinden almaya sal-
dırttı), (كُحْتُور - كُحْتَمَاق) küçetür - kü-
çetmek).

كُحْتُور kiçitti: " ol anıg udhuzi kiçitti =
onun uyuzunu kaçitti", (كُحْتُور - كُحْتَمَاق),
kiçitür - kiçitmek).

كُحْتُور keçitti: " ol işig keçitti = o,
işig geciktirdi", (كُحْتُور - كُحْتَمَاق),
keçitür - keçitmek).

بَدْتُور bedhütti: " ol oğlanıg bedhütti=
o, çocuğı büyüttü", (بَدْتُور - بَدْتَمَاق)

bedhütür - bedhütme).

قَدْتُور kadıttı: " er barır erken ka-
dıttı = adam giderken döndü", (o, yöne-
lip giderken yöneltisinden döndü ve
gekindi); (قَدْتَار - قَدْتَمَاق) kadıtar -
kadıtmak). İnsan soğuktan ölür, katı-
laşır " er tımlıgka ka-
dıttı" denir.

قَدْتُور kadıttı: " ol tonuğ kadıttı = o,
elbiseyi diktirdi", (o, elbisesini sey-
rekçe diktirmek için emretti); (قَدْتُور -
قَدْتَمَاق) kadıtür - kadıtmak).

قَدْتُور kıdıttı: " ol bürkin kıdıttı = o,
bürkünü kıyılattı", (قَدْتُور - قَدْتَمَاق),
kıdıttür - kıdıtmak) [+].

Türklerden bazıları bu fiiller-
de bulunan د harfinin hepsini ذ sana-
rak ی ye çevirmişlerdir. Ben Yağma,
Toxı, Oğuz illeriyle Uygurlarda işit-
tim. Bu, yukarıda geçtiği üzere د har-
finin ذ harfine çevrilmesi arapçada
dahı yürümektedir: مَا ذُفْتُ عَدُوًّا وَلَا عَدُوًّا

[+] Yazma nüshada bütün bu قَدْتَمَاق - قَدْتَار - قَدْتُور ke-
limeleri ذ ile yazılmış olduğu halde basma nüshada hep د
ile yazılmıştır. Bu kelimelerden yalnız ارتملغاق قَدْتُور cüm-
lesindeki fiil د ile yazılmıştır; bunun üzerinde nokta varken son-
radan kazanarak bu hale konmuş olduğu anlaşılıyor. Bay Ki-
lisli basma nüshaya bütün bu kelimeleri د ile almıştır. Bu
alışta haklıdır; çünkü هذه الافعال ياء على توجهها ذال
ومنهم من يجعل هذه الدال كلها في هذه الافعال ياء على توجهها ذال
... sözünü Bay Kilisliyi teyit etmektedir. B. A.

gibi.

يُدُّهُتُّ yudhutti: " أَلْ كَيْفِي تَمَلُّعًا يُدُّهُتُّ [+] ol kişini
tumlugka yudhutti = o, adamı soğukta
öldürdü", (o, adamı soğuklatarak öl-
dürdü); (يُدُّهُتُّ - يُدُّهُتُّ yudhuttur -
yudhutmak).

بُدُّهُتُّ budhutti: " أَلْ أَعْلِيَّ بُدُّهُتُّ ol oğlını budhutti =
o, oğlunu oynattı", (بُدُّهُتُّ - بُدُّهُتُّ budhütür - budhütnek).

سِدُّهُتُّ sidhitti: " أُرَاعَتْ أَعْلِيَّ سِدُّهُتُّ uragut oğlın sidhit-
ti = kadın oğlunu işetti". Binici a-
tını işettiği zaman yine böyle denir;
(سِدُّهُتُّ - سِدُّهُتُّ sidhitür - sidhit-
mek).

بُرُّهُتُّ burutti: " أَتِ أَيْحِي بُرُّهُتُّ ot aşığı burutti =
ateş tencereyi buğulandırdı". Başkası
da böyledir. " أَعْلَانُ بُرُّهُتُّ oğlan bu-
rutti = çocuk yellendi", (çocuk koku-
tarak yellendi). بُرُّهُتُّ da denir; بُرُّهُتُّ
buruttur - burutmak).

تَرُّهُتُّ tarutti: " أَلْ أُنْكَارًا فَرُّهُتُّ ol anğar ewin tarut-
tı = o, ona evini darlaştırdı". Her-
hangi bir şey daraltılırsa yine böy-
le denir; (تَرُّهُتُّ - تَرُّهُتُّ taruttur -
tarutmak).

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda (يُدُّهُتُّ . يُدُّهُتُّ . يُدُّهُتُّ)
yudhutti - yudhuttur - yudhutmak) şeklinde geçen bu kelime-
ler yanlış olsa gerektir; doğrusu ب ile (يُدُّهُتُّ . يُدُّهُتُّ . يُدُّهُتُّ)
budhutti - budhuttur - budhutmak) olacaktır; çünkü buğün
bile "buymak" ve "buydurmak" kelimeleri kullanılmaktadır. B.A.

تُرُّهُتُّ türutti: " تَنْكُرِي يَلِكُوكُ تُرُّهُتُّ Tengri yalnguk tü-
rütti = Tanrı âdemi yarattı". Başkası
da böyledir; (تُرُّهُتُّ - تُرُّهُتُّ türütür -
türütmek). Oğuzcada bir şey takdir ve-
ya islah edildiği zaman " تُرُّهُتُّ türüt-
ti" denir. Şu beyitte dahi gelmiştir:

تَنْكُرِي أَرْنُ تُرُّهُتُّ جَعْرِى اذ [+] تَنْكُرِي
يُدُّهُتُّ جُرُّكَيْتُ [+] تَنْكُرِي أَوْزَايَرُكُورُ

Tengri ajun türutti çığırı udhu tezhinür
Yulduzları gergeşip tün kün üze yörgenür
"Tanrı açını, âlemi yarattı, felek
durmadan döner, yıldızlar sıra sıra
dizilip gece, gündüz üzerine sarılır".

تَرُّهُتُّ teritti: " أَرُّهُتُّ er teritti = adam terle-
di". Başkası terlerse yine böyle de-
nir. Bu söz "deri" anlamına olan " تَرُّهُتُّ
teri"den gelmiştir. Bu hâle göre anlam
" تَرُّهُتُّ teri ötti" demek olur ki, "ter
deriden geçti, çıktı" anlamınadır, hem-
ze atılarak iki kelimeden bir fiil ya-
pılmıştır; yahut " تَرُّهُتُّ ter attı" sö-
zünden alınmıştır, "beden, teri dışarı-
ya attı" demektir. Hemze atılarak iki

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda bu kelime اذ şeklin-
de yazılmışsa da yanlış olmalıdır; doğrusu " اذو udhu" o-
lacaktır. Bk. Dv. I, 81, 14; II, 16, 1: B. A.

[++] Basma nüshada bu kelime جُرُّكَيْتُ imlâsında çıkmış ise de
yanlıştır; doğrusu " جُرُّكَيْتُ gergeşip" olacaktır. Yazma nüsha-
da ilk defa جُرُّكَيْتُ yazılmışken, sonradan ötre harekesi çizi-
lerek جُرُّكَيْتُ şekline konmuştur. Bk. Dv. I, 157, 7; II, 225, 16
Brockelmann doğrusunu yazmıştır. B. A.

شَرِّتَاوُ (kelimeden bir fiil yapılmıştır; (شَرِّتَاوُ teriter - teritmek).

سَرِّتُ sarıttı: " أَلْأَنْكَرُ سَفَلُ سَرِّتُ " ol anğar suwluk sarıttı = o, ona sarık sardırdı", (سَرِّتَاوُ - سَرِّتَاوُ sarıtur - sarıtmak). Herhangi bir şey sarmakla emrolunursa yine böyle denir.

سُرِّتُ sorıttı: " أُرَاغَتْ كَنْجَا سُوْتُ سُرِّتُ " uragut kençke süt sorıttı = kadın çocuğa süt emdirdi", " أَرِ يُوْرُنْ سُرِّتُ " er yüzün sorıttı = adam yüzünü buruşturdu, suratını astı, soruttu"; (سُرِّتَاوُ - سُرِّتَاوُ sorıtur - sorıtmak).

سِرِّتُ sıııttı: " أَلْأَقِيْرُ فَكِيْدُ سِرِّتُ " [+] ol kızka kidhiz sıııttı = o, kıza kege sıııttı", (o, kıza keçeyi sıkça sıııttı). Bu, elbisede sık dikmek yerindedir. (سِرِّتَاوُ - سِرِّتَاوُ sıııtur - sıııtmak).

قَرِّتُ karıttı: " أَدْهَلْكَ أَنْ قَرِّتُ " ödhlele anı karıttı = zaman onu kocattı", (قَرِّتَاوُ - قَرِّتَاوُ karıtur - karıtmak). Şu savda dahi gelmiştir: " أَدْهَلْكَ وَتَمَشَقَا بَدْعُ تَلْقَمَا " ödhlele karıtmışka bodhuğ talkımas = zamanın kocattığına boya, kına ayıp sayılmaz".

قُرِّتُ kurıttı: " كُونْ تُونُغْ قُرِّتُ " kün tonuğ kurıttı = güneş elbiseyi kuruttu". Başkası da böyledir; (قُرِّتَاوُ - قُرِّتَاوُ kurıtur - ku-

[+] Bu kelime bugün Orta Anadolu'da Çorum ve çevresinde "sırımak" şeklinde kullanılmaktadır. B. A.

ritmak).

كُرِّتُ küretti: " أَلْأَنْكَرُ قَلْنُ كُرِّتُ " ol anıñ kulın küretti = o, onun kölesini kağırttı", (كُرِّتَاوُ - كُرِّتَاوُ küretür - küretmek).

كَرِّتُ küretti: " أَلْأَنْكَرُ قَاَزْ كَرِّتُ " ol anğar kar küretti = o, ona kar küretti". Başkası da böyledir; (كَرِّتَاوُ - كَرِّتَاوُ küretür - küretmek).

كَرِّتُ keritti: " أَلْأَرْتِنْ كَرِّتُ " ol ıtın keritti = o, köpeğini ürdürdü", (كَرِّتَاوُ - كَرِّتَاوُ keritür - keritmek). Karlukça.

بَزِّتُ bezetti: " أَلْأَفِنْ بَزِّتُ " ol ewin bezetti = o, ewini bezetti", (بَزِّتَاوُ - بَزِّتَاوُ bezetür - bezetmek).

تَزِّتُ tezitti: " اِثْ كِيْكِي تَزِّتُ " ıt keyikni tezitti = köpek, yaban hayvanını kağırdı", (تَزِّتَاوُ - تَزِّتَاوُ tezitür - tezitmek).

بَزِّتُ bezitti: " تَمْلُغْ أَنْ بَزِّتُ " tumluğ anı bezitti = soğuk onu titretti". Bu sözden alınarak titretici sıtmaya " بَزْكَكْ " bezgele denir; (بَزِّتَاوُ - بَزِّتَاوُ bezitür - bezitmek).

تَزِّتُ tozıttı: " أَلْأَبْرَاْفُ تَزِّتُ " ol toprak tozıttı = o, toprağı tozuttu", (تَزِّتَاوُ - تَزِّتَاوُ tozıtur - tozıtmak) [+].

سِزِّتُ sızıttı: " أَلْأَنْكَرُ يَاغْ سِزِّتُ " ol anğar yağ sızıttı =

[+] سَزِّتُ geکلinde geçen bu kelimenin muzari ve mastarı her iki nüshada da سَزِّتَاوُ - سَزِّتَاوُ geکلindedir. B. A.

o, ona yağ sızdırdı" , (o, ona donmuş yağı erittirdi). Başkası da böyledir; (سِزْتُورُ - سِزْتَمَاتُ) sızitur - sızitmak).

كُزَّتِي kuzutti: "أَلْ أَيْكُ بَعْرِنُ قُزَّتِي" ol anıñ bogzın kuzutti = o, onun boğazını kuruttu", (o, onun yemeğe isteğini artırdı). Bu kelimedeki ز harfinin aslı ر dır. "Sanki başkası, yemek istiyen birinin boğazını kuruttu" anlamınadır; (قُزْتُورُ - قُزْتَمَاتُ) kuzutur - kuzutmak) [+]. Bu, kuraldan dıştır; çünkü lâzım fiilleri müteaddi yapmak için ancak ر getirilir.

كُزَّتِي kezitti: "أَلْ مَنِ يَدِيرُ كُزَّتِي" ol meni yer kezitti = o, bana yeri gezdirdi", (كُزْتُورُ - كُزْتَمَاتُ) kezitür - kezitmek).

كُزَّتِي közetti: "أَلْ مَنِ كُزَّتِي" ol meni közetti = o, beni gözetti", (o, bana muntazır oldu). Bu kelimenin aslı "كُزَاتِي köz attı" dır, "o, bana göziyle bakış attı" demektir; (كُزْتُورُ - كُزْتَمَاتُ) közetür - közetmek).

بُشَّتِي boğattı: "أَلْ تَعَارُ بُشَّتِي" ol tagar boğattı = o,

[+] Bu üç fiil yazma nüshada قُزَّتِي، قُزْتُورُ، قُزْتَمَاتُ şeklinde ise de yanlış olacaktır; çünkü arapçasında göyle bir ibare vardır: وَأَصْلُ الزَّايِ فِيهِ رَاءٌ Buradan anlaşıldığına göre bu kelimeler bizim de yazdığımız ve basma nüshada görüldüğü üzere ز harfiyle yazılacaktır. Bundan başka iyice dikkat edilirse yazma nüshada ر harflerinin üzerinde bulunan ötre hareketlerinin kuyruğuna siyah mürekeple birer nokta konulmuştur. B. A.

dağarcığı boşalttı". Herhangi bir kabın içindeki şeyler boşaltılırsa yine böyle denir. "أَلْ تُكُونُ بُشَّتِي" ol tügün boğattı = o, düğüm çözdü". Başkası da böyledir. "أَلْ أُرَاعَتْ بُشَّتِي" ol uragut boğattı = o, kadın boğattı". Arguca. "أَلْ بُلُغْتُ بُشَّتِي" ol bulunuş boğattı = o, tutsağı bıraktı". Herhangi bir şey başkası tarafından bağdan çözdülür, bırakılırsa yine böyle denir; (بُشْتُورُ - بُشْتَمَاتُ) boğatur - boğatmak).

تَشَّتِي taşıttı: "تَشَّتِي تَارِيغُ تَشَّتِي" tarıg taşıttı = buğday taşıttı", (o, buğday ve buna benzer şeyleri bir yerden bir yere taşıttı). (تَشْتَمَاتُ - تَشْتُورُ) taşıtur - taşıtmak).

تَشَّتِي töşetti: "أَلْ تُشَاكُ تَشَّتِي" ol töşek töşetti = o döşek döşetti", (تَشْتَمَاتُ - تَشْتُورُ) töşetür - töşetmek).

تِشَّتِي tişetti: "أَلْ أُرْعَاقُ تِشَّتِي" ol orgak tişetti = o, orak dişetti". Değirmen taşı dişendiğinde dahi böyle denir; (تِشْتَمَاتُ - تِشْتُورُ) tişetür - tişetmek).

çişetti: "أُرَاعَتْ كِنْحِنُ çişْتِي" uragut kençin çişetti = kadın çocuğunu çişetti", (çişْتُورُ - çişْتَمَاتُ) çişetür - çişetmek).

قَشَّتِي kaşıttı: "أَرْتَسِينُ قَشَّتِي" er tenin kaşıttı = adam vücudunu kaşıttı", (قَشْتَمَاتُ - قَشْتُورُ) kaşıtur - kaşıtmak).

كُشَّتِي köşitti: "بُلَيْتُ كُوكُوكُ كُشَّتِي" bulıt kökük köşitti = bulut göğü örttü", (كُشْتَمَاتُ - كُشْتُورُ) köşetür - köşetmek).

köşitür - köşitmek). Herhangi bir şey başka bir nesneyi örterse yine böyle denir.

bakitti: " أَلْأَبْنُ أَفْدِنُ بَعَثَ " ol anı ewdın bakitti = o, onu evden baktırdı, bakitti".

Herhangi bir adam başkasını bir yere baktırırsa yine böyle denir; (بَقَسُوْا بَقَسَاتُ) bakıtur - bakıtmak).

bokattı: " بَرَاغُوْا بَقَسَى " buzağı bokattı = buzağı boğa oldu". Aslı " بُقَادَتِيْ bokadhti" dır. (بَقَاتُوْا - بَقَمَاتُ) bokatur - bokatmak).

tokitti: " أَلْأَبْنُ بَيْنُ نَفَثَى " ol anıñ boynın tokitti = o, onun boynunu vurdurdu", (تَقَتُوْا - تَقَمَاتُ) tokitur - tokıtmak).

tokitti: " أَلْأَبْنُ بَزْ تَقَسَى " ol böz tokitti = o, bez dokuttu". " أَلْأَبْنُ قَلْبُ تَقَسَى " ol kılıç tokitti = o, kılıcı döğdürdü". Bıçak döğdürülürse yine böyle denir; (تَقَسُوْا - تَقَمَاتُ) tokitur - tokıtmak). " أَلْأَبْنُ قَبْعُ تَقَمَاتُ " ol kapuğ tokitti = o, kapıyı vurdurdu, çaldırdı".

tıkitti: " أَلْأَبْنُ كَرَأَشُ تَقَسَى " ol anğar aş tıkitti = o, ona zorla aş tıktırdı". Bunun aslı herhangi bir nesneye zorla bir şey sıkıştırmaktan gelmiştir. (تَقَسَمَاتُ) tıkitur - tıkitmek).

kakitti: " أَلْأَبْنُ كَقَسَى " ol anı kakitti = o, onu kızdırdı, ondan yüz çevirdi", (قَقَسُوْا - قَقَمَاتُ) kakitur - kakıtmak).

kokitti: " أَلْأَبْنُ كَكَبْ جَو قَقَسَى " ol anğar söklünğü kokitti = o, ona kebab kokuttu", (قَقَسُوْا - قَقَمَاتُ) kokitur - kokıtmak). Kandil söndürüldüğünde çıkan kötü koku için de böyle denir.

bekitti: " أَلْأَبْنُ إِشْعُ بَكِيْتَى " ol ışık bekitti = o, ışığı sağlamaştırdı, bekitti". Aslı düğümü sıkıştırmaktan gelmiştir; (بَكِيْتُوْا - بَكِيْتَمَاتُ) bekitür - bekitmek).

bükütti: " يَأْغُلِغُ أَشْ مَنِيْ بَكِيْتَى " yağlı aş meni bükütti = yağlı aş beni bıktırdı", (yağlı aş yüreğime dokundu, karnım dolmadan bıkkınlık verdi, doydum). Birisi başka birinin gözünü doyuracak kadar mal verse yine böyle denir. " أَلْأَبْنُ مَعَارِنُ بَكِيْتَى " ol meni tawarın bükütti = o, beni mal-la doyurdu", (بَكِيْتَمَاتُ - بَكِيْتَمَاتُ) bükütür - bükütmek).

tüketti: " أَلْأَبْنُ إِشْنُ تَكِيْتَى " ol ışın tüketti = o, ışını tüketti, bitirdi", (تَكِيْتَمَاتُ - تَكِيْتَمَاتُ) tükütür - tüketmek).

sikitti: " أَرَاغَتْ بِنِيْ سِكِيْتَى " uragutnı sikitti = o, kadını düzdürdü", (سِكِيْتَمَاتُ - سِكِيْتَمَاتُ) sikitür - sikitmek).

[+] أَلْأَبْنُ إِشْعُ بَكِيْتَى cümlesindeki fiil gerek yazma ve gerek basma nüshalarda " بَكِيْتَى bekütti" imlâsında geçiyorsa da yanlışdır, " بَكِيْتَى bekitti" olacaktır; çünkü muzari ve mastarı (بَكِيْتَمَاتُ - بَكِيْتَمَاتُ) bekitür - bekitmek) şeklindedir. Brockelmann da yanlışmıştır. Bizi teyit eden bir şey de Dv.II,84, 13 te geçen "bekişmek" kelimesidir. B. A.

سَكَيْتِي sekitti: " أَلْ أَيْنِ سَكَيْتِي ol anı sekitti = o, onu sektirdi", (سَكَيْتِي - سَكَيْتَاكْ) (sekitür - sekitmek).

بُلَاتِي bulattı: " أَلْ قُوْزِي بُلَاتِي ol kuzı bulattı = o, kuzuyu tencere buğusunda pişirtti". Herhangi bir şey tencere buğusunda pişirilirse yine böyle denir. Aslı " بُولَادِي " buladhtı"dır. Yeğnilik olmak için و atılmış ve idgam edilmiştir; (بُلَاتِي - بُلَاتِي) bulatur - bulatmak).

بِيلَتِي biletti: " أَلْ بِيْجَاكْ بِيلَتِي ol bıçak biletti = o, bıçak biletti", (o, bıçağının bilenmesini ve bileği üzerine sürülmesini emretti"; (بِيلَتِي - بِيلَتَاكْ) (biletür - biletmek).

تِيلَتِي tiletti: " أَلْ أَيْنِ تِيلَتِي ol anı tiletti = o, onu istetti, dilette", (تِيلَتِي - تِيلَتَاكْ) (tiletür - tiletmek).

تُلَاتِي tülatti: " أَلْ قُوْى تُلَاتِي ol koy tülatti = o, koyunu kuzulattı, doğurttu". Oğuzca. Aslı, yeni doğan hayvanın yavru tüyünü dökmesinden alınmıştır; (تُلَاتِي - تُلَاتَاكْ) (tületür - tületmek).

جِلَاتِي gılatı: " أَلْ كِبَاكْ جِلَاتِي ol kepek gılatı = o, kepeği ıslattırdı". Başkası da böyledir; (جِلَاتِي - جِلَاتَاكْ) (gılatür - gılatmak). Aslı " جِيلَاتِي " gıylattı"dır, ی kaldırılmıştır. " أَلْ أَيْنِ جِلَاتِي ol atıg gılatı = o, atını terletti".

فَلَاتِي kalattı: " أَلْ تُونُغْ فَلَاتِي ol tonuğ kalattı = o,

elbiseyi kaplattı". Herhangi bir şey sargıya veya sandığa konursa yine böyle denir. Aslı " قَالَتِي " kalattı"dır.

(فَلَاتِي - فَلَاتَاكْ) (kalatur - kalatmak).

كُلَاتِي külitti: " أَلْ أَلْ كُنِي كِلَاتِي ol ölügni külitti = o, ölüyü gömdürdü". Başkası da böyledir; (كِلَاتِي - كِلَاتَاكْ) (kültür - kültmek).

تَمَاتِي tamıttı: " أَلْ سُوْفِي تَمَاتِي ol suwnı tamıttı = o, suyu damlattı". Başkası da böyledir; (تَمَاتِي - تَمَاتَاكْ) (tamatur - tamıtmak).

كَمَاتِي kamattı: " كُونْ كُوْزُكْ قَمَاتِي kün közüğ kamattı = güneş gözü kamaştırdı", (قَمَاتِي - قَمَاتَاكْ) (kamatur - kamatmak). " أَجْعْ أَفْيَا بِيْشِيْعْ قَمَاتِي أَجْعْ أَفْيَا تِيْشِيْعْ قَمَاتِي = ekşi ayva ağığ awya tişığ kamattı = ekşi ayva dişi kamaştırdı". Başka şey kamaştırır sa yine böyle denir. Şu savda da gelmiştir: " أَتَاهِي أَجْعْ أَلْمَلَا بِيْسَا أَفْيَا نِيْكَ بِيْشِي قَمَار " atası ağığ almıla yese oğlınınğ tişi kamar = babası ekşi elma yese oğlunun dişi kamaşır". Bu sav, babasının yaptığı cinayet yüzünden, babasından sonra oğlunun yakalandığı zaman söylenir.

قَمَاتِي komıttı: " أَذِكْ مَنِي قَمَاتِي ödük meni komıttı = sevgi beni coşturdu, heyecana getirdi", (قَمَاتِي - قَمَاتَاكْ) (komıtur - komıtmak). Şu parçada dahi gelmiştir:

بَسْمِلْ سُوْسِن قَمِيَّتِي بِرْجَا كَلْبِ مِيَّتِي
أَرْسَلَنْ تَبَا مِيَّتِي قُرْبِي بَشِي تَزْكِيوُرْ

Basmıl süsin komıttı

Barça kelip yumıttı

Arslan taba emitti

Korkup başı tezgındır

"Basmıl, askerini çoşturdu; hepsi gelip toplandı; Arslan tarafına yöneldi; korkup başı döner".

(Gazi Arslan Tegin ile harp eden Basmıl, askerini bizimle harp etmek için çoşturdu; hepsi toplandılar, Arslana doğru yöneldiler; bizi gördüklerinde gözleri karardı, başları döndü).

تَنْتَفَّ tanuttı: " أَلْ مَنْكَاسُوْرْتَنْتَفَّيْ ol manğa söz tanuttı = o bana, başkasına sözü eriştirmemi, tavsiye etmemi emretti", (تَنْتُوْرْ - تَنْتَمَاقْ tanatur - tanutmak).

تُنْتَفَّ tünetti: " أَلْ فُقُتْعْ أَفْدَانْتَفَّيْ ol konukuğ ewde tünetti = o, konuğu evde geceletti", (تُنْتَمَاقْ - تَنْتُوْرْ tünetur - tünemek).

تَنْتَفَّ tonattı: " أَلْ مَنِي تَنْتَفَّيْ ol meni tonattı = o, beni giydirdi, donattı", (تَنْتَمَاقْ - تَنْتُوْرْ tonatur - tonatmak). Aslı " تُونْ إِذْتِي ton idhti"dır ki, "elbise gönderdi" demektir.

سِنْتَفَّ sinattı: " أَلْ مَنِي بُوْإِشْتَارِسْتَفَّيْ ol meni bu işte sinattı = o, beni bu işte tecrübe et-

sina- tirdi, sinattı", (سِنْتَمَاقْ - سِنْتُوْرْ sinatur - sinatmak).

فَنْتَفَّ kanattı: " أَلْ أَيْنِيْكَ بُرْنِ فَنْتَفَّيْ ol anıñ burnın kanattı = o, onun burnunu kanattı", (فَنْتَمَاقْ - فَنْتُوْرْ kanatur - kanatmak).

فَنْتَفَّ konattı: " أَلْ أُوْرْنِكَفْنَهْ فَنْتَفَّيْ ol öziñge konum konattı = o, yanına hısımlarını konat-tı", (o, evinin yanına hısımlarını ve kendi etrafında toplananları, kendine yardım edenleri oturttu); (فَنْتُوْرْ - فَنْتَمَاقْ konatur - konatmak).

فِنْتَفَّ kınattı: " بَكْ أِنِيْ قِنْتَفَّيْ Beg anı kınattı = Bey ona işkence yaptırdı, cezalandırdı", (فِنْتَمَاقْ - فِنْتُوْرْ kınatur - kınatmak).

كَنْتَفَّ könitti: " أَرِيْغَاجْ كَنْتَفَّيْ er yığaç könitti = adam ağaç doğrulttu". Başkası da böyledir; (كَنْتَمَاقْ - كَنْتُوْرْ könitür - könitmek).

+ +

BU AYRIMDAN MİSAL OLANLAR

يَنْتَفَّ yattı: " أَرِيْغِيْ er yattı = adam yattı". Başkası da böyledir; (يَنْتَمَاقْ - يَنْتُوْرْ yatur - yatmak).

يُتْفَفَّ yuttı: " أَلْ يُمُرْتَعَانِيْ يُتْفَفَّيْ ol yumurtganı yuttı = o, yumurtayı yuttu". Başkası da böyledir. Oğuzca ve Kıpçakça. (يُوتْمَاقْ - يُوتْمَاقْ yutar - yutmak).

يَنْتَفَّ yattı: " أَلْ تُونُغْ كُونْكَايْتَفَّيْ ol tonuğ künge yattı = o, elbiseyi güneşe yaydı, serdi". Başkası da böyledir. Aslı " يَادْتِي yadh-

يَذَارُ - يَذْمَاقُ) idgam olunmuştur. (yadhhar - yadhmak).

يَيْتِي yitti: " يَيْتِي نَانِكْ yitti neng = nesne yitti, kayboldu", (يَيْتَارُ - يَيْتَمَاقُ) yiter - yitmek).

يَيْتِي yetti: " أَلْ مَنِ يَيْتِي ol meni yetti = o, bana erişti". Başkasına erişirse de yine böyle denir; (يَيْتَارُ - يَيْتَمَاقُ) yeter - yetmek).

يَيْتِي yetti: " أَلْ أْتِ يَيْتِي ol at yetti = o, at yetti, atı yedeğinde götürdü". Körü ve körden başkasını yederse yine böyle denir; (يَيْتَارُ - يَيْتَمَاقُ) yeter - yetmek).

Oğuzlarla Kıpçaklar, kelimenin başında bulunan ی harfini ج yaparlar. " أَلْ مَنِ جَيْتِي ol meni çetti = o, bana erişti". Aslı ی ile " يَيْتِي yetti" dir. Türkler " سُوْدَا سُوْدَا يَيْتِي suwda yundum", bunlar " جُوْدُمْ çundum" derler. Türkle Türkmen arasında bu kural değişmişiyerek yürür [+].

[+] Buradaki misal bölümünde getirilmiş olan يَيْتِي، يَيْتِي، يَيْتِي، يَيْتِي gibi kelimelerin yeri burası değildir; yanlışlıkla asıl metinde buraya konmuş, biz de bozmadık. Yeri, misal ayrımının iki harfli kısımdır. Bu ayrım ise üç harfli olup ölgüsündedir. Bu kelimeler bu ölçüye ve bu ayrıma uymamaktadır. B. A.

يُيَبِّئِي yubatti: " أَلْ أَيْشِغُ يَيْبِي ol ışığ yubatti = o, işi savsaklattı, başkasını işi savsaklamağa emretti". (يَيْبِي - يَيْبِي) yubatur - yubatmak). Bu kelimenin asıl manası hile etmektir; Oğuzlar " أَلْ أَيْبِي ol anı yubiladı" derler ki, "o, onu aldattı" demektir.

يَيْرَاتِي yaratti: " تَنْغْرِي يَلْنُكُ يَيْرَاتِي Tengri yalnguk yarat-tı = Tanrı âdemi yarattı", (Tanrı âdemi ve âdemden başka her yarattığı yarat-tı). Oğuzlar " أَلْ تُونُغُ يَيْرَاتِي ol tonuğ yarattı" derler ki, "o, elbise oranladı, yaptı" demektir. " بُوَاتُكْ نِي مَنكَ يَيْرَاتِي bu etükni manğa yarat = bu ediği bana oranla, ölç". " أَلْ أُوْرُنْدُنْ سُوْرِي ol özindin söz yarattı = o, kendinden söz yarattı, uydurdu"; (يَيْرَاتِي - يَيْرَاتِي) yaratur - yaratmak).

يَيْرَاتِي yoritti: " أَلْ مَنِ تَلْمِي يَيْرَاتِي ol meni telim yoritti = o, beni çok yürüttü", " أَلْ أَيْنُكْ قَرْنُ يَيْرَاتِي ot anıñ karnın yoritti = ilaç onun karnını sürdürdü". (يَيْرَاتِي - يَيْرَاتِي) yoritur - yoritmak).

يَيْرَاتِي yıratı: " أَلْ أَيْبِي يَيْرَاتِي ol anı yıratı = o, onu ıratı, uzaklaştırdı", (يَيْرَاتِي - يَيْرَاتِي) yiratur - yiratmak).

يَيْرَاتِي yéretti: " أَرَايْشَا يَيْرَاتِي er işge yéretti = a-

dam işte yerindi, tenbellik etti",
 (يَعْتَرُ - يَعْتَرُ yeritür - yeritmek).
 يَغْتِي yagutti: "أَلْ أَيْعْ مَنكَ يَغْتِي" ol atıg manğa yagut-
 ti = o, atını bana yaklaştırdı". Baş-
 kası da böyledir; (يَغْتِي - يَغْتِي yagutur - yagutmak). Şu beyitte de gel-
 miştir :

كَلْسَا أَمَا تَشْرُكُلْ تَنْسِنَ أَنْكَ أَرْقُلُقُ
 أَرْبَا سَمْنُ يَغْتِي بَلْسِنَ أَنْ يَرْقُلُقُ

Kelse uma tüşürgil tınsın anıñ arukluk
 Arpa saman yagutgil bulsın atı yarukluk
 "Sana konuk gelse onu indir, onun yor-
 gunluğu dinsin; arpayı, samanı yaklaştı-
 r, atı dinlensin".

يَغْتِي yagitti: "تَنْكُرِي نَغْرِي تَنْكُرِي نَغْرِي" Tengri yağmur yagitti =
 Tanrı yağmur yağdırdı", (يَغْتِي - يَغْتِي yagitur - yagitmak).

يَلْتِي yülütti: "أَرْسَحْنُ يَلْتِي" er sağın yülütti = adam
 sağını yülüttü, tıraş ettirdi". (يَلْتِي - يَلْتِي yülitür - yülitmek).

يَلْتِي yolutti: "بَكْ بُوَيْنِي يَلْتِي" Beg boynı yolutti = Bey,
 boyu yağma ettirdi", (يَلْتِي - يَلْتِي yolitur - yolitmak) [+].

يَلْتِي yılıtti: "أَرْيَلْتِي" er yılıtti = adamı sıtma

[+] Basma nüshada يَلْتَاك şeklinde gelen bu mastar yanlışdır. Yaz-
 ma nüshada önceden يَلْتَاك imlâsında yazılmışken sonradan
 bir düzeltme görerek ك harfi ق yapılmıştır. Dv. III, 54, 15
 te geçen يَلْتَاك fiili de bizi gerçekler. Brockelmann
 dahi yanlışdır. B. A.

tuttu, sıtmadan vücudü ısındı". Bu fi-
 il lâzımdır; "أَرْسُوفُ يَلْتِي" er suwiğ
 yılıtti = adam suyu ıllıttı". Bu, mite-
 addidir. (يَلْتِي - يَلْتِي yılıtur -
 yılıtmak).

يُمْتِي yumitti: "كَيْشِي يُمْتِي" kişi yumitti = halk top-
 landı". Başkası da böyledir; (يُمْتِي - يُمْتِي yumitur - yumitmak).

يَتْتِي yıtitti: "أَلْ أَنْكَرِجَاكْ يَتْتِي" ol anğar bıçak yı-
 tıttı = o, ona bıçak biletti", (o, o-
 na bıçağı bilemeyi, yahut el üzerinde
 bıçağı kılağılamayı emretti). (يَتْتِي - يَتْتِي yıtıtur - yıtıtmak) [+].

يِنْتِي yinetti: "بَاشْ يِنْتِي" baş yinetti = yara sağal-
 dı, yeğnildi", (يِنْتِي - يِنْتِي yinettür - yinetmek). Aslı "يِنَادِي" yinedh-
 ti"dir; idgam olunmuştur.

يِنْتِي yenitti: "أَرْأَرَاغْتِي يِنْتِي" er uragutnı yenit-
 ti = adam kadını doğurttu", (يِنْتِي - يِنْتِي yenitür - yenitmek).

Kural: Türk dilinde muzaaflik
 ancak sonunda ت olan kelimelerde dü-
 şünülebilir. Muzaaflik fiillerin bütün
 harflerine geçmez. İsimlerde muzaaf
 pek az bulunur. Bizim, fiillerden bu
 tür lûsüne muzaaf dediğimizin sebebi,

[+] Basma nüshada bu kelimenin yazılışı hususunda ikircimlik
 gösterildiği için yerinde olarak işaret konulmuştur. Keli-
 me sırasına bakılırsa ve Dv. III, 64, 12; III, 58, 16 daki
 "yanumak" ve "yanulmak" kelimeleri göz önüne alınacak olur-
 sa bu fiilin (يِنْتِي - يِنْتِي - يِنْتِي yanutti - yanutur -
 yanutmak) olması gerekir ise de düşünüle!... Brockelmann
 da düzeltmiştir. B. A.

mazide bir cinsten iki harfin bulunması dolayısıyledir. Harflerden birisi kelimenin kökünde, aslındadır. O da ت harfidir; öbür harf mâzi alâmeti olan د dır. Sert ت harfine komşu olduğundan sertlik bundan doğmuştur. Aslında muzaaf olan kelime, geçmişte söylediğimize göre pek az bulunur.

Emir sıygası: Bu ayırmadan emir sıygası üç harf üzerine gelir: "أَفْ بَرَّتْ" ew bezet = ev bezet", "بِتِكْ بِتَشْ" bitik bitit = kitap yazdır" gibi.

İsmi fail: Bu ayırmadan salim بِتِكْ بِتِكُوْجِي (harfi illetsiz) olan ismi fail "bitik bititküçi", "أَت كَرْتِكُوْجِي" at közetküçi" gibi ki, "mektup yazdırıcı", "at gözetici" demektir. Oğuz ve Kıpçak dillerinde "بِتِدْجِي" bititdeçi", "كُرْتِدْجِي" közetteçi" denir. Aslı "كُرْتِدْجِي" közetdeçi"dir [+]; idgam olunmuştur.

Fiilin devamiyle vasıflanan fail sıygası, kelimeye غ، ا، ن yahut

[+] Buradaki arapça ibare şöyledir: وَفِي لَمَّةِ الْعَرَبِيِّ وَالْمُضْمَانِ بِتِدْجِي. كُرْتِدْجِي. وَأَمَّا كُرْتِدْجِي: وَفِي لَمَّةِ الْعَرَبِيِّ وَالْمُضْمَانِ بِتِدْجِي. كُرْتِدْجِي. Bu ibare yanlışdır; doğrusu şöyle olacaktır: وَفِي لَمَّةِ الْعَرَبِيِّ وَالْمُضْمَانِ بِتِدْجِي. كُرْتِدْجِي. çünkü كُرْتِدْجِي kelimesinden evvel yanlış olarak metinde yazılmış bulunan بِتِدْجِي kelimesinde muzaaflik yoktur; bundan başka bu kelime, yazma nüshada yersiz olarak bir düzeltme yapılmış ve bu yanlış şekle sokulmuştur. İyi bakılırsa eski şeklinin bizim dediğimiz gibi بِتِدْجِي olduğu sezilmektedir. B. A.

ك، ا، ن getirmekle yapılır; nitekim bunun kuralı geçmiştir. "أَلْ أَرِغْ كُرْتِكَانْ أَلْ" ol atığ közetgen ol", "أَلْ أَرِغْ بَرْتِكَانْ أَلْ" ol ewin bezetgen ol" denir ki, "o, daima atı gözetendir", "o, evini daima bezetendir" demektir. Tok kelimelerde "أَلْ تَرِغْ تَرْتِقَانْ أَلْ" ol tarığ tarıtgan ol", "أَلْ بَرْتِدْجِي أَرْتِقَانْ أَلْ" ol buğday arıtgan ol" denir ki, "o, daima ekincilik edendir", "o, daima buğday temizliyendir" demektir.

Kelime, ك li, غ lı, yumşak ve tok hallerinde, bu yolda göz önüne alınır.

İşin kendisinden çıkması arzusunda bulunmak anlamıyla vasıflanan fail için "أَلْ تَرِغْ تَرْتِقَانْ أَلْ" ol tarığ tarıtıgsak ol", "أَلْ أَرِغْ بَرْتِكَاكْ أَلْ" ol ewin bezetiğsek ol" denir ki, "o, çiftçiliğe düşkündür, onu arzu ediyor", "o, evini bezetmeğe düşkündür, onu arzu ediyor" demektir.

Kök üzerine ق ve س la beraber tok, ق lı ve غ lı kelimelerde غ getirilir. Kuralı, sahih fiillerde geçtiği üzere ك li, ince, yahut yumşak kelimelerde ك gelir.

Bir işi işlemek failin hakkı olduğu, fail bir işi işlemek azminde

bulunduğu şekilde vasıflanan fail için " أَلْ تَرِغُ تَرِغْلِقُ أَلْ ol tarıg tarıtlıklık ol", " أَلْ أَلْ كَرِغْلِكُ أَلْ ol at közetiglik ol" denir ki, "onun çiftçilik etmek hakkıdır", (o, çiftçilik etmek azmin- dedir), "at gözetmek onun hakkıdır", (o, at gözetmek azmindedir) demektir. Yerine göre, kelimenin ك li ve غ li olması göz önüne alınır.

Oğuzlardan bazıları yukarıda söylendiği üzere buradaki ل 1 س ya- parlar.

İşliyenin içinde olan bir işi işlemek üzere olduğu anlamına gelen fail için " أَلْ تَرِغُ تَرِغْلِقُ أَرْدَى ol tarıg tarıtlıklı erdi", " أَلْ أَيْغُ كَرِغْلِقُ أَرْدَى ol atıg közetiglik erdi" denir ki, "o, çiftçilik etmeği içinde kurdu ve ona bağlamak üzere bulundu", "o, atı gö- zetmeği kurdu, gözetmek üzere bulundu" demektir.

Bu yol, salim failde, birinci yoldan daha yakındır.

İsmi meful: " كَرِغْلِقُ أَلْ közetmiş at", " كَرِغْلِقُ أَلْ bititmiş bitik" söz- lerindeki " كَرِغْلِقُ közetmiş" ve " كَرِغْلِقُ bititmiş" kelimeleri gibidir. Gördüğün üzere geçen mastarlar ayrımında ش nin bu suretle gelmesinin kuralı

geçmiştir.

İsmi zaman: İsmi zaman, ismi mekân bir yolda gelir: " بِنَكْ بِنَكْ أَعْرُ بِنَكْ bitik bititgü ogur", " أَلْ كَرِغْلِقُ أَعْرُ at közetgü ogur" denir ki, "kitap yazdı- racak zaman", "at gözetecek vakit" de- mektir.

İsmi mekân: " تَرِغُ تَرِغْ أَرِغْوَيْزُ tarıg tarıtgü yer", " تَرِغُ تَرِغْ أَرِغْوَيْزُ tarıg a- ritgu yer" gibi ki, "ekin ekecek yer", "buğday arıtacak yer" demektir.

İsmi âlet: " تَرِغُ أَرِغْوَانَاكْ tarıg a- ritgu neng", " بِنَكْ بِنَكْ أَرِغْوَانَاكْ bitik bitit- gü neng" gibi ki, "buğday arıtacak nesne", yazı yazılacak nesne" demek- tir.

Zaman, mekân ve âlet isimleri- nin aralarındaki fark şudur:

Zaman ismi yapmak istenilirse sonuna " أَوْدْ öd" yahut " أَعْرُ ogur" ke- limeleri getirilir: " تَرِغُ أَرِغْوَانَاكْ tarıg arıtgu ogur" gibi ki, "buğday temiz- liyecek vakit" demektir.

Mekân ismi yapılmak istenirse sonuna " يَرْ yer" kelimesi getirilir: " أَرِغْوَيْزُ arıtgu yer" gibi ki, "arıt- cak yer" demektir.

Âlet ismi yapılmak istendiği zaman sonuna " نَنَكْ neng" getirilir:

"تَرِغْ أَرْتَاہی نَانُكْ" denir ki, "buğday arıtacak nesne" demektir.

Oğuzlar, bu isimlerin hepsinde غ veya ك yerine و , ا yerine getirirler ve şöyle söylerler: "تَرِغْ أَرْتَاہی أُغْرُ" , "تَرِغْ أَرْتَاہی یَیْرُ" , "تَرِغْ أَرْتَاہی نَانُكْ".

Kendisine bir harf ziyade kılınmış fiillerle kılınmayanların hepsinde açık olan kural budur. İki veya ikiden artık kimseler arasında bir işin yapıldığını göstermek için -ister bu iş yardımlaşma, ister yarışma olsun köke ش ziyade kılınır: "أَلْ مَنكَا تَرِغْ أَرْتَاہی" ol manğa tarığ arıtışdı", "أَلْ مَنكَا اَتْ كَرْتَاہی" ol manğa at közetişdi" gibi ki, "o, bana buğday temizlemekte yardım etti", "o, bana at gözetmekte yardım etti" yahut "yarıştı" demek olur. Başkaları da böyledir.

Bu ayrımın iki yolda geldiğini bilmelisin !

Birincisi: Fiilin menkus olan ayırmadan üç harfli bulunması, yahut dört harfli lâzım fiil olup kendisine tâdiye edatı olan ت getirilmesi ve harfi illetin düşerek ت nin o harfin

yerini almasıdır. Fiil bu takdire göre üç harfli olur. Menkustan olan örnek: "أَرْبُرْنُ قَانْدِي" er burnı kanadı" gibi ki, "adamın burnu kanadı" demektir. Fiil müteaddi kılınıncı "أَرْبُرْنُ قَانْتِي" er burnın kanattı" denir ki, "adam burnunu kanattı" demektir. Emri hazırlığında "أَتِيكْ بُرْنُ قَانْتِي" anıñ burnın kanat" denir.[++] Üç harfli mâzi şekli olan "قَانْدِي" kanadı" fiilinin الف i, kelime müteaddi olduğunda düşmüştür.

"أَلْ بَلِيكْنِي قُوْقِي" ol belikni kokuttı = o, kandili kokuttu" [+++], (o, kandili söndürürken kokusunu yaydı). Aslı "قُوْقِي" kokdı"dır. Emri hazırlığında

[+] Bu "أَمِي أَدْمِي أَنْفُ الرَّجُلِ" sözünün arapça izahında denmiş ise de burada bir yanlışlık olmalıdır, doğrusu "أَدْمِي الرَّجُلِ أَنْفُهُ" olacaktır; çünkü, Türkçesinden anlaşılan budur. Yoksa, ilk arapça ibarenin anlamı, Türkçe örneğin anlamına uymuyor. Türkçe örneğin anlamı "adam burnun kanattı" ve yanlış olduğunu söylediğim arapça izahın anlamı da "o, adamın burnunu kanattı" demektir. Bu iki anlam birbirini tutmadığı içindir ki biz arapça izahın yanlış olduğuna kail olduk. Bizi tanıklayan bir tanık ta bu satırın altında gelen "أَتِيكْ بُرْنُ قَانْتِي" anıñ burnın kanat" sözüdür. "Onun burnunu kanat" demektir. B. A.

[++] Şu iki satırlık sözün bugünkü yazıda ve imlâda yeri yoktur. Bu, ancak arap harfleriyle yazıldığına göredir. B. A.

[+++] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda "بَلِيكْ" bilik" imlâsında geçen bu kelime yanlıştır. Doğrusu "بَلِيكْ" belik" olacaktır. ب harfi esre değil, üstün olmalıdır. Bk. Dv. I, 225, 4. Bundan başka burada bu kelimeye "kandil" anlamı verilmiş, başka yerlerde ise "fitil" anlamına alınmıştır. B. A.

"أَرَفَيْتُ kokıt" denir; burada و düş- müştür.

Dört harfliden örnek: "أَرَفَيْدَى er komındı" gibidir, "adam bir işte coştı" demektir. Bu, lâzım bir fiil- dir. Müteaddi kılındığı zaman "أَبَى قَيْتُ anı komıt" denir, "onu coştur" demek- tir; دüşmüş, ت onun yerini tutmuş- tur [+]. "أَبَى نَانِكُ ölüdi neng = nesne ıslandı" demektir. Müteaddi kılınarak "أَلَيْتُ ölütti" denir, "başkası ıslat- tı" demektir. Emri hazırında "أَلَيْتُ ö- lit" denir, "ıslat" demektir. Menkus, lâzım ve dört harfli olan fiillerde tâdiye "ت" ile yapılıpكغ gibi ta- diye edatlarının bunda yeri yoktur.

Ancak sahih olan lâzım fiillerكغ, ر, غ, ه harfleriyle müteaddi kılınır: "فَشَّ أُجْرِدَى kuş uçdı" sözündeki fiilden "أَجْرِدَى uğur- dı", "أَلَيْتُ ölüğ tirildi" sözünde- ki fiilden "تَنْكِرَى تَرْكُرِدَى Tengri turgür- di", "أَرْتُدْهَى er todhtı" sözündeki fi- liden de "أَلْتُدْهَى oltodhgurdı" şeklinde müteaddi yapılıp ki sırasıyla "uğurdu", "Tanrı diriltti" "o doyurdu" demektir.

Muzaaf ayrımlarının hepsinde

[+] Asıl ibarede bulunan قَوَيْتُ , قَوَيْدَى kelimeleri yanlış ya- zılmıştır. Sözün gelişinden anlaşıldığına göre bu kelimeler "أَبَى قَوَيْتُ kokıttı" ve "أَبَى قَوَيْتُ komıttı" imlâsında olacaktır; ni- tekim yazma nüshada قَوَيْدَى kelimesinde bir takım kazıntılar görülmektedir. B. A.

kural böyledir. Fiil, işliyenin ken- disi için yapılma anlamına gelirse men- kus ve dört harfli kelimelerden olursa ona tâdiye için ت getirilir; fiil bu halde iki failden bir mefule geçer. Failin biri emreder, öbürü işler: "أَرَيْتُكَ بَيْدَى er bitik bitidi" gibi ki, "a- dam kitap yazdı" demektir. Bu bir tek işliyenden çıkarak işlenilen şey üze- rine düşer. Sonra "أَلَيْتُكَ بَيْتَى ol anğar bitik bititti" denir ki, "o, ona kitap yazdırdı" demektir. Bu halde fiil iki failden bir mefule geçmiş o- lur. "أَرَيْتُكَ بِلَادَى er biçek bileği" sözü de böyledir. Tâdiye halinde "بَيْتَى biletti" denir, "başkasına biletti" de- mektir.

İkincisi: Bu ayırım için asıl olup şu manalardan hiç birisi beklen- mez: "أَرَسُوْرُ أَيْتَى tam emitti", "أَرَسُوْرُ أَيْتَى er söz unıttı" gibi ki, "duvar eğildi", "adam sözü unuttu" demektir.

+
+
+

BU AYRIMDAN MENKUS OLANLAR

بَيْتَى bayuttı: "تَنْكِرَى مَنِ بَيْتَى Tengri meni bayuttı =
Tanrı beni zenginletti", بَيْتَمَاقُ ,
بَيْتَمَاقُ bayuttur - bayıtmak).
تَيْتَى tayıttı: "أَلْأَبَى سُقَاقَيْتَى ol anı suwka tayıt-

tı = o, onu suda kaydırđı", (تَيُّوْرُ - تَيُّوْرُ
تَيُّوْرُ tayıtur - tayıtmak). Bir Şey
kaydıran her adam iĒin de byle denir.
kuyuttı: "أَلْ أَتَعُ فَيُّوْرُ ol atıĒ kuyuttı = o,
atı ũrktt", (كُيُّوْرُ - فَيُّوْرُ kuyutur-
kuyutmak).

+ +

BU AYRIMDAN GUNNELİ OLANLAR

تُنْجِيْتِي tngitti: "أَرُ بَشِنُ تُنْجِيْتِي er başın tngitti =
adam başını eĒdi", (تُنْجِيْتِي - تُنْجِيْتِي)
tngitr - tngitmek).

تُنْجِيْتِي tngitti: "أَرُ أَقِنُ تُنْجِيْتِي er okın tngitti =
adam okunu gge doĒru ykseltti", (تُنْجِيْتِي -
تُنْجِيْتِي tngitr - tngitmek).

كَنْجِيْتِي kngtti: "أَرُ أَقِنُ كَنْجِيْتِي er ewin kngtti =
adam evini geniŐletti". Başkası da by-
ledir; (كَنْجِيْتِي - كَنْجِيْتِي kngtr - kn-
gtmek).

+ +

BU AYRIMDAN MİSAL OLANLAR

يَنْجِيْتِي yingitti: "أَرُ يَنْجِيْتِي er yingitti = adam
smkrd". Aslı "يَنْجِيْتِي أَتِي ying atti"
dir, "smk attı" demektir. (يَنْجِيْتِي -
يَنْجِيْتِي yingitr - yingitmek).

يَنْجِيْتِي yongattı: "أَلْ أُنِي بَغْجَا يَنْجِيْتِي ol anı Begge yongat-
tı = o, onu Beye koĒuladı". Başkasına
koĒulasa yine byle denir; (يَنْجِيْتِي - يَنْجِيْتِي yongatr - yongatmak).

yongatur - yongatmak) [+].

çller ayrımı bitti.

X

X X

DRTLLER AYRIMI

HER HAREKESİNDE > HARFİNİN ŐEDDESİYLE

فَعْلَانِي AYRIMI

بُرْبَاتِي burbattı: "أَلْ أُنِي أَشِنُ بُرْبَاتِي ol anıĒ ışın burbat-
tı = o, onun ışını karıŐtırdı ve ge-
ciktirdi", (بُرْبَاتِي - بُرْبَاتِي burbatur -
burbatmak).

ترْپِيْتِي trpitti: "أَلْ مَنُجُزُ ترْپِيْتِي ol mngz trpitti = o,
boynuz trpletti". Başkası da byle-
dir; (ترْپِيْتِي - ترْپِيْتِي trpitr - trpit-
mek).

بَغْدَاتِي bagdattı: "أَلْ أُنِي أَذَاقِنُ بَغْدَاتِي ol anıĒ adhakın
bagdattı = o, onun ayaĒını greŐte
sarmaya aldırdı", (بَغْدَاتِي - بَغْدَاتِي bag-
datur - bagdatmak).

سِخْتَاتِي sixtattı: "أَلْ أُنِي سِخْتَاتِي ol anı sixtattı = o,
onu aĒlattı", "سِغْدَاتِي سِغْدَاتِي sıgdattı" dahi
denir; (سِخْتَاتِي - سِخْتَاتِي sixtatur - six-
tatmak).

ككَلِيْتِي kklettı: "أَلْ أَدْرُيْلِيْنُ ككَلِيْتِي ol edher yalıĒın

[+] Basma nshada يَنْجِيْتِي يَنْجِيْتِي şeklinde olan bu kelime yazma n-
shada dahi nceden byle iken sonradan bir dzeltme gre-
rek يَنْجِيْتِي يَنْجِيْتِي şekline konulmuş; doĒru olan da bu ق ل İ şekil-
dir. Bk.Dv.III, 278, 10; III, 294, 2. B. A.

kökletti = o, eğer kaburgası tahtala-
rını diktirdi, bağlattı"; كَلَمَوْرُ كَلَمَاتِكْ;
kökletür - kökletmek). " كَلَدَدْتِي kökded-
ti" dahi denir.

سُرْجِيْتِي surçitti: " أَلْ أَيْنِ سُرْجِيْتِي ol atın surçitti = o,
atını sürçtürdü". Attan başkası sürç-
türülürse yine böyle denir. (سُرْجِيْتِي سُرْجِيْتَاقْ).
surçitur - surçitmak) [+].

قِرْجِيْتِي kırçattı: " أَلْ أَيْنِ قَاشِنِ قِرْجِيْتِي ol anıñ kaşın
kırçattı = o, onun kaşını sıyırttı,
yaraladı", (o, ona taş attı, kaşını
yaraladı). Başkası da böyledir. Şu be-
yitte dahi gelmiştir :

الِكِمِ أَرِغْ قِرْجِيْتُوْرُ أَفْ بَشَقِي
أُنْمِشْ أَلْغِ تَرْنَكْكَ أَزَاكُ قَشَقِي

Eligim arığ kırçatur ok başakı
Önmiş uluğ ternğek üze köp kaşakı
"Elimi iyiden iyiye ok temreni bereler,
sıyırır. Büyük su birikintisi üzere
çok bitmiş kindıra otu".
(Okun temreni elimi bereler, sıyırır;
ben ise yerden çıkarak çoğalan, sular-
da biten kindıra otları arasından ge-
çerim). (قِرْجِيْتُوْرُ قِرْجِيْتَاقْ) kırçatur -

[+] Basma nüshada "سُرْجِيْتَاقْ surçitmak" şeklinde geçen bu kelime
yanlış olsa gerektir. Yazma nüshada önceden gördüğümüz se-
kilde yazılan bu kelime sonradan bir düzeltme görerek "سُرْجِيْتَاكْ"
sürçitmek" şekline konmuştur. Dv. III, 310, 12 deki "sürç-
mek" kelimesi de bunu teyit eder. B. A.

kırçatmak). " أَقْ أَمَاجِغْ وَرْجِيْتِي ok amağış
kırçattı = ok, hedefi, amacı deldi,
geçti".

سُرْجِيْتِي türçitti: " أَلْ أَنْكَرْ إِيشْ رُجِيْتِي ol anğar ış türçit-
ti = o, onu işe başlattı", (سُرْجِيْتُوْرُ -
سُرْجِيْتَاقْ türçitür - türçitmek).

قِفْجِيْتِي kafçitti: " أَلْ أَيْنِ قِفْجِيْتِي ol anı kafçitti = o,
onu kızdırdı", (o, onu kızdırdı tâ ki
işlemeğe azmettiği bir işi terke teş-
vik etti), " أَغْلَانْ أَرِيْنِي قِفْجِيْتِي oğlan arı-
nı kafçitti = çocuk arıyı kızdırdı".
Şu savda da gelmiştir : " قِفْجِيْتَاقْ إِسْرُوْرُ"
arı kafçıtısa ısrur = arıyı kızdırırsa
sokar", (arı, kızdıran adamı sokar).
Bu sav, bir kimsenin bir fitneyi uyar-
dıktan sonra ona yakalandığı zaman
söylenir; (قِفْجِيْتُوْرُ قِفْجِيْتَاقْ) kafçitur -
kafçitmak).

تَفْجِيْتِي tefçitti: " أَلْ تُوْنِ تَفْجِيْتِي ol tonın tefçitti =
o, elbisesini sıkıca geçmeli bir hal-
de diktirdi", (تَفْجِيْتَاقْ - تَفْجِيْتُوْرُ) tefçi-
tür - tefçitmek).

تَبْرِيْتِي tepretti: " أَلْ تَبْرِيْتِي نَانْجِي ol tepretti nengni =
o, bir şeyi tebretti, kımıldattı",
(تَبْرِيْتَاقْ - تَبْرِيْتُوْرُ) tepretür - tepret-
mek). " أَرْنَيْقَا تَبْرِيْتِي er yagıka tepret-
ti = adam düşmana saldırdı".

تَبْرِيْتِي tepretti: " أَرْنَيْقَا سِنِ تَبْرِيْتِي er teweysin tepretti =

(bir kere faktan korkan kuş artık kırk yıl çatalı ağaç üzerine konmaz). Bu, Tanrının eseni kendi üzerine olası yalavacın *لا يَلْسَعُ الْمُؤْمِنُ مِنْ حَجْرٍ مَرْتَابٍ* sözü gibidir. (سَجَرَتُور - سَجَرَتَمَاق) saqratur - saqratmak).

سَدَرَتِي sedretti: " *أَل تُوُغُّ سَدَرَتِي* ol tonuğ sedretti = o, elbiseyi seyretti", "*أَل كَيْشِي سَدَرَتِي* ol kişini sedretti = o, halkı seyretti", (o, halkın kalabalığını azalttı). Herhangi bir şeyin kalabalığını, sıkışıklığını azaltırsa yine böyle denir; (سَدَرَتَمَاق - سَدَرَتَمَاق) sedretür - sedretmek).

سُغَرَتِي sugrattı: " *أَل أَنِغْ عَوِينِ سُغَرَتِي* ol anıñ ewin sugrattı = o, onun evini arattı, evde olan her şeyi gördü", (سُغَرَتَمَاق - سُغَرَتَمَاق) sugratur - sugratmak).

سُفَرَتِي süwrittı: " *أَل يِفَاجِغْ سُفَرَتِي* ol yıgağığ süwrittı = o, ağacı sivriltti", (o, ağacın ve ağaca benzer şeylerin ucunu sivriltti). Keskinleştirirse yine böyle denir. (سُفَرَتَمَاق - سُفَرَتَمَاق) süwritür - süwritmek).

سَفَرَتِي sewrittı: " *أَل أَفْ سَفَرَتِي* ol ewin sewrittı = o, onun evini boşalttı", (o, onun evindeki kumaşı ve eşyayı boşalttı). "*أَل إِشْنِ* ol ışın sewrittı = o, onun işini bitirdi ve işten vaz geçirdi";

(سَفَرَتَمَاق - سَفَرَتَمَاق) sewritür - sewritmek).

سَكْرَتِي

sekrıttı: " *أَل أَتِنِ أَرَقَتِنِ سَكْرَتِي* ol atın arıktın sekrıttı = o, atını çaydan sıgrattı". Başkası da böyledir; "*أَل بَتِكْ أَوْرَاكَانِ سَكْرَتِي*" ol bitik okır erken sekrıttı = o, kitap okurken atlattı", (o, kitap veya kuran okurken ara yerde bir şey atlattı); (سَكْرَتَمَاق - سَكْرَتَمَاق) sekrıtür - sekrıtmek).

جَلَرَتِي

çılratı: " *أَل أَفْنِ كَيْشَتَا جَلَرَتِي* ol okın kişte çılratı = o, sadakta oku seslendirdi". Herhangi bir şey çığıl çığıl ettirilerek ses verdirilirse yine böyle denir; (جَلَرَتَمَاق - جَلَرَتَمَاق) çılratür - çılratmak).

سَمَرَتِي

semrittı: " *أَل أَتِنِ سَمَرَتِي* ol atın semrittı = o, atını semirtti". Başkası da böyledir; (سَمَرَتَمَاق - سَمَرَتَمَاق) semritür - semritmek).

جِغَرَتِي

çıgrıttı: " *أَل يَبْرِكْ جِغَرَتِي* ol yerığ çıgrıttı = o, yeri çıgnetti", (o, yeri ayakla çıgnetererek, teptirerek sertleştirdi). Un ve una benzer şeyleri çuvala sıkıştırarak kuvvetle basmak ta böyledir. "*أَرَاغْلِنِ إِشْتَا جِغَرَتِي*" er oğlın işta çıgrıttı = adam oğlunu işte pişirdi"; (جِغَرَتَمَاق - جِغَرَتَمَاق) çıgrıtür - çıgrıtmak).

جُغَرَتِي

çokrattı: " *أَل أَشِغْ جُغَرَتِي* ol aşığ çokrattı = o, tencereyi kaynattı", (o, tencere ve tencereye benzer şeyleri kaynattı). Bu, tencerede suyun azlığı, baharatın ve

tanelerin çokluğu yüzünden olan kay-
namadır. (جَقْرَتُورُ - جَقْرَتْمَاقُ) -
çakratur - çakratmak).

جَقْرَتُ

çakrattı: " أَرَكُوزُنْ جَقْرَتُ er közin çakrattı =
adam gözünü çakırlaştırdı", (adam, çak-
kır gözlü, gök gözlü imiş gibi gözünü
gevirdi, döndürdü). (جَقْرَتُورُ - جَقْرَتْمَاقُ) -
çakratur - çakratmak).

جَقْرَتُ

çakrattı: " أَلْ تَبِشِنْ جَقْرَتُ ol tışın çakrattı =
o, dişini gıcırdattı", " بُغْرَا تَبِشِنْ جَقْرَتُ
bogra tışın çakrattı = boğa dişini gı-
cırdattı". Kapı veya kalem gıcırdama-
sı da böyledir; (جَقْرَتُورُ - جَقْرَتْمَاقُ) çak-
ratur - çakratmak).

قَقْرَتُ

kakrattı: " أَلْ قَقْرَتُورُ قَقْرَتُ ol kakratgu kakrat-
tı = o, kaçırarak şey çaldı", (o, ser-
çe ve serçeye benzer kuşları ekinden
kaçırmak için bekçi davulunu çaldı).
Başkası da böyledir; (قَقْرَتُورُ - قَقْرَتْمَاقُ) -
kakratur - kakratmak).

قُقْرَتُ

kokrattı: " أَلْ سُوْفُعُ قُقْرَتُ ol suyu kokrattı = o,
suyu eksiltti", (o, suyu ve suya ben-
ziyen akarı eksiltti); (قُقْرَتُورُ - قُقْرَتْمَاقُ) -
kokratur - kokratmak).

كَقْرَتُ

kewretti: " أَلْ أَرِكُ كُؤَجِنْ كَقْرَتُ ol anıñ küçin kew-
retti = o, onun kuvvetini gevşetti",
(كَقْرَتُورُ - كَقْرَتْمَاقُ) kewretür - kewretmek).
Şu parçada da gelmiştir :

أَذَلِكُ كُؤَجِنْ تَقْرَتُورُ
أَرِدِنْ أَرِنْ سَفْرَتُورُ
يَلِكُ كُؤَجِنْ كَقْرَتُورُ
قَسَانَتِي أَرِتُورُ

Ödhlek küni tawratur

Yalñuk küçin kewretür

Erdin ajun sewritür

Kaçsa takı artılur

"Zaman günü davrandırır, insan kuvve-
tini gevşetir; dünyayı erden seyrek-
leştirir; kaçsa dahi erişir".

(Zamanın günleri, insanın kuvvetlerini
gevşetmek için acele eder; dünyayı a-
damdan boşaltır; "bununla Afrasyabı
ve Afrasyabın adamlarını murat ediyor
ve ölümden kaçan kimseye ölüm erişir"
diyor).

تَبَزَتُ

tepzetti: " أَلْ مَنِي بُوْأِشْقَا تَبَزَتُ ol meni bu ışka
tepzetti = o, beni bu işte haset et-
tirdi", (تَبَزَتُورُ - تَبَزَتْمَاقُ) -
tepzetur - tep-
zetmek).

قُبَزَتُ

kupzattı: " أَلْ أَرِنْ قُبَزَتُ ol anı kupzattı = o,
ona kupuz çaldırdı", (قُبَزَتُورُ - قُبَزَتْمَاقُ) -
kupzatur - kupzatmak).

بُخْسَتُ

buxsattı: " أَلْ أَعْلِيْ أِشْقَا بُخْسَتُ ol oğlını ışka
buxsattı = o, oğluna bu işte dik kafa-
lılık ettirdi". Başkası da böyledir;
(بُخْسَتُورُ - بُخْسَتْمَاقُ) buxsatur - buxsat-
mak).

كُوشَتِي kowşattı: "أَلْ أَوْ كُوشَتِي ol ok kowşattı = o, ok perdahlattı", (o, koğuş ağacıyle oku perdaht yaptırdı"; (كُوشَتِي - كُوشَتَمَاق) kowşatur - kowşatmak).

كُوشَتِي kewşetti: "أَلْ قَاتِعْ نَانِكِي كُوشَتِي ol katıg nengni kewşetti = o, katı nesneyi gevşetti", (كُوشَتَمَاق - كُوشَتَمَاق kewşetür - kewşetmek). "أَلْ تَوِيسِن كُوشَتِي ol tewisin kewşetti = o, devesine geviş getirtti". Mastarı yukarıdaki gibidir.

تَسْغَتِي tasgattı: "أَلْ قَلْبِن تَسْغَتِي ol kulın tasgattı = o, kulunu tokatlattı". Başkası da böyledir. (تَسْغَتَمَاق - تَسْغَتَمَاق tasgatur - tasgatumak).

قَرْغَتَدِي kargattı: "أَلْ يَكْنِي قَرْغَتَدِي ol yekni kargattı = o, şeytanı lânetletti". Başkası da böyledir. (قَرْغَتَمَاق - قَرْغَتَمَاق kargatur - kargatumak).

قَرْغَتِي kurgattı: "يَرُّ قَرْغَتِي yer kurgattı = yer kurakladı", (yerde yarıklar meydana geldi, yaşlığın azlığı yüzünden kıtlık oldu). (قَرْغَتَمَاق - قَرْغَتَمَاق kurgatur - kurgatumak). Aslı "قَرْغَاتَدِي kurgadhtı"dir; idgam olunmuştur.

قَرْغَتِي kırgattı: "أَلْ أَبْنِي بَكْكَ قَرْغَتِي ol anı Begge kırgattı = o, onu Beye geçti, koğuladı", (o, onu Beye koğuladı, Bey kızdı, ondan yüz çevirdi), (قَرْغَتَمَاق - قَرْغَتَمَاق

قَرْغَتِي kırgatur - kırgatmak).
karwattı: "أَلْ أَيْنَكْ قَوِينَا نَانِكْ قَرْغَتِي ol anıñ koyunda da neng karwattı = o, onun koynunda bir şey arattı". Bir adamın göziyle görmiyerek eliyle dokunduğu her şey için de böyle denir; (قَرْغَتَمَاق - قَرْغَتَمَاق karwatur - karwatmak).

بُرْكَتِي burkıttı: "أَلْ يُونُزِن بُرْكَتِي ol yüzün burkıttı = o, yüzünü ekşitti, buruşturdu", (بُرْكَتَمَاق - بُرْكَتَمَاق burkıtur - burkıtmak).

تَلْكَتِي tilkattı: "أَلْ أَيْنَكْ اِيْشِن تَلْكَتِي ol anıñ ışın tilkattı = o, onun ışını geciktirtti", (o, onu işinde geciktirtti). "أَلْ يَكْنِي تَلْكَتِي ol yükni tilkattı = o, yükü çarptırdı". Yükle ip arasına bir ağaç parçası koyarak, yükü düzeltmek için baktürürse yine böyle denir; (تَلْكَتَمَاق - تَلْكَتَمَاق talkıtur - talkıtmak) [+].

سَرْكَتِي sarkıttı: "أَلْ تُونْدِن سَوْفْ سَرْكَتِي ol tondın suw sarkıttı = o, elbiseden su damlattı". Başkası da böyledir; (سَرْكَتَمَاق - سَرْكَتَمَاق sarkıtur - sarkıtmak).

قَرْكَتِي korkıttı: "أَلْ أَبْنِي قَرْكَتِي ol anı korkıttı = o, onu korkuttu", (قَرْكَتَمَاق - قَرْكَتَمَاق korkıtur - korkıtmak).

[+] تَلْكَتَمَاق - تَلْكَتَمَاق fiilinin mâzi sıygası olan "تَلْكَتِي talkıttı" kelimesi yukarıda "أَلْ أَيْنَكْ اِيْشِن تَلْكَتِي" cümlesinde her iki nüshada "تَلْكَتِي tilkattı" şeklinde yazılmışsa da yanlıştır; doğrusu "talkıttı" olacaktır. Bk.Dv.II,163,11. B. A.

بِرَكَّتِي

berkitti: "أَلْ بَرَكَّتِي نَانَجْنِي" ol berkitti nengni = o, bir şeyi berkitti". Bir işi sağlam-

laştırırsa yine böyle denir; (بِرَكَّتِي - بَرَكَّتِي) berkütür - berkitmek).

كِرْكُوتِي

körkütüti: "أَلْ مَنكَا نَانَكْ كِرْكُوتِي" ol manğa neng körkütüti = o, bana bir şey gösterdi",

(كِرْكُوتِي - كِرْكُوتِي) körkütür - körkütmek).

كِرْكُوتِي

körketti: "فِيرْ كِرْكُوتِي" kız körketti = kız güzelleşti", (cariyenin yüzü ve rengi güzelleşti); (كِرْكُوتِي - كِرْكُوتِي) körketür - körketmek). Aslı "كِرْكُوتِي" körkedhti"

dir; idgam olunmuştur.

بِلْجَتِي

bilgetti: "أَغْلَانْ بِلْجَتِي" oğlan bilgetti = çocuk akillandı". Aslı "بِلْجَتِي" bilgedhti" dir; idgam olunmuştur. (بِلْجَتِي - بِلْجَتِي) bilgetür - bilgetmek).

Kural: " [+] اَدْتِي edhti" eki

yaradılış gösteren isimlerle yuğurularak fiil yapılır. "كِرْكُوتِي" körk" güzel-

lik demektir. Buna "اَدْتِي" edhti" eki getirilerek "كِرْكُوتِي" körgedhti" yapılır ki, "güzel oldu, güzelleşti" demektir. Yine bunun gibi "بِلْجَتِي" bilig",

"akıl" anlamıdır. Fiil yapılarak "أَغْلَانْ بِلْجَتِي" bilgedhti" olur. "أَغْلَانْ بِلْجَتِي"

[+] Bu anlamı anlatmak için bazı isimlerin sonuna getirilerek fiil yapılan ek yalnız "اَدْتِي" edhti" değil, "اَدْتِي" adhti" dahi bu işi görmektedir. "Ulgadhti" gibi. B. A.

oğlan bilgedhti" denir ki, "çocuk akillandı" demektir. الف atılır, ذ harfi ت de idgam olunarak şeddelenir.

بُرْزَلْتِي

bozlattı: "أَلْ بُوْنِي بُرْزَلْتِي" ol botunu bozlattı = o, potuğu, deve torumunu böğürttü".

Başkası da böyledir; (بُرْزَلْتِي - بُرْزَلْتِي) bozlatur - bozlatmak).

بِشَلْتِي

başlattım: "مَنْ أَنْكَرَ إِيشْ بِشَلْتِي" men anğar iş başlattım = ben ona iş başlattım", (بِشَلْتِي - بِشَلْتِي) başlatur - başlatmak).

بِغَلْتِي

baglattım: "أَنْكَرَ أَتْكَ بِغَلْتِي" anğar otuğ baglattım = ona odun baglattım". Başkası da böyledir. "بِغَلْتِي" anğar boğ

baglattım = ona boğ, bohça baglattım", (ben onu, heybeyi veya bohçayı -kadın

urubalarının korunması için- bağlam-ya sevkettim). (بِغَلْتِي - بِغَلْتِي) baglaturmen - baglatmak).

بِكَلْتِي

bekletti: "بِكْ أَعْرَبِي بِكَلْتِي" Beg ogrını bekletti = Bey hırsızı bağlattı, hapsettirdi".

"مَنْ أَتْ بِكَلْتِي" men at beklettim = ben at beklettim, gözettirdim". Başkası da böyledir. Oğuzca. (بِكَلْتِي - بِكَلْتِي) bekletürmen - bekletmek).

تَبَلْتِي

taplattım: "مَنْ أِنِي بُوْأَيْشَقَانْتَلْتِي" men anı bu işka taplattım = ben onu bu işe razı ettim", (تَبَلْتِي - تَبَلْتِي) taplaturmen - taplatmak)

تُطَلَّتِي tüpletti: "أَلْ بُوَ إِشِيعُ نَلْمُ تَبَلَّتِي ol bu ışığ te-
lim tüpletti = o, bu işi çok arattı",
(تُطَلَّتِي - تُطَلَّتِي تَبَلَّتِي) tüpletür - tüplet-
mek).

تَرَلَّتِي terletti: "أَلْ أَيْنَ تَرَلَّتِي ol atın terletti = o,
atını terletti" [+], "أَلْ أَيْعُ تَرَلَّتِي ol atığ terletti = o, atı terletti";
(تَرَلَّتِي - تَرَلَّتِي تَرَلَّتِي) terletür - terletmek).

تُزَلَّتِي tuzlattı: "أَلْ أَيْعُ تَزَلَّتِي ol et tuzlattı = o,
et tuzlattı". Başkası da böyledir;
(تُزَلَّتِي - تَزَلَّتِي تَزَلَّتِي) tuzlatür - tuzlatmak).

تِزَلَّتِي tizletti: "أَلْ نَزَلَّتِي نَانِكِي ol tizletti nengni =
o, nesneyi dizletti", (o, bir şeyi diz-
le teptirdi); (تِزَلَّتِي - تِزَلَّتِي تِزَلَّتِي) tizle-
tür - tizletmek).

تُؤْشَلَّتِي tüşletti: "أَلْ أَيْعُ تَشَلَّتِي ol anı tüşletti = o,
onun düşüne, göğsüne vurdurttu", (تُؤْشَلَّتِي -
تُؤْشَلَّتِي تَشَلَّتِي) tüşletür - tüşletmek) [++].

تُؤْشَلَّتِي tuşlattı: "أَلْ أَيْعُ تَشَلَّتِي ol yerig anğar tuşlat-

[+] Basma nüshada "تَرَلَّتِي terletti" şeklinde olan bu keli-
me yazma nüshada تَرَلَّتِي türletti" imlâsındadır. Mastar ve
muzariinin (terletür - terletmek) şeklinde olması basma
nüshaya hak verdiriyor ise de anlam ayrılığı bizi şüph-
ye düşürmektedir. Bu kelimenin nasılsa buraya girmiş ol-
ması seziğini veriyor; çünkü أَلْ أَيْعُ تَرَلَّتِي ibaresine
metin تَرَلَّتِي نَانِكِي diye izah vermektedir; bu
izah "atını kaşağılattı ve atı kaşağılamakla emretti" an-
lamınadır. İşte biz bu anlam ayrılığına ve yazma nüshada-
ki harekeleyişe bakarak bu kelimenin buraya yanlış girmiş
olmasını seziyor isek te yine düşünüle!... B. A.

[++] Brockelmann bu kelimeyi "tüşletmek" diye yazmışsa da "tüş-
letmek" olacaktır. Bk. Dv. III, 90, 9. B. A.

ti = o, onu, uzaktan bir yeri karşısı-
na gelecek surette durdurdu". Uzaktan,
hizasında durulan herhangi bir şey i-
çin de böyle denir; (تُؤْشَلَّتِي - تُؤْشَلَّتِي) tuş-
latur - tuşlatmak) [+].

تُؤْشَلَّتِي tuşlattı: "أَلْ أَيْعُ تَشَلَّتِي ol anı tuşlattı = o,
onu tuşlattı". "أَلْ أَيْعُ تَشَلَّتِي ol ogulnu
tuşlattı = o, oğlunu-dışarıda pişsin,
olgunlaşsın diye-gurbete yolladı";
(تُؤْشَلَّتِي - تُؤْشَلَّتِي تَشَلَّتِي) tuşlatür - tuşlatmak).

تِؤْشَلَّتِي tışlattı: "أَلْ أَيْعُ تِشَلَّتِي ol anı tışlattı = o,
onu dişletti". Şu parçada dahi gelmiş-
tir:

جَفْرِى بَرِّ قُشَلَّتُو تَيْغَنُ إِذِبُ تَشَلَّتُو
تِلْكِ تَشَلَّتُو تَشَلَّتُو أَرْدَمِ بِلَا أَلْ كَلِمَة

Çağrı béríp kuşlatu

Taygan ıdııp tışlatu

Tilki tonguz tuşlatu

Erdem bile ögülem

"Çakır kuşu verip avlatarak, tazıyı ko-
galatıp dişleterek, tilkiyi, domuzu
tuşlatarak; faziletle ögünelim".

(Gençlere çakır kuşu vererek av yaptı-
rırız; tazıları geyik, domuz tilki gi-
bi hayvanları ısirtmek üzere saliveri-

[+] أَلْ أَيْعُ تَشَلَّتِي sözünün arapça izahında bir تَشَلَّتِي keli-
mesi vardır. Bu تَشَلَّتِي olsa gerektir. Biz bu şekilde mana
verdük. B. A.

riz. Taziya yardım için o hayvanları taşlarız. Faziletle öğünürüz). (تَشْلُوْرُ - taşlatır - taşlatmak).
 تَغْلِيْ taglattı: "أَلْ أَيْنَ تَغْلِيْ" ol atın taglattı = o, atını dağlattı", (تَغْلِيْ - taşlatır - taşlatmak). Farslılar bu kelimeyi Türklerden alarak "dağ" diye kullanırlar. Nasıl ki bunlar "kale" demek olan دِرْ kelimesini Türklerden almışlardır. "تِيْزِيْ" tiz yer" Türkçede "yüksek yer" demektir.

تُمْلِيْ tumlitti: "أَلْ سُوْفُ تُمْلِيْ" ol suw tumlitti = o, su soğuttu". Süt ve buna benzer şeyler soğutursa yine böyle denir; (تُمْلُوْرُ - tumlütür - tumlütme).

تُمْلِيْ tumlitti: "أَلْ أَيْنَ كَنْجِيْنُ تُمْلِيْ" ol anıñ könglin tumlitti = o, onun gönlünü soğuttu", (o, onu kızdırdı, gönlünü soğuttu, onu sevmez oldu". (تُمْلِيْ - tumlütür - tumlütme).

سَبْلِيْ saplattı: "أَلْ وِطِيْجُ سَبْلِيْ" ol kılıç saplattı = o, kılıca sap taktırdı". Bıçak, hançer ve buna benzer şeylere sap taktırmak ta böyledir; (سَبْلُوْرُ - sablatır - sablatmak).

جَرْلِيْ çarlattı: "أَلْ أَوْلَادُ جَرْلِيْ" ol oğlanıñ çarlattı = o, çocuğu cırlattı", (o, çocuğu ağlattı). Fili bağırtırsa yine böyle denir. (جَرْلُوْرُ - çarlatur - çarlattı).

جَرْلِيْ çerletti: "أَتْ أَيْنَ كُوْرُنُ جَرْلِيْ" ot anıñ közin çerletti = ilâç onun gözünü bozdu". Katı bir yemek yemekten ve buna benzer şeyden insana ağırlık gelirse yine böyle denir; (جَرْلُوْرُ - çerletür - çerletmek).

جُرْلِيْ çürletti: "أَلْ أَيْنَ نَانِكُ جُرْلِيْ" ol andın neng çürletti = o, ondan nesne aşırıttı", (o, onun malından bir şey aşırıttı). (جُرْلُوْرُ - çürletür - çürletmek).

جُغْلِيْ çoglattı: "أَلْ تُوْنُ جُغْلِيْ" ol tonın çoglattı = o, elbisesini bohçalattı, sardırdı" [+], (جُغْلُوْرُ - çoglatur - çoglatmak).

جِغْلِيْ çıglattı: "أَلْ بُوْرُ جِغْلِيْ" ol böz çıglattı = o, bez ölçtüdü", (o, Türk arşını ile bez ölçtüdü). Türk arşını öbür arşının üçte ikisi kadardır. (جِغْلُوْرُ - çıglatur - çıglatmak).

جِنْلِيْ çınlattı: "أَلْ أَيْنَ اِيْشِيْنُ جِنْلِيْ" ol anıñ işin çınlattı = o, onun işini gerçekletti", (o, onun dediğini, yahut iddia ettiğini gerçekletti), (جِنْلُوْرُ - çınlatür - çınlatmak).

[+] أَلْ تُوْنُ جُغْلِيْ sözünün arapça izahı gerek yazma ve gerek basma nüshalarda أَتْ حَمَلٌ مِّنْ غَيْرِ تُوْنِيْ şeklinde. Burada önemli bir yanlış vardır. Buradaki غَيْرِ kelimesi عَيْبُهُ olacaktır. Arapça ibarenin doğrusu şöyle olmalıdır: أَتْ حَمَلٌ مِّنْ غَيْرِ عَيْبِهِ تُوْنِيْ Brockelmann burada başka mana vermekle yanlışmıştır Bize Dv.III,92,17 de geçen ve "heybe" manasına olan "جُوْنُغ" çoğ kelimesi tanıklık etmektedir. B. A.

سَرَلَّتْ sarlattı: " أَلْ سَطْلُقُ سَرَلَّتْ ol suvluk sarlattı = o, sarık sardırdı". Herhangi bir şey sardırılırsa yine böyle denir; (سَرَلَّتْ - سَرَلَّتْ sarlattur - sarlatmak).

سِرَلَّتْ sirlattı: " أَلْ أَيْاقُ سِرَلَّتْ ol ayak sirlattı = o, çanak sirlattı", (o, Türk çanağına sır sürdürdü). (سِرَلَّتْ - سِرَلَّتْ sirlattur - sirlatmak).

سُزَلَّتْ sözletti: " أَلْ مَنِي سُزَلَّتْ ol meni sözletti = o, beni söyletti", (سُزَلَّتْ - سُزَلَّتْ sözletür - sözletmek).

سِزَلَّتْ sızlattı: " بُوْزُ تِشِغِ سِزَلَّتْ buz tışığ sızlattı = buz, dişi sızlattı". Bu, buzun dişi sızlatması yahut buzun dişi karınca-landırmasıdır. El soğuk suya sokulur da soğukluk duyulursa yine böyle denir. (سِزَلَّتْ - سِزَلَّتْ sızlattur - sızlatmak).

سُغَلَّتْ soglitti: " أَلْ أَنْكَ فُوَيْسِكَا الْكُ سُغَلَّتْ ol anıñ koyunğa eliğ soglitti = o, onun koynuna el sokturdu", (o, bir şey aratmak için onun koynuna el sokturdu), (سُغَلَّتْ - سُغَلَّتْ soglittur - soglittmak).

سُفَلَّتْ suwlattı: " أَلْ جِبْنِي سُفَلَّتْ ol çöpni suwlattı = o, çöpü sulattı", (o, bir nesnenin tortusu, cibresi üzerine su döktürdü". Başkası da böyledir; (سُفَلَّتْ - سُفَلَّتْ suwlattur - suwlatmak).

سَنَلَّتْ senletti: " أَلْ أَنْ سَنَلَّتْ ol anı senletti = o, ona karşı "sen" dedirtti", (o, birisini

ona, küçüklere karşı söylenen, aytanan sözle aytattı). Yukarıda söylemiş olduğumuz üzere Türkler büyüğe " سِزْ siz" diye ayarlar; kurca kendilerinden aşağı olana " sen" diye ayarlar. Bundan alarak " أَلْ أَنْ سَنَلَّتْ ol anı senletti" derler ki, "o, onu küçükleme için "sen" diye hitap ettirdi" demektir. (سَنَلَّتْ - سَنَلَّتْ senletür - senletmek).

سِزَلَّتْ sizlettim: " مَنْ أَنْ سِزَلَّتْ men anı sizlettim = ben, birini ona "siz" diye hitap ettirdim"; (سِزَلَّتْ - سِزَلَّتْ sizletürmen - sizletmek).

سُمَلَّتْ sumlitti: " أَلْ أَنْ سُمَلَّتْ ol anı sumlitti = o, onu Türklerin bilmediği sözle söyletti". Türkler Türkçe bilmiyen kimseye " سُمَلَّتْ sumlım" derler; nitekim arapların, arapça bilmiyen kimseye اَعْجَبِي dedikleri gibi. Asıl olan budur. Arapçayı öğrense de اَعْجَبِي adı kalkmaz. Ama Türkçeyi öğrenen kimse sumlım' lıktan kurtulur. (سُمَلَّتْ - سُمَلَّتْ sumlittur - sumlittmak).

قَرَلَّتْ karlattı: " تَنْكْرِي قَارُ قَرَلَّتْ Tengri kar karlattı = Tanrı kar yağdırdı", (قَرَلَّتْ - قَرَلَّتْ karlattur - karlatmak).

قِرَلَّتْ kırlattı: " أَلْ أَرِقُ قِرَلَّتْ ol arık kırlattı = o, ırmağa kıyı yaptırdı", (قِرَلَّتْ - قِرَلَّتْ kırlattur - kırlatmak).

كُشَلَّتْ kuşlattı: "أَلْ أَنْكَرُ فُشَلَّتْ" ol anğar kuş kuşlattı = o, ona kuş avlattı", (كُشَلَّتْ - كُشَلَّتْ kuşlatur - kuşlatmak).

كُشَلَّتْ kışlattı: "أَلْ أَيْنُ أَقْشَلَّتْ" ol anı ewinde kışlattı = o, onu evinde kışlattı". Başkası da böyledir; (كُشَلَّتْ - كُشَلَّتْ kışlatur - kışlatmak). Bir adam bir şeyi üzerine alırsa ve saklarsa yine böyle denir.

قَعَلَّتْ kışlattı: "أَلْ يَرِيكُ قَعَلَّتْ" ol yerik kışlattı = o, yeri gübreletti", "أَلْ أَيْنُ قَعَلَّتْ" ol atın kışlattı = o, atını sıçırttı", (قَعَلَّتْ - قَعَلَّتْ kışlatur-kışlatmak).

قَعَلَّتْ kaklattı: "أَلْ أَنْكَرُ أَتْ قَعَلَّتْ" ol anğar et kaklattı = o, ona et kurutturdu", (قَعَلَّتْ - قَعَلَّتْ kaklatur - kaklatmak).

كُتَلَّتْ kötletti: "أَلْ أَوْلَادُ كُتَلَّتْ" ol oğlanığ kötletti = o, çocuğu düzdürdü". Başkası da böyledir; (كُتَلَّتْ - كُتَلَّتْ kötletür - kötletmek).

كَزَلَّتْ kezletti: "أَلْ أَوْ كَزَلَّتْ" ol ok kezletti = o, ok gezletti", (كَزَلَّتْ - كَزَلَّتْ kezletür - kezletmek).

كَزَلَّتْ kizletti: "أَلْ مِنْكَ سَوْزُ كَزَلَّتْ" ol manğa söz kizletti = o, bana söz gizletti, sözü gizli tutturdu". Başkası da böyledir. (كَزَلَّتْ - كَزَلَّتْ kizletür - kizletmek).

كَمَلَّتْ kemletti: "أَلْ بُوَاتُ اتَّعْ كَمَلَّتْ" bu ot atı kemletti = bu ot atı kemletti", (bu ot ata sıkın-

كَلَّتْ - كَلَّتْ) tı verdi". Başkası da böyledir; (كَلَّتْ - كَلَّتْ kemletür - kemletmek).

تَرَمَّتْ tarmattı: "أَلْ أَيْنُ يُوْرُنُ تَرَمَّتْ" ol anıñ yüzün tarmattı = o, onun yüzünü tırmalattı", (تَرَمَّتْ - تَرَمَّتْ tarmatur - tarmatmak).

جَرَمَّتْ çermetti: "أَلْ أَرَاتِنُ جَرَمَّتْ" alp er atın çermetti = yiğit adam atının kuyruğunu ördürdü", (yiğit adam atının kuyruğunu ipekle ördürdü). Bu, yiğitlik belgesidir. Herhangi bir şey fitil halinde bükülerek ördülürse yine böyle denir. (جَرَمَّتْ - جَرَمَّتْ çermetür - çermetmek). Bu, kamçının ucunu kayışla örmek gibidir.

سَرَمَّتْ sermetti: "أَلْ أَنْكَرُ بَلُوقُ سَرَمَّتْ" ol anğar balık sermetti = o, ona sudan balık çıkarttı", "أَلْ شُتْمَاجُ سَرَمَّتْ" ol tutmaç sermetti = o, tutmacı suyundan ayırttı". Herhangi bir şeyin suyu süzülürse yine böyle denir; (سَرَمَّتْ - سَرَمَّتْ sermetür - sermetmek).

سَرَمَّتْ sarmattı: "أَلْ يَشْعُنِي بِعَاجِقَا سَرَمَّتْ" ol yışıgnı yıgaçka sarmattı = o, ipi ağaca sardırdı". Başkası da böyledir; (سَرَمَّتْ - سَرَمَّتْ sarmatur - sarmatmak).

قَشَنَّتْ katnattı: "أَلْ أَيْنُ سُوْرُنُ قَشَنَّتْ" ol anıñ sözün katnattı = o, onun sözünü reddettirdi", (onun sözünü birkaç defa reddettirdi). (قَشَنَّتْ - قَشَنَّتْ katnatur - katnatmak).

كَسَنَتِي kasnattı: " تَمَعُ ابْنِ قَسَنَتِي tumluğ anı kasnat-
tı = soğuk onu titretti", (soğuk onu
alt dişi üst dişine vuracak derecede
titretti). (كَسَنَاتُور - قَسَنَمَاتُوق) kasnatur -
kasnatmak).

بُلِنَتِي bulnattı: " أَلُ ابْنِ بُلِنَتِي ol anı bulnattı = o, o-
nu esir ettirdi", (بُلِنَاتُور - بُلِنَمَاتُوق) bul-
natur - bulnatmak).

قَلَنَتِي kalnattı: " يُفْكَ نَنْغُ قَلَنَتِي yufka neng kalnattı =
yufka nesne kalınlaştı". Aslı " قَلَنَادَتِي
kalnadhtı"dir; idgam olunmuştur. (-قَلَنَاتُور -
قَلَنَمَاتُوق) kalnatur - kalnatmak).

+ +

GERÇEKTEN MUZAAF OLANLARDAN BAZILARI

شُغْشَغْدِي şuğşaşdı: " أَلُ ابْنِكُ بِلَا شُغْشَغْدِي ol anıñ birle
şuğşaşdı = o, onunla gizli söz fısııl-
daştı", (شُغْشَغْدَاتُور - شُغْشَغْمَاتُوق) şuğşaşur -
şuğşaşmak).

كُغْشَغْدِي kogşaşdı: " كِشِيلَارُ فَعُغْ كُغْشَغْدِي kişiler kamuğ kog-
şaşdı = halk bütün gevşedi", (kendile-
rini bürüyen sıcaklık yüzünden bütün
halk gevşedi); (كُغْشَغْمَاتُور - قُغْشَغْمَاتُوق) kogşa-
şur - kogşaşmak). غ yerine خ ile da-
hi söylenir.

كُغْشَغْدِي kowşaşdı: " أَلُ ابْنِكُ ابْنِ قُغْشَغْدِي ol anıñ okın
kowşaşdı = o, koğuş ağacıyle onun oku-
nu cilâlamakta yardım etti", (كُغْشَغْمَاتُور -

كُغْشَغْمَاتُوق kowşaşur/ - kowşaşmak) [+].

كُغْشَغْدِي kewşeşdi: " تَوَيْ أَوْتُ كُغْشَغْدِي tewey ot kewşeşdi =
deve otlar geviş getirdi", (develer bir-
birini görerek geviş getirdi); (كُغْشَغْمَاتُور -
كُغْشَغْمَاتُوق) kewşeşür - kewşeşmek).

+ +

MUZAAFİN BAŞKA BİR ÇEŞİDİ

تُلُقُكُلْدِي tulkuklandı: " نَنْغُ تُلُقُكُلْدِي neng =
nesne tulum gibi şişti", (تُلُقُكُلْمَاتُوق -
تُلُقُكُلْمَاتُوق) tulkuklanur - tulkuklanmak).

تُرْكُكُلْدِي türkeklandı: " تُونُ تُرْكُكُلْدِي ton türkeklandı =
elbise dürüldü", (elbise boğaya sarıldı),
(تُرْكُكُلْمَاتُوق - تُرْكُكُلْمَاتُوق) türkeklenür - türkek-
lenmek).

+ +

BU AYRIMDAN MİSAL OLANLAR

يَرْبَطِي yarpattı: " اِكْلِكُ يَرْبَطِي iglig yarpattı = has-
ta ayağa kalktı, iyileşti", " اَغْلَانُ يَرْبَطِي
oglan yarpattı = çocuk serpildi, büyü-
dü"; (يَرْبَطَاتُور - يَرْبَطَاتُوق) yarpatur-yarpatmak).
Aslı " يَرْبَادَتِي yarpadhtı"dir; idgam olun-
muştur.

يَلْبَطِي yelpetti: " أَلُ اتْقَا أَشْبَارُ يَلْبَطِي ol atka aşbar yel-
petti = o, ata yem ıslattı", (o, ata ve-

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda قُغْشَغْدِي كُغْشَغْدِي kelimesinin birinci harfi olan قُ üs-
tündür. Bu, yanlışdır; doğrusu قُ harfinin ötresiyle قُغْشَغْدِي olacaktır. Bk. Dv. II, 271, 12. B. A.

rilecek olan ot, saman, kepek gibi şeyleri ıslattı", (يَلْبَسُور - يَلْبَمَات) yelpetür - yelpetmek) [+]. Yağmur çisentişi yer yüzünü ıslattığı zaman da "يَضْرِبُكَ يَلْبَسِي" yağmur yeriğ yelpetti" denir.

يَلْبَسِي yelpetti: "أَلْ أَنْكَرْسِنَكَ يَلْبَسِي" ol anğarsingek yelpetti = o, ona sinek yelpazeletti", (يَلْبَسُور - يَلْبَمَات) yelpetür - yelpetmek).

يُنْجِي يünçitti: "أَلْ أْبِي يُنْجِي" ol anı yünçitti = o, onu incitti", (يُنْجِسُور - يُنْجِمَات) yünçitür - yünçitmek) [++].

يَبْرَبِي yaprattı: "أَتْ قَلَاقْنِ يَبْرَبِي" at kulakın yaprattı = at kulağını dikti". At bir şeye tekme atacağı zaman veya bir şeyden korktuğu anda böyle yapar. (يَبْرَبُور - يَبْرَبِمَات) yapratur - yapratmak).

يَعْرِبِي yağrıtı: "أَلْ مِنْكَ أْتَعِ يَعْرِبِي" ol mening atığ yağrıtı = o, benim atımı yağırattı". Başkası da böyledir; (يَعْرِبُور - يَعْرِبِمَات) yağrıtur - yağrıtmak).

يَقْرَبِي yawrıtı: "أَلْ أْبِي يَقْرَبِي" ol anı yawrıtı = o,

[+] Basma nüshada يَلْبَمَات şeklinde geçen bu kelime, yazma nüshada يَلْبَسُور tır. Dv.III,71 deki "yelpiştı" kelimesi bize tanıklık etmektedir. Fakat; bugün bile Doğu Türkçesinde kullanılan ve hayvanayem vermek anlamına gelen "yalpımak" kelimesine ve hayvanın bir şeyi ağızla alması anlamına olan "yalmamak" fiiline bakılırsa basma nüshanın haklı olduğu anlaşılır ise de tam bizi kandıracak durumda değildir. B. A.

[++] Yazma nüshada bu fiil يَنْجِمَات şeklinde yazılmışken sonradan bir düzeltme görerek يَنْجِمَات şekline konmuştur. B. A.

onu zayıflattı, arıklattı". (يَقْرَبُور - يَقْرَبِمَات) yawrıtur - yawrıtmak).

يَلْرَبِي yolrıtı: "أَلْ أْتْ يَلْرَبِي" ol ot yolrıtı = o, ateşi alevledi", (o, ateşi yalınlattı), "أَلْ تُوُجْعُ يَلْرَبِي" ol tuğuş yolrıtı = o, tuncu parlattı, yalabıttı", (güneş vursa da vurmasa da, o adam kalkanı, leğeni parlatır gibi tuncu parlattı); (يَلْرَبُور - يَلْرَبِمَات) yolrıtur - yolrıtmak).

يَلْرَبِي yolrattı: "كِرْشَانْ أَيْكْ يُوُزَنْ يَلْرَبِي" kirşen anıñ yüzün yolrattı = düzgün onun yüzünü parlattı", (düzgün kadının yüzünü yalabıttı, parlattı). Herhangi bir şey, bir nesneyi parlatırsa yine böyle denir; "أَلْ قُغَانِغِ يَلْرَبِي" ol kumganığ yolrattı = o, güğümü parlattı". Herhangi bir şey parlatılırsa yine böyledir. (يَلْرَبُور - يَلْرَبِمَات) yolratur - yolratmak). Bu ve bundan evvelki fiillerde ی harfinin üstün olması, ötre olmasından daha kuvvetlidir.

يَرْسَبِي yarsıttı: "أَلْ أْبِي يَرْسَبِي" ol anı yarsıttı = o, onu tiksindirdi", (o, onu yemek yemeyecek surette bir şeyden tiksindirdi); (يَرْسَبُور - يَرْسَبِمَات) yarsıtur - yarsıtmak). Aslı "يَارْسُودِي" yarsudhtı"dır, "tiksin-diği şeye tükürdü" demektir; idgam olunmuştur.

يُكْسِتِي yüksetti: " أَل تَامُ يُكْسِتِي ol tam yüksetti = o, duvar yükseltti", (o, dam yükseltti ve damı mühkemleştirdi). Herhangi bir şey sağlamlaştırılırsa yine böyle denir; (يُكْسِتِي - يُكْسِتِي yüksetür - yüksetmek).

يُمِشَتِي yumşattı: " أَل تَرِي يُمِشَتِي ol teri yumşattı = o, deri sepiletti", " أَل قَتِيعُ نَانِكِي يُمِشَتِي ol katıg nengni yumşattı = o, katı nesneyi yumşattı", " أَل أَر سُوْرِكُ يُمِشَتِي ol er söziğ yumşattı = o adam sözü çabuk çabuk söyledi". Kur'anı çabuk çabuk okur, ezberlerse yine böyle denir; (يُمِشَتِي - يُمِشَتِي yumşatur - yumşatmak).

يُفَغَتِي yufgattı: " أَغْلَانُ يُفَغَتِي oğlan yufgattı = çocuk yozlaştı, dikbaş oldu". Aslı " يُفَغَادِئْتِ yufgadhti"dir; idgam olunmuştur. (يُفَغَوْرُ - يُفَغَوْرُ yufgatur - yufgatmak).

يَلْفَتِي yalgattı: " أَل أَنْكَرُ بَالُ يَلْفَتِي ol anğar bal yalgattı = o, ona bal yalattı", (يَلْفَتِي - يَلْفَتِي yalgatur - yalgatmak).

يَلْفَتِي yalfattı: " أَل أَنْكَرُ يَافُغُ يَلْفَتِي ol anğar yağ yalfattı = o, ona yağ yalattı". غ ile de lûfattır. (يَلْفَتِي - يَلْفَتِي yalfatur - yalfatmak).

يُرْجَتِي yörgetti: " أَل يَبُورُ يُرْجَتِي ol yıp yörgetti = o, ip sardırdı", (o, bir şeye ip sardırdı". Dolağı ayağına sardırırsa yine böyle denir. Başkası da böyledir; (يُرْجَتِي - يُرْجَتِي yörgetür - yörgetmek).

يِبْلَتِي yıplattı: " أَرَاغُتُ يُوْرِنُ يِبْلَتِي uragut yüzün yıplattı = kadın yüzünü ipletti", (kadın yüzünün kollarını iple aldırıldı); (يِبْلَتِي - يِبْلَتِي yıplatur - yıplatmak).

يَاتَلَتِي yatlattı: " بَكُ يَاتَلَتِي Beg yatlattı = Bey yada taşına okuttu", (Bey Kama, Şamana yada taşıyla Kamlık yaptırdı; bu yüzden rüzgâr esti, yağmur geldi). (يَاتَلَتِي - يَاتَلَتِي yatlatatur - yatlatmak). Bu, Türk ülkelerinde bilinmiş bir şeydir. Yüce Tanrının izniyle yada taşına okumakla yağmur, soğuk, rüzgâr getirtilir.

يَزَلَتِي yazlattı: " أَل فُوْرِنُ يَبْلَاغْدَا يَزَلَتِي ol koyun yaylağda yazlattı = o, koyununu yaylada yaylattı", (يَزَلَتِي - يَزَلَتِي yazlatur - yazlatmak).

يَغْلَتِي yıglattı: " أَل أَنِي يَغْلَتِي ol anı yıglattı = o, onu ağlattı", (يَغْلَتِي - يَغْلَتِي yıglatur - yıglatmak).

يَغْلَتِي yaglattı: " أَل فُغْشِي يَغْلَتِي ol kogişni yaglattı = o, deriyi yağlattı". Başkası da böyledir; (يَغْلَتِي - يَغْلَتِي yaglatur - yaglatmak).

يُكَلَتِي yoklattı: " أَل أَنِي تَاغَا يُكَلَتِي ol anı tagka yoklattı = o, onu dağa çıkardı". Başkası da böyledir; (يُكَلَتِي - يُكَلَتِي yoklatur - yoklatmak).

يُكَلَتِي yükletti: " أَل يُكَلَتِي ol yük yükletti = o,

yük yükletti", (يَكْتُورُ - يَكْتُمَاكُ yük-
letür - yükletmek).

يُكَلِّتِي yükletti: " أَلْ أُقْ يَكَلِّتِي ol ok yükletti = o, o-
ka yelek taktırdı", (يَكْتُمَاكُ - يَكْتُورُ yükletür - yükletmek). Aslı " يُوَكِّلُتِي

يَمَلِّتِي yamlatı: " أَلْ أَمِّنْ يَمَلِّتِي ol ewin yamlatı =
o, evini süpürttü", (يَمَلِّتُمَاقُ - يَمَلِّتُورُ yamlatur - yamlatmak).

يَشْنَتِي yaşnattı: " تَنْكُرِي يَشْنَتِي Tenğri yaşın yaşnat-
tı = Tanrı şimşek çaktırdı". Bir adam
kılıcı parlatırsa yine böyle denir.
Başkası da böyledir. Herhangi bir şey
parlar ve yalabırsa yine böyle denir.
Şu beyitte dahi gelmiştir:

يَشْنَتُ قَلْبِي بِشَيْ [+] أَرَا قَتْلِي رَا
بِحَلْبِ أَيْكُ بِيئِي تَقِي قَلْقَنُ رَا

Yaşnat kılıç başını üze kakkıl yara
Bıçlıp anıñ boynı takı kalkan tura
"Kılıcı onun başı üstünde parlat; ona
kak, yarala, Onun boynunu ve tura
kalkanını da biçerek".
(Duşmanın üzerine kılıcını parlat, kılı-
lıkla duşmanın boynu kesilsin, kılıcı
duşmanın başı üzerine havale eyle,

[+] Bu kelime yazma nüshada " بَشِينِي başını" imlâsındadır, doğrusu
bizim yukarıda yazmış olduğumuz şekildedir. B. A.

turası ve kalkanı kesilsin).

+
+

BUNUN BİR BAŞKA GEŞİDİ

يَيَلِّتِي yaylattı: " أَلْ أُنِي تَاغْدَا يَيَلِّتِي ol anı tağda yay-
lattı = o, onu dağda yaylattı". Başka-
sı da böyledir; (يَيَلِّتُمَاقُ - يَيَلِّتُورُ yay-
latur - yaylatmak).

+
+

BU AYRIMDAN MENKUS OLANLAR

بُيِّنَتِي boynattı: " أَلْ أَعْلُنِي إِشْقَا بُيِّنَتِي ol oglunnu iş-
ka boynattı = o, gocuğunu işte dikbağlık
ettirdi", (بُيِّنَتُمَاقُ - بُيِّنَتُورُ boynatur -
boynatmak).

سَيِّطَتِي saypattı: " أَلْ تَاوَارُنْ سَيِّطَتِي ol tawarın saypattı =
o, malını israf ettirdi", (سَيِّطَتُمَاقُ - سَيِّطَتُورُ saypatur -
saypatmak).

سَيَّرَتِي sayrattı: " أَلْ أُنْكَرُ سَيَّرَتِي سَوْرُكُ ol anğar sayrattı
sözüg = o, ona çok söz söyletti", (سَيَّرَتُورُ - سَيَّرَتُمَاقُ sayratur -
sayratmak).

قَيَّنَتِي kaydattı: " أَلْ أَشِيحُ قَيَّنَتِي ol aşıç kaydattı =
o, tencere kaydattı", (قَيَّنَتُمَاقُ - قَيَّنَتُورُ kaydatur -
kaynatmak).

+
+

BU AYRIMDAN GUNNELİ OLANLAR

اِنْكَرَّتِي ingrattı: " أَلْ أُنِي اِنْكَرَّتِي ol anı ingrattı = o,

onu inlettii", (إِنكَرْتُمْ) ingra-
tur - ingratmak).

مِنْكَدَّتْ minğdetti: "أَلْ أَيْنَكْ سِيْحِن مِيْنَكَدَّتْ" ol aning sağın
minğdetti = o, onun sağını dittirdi",
(مِنْكَدَّتُمْ) minğdetür - minğdet-
mek).

جِيْنَكْرَاتَتْ ğingrattı: "أَلْ فِكْرَاغُو جِيْنَكْرَاتَتْ" ol kongragu ğing-
rattı = o, ğingırağı, konrağı, tongura-
ğı ğinlattı", (o, tongurakları ğinlat-
tı, yularla ses verdirdi); (جِيْنَكْرَاتَتْ) ğingratur - ğingratmak).

مَنْكَرَاتَتْ manğrattı: "أَلْ أَيْنَ مَنكَرَاتَتْ" ol anı manğrattı =
o, onu bağırttı", (مَنْكَرَاتَتْ) manğratur - manğratmak).

مُنْكَرَاتَتْ münğretti: "أَلْ أُوذْنِي مُنْكَرَاتَتْ" ol udhni münğretti =
o, öküzü böğürttü"; "أَوْتِ أَشْجِي مُنْكَرَاتَتْ" ot
aşıĝnı münğretti = ateş tencereyi bün-
güldetti"; "أَلْ أَرْنِي أَرُوب مُنْكَرَاتَتْ" ol erni u-
rup münğretti = o, adamı döğüp böğürt-
tü"; (o, adamı döğerek öküz böğürtür
gibi böğürttü); (مُنْكَرَاتَتْ) münğ-
retür - münğretmek).

مَنْكَزَاتَتْ menğzetti: "أَلْ بِيْرِنَانَكْنِي بِيْرِنَانَكْنِي مَنْكَزَاتَتْ" ol bir nengni
birge menğzetti = o, bir şeyi bir şeye
benzetti", (مَنْكَزَاتَتْ) menğzetür -
menğzetmek).

تَنْكَلَاتَتْ tanğlattı: "أَلْ مَنِي تَنْكَلَاتَتْ" ol meni tanğlattı =
o, beni danlattı", (o, beni şaşılacak

تَنْكَلَاتَتْ) tanğlattı; (تَنْكَلَاتَتْ) tanğlatur - tanğlatmak).

تِيْنَكْلَاتَتْ tinğlattı: "أَلْ مَنَكَا سُوْر تِيْنَكْلَاتَتْ" ol manğa söz tinğ-
lattı = o, bana söz dinletti", (تِيْنَكْلَاتَتْ)
tinğlatur - tinğlatmak).

سَنْكَلَاتَتْ sanğlattı: "أَلْ قُشْنِي سَنْكَلَاتَتْ" ol kuşnı sanğlat-
tı = o, kuşu pisletti", (o, doğanı
pisletti). Başkası da böyledir; (سَنْكَلَاتَتْ)
sanğlatur - sanğlatmak).

مَنْكَلَاتَتْ menğletti: "أَلْ قَاذِغ مَنْكَلَاتَتْ" ol kaziğ menğlet-
ti = o, kazı yemletti", (o, kaza tane
toplattı). Başkası da böyledir; (مَنْكَلَاتَتْ)
menğletür - menğletmek).

+ +

BU AYRIMDAN MİSAL OLANLAR

يَنْكَرَاتَتْ yanğzattı: "أَلْ أِنَكَر سُوْر يَنْكَرَاتَتْ" ol anğar sözüğ
yanğzattı = o, ona saklanması gereken
sözü söyletti", (يَنْكَرَاتَتْ) yanğzatur - yanğzatmak).

يَنْكَشَاتَتْ yanğşattı: "أَلْ أَيْنَكْ بِيْشِن يَنْكَشَاتَتْ" ol aning başın
yanğşattı = o, yanğaklıkla onun başı-
nı ağırttı", (o, onun başına ağırita-
cak şekilde çok söz söyledi"; (يَنْكَشَاتَتْ)
yanğşatur - yanğşatmak).

يَنْكَلَاتَتْ yunğlattı: "أَلْ قُوْبُغ يَنْكَلَاتَتْ" ol koyuğ yunğlattı =
o, koyunu yünletti", (o, koyunun yü-
nünü kırtırdı). Deve için de böyle

denir; (يُنْكَتَوْر - يُنْكَتَمَاق) yunğlatur - yunğlatmak).

Kural: Bu ayırmadan emri hâzır sıy-gası dört harf üzerine gelir: "تَفَرَّتْ tawrat" ve "تَبَّرَتْ tepret" gibi ki, "davrandır", "teprendir" demektir. Neh-yi hazırda "تَفَرَّتْMA tawratma", "تَبَّرَتْMA tepretme" denir ki, "davrandırma", "teprendirme" demektir. Bu ayırmadan gerçek muzaaf olanların emrinde, bir cinsten iki harf bulunur: "إِشِغْ أَرَّتْ ışığ artat", "أَنِ سِغَتْ anı sıgtat" gibi ki, "işî boz", "onu ağlat" demektir. Bu ayırımı doğru faili "تَفَرَّتْغُجِي tawratguçî", "تَبَّرَتْغُجِي tepretgüçî" şeklindedir. Oğuzcada "تَفَرَّتْجِي tawrattaçî", "تَبَّرَتْجِي tepretteçî" olur. İşin devamiyle vasıflanan fail için "تَفَرَّتْغَانْ tawratgan", "تَبَّرَتْكَانْ tepretgen" denir, "o, çok acele ettiren", "o, çok tepreten" demektir. Bir işin yapılmasını arzu etmekle vasıflanan fail için "تَفَرَّتْغَسَاقْ أَرْ tawratığ-sak er", "أَلْ يَبَاغِجْ تَبَّرَتْكَانْ أَلْ ol yığaçığ tepret-iğsek ol" denir, "o adam acele ettirmek istegindedir", "o adam ağacı tepretmek niyetindedir" demektir. Başka-

şı da böyledir.

Bir işin yapılması işliyenin hakkı olmakla vasıflanan fail için "أَلْ تَفَرَّتْغَلِيقْ أَلْ ol tawratığlık ol", "أَلْ تَبَّرَتْغَلِيقْ أَلْ ol tepret-iğlik erdi" denir ki, "onun ivdirmek hakkıdır", "o-nun tepretmek hakkı idi" demektir. Ya-hut bu, "işî yapayazdı" anlamınadır. Oğuzlardan bir takımları ل harfini س yaparlar. "أَلْ تَفَرَّتْغَسَقْ أَرْدِي ol taw-ratığsak erdi", "أَلْ تَبَّرَتْغَسَقْ أَرْدِي ol tepret-iğsek erdi" derler. Oğuzların di-ğer bir takımları da ق ی ی yaparlar[+] "أَلْ تَفَرَّتْغَسِي أَرْدِي ol tawratığsı erdi", "أَلْ تَبَّرَتْغَسِي أَرْدِي ol tepret-iğsı erdi" derler. Anlam aynıdır. Yalnız evvelki söyleyiş daha doğrudur. Yukarıda olduğu gibi bu çeşitte de Oğuzlardan bazıları öz Türk lere uyarlar.

İşliyenin içerisinde gizliye-rek işlemesini kurduğu ve işlemek üze-re bulunduğu şekilde vasıflanan fail için "أَلْ تَفَرَّتْغَلِيقْ أَلْ ol tawratığlı ol",

[+] Burada yazma nüshanın ibaresi: وَفِي لُغَةِ أُخْرَى لَهُ يُجْعَلُ الْقَافُ يَاءً قِيَالُ olduğu halde basma nüshanın ibaresi: وَفِي لُغَةِ أُخْرَى لَهُ يُجْعَلُ الْقَافُ سِدِيَاً şeklinde çıkmış ise de yanlıştır; doğrusu yazma nüshanın ibaresidir. Çünkü تَفَرَّتْغَسَقْ ve تَبَّرَتْغَسَقْ kelimelerinin sonlarındaki ق، ك harfleri تَفَرَّتْغَسِي ve تَبَّرَتْغَسِي kelimelerinde ی olmuştur. B. A.

"أَلْ تَبْرَتِكُنْ أَلْ" ol tepretişli ol" denir ki, "o, sahiden acele ettiren ve işe başlatmak üzere olandır", "o, sahiden teprendiren ve teprendirmek üzere olandır" demektir.

İsmi meful: "تَفْرَتْمِشْ يَبْ" tawratmış yıp", "تَبْرَتْمِشْ نَانَكْ" tepretmiş neng" gibidir ki, "kıvratılmış ip", "tepretilmiş nesne" demektir.

Zaman ismi, mekân ismi, âlet ismi gibi şeylerin kuralları yukarıda geçtiği gibidir:

"تَفْرَتْمِشْ تَفْرَتْمِشْ" tawratgu yıp = kıvratılacak ip", "تَبْرَتْمِشْ نَانَكْ" tepretgü neng = tepretilecek nesne", "تَبْرَتْمِشْ يَبْ" tepretgü yer = tepretilecek yer", "تَبْرَتْمِشْ نَانَكْ" tepretgü ogur = tepretilecek zaman", "تَفْرَتْمِشْ يَبْ" tawratgu yer = davranılacak yer", "تَفْرَتْمِشْ نَانَكْ" tawratgu ogur = davranılacak zaman". Oğuzlar "تَفْرَتْمِشْ يَبْ" tawratası yer = davranacak yer", "تَبْرَتْمِشْ نَانَكْ" tepretesi ogur = tepretilecek zaman" derler.

İki kişi arasında yapılan iş için fiil köküne "أَلْ يَفْرَجْ تَبْرَتْمِشْ" getirilir. "أَلْ يَفْرَجْ تَبْرَتْمِشْ" gibi ki, "o, ona ağaç tepretmekte yardım etti" veya "yarıştı" demektir. Ve yine "أَلْ أَنْكْ يَبْرَا" "تَفْرَتْمِشْ" ol anıñ birle tawratışdı" denir ki, "yürüyüşte hangimiz daha çabuktur diye o, onunla ivmekte yarış yaptı" demektir. Bu ayırım bir takım yollarda yürür:

Birincisi: Kendisinde ل harfi bulunandır. Bunun çoğunun aslı iki harfli isim olup ل , ت ile yuğrularak fiil yapılmaktadır: "أَلْ أَنْكْ أَمَلْتِي" ol anı emletti", "أَلْ أَنْكْ بَغْدَايْ أَنْعْ كَلْتِي" bugday atı kemletti" gibi ki, "o, ona ilâç ettirdi", "bugday atı kötületti, zarar verdi" demektir. Bunlardan birincinin aslı "أَمْر" em", ikincinin aslı "كَمْ" kem"dir, "ilâç" ve "hastalık" anlamlandırır.

Bu saydığım harflerden, başka harf bulunan fiiller ayrılır. Bunlardan birisi, dört harfli kelimedenden alınmış olmasıdır. Geçen ayırımın bazı fiillerinde olduğu gibi üç harfli kelimedenden alınmış dört harfli fiillerdir. lıyn harfi düşmüş, onun yerine şedde gelmiştir: "أَلْ أَنْكْ يُوْرَنْ تَرْمِدْ" ol anıñ yu-

zin tarmadı" fiili gibi ki, "o, onun yüzünü tırmaladı" demektir. Bu, dört harfli bir kelimedir. Çünkü emri hazırlığında "تَرَمَّا" tarma" denir, "tırmala" demektir. Bu sıyga dört harf üzerinedir. İki failden bir mefule geçmesi, tâdiye kılınması arzu edildiğinde "أَلْ مَنِي تَرَمَّتِي" ol meni tarmattı" denir ki, "o, onu tırmalattı" demektir [+], [++]. Dört harflide ت den evvel gelen liyn harfi düşmüştür. Gördüğün gibi emri hazırlığında الف atılarak "تَرَمَّتْ" tarmat" denir, "tırmalat" demektir. "أَلْ أَيْفَ بَعْدَادِي" ol anı bagdadı" fiili de böyledir, "o, onun ayağını -güreşte- sarmaya aldı" demektir. Bunun emri hazırlığında "بَعْدَا" bagda"dır, "sarmaya al" demektir.

Bu dört harflilerdendir. Fiilin iki failden bir mefule geçmesi istenildiği zaman "أَلْ أَيْفَ بَعْدَادِي" ol anı bağdadı" denir ki,

[+] Bütün bu uzun uzadıya söylenen şeyler Türkçemizi zorla arapçaya benzetmek gayretinden ileri gelmiştir. Arapça harfin yazılışına göre uydurulan bu kuralların bugünkü yazımızda hiç değeri ve yeri yoktur. B. A.

[++] Basma nüshada "أَلْ مَنِي تَرَمَّتِي" ol meni tarmattı" şeklinde olan bu cümle yazma nüshada "أَلْ أَيْفَ بَعْدَادِي" ol anı tarmattı" şeklindedir; doğrusu da budur. B. A.

"o, onun ayağına sarma vurdurdu" demektir. ت geldiği için الف düşmüştür. Emri hazırlığında "بَعْدَات" bagdat" denir ki, "onun ayağını sarmaya aldır" demektir. İlk ayırım bu yolda yürür. Bazıları isimden alınmış fiil olur: "أَلْ بُوْرُكُ قَرَشَتِي" ol bözüg karşattı" gibi ki, "o, bezi ölgütürdü" demektir. Aslı "قَرَش" karış" kelimesidir. Yine bunun gibi "أَلْ أَيْفَ قَرَشَتِي" ol anı korkuttu" denir ki, "o, onu korkuttu" demektir. Aslı "أَلْ يَرْكُ أَغْلَقِي" korkunç"tur. "أَلْ يَرْكُ أَغْلَقِي" ol yerig aglattı" cümlesinde أَغْلَقِي fiili de böyledir. "o, yeri boşalttı" demektir. Aslı "أَغْلَاقُ يَرْ" dir, "boş yer" demektir. ت geldiği için bu gibi isimlerin sonundan kelimenin son harfi düşmüştür.

Bu ayırım en çok iki failden bir mefule geçerek müteaddi olur. Faillerden birisi emreder, öbürüsü işler; nitekim yukarıda söylemiştik.

Bu ayırımın fiillerinden bir takımları dört harfli lâzım fiil olup tâdiye için kendilerine ت getirilmiştir: "أَتْ سَمْرِيدِي" at semridi" cümlesindeki سَمْرِيدِي fiili gibi ki, "at semirdi" anlaminadır. Sonra müteaddi

yapılarak " أَرَاتِنُ سَمِيرَتِي " er atın sem-
rittii" denir ki, "adam atını semirt-
ti" demektir. " نَانِكُ أَكْبَدِي " neng öklidi=
nesne çoğaldı" sözündeki أَكْبَدِي fiili de
böyledir. Sonra müteaddi yapılarak
" أَرْنَا نَكَيْنِ أَكْلَتِي " [+]
denir ki, "adam malını çoğalttı" de-
mektir. Bu ayrımın başka bir yolu, fi-
il kendi öz anlamına gelmiş olması ve
yukarıda saydığım anlamlardan hiç bi-
risi kendisinden beklenmemesidir." أَرُ
تَفَرَّتِي " er tawrattı", " أَغْلَانُ الْعَيِّ " oğlan
ulgattı" gibi ki, "adam acele etti",
"oğlan, çocuk büyüdü" demektir. Başka-
sı da böyledir.

Tanrıya öğüş muzaaf kitabı

bitti.

İkinci Cildin

Sonu

[+] Basma nüshada أَرْنَا نَكَيْنِ أَكْلَتِي şeklinde geçen ibare yan-
lıştır. Yazma nüshada dahi önceden böyle yazılmış iken
sonradan أَرْنَا نَكَيْنِ أَكْلَتِي şeklinde düzeltilmiştir. Sö-
zün gelişi de böyle olmasını gerektirir. Biz yukarıda
doğrusunu yazdık. B. A.